

Revista PHILOHISTORISS

An V, Nr. 7, Iunie 2019

PH

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Asociația Studențească Philohistoriss

Revista
PHILOHISTORISS

**Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Asociația Studențească PHILOHISTORISS**

REVISTA PHILOHISTORISS

An V, Nr. 7, Iunie 2019

**Editura KLAUSENBOOK
Cluj-Napoca, 2019**

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Ovidiu Ghitta
Prof. univ. dr. Radu Ardevan
Prof. univ. dr. Marcela Sălăgean
Prof. univ. dr. Virgiliu Țărău
Conf. univ. dr. Ionuț Costea
Lect. univ. dr. Mihai Croitor

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorina Apetrei
Alexandra Arboreanu
Andrei Dălălău
Larisa Dănilă
Denisa Dragomir
Alexandra Jureschi
Melinda Gabriela Keresztes
Diana Georgiana Lutz
Patrick Măgerușan
Florina Sas
Bianca Sârbu
Marina Trufan
Gabriel Zvîncă

Coordonare volum: Andrei Dălălău

Responsabilitatea conținutului materialelor aparține autorilor

ASOCIAȚIA STUDENȚEASCĂ PHILOHISTORISS

Cluj-Napoca, Str. Napoca, nr. 11, sala S4

<https://asphilohistoriss.wordpress.com>

e-mail: philohistoriss@gmail.com; revista.philohistoriss@gmail.com

ISSN: 2068-5483

Editura KLAUSENBOOK, Cluj-Napoca, Str. Deva, nr. 1-7, ap. 2B

CUPRINS

ISTORIE MEDIEVALĂ

- Cercetarea și pedeapsa criminală în Moldova veacului al XVIII-lea 9
Andrei V. Baltag
- Imaginea vlahilor în *Historia* lui Niketas Choniates 21
Marius Androne
- Cisnădie în Evul Mediu. Considerații pe marginea unor contribuții
istoriografice recente 31
Noemi Adriana Nemethi

ISTORIE MODERNĂ

- Imaginea țăranului la și a lumii rurale la Liviu Rebreanu..... 42
Iuliana Maria Ferenț
- Problema autonomiei Transilvaniei în discursul politic al „Gazetei
Transilvaniei” (1865-1895)..... 59
Florina-Cosmina Sas
- Obiceiul plugarului la Șieui. Ieșitul plugului întâi 70
Patricia Smaranda Mureșan
- Discursul național al social-democrațiilor români, reflecții jurnalistice și
parlamentare în proximitatea Marii Uniri 88
Mirela Dumitrescu
- Primele investiții regale ale unor noi ierarhi ortodocși pentru provinciile
unite cu țara..... 102
Tudor Vișan Miu

ISTORIE CONTEMPORANĂ

Măsuri de prevenire și stingere a incendiilor în Transilvania. Profesionalizarea corpului de pompieri.....	113
<i>Dan Cristian Ionașcu</i>	
„Panamaua Skoda”	129
<i>Gabriel Zvîncă</i>	
Conflictul dintre clerul romano-catolic și șvabii național-socialiști în Timiș-Torontal (1933-1944).....	141
<i>David Borchin</i>	
Holocaustul romilor și Papalitatea.....	153
<i>Florinela Naciu-Rușcea (Giurgia)</i>	
Reîntoarcerea germanilor în Bucovina, 1941-1944.....	170
<i>Emilian Dranca</i>	
Insubordonarea armatei și expansionism în Extremul Orient. Statul japonez înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Sino-Japonez	180
<i>Mihai Chiș</i>	
Reconstituirea unui eveniment istoric: Aniversarea comunistă a 120 de ani de la Revoluția din 1848.....	195
<i>Andrei Popa</i>	
Relațiile României cu SUA în perioada comunistă. Analiză a relatărilor din ziarele „Scântea” și „The New York Times” despre vizitele lui Nicolae Ceaușescu în Statele Unite.....	208
<i>Andrei Olteanu</i>	
Politica energetică a Uniunii Europene. Obiectivul uniunii energiei și participarea României la îndeplinirea sa.....	223
<i>Elena-Andreea Bordea</i>	

STUDII CULTURALE

Imaginea de artă și limbajul – către o posibilă metodologie a logicii fuzzy în practica curatorială..... 239

Vicentziu Pușcașu

Obiectul și diacroniile conceptuale 253

Ion Pițoiu

Revelațiile durerii 263

Teodora Adriana Irimciuc

FILOSOFIE

Etnocrația ca formă de teologie politică – o analiză comparativă a proiectelor politice ale lui Carl Schmitt și Nichifor Crainic..... 273

Emanuel Cășvean

Împletirea limbajului artistic cu realitatea și cyberspațiul 286

Ioan Corjoc

Critica existențială a tehnologiei 299

Marius Florea

ISTORIE MEDIEVALĂ

CERCETAREA ȘI PEDEAPSA CRIMINALĂ ÎN MOLDOVA VEACULUI AL XVIII-LEA

ANDREI V. BALTAG*

Abstract: *The issues of criminal phenomena and criminal justice saw a great increase in interest among historians across Europe, due to the fact that manifestations of different sorts, all within the boundaries of the legal system, represent a vital component of the quotidian, regardless of the historical period or type of society. Nevertheless, in recent years such historical concerns are increasingly highlighted in our country, although, researches display a major contrast in terms of methodological approach. Therefore, I believe that the following analysis may reveal an account of how the topic of criminal justice in the late medieval and premodern period had been interpreted through the Romanian historiographical scope.*

Keywords: *historiography, history of law, medieval and premodern criminality, criminal investigation, punishment, Moldavia.*

Realizând o radiografie de ansamblu a segmentului istoriografic preocupat de dimensiunea judecătii, dreptății, legalității și, în cazul de față, a fărâdelegii cuprinsă în spațiul românesc, alături de alte teme conexe din punct de vedere istoric, vom putea observa că toate acestea au fost reduse de cele mai multe la o paletă restrânsă – în conținut – de elemente cercetate. Demersul nostru pornește de la frapanta constatare a existenței unor studii închinat dreptului, formulate exhaustiv, cu un volum impresionant de informații care pleacă de la împărțirea dreptății în Dacia preromană și se încheie cu mistificările și mutațiile abuzive atribuite regimului comunist.

Motivația alegerii subiectului este justificată din multiple motive. În primul rând, unul dintre acestea este categoric de natură istoriografică, întrucât în studierea generală a istoriei dreptului o astfel de lucrare reprezintă cu

* Student, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Coordonator: Lector univ. dr. Ioan-Augustin Guriță, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

adevărat o necesitate. În spiritul spuselor medievistului Umberto Eco, *cunoașterea Evului Mediu nu se poate face doar prin date transmise de tradiție*¹. În situația de față, această realitate își are cauzele în studierea fragmentară a frescei realităților sociale și juridice, a fenomenelor anomice ale societății și în replică a practicilor punitive aplicate atât în Moldova, cât și în Țara Românească, în ciuda dimensiunilor cu adevărat impresionante ale anumitor lucrări. În plus, direcția multor cercetări s-a concentrat, bunăoară, pe aspectele civile ale vieții juridice, din motive care țin (poate) de numărul mult mai bogat al surselor documentare și narative, dar, în egală măsură, și de posibilitatea unei contextualizări sau corelări mult mai facile cu alte evenimente politice, modificări topografice sau relații patrimoniale.

În al doilea rând, pot fi invocate complexitățile, mutațiile fenomenologice ale secolului al XVIII-lea. Într-adevăr, scena politică era una dominată de contradicții, însă transpare posibilitatea de a surprinde cu un grad mult mai ridicat de veridicitate și mai ales exactitate faptele și evocările timpurilor, prin numărul bogat de izvoare istorice în contrast cu perioadele anterioare². Această idee este susținută și de faptul că pentru intervalul istoric la care ne referim³ relațiile juridice dintre indivizi sunt mult mai personale, în opoziție cu cele ulterioare, care treptat vor fi filtrate de filonul instituțional-birocratic⁴.

De cele mai multe ori, în momentul în care s-au trasat direcțiile de interpretare ale unei problematice istorice cu valențe juridice, rețeta spre care majoritatea autorilor s-au îndreptat a fost cea în care primează surprinderea continuității unui fenomen sau context juridic, în detrimentul oscilantelor nuanțe și schimbări fenomenologice furnizate de mărturiile documentare păstrate. În plus, dat fiind faptul că mulți autori au la bază, în primul rând, o pregătire în științele dreptului dublată (nu în toate cazurile) și de una istorică, s-a optat pentru analizarea unor noțiuni de drept foarte fragile ca prezentă, filtrate în termenii celor de care dispune doctrina juridică matură de astăzi.

¹ Umberto Eco, *Scriseri despre gândirea medievală*, traducere de Cezar Radu, Corina-Gabriela Bădeliță, Ștefania Mincu, Cornel Mihai Ionescu, Dragoș Cojocaru, Polirom, Iași, 2016, p. 447.

² De pildă, trimerile tot mai concrete la fapte criminale sau anchete pornesc după secolul al XVI-lea. Cu toate acestea, informațiile se prezintă succint, prin simpla amintire a subiecților implicați sau a cauzei ce a generat conflictul.

³ Perioada la care ne referim este a doua jumătate a veacului al XVII-lea și, mai ales, tot parcursul celui de al XVIII-lea.

⁴ Georgiana Zaharia, *Sistemul judiciar în Moldova secolului al XVII-lea: legi, proceduri, penalități*, Teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 7.

Nu de puține ori, întâlnim astfel de erori metodologice a căror consacrare istoriografică este din păcate, în momentul de față, incontestabilă. *Crahul* direcției scrierilor de acest tip a fost elocvent surprins de Emil Cernea și Emil Molcuț care își catalogau cercetările cu obiectivul final de a *evidenția trăsăturile sale tradiționale* și mai ales *permanențele* fiecărei perioade care reflectă evoluția cursivă și organică a istoriei dreptului românesc⁵. Nu contestăm expertiza cercetătorilor care, neîndoielnic, rămâne una foarte minuțios realizată, bazată pe un fundament documentar laborios alcătuit, dar nu neapărat și utilizat⁶. Vrem doar să atragem atenția asupra modului în care lucrări de istoria dreptului de largă circulație, prezentate sub forma unor ediții revăzute și adăugite, rămân tributare unei filosofii de caz ancorate (încă) în dorința – după unii, nevoia – de a scrie *istoria* doar dintr-un imbold național istoric și nu neapărat de a surprinde *o istorie* într-o notă critică, lipsită de automatismul unei moșteniri preconceptuate⁷.

Ca opțiuni metodologice, putem descriere cercetările din această direcție ca fiind realizate din dorința construirii unor interpretări dominate de existența unor legități și regularități, în totalitate opuse discontinuității sau hazardului⁸. În acest sens, ansamblul abordărilor au definit un interminabil flux de sisteme coagulate în jurul unor instituții a căror funcționalitate ar fi unitară, coerentă,

⁵ Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, ediția revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2006, p. 5.

⁶ Doar în sens documentar, nu și metodologic. Este unul dintre puținele cazuri „fericite” de lucrări postdecembriste în care cercetarea este ancorată bibliografic în multiple izvoare istorice și nu abuzează de diverse sinteze modeste, cu simplul obiectiv de popularizare al sistemului juridic din spațiul românesc. Vezi și nota 7.

⁷ Amintim din sfera unor astfel de lucrări cu un grad discutabil de potențial științific, în sensul optării în favoarea unei interpretări a fenomenelor istorice de drept doar dintr-o optică juridică, de cele mai multe ori fără un suport documentar laborios: Paul Gogeanu, *Istoria dreptului românesc*, Editura Universității, București, 1986; Ioan Bolovan, Dorel Motiu, *Istoria dreptului românesc*, Cluj-Napoca, 1996; Florin Negoită, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Universul Juridic, București, 2011; Manuel Guțan, *Istoria dreptului românesc*, ediția a treia, revăzută, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2017; Dan Țop, Olivian Mastacan, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura C.H. Beck, București, 2009; Cosmin Dariescu, *Istoria statului și dreptului românesc din antichitate și până la Marea Unire*, Editura C.H. Beck, București, 2008; Ioana VasIU, *Istoria dreptului românesc. Studii, sinteze, comentarii*, Editura Alabastră, Cluj-Napoca, 2015.

⁸ Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007, p. 8.

guvernată de principii și ierarhii⁹. Din păcate, fără intenția neapărată de a propune o soluție singulară, perspectivizarea subiectului în termenii unuia de istorie socială, poate produce o serie de rezultate cu mult peste limitele impuse de clasică dependență față de profilul politic sau instituțional al perioadei.

Raționamentul istoriei sociale este corespunzător reliefat de regretatul profesor Bogdan-Petru Maleon, printr-o optică inversă, în sensul unei alegorii în care cercetarea istorică este posibilă și *de jos în sus*, după cum urmează: *o întreprindere de istorie socială pornește de la redarea unor profiluri individuale, urmând să reconstituie felul în care acestea s-au coagulat într-un grup animat de interese comune, având la bază norme morale și practici de legitimare simbolică destinate să-i asigure un prestigiu social de lungă durată*¹⁰. Putem înțelege și aplica o astfel de metodă de cercetare prin cheia analizării îndeosebi a factorului uman, fără a renunța la puterea judiciară a domnului și a structurilor care îi susțineau existența¹¹.

În trasarea unor repere preliminare, reamintim faptul că amprenta ideologică asupra mentalului colectiv prin care este afectată implicit scena istoriografică – indiferent de perioadele pe care le vom aminti – nu poate fi niciodată reperată ca un simptom al deficiarului, o carență ori o valență definitorie a inferiorității. Spiritul diferitelor perioade reprezenta o formă unică de identitate¹² a cărei reminiscențe moștenite sunt prezente și astăzi sub diverse forme. Pornind de la acest raționament vom încerca să punctăm cât mai riguros cu putință modul în care argumentele sunt lansate și dezvoltate, sustenabilitatea acestora, iar nu în ultimul rând, în ce măsură trimiterile bibliografice sunt realizate.

Începând cu cea de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, interesul pentru modernizarea instituțional-legislativă a devenit tot mai pronunțat. Diferiți juriști¹³ ai vremii au fost solicitați să participe la acest efort. Este

⁹ Elocventă în acest sens este „trilogia” lui Valentin Al. Georgescu și Petre Strihan, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, vol. I (1611-1740), partea I *Organizarea judecătorească*, Editura Academiei, București, 1979; partea a II-a *Procedura de judecată*, Editura Academiei, București, 1982.

¹⁰ Bogdan-Petru Maleon, *op. cit.*, p. 7.

¹¹ Divanul, în mod deosebit, reprezenta corpul instituțional fundamental alături de autoritatea domnului.

¹² Alexandru-Florin Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2000, p. 69.

¹³ Dintre aceștia, trebuie amintit Mihail Fotino Photinopoulos (circa 1730-1781). Rămâne consacrat drept autor al mai multor sinteze legislative (1765, 1766 și 1777), având ca

perioada în care *corpusul* doctrinelor juridice încă deține o puternică încărcătură practică, ea constând în proiecte de coduri, îndreptări teoretice și practice, „manuale de legi”, în fapt compilații după cele mai importante legiuiri bizantine¹⁴. Ca atare, în tot acest răstimp nu putem vorbi despre o încercare de problematizare a istoriei dreptului; stadiul este unul justificat perioadei, principalul obiectiv era de a cristaliza prezența sau absența izvoarelor dreptului și nicidecum de a le supune unor expertize ori cercetări comparative.

În cuprinsul secolului al XIX-lea și mai cu seamă după intrarea în vigoare a Codului penal din 1865 majoritatea cercetărilor se mențin într-un tipar *clasic*¹⁵. Interesul pentru sfera infracțională¹⁶ se limitează la încercări de sistematizare a faptelor penale în funcție de caracterul lor, gravitatea, ș.a.m.d¹⁷. Nici în acest context nu întâlnim lucrări, în al căror cuprins să fie ridicată problema anchetei, sau a sistemului de cercetare criminală. Există totuși un număr redus de scrieri în care sunt realizate câteva problematizări apropiate subiectului nostru, însă indirect din punct de vedere istoric și cu o aplecare cu mult ancorată într-o optică filosofică. Este vorba despre lucrarea *Studii practice asupra dreptului criminal* (București, 1865)¹⁸ semnată de Constantin Eraclide, unde pe lângă incorectitudinile de ordin cronologic, limbajul¹⁹ utilizat tratează conjunctura istorică într-o manieră limitată la insistări asupra moravurilor²⁰.

principal izvor *Basilicalele*. Cu toate acestea Deși elaborate ca niște proiecte de coduri, acestea nu au fost ratificate de domnie și au circulat în Moldova, respectiv Țara Românească sub forma unor *Manuale de legi*. Vezi Gheorghe Cronț, *Mihail Fotino*, în *Din gândirea politico-juridică din România, Figuri reprezentative*, prefață de Ioan Ceterchi, Editura Științifică, București, 1974, pp. 58-66.

¹⁴ Andrei Rădulescu, *Cercetări asupra învățământului dreptului în Țara Românească până la anul 1865*, București, 1913, p. 5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 241.

¹⁶ Ne referim strict la circumferința subiectului din cadrul cercetării de față.

¹⁷ Primele lucrări și studii de drept penal au avut un caracter, introductiv, prezentându-se ca simple comentarii asupra noii legi penale.

¹⁸ Sub conținutul său, poate fi descrisă drept o culegere de comentarii la Codul penal din 1865.

¹⁹ În cea mai mare parte formulările sunt moralizatoare.

²⁰ Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor din România (1800-1898)*, ediția a II-a, ediție îngrijită de Dan Jumară, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 99. Vezi și Petre Ionescu-Muscel, *Istoria dreptului penal român. Studiu comparat. Istorie, filosofie, drept*, București, 1931, pp. 159-164.

Un pas important în parcursul istoriografic l-a reprezentat curentul pozitivist legat de numele lui Ioan Tanoviceanu²¹. Elementele propuse de noua școală sunt definibile prin încercarea de a oferi planului doctrinal o aplecare mult mai practică; actul criminal este privit nu doar din ipostaza unui fenomen juridic, ci a unui acțiuni cu o încărcătură naturală și socială deosebită²². Cu alte cuvinte, Tanoviceanu este în multiple rânduri amintit ca fiind întemeietorul criminologiei ca ramură independentă în peisajul disciplinelor juridice din spațiul românesc²³. Meritul scrierilor rezidă în simțul laborios al analizelor îndreptate asupra diverselor cercetări externe, cât și problematizarea și interpretarea tot mai matură a informațiilor furnizate de izvoarele istorice.

În structura argumentației Tanoviceanu pornește nucleic de la geneza conflictului, încercând să reliefeze modul în care normele teoretice declanșează relația juridică dintre indivizi²⁴. Aprecierile față de secolul al XVIII-lea pornesc prin comparație față de opere precum *Îndreptarea legii* și *Cartea românească de învățătură* și implicit asupra conținutului de idei contemporane filtrate și modelate în fundalul realității veacului²⁵. Autorul invocă filonul caracteristic al învățăturilor, redat prin universalitatea sa, cuprinzând norme compatibile – în mare măsură – cu orice populație „ortodoxă creștină”, care constituie, în fapt, grupul țintă. Deși în istoriografia ulterioară au existat numeroase tendințe de a exagera însemnătatea unor astfel de culegeri²⁶, atribuindu-le principii și valori

²¹ N. I. Tanoviceanu, *Contribuția filosofică a lui Ioan Tanoviceanu la studiul dreptului penal*, în I. Tanoviceanu, *România sub raportul moral, Studii juridice și istorice*, antologie, notă asupra ediției, anexe și bibliografie de Doina Rizea, Editura Floare Albastră, București, 2005, p. 162.

²² Ioan Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, volumul I, ediția a II-a, revizuită de Vintilă Dongoroz, Corneliu Chiseliță, Ștefan Laday, Eugen C. Decusară, București, 1924, p. 173.

²³ Gr. Gr. Theodoru, *Contribuția lui Ioan Tanoviceanu la dezvoltarea științei penale în România*, în *Revista română de drept*, Anul XXVI, nr. 9, 1970, pp. 69-70.

²⁴ Ioan Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 214.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Procesul de consolidare al autorității domnești a impus *legea scrisă* ca expresie oficială și generală a voinței domnului în reglementarea raporturilor juridice. Din acest motiv au existat diverse scrieri juridice, însă cu denumiri și accepțiuni diferite. De pildă, *pravilele* cuprind nu doar norme juridice, civile sau bisericești, dar și elemente de istorie ecleziastică, lexicoane, calendare și biografii. Ele reprezintă atât traduceri, într-o formă adaptată, a unor izvoare ale dreptului romano-bizantin cât și compilații cu privire la anumite instituții juridice civile sau penale. *Nomocanonul* a fost o alcătuire de reguli de drept conținând atât canoane bisericești cât și norme civile (*nomoi*) cu implicație canonică. Structura nomocanonică a textului de lege a fost forma dominantă până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind folosită pe scară largă atât de biserică cât și de stat. Vezi Ovid

juridice moderne, descrierile acestuia se postulează prin faptele observabile, care trebuie consemnate printr-un efort juridic impresionant²⁷.

Problemele rezolvate astăzi în mod instituțional în cea mai mare parte au fost tratate prin contactul direct al părților interesate în secolul al XVII-lea – inclusiv prin recuperări și răzbunări private²⁸. Stilul realist al profesorului Tanoviceanu demontează optica unei orânduiri juridice constante, aceasta din urmă fiind strâns legată de putere și de durata domniei celor care s-au succedat pe tronul Moldovei în perioada studiată. În plus, pentru spațiul românesc este binecunoscut faptul că nu se poate pune problema existenței unui model monarhic în accepțiunea europeană a termenului, ci mai degrabă a unei monarhii princiare²⁹. Domnii moldoveni și munteni nu au fost nici regi, nici împărați, ci făceau parte din categoria principilor³⁰. Din această cauză, domnii mult mai stabile, precum cea a lui Vasile Lupu, au produs un anumit echilibru vieții juridice.

Pe aceeași axă se încadrează și maniera sistematică atribuită lui Ștefan G. Longinescu³¹. Pluridisciplinaritatea devine tot mai simțitoare ca alternativă

Sachelarie, Valeriu Șotropa, vocile *lege scrisă, pravilă, nomocanom*, în *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Editura Academiei, București, p. 256, 311, 279.

²⁷ Hiperbolizări de acest gen au fost prezente și în cazul codicelui *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum (1540-1653)*. Constituțiile aprobate din Transilvania reprezintă o mărturie a valului de înnoire care a cuprins spațiul românesc în secolul al XVII-lea, dar prezintă particularități care le deosebesc față de textele similare din Moldova și Țara Românească, subliniind întâietatea principatului atât juridic, cât și cultural. Nu este un cod sau o constituție în termenii actuali fiindcă expune legi cu un caracter precis, practic și nu principii. Încă o deficiență a acesteia ține chiar de dificultatea de a respecta aceste legi chiar de cei care le-au votat, abuzurile puterii față de stări erau frecvente, la fel și arbitrariul stăpânului față de iobagi, care nu respecta nici măcar limitele hotărârilor. Interesant este punctul de vedere al lui Alexandru Herlea, care descrie codicele drept un element constitutiv al așezărilor românești, o formă de rezistență care a amânat instaurarea unei stăpâniri puternice a marilor feudali maghiari, și care a asigurat păstrarea unei forme de autonomie a voievodului Transilvaniei față de coroana maghiară. Vezi Alexandru Herlea și Liviu P. Marcu (editori), *Constituțiile aprobate ale Transilvaniei (1653)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997.

²⁸ Georgiana Zaharia, *op. cit.*, p. 55.

²⁹ Liviu Pilat, *Între Roma și Bizanț. Societate și putere în Moldova (secolele XIV-XVI)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008, p. 392.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Este vorba despre *Istoria dreptului românesc din vremile cele mai vechi până azi*, București, 1908.

metodologică, fie că ne referim la aprofundarea tot mai erudită a izvoarelor istorice sau la conștientizarea diferențelor de perspectivă prezente în cercetare.

Cu toate că nu am putut identifica trimiteri concludente asupra fenomenului anomic al criminalității, în speță binomul anchetă-pedeapsă³², rămâne laudabilă dorința de a pune în circuitul științific european izvoarele vechiului drept românesc³³. De o rezonanță mult mai mare s-au bucurat cercetările lui Ștefan Gr. Berechet³⁴. Observăm în acest caz o continuitate în privința metodelor de lucru uzitate: Berechet, ca și în cazul lui Tanoviceanu, își construiește argumentația de cele mai multe ori pornind de la o metodă esențialmente statistică, în încercarea de a demonstra evoluția lineară a unui izvor juridic, în absența unei anatimizări asupra diverselor influențe străine³⁵.

**„Pentru un palmac,
Moarte de om am să fac”³⁶**

Schimbând paradigma juridică cu cea istorico-lingvistică, George Fotino³⁷ lansează și nevoia argumentul etimologic în cuprinsul unei cercetări istorico-juridice³⁸. Nașterea, durata sau stingerea unui cuvânt, a unei idei poate

³² Ori a unor trimiteri spre prezența, respectiv, absența unor forme de reclusiune socială.

³³ Vezi Valentin Al. Georgescu, *Profesorul Ștefan G. Longinescu, Romanistul și istoricul dreptului românesc. Dascălul*, în „Studii și cercetări juridice”, Anul XXXIII, nr. 1, ianuarie-martie 1988, pp. 77-84. Din păcate, ambițiosul său proiect s-a rezumat la publicarea unui singur volum (*Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, București, 1912), care cuprinde textul pravilei din anul 164, conținutul corespunzător pravilei lui Matei Basarab din anul 1652, precum și un impresionant număr de note privind moștenirea romano-bizantină.

³⁴ Dintre care amintim: Ștefan Gr. Berechet, *Particularitățile cojurătorilor la români după documente slave*, Chișinău, 1925; Idem, *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea (cercetare pe baza documentelor slavo-române)*, Chișinău, 1926; Idem, *Procedura de judecată la slavi și români*, Editura Cartea Românească, Chișinău, 1926; Idem, *Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866*, Chișinău, 1928; Idem, *Hrisoave legislative din sec. XVIII*, Iași, 1933; Idem, *Descoperirile a două manuscrise juridice românești*, în *Buletinul Institutului de Istoria Vechiului Drept Românesc „Întregiri”*, Iași, 1938; Idem, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, București, 1938.

³⁵ Idem, *Istoria vechiului drept românesc, vol. I. Izvoarele*, Iași, 1933, pp. 89-90.

³⁶ George Fotino, *Ce este vechiul drept românesc?*, în *Analele Facultății de Drept din București*, nr. 1/1939, p. 24.

³⁷ Jurist și un istoric român, membru corespondent al Academiei Române (n. 31 iulie 1896 - d. 28 iunie 1969).

³⁸ Despre rostul cunoașterii etimologice, redăm următoarele: „Căci orice cuvânt este o uitare și în aproape oricare s-au îngropat înțelesuri de care nu mai știi. Cum altfel am putea da

îmbogăți substanțial direcțiile din cuprinsul cercetării. Drept exemplu, este amintit termenul „hotărâre”, ca derivatul lui „hotar”, astfel încât majoritatea neînțelegerilor dintre indivizi- civile sau penale – se rezumau la fixarea hotarelor³⁹. Afirmăția este consolidată și de extensia la noțiunea *deciziunii* judecătorești, până astăzi conservată sinonimic și sub forma *hotărârii* judecătorești⁴⁰. În continuare, Ion Peretz completează tabloul criminalității, prin exemplul plângerilor care ar putea constitui un mijloc de răzbunare pentru unii sau o oportunitate de a se îmbogăți pentru alții⁴¹. Există, de asemenea, o interdependență accentuată între structurile societății și cele ale *corpului juridic*; în unele situații, însă cu greu se poate scoate în relief diferența dintre cele două.

Mai mult, indiferent de nivelul de impozitare din acele vremuri, pedepsele fizice erau încă aplicate, inclusiv pedeapsa cu moartea. Se poate observa o etapizare⁴² a actului punitiv, care se intensifică în proporție directă cu gravitatea efectelor faptelor produse. Urmând raționamentul propus de autor, acesta este probat și de izvoarele istorice, după cum urmează: *căruia i să va întâmpla de să-și ucigă pre tată-său, în dzilele cele vechi, întâi-l bătea // cu vine de bou verdzi, foarte tare, și atuncea viu îl băga într-un sac și într-acei sac bagă și un dulău și un cucoș și o năpârcă și o moimă, și de aciia-l arunca în mare cu toate acestea, de orea fi aproape marea, iară de nu, îl lepăda unde știia nește heri sălbateci*⁴³; sau: *iară acmu, lasă pre voia giudețului; îi dă moarte mai cumplită decât altor, cumu s-ar dzice, întâi tae mâna ceia ce-au ucis, într-acei loc unde au ucis pre tată-său, și de-aciia-l legă de coadele cailor și-l duc trăgând pre ulițe până la locul cel de pierzare și întâi îi tae*

folosință vie cuvintelor? Dar dacă în orice cuvânt există o parte de uitare, este totuși vorba de uitarea noastră și ea devine propria-ne amintire. Iar acesta e actul de cultură : să înveți noutatea ca și cum s-ar ivi din tine”. Vezi Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1987, pp. 7-9.

³⁹ George Fotino, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Cătălina Chelcu, *Manuscrise și tipărituri în epoca lui Vasile Lupu. Câteva observații asupra unui proiect cultural*, în vol. *In medias res. Studii de istorie culturală*, editat de Andi Mihalache și Adrian Cioflâncă, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007, pp. 375-387.

⁴² Ion Peretz, *Curs de istoria dreptului român, vol. I, partea I, Pravilele slavonești*, ediția a II-a revizuită, București, 1928, pp. 22-23.

⁴³ *Carte românească de învățătură*, ediție critică coordonată de Andrei Rădulescu, Editura Academiei, București, 1961, p. 56.

capul, deacii-a-l tae platovițe⁴⁴ sau și într-alt chip, după cumu-i va părea giudețului; iară nice într-un chip nu să cade să-l îngroape în pământ⁴⁵.

Plecând de la cele prezentate anterior, treptat, domniile au încetat să considere eficientă aplicarea pedepselor fizice în detrimentul posibilității de a presta plata unor taxe pentru diverse fapte⁴⁶. Din această perspectivă, prioritățile s-au schimbat în condițiile noii situații politice; domnitorul a condus acum pe un teritoriu tot mai omogen, fără pericolele centrifuge ale începuturilor. Prin urmare, semnificația inițială și importanța celor mai dure pedepse au fost parțial pierdute (cu excepția celor pentru trădare⁴⁷ sau fapte similare). Putem vizualiza pedeapsa într-un tabloul etapizat, în timp ce domnul și-a transformat dreptul - puterea punitivă - într-o sursă de venit, cu totul importantă pentru a susține orice domnie (cu atât mai mult în noul sistem de impozite complet determinat de relația modificată cu Poarta).

Trăsăturile generale ale acestei perioade trădează orientări, în care continuitatea reprezenta cuvântul de ordine. În esența lor corecte, noțiunile de vechime, continuitate și unitate culturală, etnică, lingvistică și efemer politică a poporului român au fost simplificate și deformate abuziv, repetate obsesiv și proclamate cu agresivitate. Atât structura tradițională a comunității epistemice a istoricilor, cât și discursul istoriografic românesc modern, așa cum s-au structurat ele pe parcursul primei jumătăți a secolului al XX-lea, au fost radical reconfigurate în doar câțiva ani⁴⁸. Paradoxul vine mai degrabă din faptul că deși istoricii au crezut că mesajul național în istoriografie reprezenta forma de rezistență față de ideologia comunistă, pe termen lung s-a dovedit mai degrabă o formă de susținere a acesteia.

⁴⁴ Bucată, fâșie, șuviță.

⁴⁵ *Carte românească de învățătură*, p. 57.

⁴⁶ Vezi Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, *Pagube, furturi, despăgubiri, pedepse: între pravilă și obiceiul pământului. Câteva considerații*, în „Arhiva istorică a României”, Editura Scriptorium, I, București, 2004; Cătălina Chelcu, *Pedeapsa în Moldova între normă și practică. Studii și documente*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015; Ștefan Gh. Longinescu, *Pravila Moldovei din timpul lui Vasile Lupu însoțită de izvoarele sale și de varianta sa muntenească intrupată în Îndreptarul legii a lui Mateiu Basarab*, trad. din franceză de A. Patrogniet, București, 1912; Ioan D. Condurachi, *Trăsăturile caracteristice ale vechiului drept penal românesc*, București, 1934.

⁴⁷ Deseori sub forma hicleției.

⁴⁸ Felician Velimirovici, *Condiția istoricului și discursul istoric în societatea românească, 1948-1989*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2014, p. 4.

Poate fi invocată în acest sens lucrarea lui Florin Constantiniu⁴⁹, în cadrul căreia acesta observă cu foarte mare acuratețe că *recuperarea identității naționale a generat exaltarea autohtonismului, continuității și unității românilor și, putem adăuga, drept o consecință directă, derapajele specifice unui astfel de mod de a privi istoria. În schimb, suntem martorii unui alt paradox al epocii în cauză; deși contactul direct cu istoriografia occidentală era din ce în ce mai slab, în România s-au publicat numeroase traduceri ale operelor unor istorici occidentali, în primul rând francezi, reprezentanți ai Școlii de la *Annales*, cum ar fi: Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Georges Duby ș.a. Paradoxul vine și din faptul că, evident cu anumite excepții, contactul nemijlocit cu alte feluri de a scrie istoria nu a adus și în România alte direcții istoriografice, în afară de cea națională⁵⁰.*

Din totalul cercetărilor istoriografice redăm următoarele. Conștiința juridică a poporului în acele vremuri era ancorată cu mult mai mult în dimensiunea valorică decât cea a legilor *ad litteram*, iar cele din urmă erau variabile în raport cu prima. Acest lucru se datorează adaptabilității și mobilității sistemului judiciar (chiar din punct de vedere fizic), a caracteristicilor conferite de flexibilitatea normativă menționată mai sus, precum și de autonomiile locale⁵¹. Acesta a fost rezultatul lipsei unui cod obligatoriu al legilor universale pentru întreaga țară (așa cum este astăzi); obiceiurile locale și normele specifice fiecărei funcții de judecată au jucat rolul de ghid în acest domeniu.

Până în secolul următor, singura modificare semnificativă din această perspectivă pare să fi fost apariția și, cel mai probabil, începutul folosirii sporadice a unor legi laice scrise (consultate de un cerc foarte mic de oameni). Totuși, elaborarea unor corpuri de legi, nu pare să fi modificat o mentalitate prezentă de secole, având în vedere faptul că semnificația sa ar putea fi legată în mare parte de expresia puterii și de dorința de a mări prestigiul domnitorului. Fizionomia rânduielilor juridice, a relațiilor sociale (concentrare în jurul conceptului de *ius valachicum*) a fost tot mai mult îmbogățită concomitent cu transformările în materie de drept funciar din societatea

⁴⁹ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 219.

⁵⁰ Felician Velimirovici, *op. cit.*, p. 7.

⁵¹ Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, vol. I (1611-1740), partea I *Organizarea judecătorească*, Editura Academiei, București, 1979, pp. 53-66.

românească medievală, dar în reperele sale fundamentale, modificări cu impact în acest sens sunt insesizabile.

Ceea ce rămâne încă *temelia* legii medievale și premoderne este fondul etic (cu origini în morala creștină, unele reminiscențe ale legii romano-bizantine, dar și ceea ce era văzut ca pur și simplu natural) însoțit de obiceiurile juridice corespunzătoare, prezente sub diverse forme. Au existat o serie de opinii divergente în privința tranșării elementului primordial și/sau precumpănitor în chestiunea dreptului cutumiar din spațiul românesc. Confuziile au fost cauzate de discursul juriștilor specializați în istoria dreptului (în multe cazuri, cu pretenții istorice de factură științifică foarte ridicate) care au sistematizat, teoretizat și structurat simțul moral al echității⁵² omului medieval (transmis și asumat sub auspiciile credinței) sub forma unei mature conștiințe juridice. Cu alte cuvinte, considerăm că noțiunea de *sistem* nu trebuie confundată cu cea de *practică*.

Pe de altă parte, controlul parțial (problematică ridicată de majoritatea cercetărilor analizate) pe care domnul l-ar putea revendica asupra unui astfel de sistem ne face să reconsiderăm existența unei centralizări *de facto* în acest sens, precum și imaginea anacronică pe care o avem față de realitățile trecutului. Capcanele care au impregnat multor istorici ai dreptului o astfel de impresie se datorează poate neputinței de a ignora diverse resorturi comparative, oferite de lumea contemporană. Cu toate acestea, există excepții⁵³ de la acest caz, cum sunt scrierile recente ale cercetătoarei Cătălina Chelcu⁵⁴, îndreptate asupra expunerii și interpretării relațiilor sociale în baza unui fond documentar foarte minuțios utilizat. În plus, de o rezonanță deosebită se bucură și cercetările profesorului Bogdan-Petru Maleon, unde, practicile punitive sunt în mod concret orchestrate drept un atribut al ideologiei puterii domnești⁵⁵.

⁵² Andrei Rădulescu, *Note privitoare la obiectul pământului*, în *Pagini din istoria dreptului românesc*, ediție îngrijită, comentarii și note de Irina Rădulescu-Valaslogu, Editura Academiei, București, 1970, p. 128.

⁵³ Semnalăm pe această cale o lucrare relativ recentă și cu o abordare conexă, dar din perspectiva istoriei universale. Subiectul în jurul căruia gravitează studiile reunite este unul de mare actualitate – al corupției și anticorupției – analizat prin filtrul societăților medievale și premoderne europene. Este vorba despre *Corruption and anticorruption from the Middle Ages to Modern Age*, editat de Cosmin Popa-Gorjanu and Remus Câmpeanu, *Annales Universitatis Apulensis*, seria Historica, 20/I, Editura Mega, 2016.

⁵⁴ Vezi nota 46.

⁵⁵ Bogdan-Petru Maleon, *Cercetări privind ideologia puterii și organizarea ecleziastică în Moldova medievală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, pp. 197-247.

IMAGINEA VLAHILOR ÎN *HISTORIA* LUI NIKETAS CHONIATES

MARIUS ANDRONE*

Abstract: *Ever since the 11th Century, the Vlachs have been mentioned in Byzantine sources, the way in which they were perceived depending on the social, political and military contexts. Such mentions regarding the Vlachs can be found in the works of authors such as Kekaumenos and Anne Komnene. On the basis of their mentions we can find a pattern regarding the image of the Vlachs, as well as of other medieval peoples, in Byzantine works. Niketas Choniates is one of the later Byzantine authors, Historia being the main source regarding the end of the 12th Century and the beginning of the 13th Century in the Byzantine Empire, having witnessed several major events, such as the Uprising of Asen and Peter, the 3rd and the 4th Crusades. Judging by the fact that the aforementioned uprising took place when Choniates was the governor of Philippopolis, the information regarding the Vlachs in his writings can be considered to be credible and realistic. Hence, Niketas Choniates's Historia gives us important information on the realities of his time.*

Keywords: *uprising, Fourth Crusade, Byzantine ideology, Balkans history, image of the other*

Imaginea Celuilalt în sursele istorice este o metodă de cercetare ce pătrunde în mentalitatea unui autor sau a unui anumit popor, astfel încât primim acces la informații istorice inedite, deși vom putea întâlni perspective pozitive sau negative, determinate de factorul politic, social, economic sau militar, Străinul primind epitetul corespunzător acestuia. Imaginea Celuilalt regăsită în *Historia* lui Niketas Choniates este duală, întrucât găsim două tipologii ale sale – Străinii din interiorul granițelor Imperiului Bizantin, respectiv vlahii și bulgarii, și Străinii din afara sa, respectiv cruciații. Privitor la imaginea celor dintâi Hélène Ahrweiler scrie că în timpul vieții autorului exista

* Doctorand, Anul I, Școala Doctorală de Istorie, Facultatea de Istorie, București, Coordonator: Lect. Univ. Dr. Manuela Dobre.

o ruptură tot mai profundă a Constantinopolului de locuitorii provinciali, situație ce a escadat până la răscoala vlaho-bulgarilor din 1185¹.

Pentru o mai bună înțelegere a motivelor pentru care autorii bizantini creionează o anumită imagine a Străinului, trebuie să conștientizăm care era viziunea lor asupra Sinelui, care erau punctele-cheie pe care puneau accent. În primul rând, Imperiul Bizantin era continuatorul Imperiului Roman, în numeroase rânduri autorii folosind termenul *romei* pentru a-i desemna pe bizantini. Conștiința moștenirii romane poate fi constatată prin utilizarea termenului *barbar* la adresa popoarelor învecinate sau în conflict cu imperiul. În al doilea rând, creștinismul a jucat un rol determinant în evoluția statului bizantin, Patriarhul Constantinopolului implicându-se deseori în deciziile politice. Influența religioasă s-a făcut simțită pe întreg teritoriul imperiului, autorii punând pe seama providenței divine victoriile și reușitele conducătorilor sau populației, eșecurile și perioadele de criză fiind percepute ca pedepse din parte divinității, cauzate de nevrednicia și păcatele celor menționați anterior. Astfel, în viziunea autorilor bizantini, propriul popor, *poporul ales al lui Dumnezeu*, este superior celorlalte, ce amenință prin dezordinea și problemele create, Imperiul. Privitor la terminologia folosită de Niketas Choniates, acesta îi numește pe români cu termenii *vlahi* sau *misieni*², pe bizantini îi numește *romei*, cumanii sunt numiți *sciți*, bulgarii fiind singurii desemnați cu numele sub care sunt cunoscuți în ziua de astăzi.

Foarte importantă în cercetarea imaginii Celuilalt în sursele istorice este realizarea acesteia. Astfel, în funcție de evoluțiile sociale, politice, militare, economice etc., imaginea unor actori prezenți în sursele istorice poate suferi modificări, probabil și datorită perioadei mai îndelungate în care este realizat izvorul scris. De aceea, în ciuda prezenței unei anumite percepții pe durată mai mare de timp, este posibilă schimbarea sa ca urmare a unui eveniment de o importanță majoră. *Historia* lui Niketas Choniates a fost scrisă pe o perioadă îndelungată de timp, începând probabil înaintea Răscoalei Asăneștilor și finalizându-se după Cruciada a IV-a.

Datorită poziționării geografice la nordul și la sudul Dunării, vlahii au fost pentru bizantini atât o populație din interiorul granițelor, cât și din

¹ Hélène Ahrweiler, *Ideologia Politică a Imperiului Bizantin*, Cu o postfață de Nicolae-Șerban Tanașoca, Traducere: Cristina Jinga, Editura Corint, București, 2002, pp. 86-87.

² *Ibidem*, p. 42. Stelian Brezeanu sesizează faptul că termenul *misieni* a desemnat numele populației din Moesia, de obicei asociată cu cea bulgară, Niketas Choniates explicitând însă faptul că răscoala a fost începută de „*barbarii din muntele Haemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi.*”

exterior. Totuși, unele dintre primele informații despre locuitorii de la nord de Dunăre le aflăm de la Constantin al VII-lea Porphyrogenetul, care îi numește pe români *romani*³. Prima personalitate creditată cu numirea românilor drept *vlahi* este Vasile al II-lea Macedoneanul, după cum scrie Kekaumenos când Niculița cel Bătrân a primit conducerea vlahilor din Elada, autorul prezentând acest eveniment exprimându-și dezacordul cu privire la oferirea ce funcții străinilor⁴. El este primul care oferă o atenție sporită vlahilor, prezentându-i ca răsculați alături de bulgarii și *romeii* din Tesalia, în 1066, când Niculița din Larissa⁵ îl avertizează inițial pe Constantin al X-lea Doukas, care nu îi acordă atenție⁶, funcționarul bizantin conducând ulterior răscoala⁷. Cu ocazia din urmă, Kekaumenos numește pentru prima dată unul dintre conducătorii vlahi, pe *Verivoi Vlahul*, personalitate aparent importantă, puternică și influentă⁸. Răscoala a fost înfrântă, însă în urma insubordonării străinilor din interiorul Imperiului Bizantin și a dorinței de a se elibera, autorul îi va zugrăvi în mod negativ⁹.

În privința vlahilor, contribuția la răscoala din 1066 a dus la prezentarea lor ca un neam fără credință în Dumnezeu, împărat sau semeni, mincinos, hoț, înșelător, aliat nesigur, fricos și trădător¹⁰. Obiceiurile și modul de viață, după

³ „În părțile cele mai de sus ale fluviului Nipru locuiesc rușii: ei plutesc pe acest fluviu când vin la romani.”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae III Izvoarele Istoriei României*, Vol. II: De la anul 300 până la anul 1000, Publicate de Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hîncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 669.

⁴ „Știind însă *Domnia mea* că ai prin hrisov de la răposatul meu tată această slujbă, în loc excubiților îți dăruiesc conducerea vlahilor din Elada.”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae III Izvoarele Istoriei României*, Vol. III: Sciitori bizantini (Sec. XI-XIV), Publicate de: Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 45.

⁵ Cuscru al lui Kekaumenos.

⁶ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 29.

⁷ *Ibidem*, p. 62.

⁸ *Idem*.

⁹ Stelian Brezeanu, „*Vlahi*” și „*Misieni*” în *Sursele Bizantine relative la începuturile statului Asăneștilor. Terminologie Etnică și Ideologie Politică*, în *Răscoala și Statul Asăneștilor: Culegere de studii*, Coordonator: Eugen Stănescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 54. Cunoscutul bizantinolog român consideră că ostilitatea față de dorința de libertate a vlahilor sud-dunăreni reprezintă un punct comun foarte important al operelor lui Kekaumenos și Niketas Choniates, doi autori bizantini buni cunoscători ai realităților etnice din spațiul balcanic, ale căror opere oferă, conform opiniei acestuia, poate cele mai verosimile mărturii din epocile în care și-au desfășurat activitatea.

¹⁰ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III,, pp. 39, 41, 43.

mărturia cronicarului, denotă o organizare precară și o deschidere spre mobilitate, dându-i un caracter nomad¹¹. Având în vedere poziționarea geografică între Sava și Dunăre a vlahilor din opera autorului¹², se poate concluziona că vorbește despre vlahii sud-dunăreni, prezenți și în sursele bizantine ulterioare.

Importantă este și opera *Alexiada*, scrisă de Ana Comnena, ce confirmă parțial imaginea creionată de Kekaumenos vlahilor – cea de aliați nesiguri. În privința organizării lor, autoarea îi prezintă ca fiind dintre triburile nomade, ce erau denumite în mod popular *vlahi*¹³. Ea oferă numele unui alt vlah – nobilul *Pudilus*¹⁴ –, care îl anunță pe împărat despre o incursiune cumană la sudul Dunării, ulterior vlahii oferindu-le ajutor cumanilor, arătându-le drumuri ocolitoare și oferindu-le șansa de a cuceri pentru o scurtă perioadă satul Goloë¹⁶, acțiune ce îi permite prințesei să facă trimitere la lipsa de loialitate a celor dintâi.

Precum am menționat anterior, această ramură a vlahilor cu care au intrat în contact bizantinii a fost cea sud-dunăreană, fapt cu atât mai evident, cu cât ei se aflau în interiorul granițelor Imperiului. Acest lucru, precum și spațiul geografic în care se aflau și popoarele cu care se învecinau, a avut o contribuție majoră în creionarea imaginii de către autorii bizantini, unii aflându-se în funcții importante în cadrul imperiului. Astfel, este important de remarcat faptul că toți autorii la care am făcut referire au făcut parte din elita conducătoare a imperiului, fie și tangențial¹⁷.

Un alt exemplu în acest sens este Niketas Choniates, personalitate importantă la sfârșitul secolului al XII-lea, în timpul Dinastiei Angelos – ale cărei decizii politice și militare le va critica vehement în scrierile sale. El a deținut multiple funcții politice, una dintre acestea fiind cea de guvernator al

¹¹ „Și aceștia (n.a. vlahii), fugind de acolo, s-au împrăștiat în tot Epirul și toată Macedonia, iar cei mai mulți dintre ei s-au așezat în Elada.”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 41.

¹² *Idem*.

¹³ Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, Ontario, In parantheses Publications, 2000, p. 141.

¹⁴ Cunoscut în istoriografia română și drept „Pudilă”.

¹⁵ Anna Comnena, *op.cit.*, p. 170.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 170-171.

¹⁷ Identitatea lui Kekaumenos nu este cunoscută cu exactitate, însă trimiterile făcute de acesta la adresa unora dintre rudele sale, precum socrul său, Niculița din Larissa, și bunicul său reprezintă o dovadă a importanței pe care el și familia sa o dețineau în Imperiul Bizantin în secolul lui XI-lea.

Philippopolis-ului, pe actualul teritoriu al Bulgariei, timp în care a fost martor la răscoala Asăneștilor. El avea să își continue implicarea politică până după Cruciada a IV-a, din anul 1204, eveniment ce va reprezent un punct de cotitură în activitatea pentru care a rămas cunoscut până în zilele noastre – cea de autor și istoric Astfel, Niketas Choniates a realizat lucrarea *Historia* atât înainte, cât și după cucerirea Constantinopolului. În ciuda caracterului subiectiv, datorat implicării directe a autorului în evenimente¹⁸, aceasta este principala sursă istorică despre Imperiul Bizantin la sfârșitul secolului al XII-lea și cea mai amplă relatare despre Cruciada a IV-a, din perspectiva *romeilor*.

Datorită participării la evenimentele prezentate, Choniates oferă o perspectivă detaliată a celor petrecute în timpul vieții sale. În privința vlahilor, autorul a intrat în repetate rânduri în contact cu aceștia, respingând cererile lor și creionându-le imaginea în funcție de evoluția faptelor, atrăgând atenția că aceștia nu s-ar fi aflat la prima revoltă împotriva *romeilor*, după cum arată istoricul Eugen Stănescu¹⁹. Stelian Brezeanu evidențiază faptul că evenimentele din *Historia* lui Niketas Choniates au reprezentat subiectul unei cronici ulterioare, *Historia* lui Georgios Akropolites (1217-1282), scrisă la circa șapte decenii de la producerea lor, autorul minimalizând rolul vlahilor în Răscoala Asăneștilor, pe care o consideră a fi a bulgarilor²⁰, bazându-se în mod exclusiv pe realitățile socio-politice din anul realizării operei sale.

Din acest motiv, una dintre primele referiri ale lui Choniates la adresa vlahilor a apărut în legătură cu un eveniment din 1165, când aceștia l-au capturat și voiau să-l aducă la împărat pe fugarul Andronikos Komnenos, care se afla pe teritoriul locuit de ei după ce evadase din captivitate, dar reușește să scape din nou și se refugiază la împăratul *Galiției* (Halici)²¹. În privința acestei referiri, Victor Spinei consideră că este un semn al puterii și influenței bizantine pe teritoriul vlahilor, fugarul fiind căutat de Manuel I Komnenos

¹⁸ Cariera sa politică începe în ultimii ani ai domniei lui Manuel I Komnenos, fiind întreruptă în timpul domniei lui Andronikos Komnenos și reluată sub Isaac al II-lea Angelos, când ocupă funcția de secretar imperial, participând la campania din 1187 din Balcani, iar în 1189, fiind guvernator al Philippopolis-ului. Cariera sa politică a continuat sub Alexios al III-lea Angelos, precum și după Cruciada a IV-a. Pentru mai multe informații, vezi Stelian Brezeanu, *loc.cit.*, p. 40.

¹⁹ Eugen Stănescu, *Premisele Răscoalei Asăneștilor. Lumea Românească Sud-Dunăreană în Veacurile X-XII*, în *Răscoala și Statul Asăneștilor...*, p. 13.

²⁰ Stelian Brezeanu, *loc.cit.*, p. 37.

²¹ O *City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit, 1984, pp. 74-75.

după o răscoală ce ar fi fost condusă de acesta²². Important este faptul că atitudinea autorului față de Andronikos este ambivalentă, scoțând în evidență inteligența de care a dat dovadă reușind să evadeze în repetate rânduri, prefăcându-se a fi bolnav, ca și defectele, Alicia Simpson sesizând că autorul i-a evidențiat tirania și setea de sânge după moartea lui Manuel I Komnenos²³, ele fiind aparent moștenite de la tatăl său, Isaac Komnenos^{24,25}.

Următoarea referire la adresa vlahilor este în legătură cu răscoala fraților Petru și Asan, din anul 1186, eveniment la care Niketas Choniates a fost martor. Contextul răscoalei a fost organizarea nunții lui Isaac al II-lea Angelos (1185-1195) la sfârșitul anului 1185 sau începutul anului 1186, cu fiica regelui maghiar Béla al III-lea (1172-1196), ce avea să fie numită Maria de Constantinopol, în vârstă de 10 ani. Autorul îl consideră a fi responsabil moral al declanșării²⁶, după ce ar fi folosit bunuri din provincie pentru organizarea evenimentului²⁷. Choniates vorbește despre personalitățile ce au condus răscoala – frații Petru și Asan –, care, pentru a găsi o motivație de a se răscula, au cerut să fie înrolați în armata bizantină și să primească în administrare un teritoriu din care să își însușească taxele și impozitele²⁸.

²² Victor Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to Mid-Thirteenth Century*, Brill, Leiden, Boston, 2009, pp. 131-132.

²³ *O City of Byzantium...*, p. 138.

²⁴ Isaac Komnenos (1093-1152) a fost unul dintre fiii lui Alexios I Komnenos, ambițiile sale imperiale făcându-se cunoscute în timpul domniilor lui Ioan al II-lea Komnenos (1118-1143) și Manuel I Komnenos (1143-1180), lăcomia sa fiind scoasă în evidență de către Niketas Choniates, care scrie „*Acest Isaakios, având nevoie de bani, era chiar dornic să atace teritoriile romane și să devină Satana pentru Ioan;*”, în *O City of Byzantium...*, p. 19.

²⁵ Alicia Simpson, *Niketas Choniates: A Historiographical Study*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 160-161.

²⁶ „*Dar zgârcindu-se să cheltuiască pentru serbările de nuntă din banii vistieriei, îi aduna fără cruțare din propriile-i ținuturi; și a jecmănit, din meschinărie, și alte orașe din părțile Anhiolosului, pe furiș, dar mai ales și i-a făcut sieși și romeilor dușmani pe barbarii din muntele Hemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi.*”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 255.

²⁷ Aceleași fapte sunt prezentate de către Georgios Akropolites, care scrie că „*(...) din moment ce ținutul bulgarilor deține mai multe dintre acestea (n.a. – animale) decât alte locuri, mai multe animale au fost cerute de aici.*”, autorul făcând trimitere la numeroasele conflicte anterioare între cele două părți, însă fără a menționa rolul pe care l-au avut vlahii în cadrul acestei răscoale. Pentru detalii, vezi George Akropolites, *The History*, Introduction, translation and commentary: Ruth Macrides, Oxford University Press, New York, 2007, p. 133.

²⁸ De fapt, cei doi frați vlahi au cerut să li se acorde *pronoia*.

Astfel, autorul prezintă amănunțit acest episod al cererii celor doi frați ca un pretext pentru evenimentele ce au urmat, creionând imaginea vlahilor ca fiind a unor oameni perfizi, prefăcuți, cu interese ascunse, arătând că refuzându-le cererea de *pronoia*, *sebastocratorul* Ioan Angelos a făcut să biruiască voința lui Dumnezeu²⁹. Aceasta va fi însă doar prima ocazie cu care vlahii sunt prezentați ca oameni fără Dumnezeu, caracteristică atribuită de autorii bizantini oamenilor sau neamurilor cu care se aflau în conflict. Astfel, ei încercau să evidențieze defectele, lipsa de civilizație și diferențele dintre ei și cei considerați a fi barbari.

Descrierea făcută anterior fraților Petru și Asan se răsfrânge asupra întregii comunități, după ce vlahii, inițial sceptici și reținuți în privința răzcoalei, au fost convinși de căpeteniile lor, împreună cu bulgarii, să se răzvrătească. Cei doi conducători vlahi au folosit imaginea și presupusa voie a Sfântului Mucenic Dimitrie, care și-ar fi întors spatele Thessalonicului și le-ar fi oferit sprijin răsculaților pentru a-și câștiga libertatea. În ciuda folosirii unui asemenea motiv creștin, Choniates îi consideră pe Asănești a fi perfizi, în vreme ce vlahii și bulgarii sunt prezentați a fi îndrăciți, cu ochii injectați și privirile rătăcite – prin urmare, nebuni –, cu părul dezordonat – deci neîngrijiți – și părând stăpâniți de demoni și îndrumați să distrugă și săucidă orice le-ar fi ieșit în cale, orice rugăciuni ar fi făcut victimele pentru a fi cruțate – din cea din urmă expunere astfel rezultând lipsa de milă și sălbăticia acestora³⁰. Răscoala începând și părând să aibă sorti de izbândă, Petru și-ar fi pus pe cap o coroană de aur și și-ar fi pus în picioare încălțăminte de culoare roșie³¹, imitând încoronarea împăraților bizantini și dându-le Asăneștilor caracteristica unor uzurpatori.

Motivele biblice sunt folosite în continuare de autor în caracterizarea vlahilor, comparând traversarea Dunării de către aceștia cu turma de porci care s-a aruncat în mare, aparent purificând Moesia de demonizați. Înșelat de retragerea răsculaților la vederea armatei imperiale conduse de împărat, acesta a ordonat cu singura măsură luată să fie arderea grânelor și nu urmărirea inamicilor, care aveau să își unească forțele cu sciții³². Disprețul autorului pentru popoarele în conflict cu bizantinii reiese din caracterizarea din capitoul dedicat descrierii celei de-a doua expediții a lui Isaac al II-lea Angelos

²⁹ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 255.

³⁰ *Ibidem*, p. 257.

³¹ *Idem*.

³² *Ibidem*, p. 259.

împotriva vlahilor. Autorul, nemulțumit de neorganizarea acesteia imediat după eșecul celei dintâi, accentuează sălbăticia vlahilor atât în luptă, unde se foloseau de tactici de hărțuire și arme barbare, ca arcul cu săgeți³³, cât și ca atitudine, conducătorii nefiind intimidați nici după capturarea soției lui Asan și a viitorului împărat vlaho-bulgar Ioniță Caloian³⁴.

Un aspect interesant de urmărit în *Historia* lui Niketas Choniates este slaba conducere bizantină, pe care autorul o blamează în mod repetat, subliniind lipsa de inspirație a generalilor și împăratului, precum și defectele cu un efect psihologic ale adversarilor. Astfel, Choniates face trimiteri religioase, a unei pedepse divine asupra bizantinilor, în același timp prezentând vlahii ca un popor inferior, sălbatic, nesocotit.³⁵ În fond, această reprezentare nu este o noutate în istoriografia bizantină, de-a lungul timpului vrăjmașii fiind prezentați adesea în această manieră, drept niște oameni fără Dumnezeu.

Reaua conducere a bizantinilor poate aduce aprecieri la adresa adversarilor, vlahii fiind considerați înțelepți pentru faptul că se bucurau de ordinul ca strategul Philippopolis-ului, Constantin Angelos, bun conducător militar, care obținuse victorii pentru bizantini, să fie orbit de Isaac al II-lea Angelos după ce s-a răzvrătit și proclamat împărat. Astfel, adversarii primesc aprecieri pentru înțelepciunea și viziunea lor, în contextul unor uriașe greșeli strategice ale bizantinilor, iar, în ciuda unei noi expediții conduse de Isaac al II-lea Angelos, vrăjmașii sunt victorioși, aceste înfrângeri fiind și unul dintre motivele pentru care împăratul a fost detronat de fratele său, Alexios³⁶.

Acesta a avut o serie de confruntări cu vlahii de a căror dezbinare și dezorganizare încercase să se folosească, aliindu-se cu Ivancu, un conducător considerat asemenea lui Asan ca personalitate, viclenie și pricepere în luptă, promițându-i și oferindu-i mâna nepoatei sale, Teodora³⁷. Bătăliile împotriva lui vor fi anevoioase și extrem de dificile, Alexios reușind să îl captureze folosindu-se de un șiretlic, trimițându-l pe cel mai în vârstă dintre ginerii săi la

³³ „Iar ceilalți, regroupându-se, întâmpinau cu îndrăzneală pe romeii ce năvăleau călare asupra lor, luptându-se în felul lor obișnuit, moștenit din străbuni.”, în *Ibidem*, p. 265.

³⁴ „Dar chiar și așa, lucrurile s-au înrăutățit mai departe.”, susținea Niketas Choniates, în *Ibidem*, p. 267.

³⁵ *Ibidem*, p. 271.

³⁶ *Ibidem*, p. 275, 277.

³⁷ *Ibidem*, p. 301.

acesta cu Evangheliile, pentru a încheia pace. În final, trimisul împăratului avea să îl captureze pe Ivancu, punând capăt revoltei sale³⁸.

Foarte interesantă este schimbarea tonului folosit la adresa vlahilor după 1204, când Ioniță Caloian și Imperiul Vlaho-Bulgar vor deveni aliați de conjunctură cu bizantinii împotriva latinilor. La momentul preluării tronului de către acesta, după moartea lui Petru Asan, în 1197, autorul amintește că noul monarh vlah fusese luat ostatic de Isaac al II-lea Angelos, în urma celei de-a doua campanii împotriva Asăneștilor, el reușind să evadeze și să se întoarcă în țara sa³⁹. Capacitatea de a organiza răscoale va căpăta o altă semnificație, vlahii ridicându-se, alături de bizantini, împotriva cuceritorilor Constantinopolului. Această primă răscoală a avut succes, fiind cucerite cetăți importante, ca Byzia și Tzurulos. Ca răspuns la ofensiva răsculaților, cruciații organizează o expediție în Balcani, în urma căreia Ludovic de Blois moare, iar împăratul Balduin este capturat⁴⁰ și executat într-o manieră extrem de crudă, prezentată detaliat de autor⁴¹. Imaginea vlahilor, aparent schimbată în bine, încă abundă în acte de cruzime, Ioniță Caloian fiind descris ca un *bărbat iubitor de vărsare de sânge*⁴², în prezentarea cuceririi Philippopolis-ului, subliniind faptul că râvnise de multă vreme la acea cetate⁴³.

De-a lungul anilor în care și-a scris cea mai mare și mai importantă lucrare istorică, autorul a construit o imagine cel puțin ambivalentă a vlahilor, în funcție de alianțele și de acțiunile întreprinse de aceștia. Există posibilitatea ca autorul să fi avut cunoștință de sursele precedente, însă, în ciuda unei imagini preponderent negative construite de Kekaumenos și Ana Comnena asupra vlahilor, evoluția acesteia în *Historia* începe cu referiri care îi plasează într-o oarecare lumină pozitivă, în 1165 ei capturându-l pe Andronikos Komnenos, la acea vreme un fugăr acuzat de răscoală împotriva împăratului bizantin. Ulterior, vlahii sunt prezentați ca barbari cruzi, demoniaci, oameni fără Dumnezeu și însetați de sânge, neascultători și batjocoritori față de stăpâni, rebeli, desfrânați, care se dedau cu ușurință la consumul excesiv de alcool⁴⁴.

Dintre conducătorii vlahi, Petru este prezentat drept uzurpator, după încoronarea făcută în stil bizantin, Asan este prezentat drept un conducător

³⁸ *Ibidem*, p. 307.

³⁹ *O City of Byzantium...*, p. 259.

⁴⁰ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, pp. 315, 317.

⁴¹ *Ibidem*, p. 335.

⁴² *Ibidem*, p. 325.

⁴³ *Idem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 299.

militar nemilos și iute la mânie, iar Ivancu este prezentat drept un uzurpator și un trădător însetat de sânge. Ioniță Caloian este un actor interesant în această epocă, datorită faptului că în timpul domniei sale a fost încheiat un tratat cu Alexios al III-lea Angelos, ajutând astfel la recuperarea multor teritorii ocupate de către răsculații lui Chrysos în Balcani⁴⁵, marcând astfel o oarecare încetare a ostilităților. Datorită relativei schimbări a percepției asupra monarhului vlah, aceste capitole este posibil să fi fost scrise după Cruciada a IV-a. Ioniță Caloian este prezentat ca un rege puternic, un bun conducător militar, însă crud, însetat de sânge și răzbunător cu orice persoană și orice neam sau comunitate ce nu-i recunoștea autoritatea.

Înspre încheierea relatărilor istorice, autorul realizează o tânguire cu privire la cruzimea vlahilor și cumanilor împotriva bizantinilor chiar și după cucerirea Constantinopolului de către cruciați, probabil între 2 și 4 aprilie 1206, arătând că între cele două părți – foștii stăpâni și foștii răsculați – conflictul nu se încheiase, alianțele și înțelegerile dintre ei datorându-se contextului. Autorul dă încă o dată dovadă că respectă tradiția bizantină și se folosește de motive religioase pentru a-și exprima deznădejdea față de situația din acele timpuri, comparând dușmanii cu păsări necrofage, precum ciorile și corbii, care se hrăneau cu stârvurile bizantinilor⁴⁶, noul popor ales, care a fost părăsit până și de voința divină.

În încheiere, consider că valoarea operei *Historia* de Niketas Choniates constă atât în prezentarea evenimentelor istorice din această epocă a Imperiului Bizantin și sud-estului Europei, cât și în faptul că oferă o perspectivă importantă asupra mentalităților și imaginarului oamenilor vremii, printre altele, și asupra imaginii vlahilor din interiorul granițelor, deci a Celuilalt. În ciuda prezenței unor surse ulterioare, niciuna dintre acestea nu se ridică la valoarea și importanța operei lui Niketas Choniates cu privire la imaginea vlahilor, ce aveau să fie asimiliați și incluși în statul bulgar format pe bazele așa-zisului Imperiu al Asăneștilor, motiv pentru care autori precum Georgios Akropolites ajung să considere răscoala de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea a fi fost exclusiv a bulgarilor, percepție încă destul de puternică în cadrul istoriografiei.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 311, 313, 315.

⁴⁶ „Înainte de această năvălire a sciților, în șesurile Traciei s-au adunat într-un singur loc, venind care dinspre miazănoapte, care dinspre miazăzi, nu întâmplător, ci ca un semn nespuse de rău, cîrduri de ciori și de corbi și s-au luat la luptă; și fiind mai puternici prin mărime corbii au alungat ciorile venite dinspre miazăzi”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 333.

CISNĂDIE ÎN EVUL MEDIU. CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNOR CONTRIBUȚII ISTORIOGRAFICE RECENTE

NOEMI ADRIANA NEMETHI •

Abstract: *This paper aims to present some medieval manuscripts and incunables which have been recently discovered in a small parochial library from Cisnădie, Transylvania. It also introduces an authentic manuscript, entitled "De superstitionibus et malis consuetudinibus", from the 15th century. The document provides a unique perspective regarding the dialogue between catholic doctrine and the religious practice of the laity. Also, this script deals with the religious and spiritual identity of a community of Transylvanian Saxons. The legal, moral and preaching books that this small parochial library owns, probably have the role of reshaping and correcting the religious behavior of the community. In addition to this, the practical character of these volumes enable the pastoral activity to develop in a righteous way. From another point of view, these manuscripts and incunables preserved at Cisnădie could offer relevant information regarding the intellectual formation and interest in pastoral activity of native elite, such as parochial priests or urban notaries.*

Keywords: *Cisnădie, local clergy, theological education, parochial library, manuscripts, theological education, local religion.*

Cisnădie (în trecut cunoscută sub numele *Cisnădia Mare*, în germană *Heltau*, în maghiară *Nagydisznód* sau *Disznód*), în izvoarele latinești purtând denumirea XXXXX, este în prezent o așezare din județul Sibiu, situată la aproximativ 10 km de capitala județului. Această așezare atrage în ultimii ani, tot mai mult, atenția istoricilor preocupați de reconstituirea evenimentelor și fenomenelor petrecute în părțile de sud ale Transilvaniei într-un orizont cronologic delimitat de secolele XII și XVI. Articolul își propune să grupeze tematic câteva dintre contribuțiile/descoperirile recente referitoare la istoria și

• Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Școala Doctorală Istorie.Civilizație.Cultură, anul I, Coord: Prof. Univ. Dr. Maria Silvia Crăciun, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

evoluția comunității, bisericii și patrimoniului mobil din Cisnădie înainte de Reformă.

Repere principale în evoluția așezării și comunității medievale de la Cisnădie.

Comunitățile de sași, originari din zona Köln-Aachen-Lüttich și/sau Saar-Mosel, ca urmare a procesului de colonizare orchestrat de regalitatea maghiară, desfășurat pe parcursul secolelor XII-XIII, vor primi încă de la așezarea lor în Sudul Transilvaniei, de la Orăștie la Baraolt, după retragerea secuilor, importante privilegii regale, care le vor asigura un statut social, economic și politic privilegiat, ilustrat și de Bula de Aur a Sașilor din 1224¹.

Probabil că acestei colonizări germane în părțile de răsărit ale Regatului Maghiar (*Deutsche Ostsiedlung*) i se datorează existența comunității de sași ardeleni de la Cisnădie. Originea sașilor din Cisnădie este însă, până în prezent, una incertă. Așezarea va fi menționată pentru prima dată într-un document în anul 1204 sub numele de "Rivetel", deși se cunoaște faptul că sașii s-au așezat pe aceste meleaguri încă din secolul al XII-lea. În anul 1323, Cisnădie va fi pentru prima dată menționată în calitate de "civitas", în care greavul Nicolaus de Talmesch (Tălmăciu) aflăm că deținea o locuință².

Localitate de tip preurban, mereu în umbra Sibiului, Cisnădie în Evul Mediu a avut un profil economic de tip meșteșugăresc, cu câteva ghilde, despre a căror activitate avem cele mai multe informații în surse provenind cel mai devreme de la cumpăna secolelor XV-XVI. Printre ghildele aflate în ultimul timp pe agenda de cercetare se numără cea a făuritorilor de seceri și țesătorilor³, dar și a olarilor⁴ și a orfevrarilor⁵. Cercetarea acestui domeniu este într-un stadiu incipient.

¹ Thomas Năgler, *Transilvania între 900 și 1300*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei*. Ed. Episcopia Devei și Hunedoarei, 2016, ed. a III-a, Volumul I, p. 217-220; Balázs J. Nemes, Adinel C. Dincă, Cora Dietl, „Heltau” în Cora Dietl, Anna-Lena Liebermann (coord.), *Lexikon der Regionalen Literaturgeschichte des Mittelalters. Ungarn und Rumänien*, Berlin, Boston, De Gruyter, 2015, p. 182., Harald Roth, *Mică istorie a Transilvaniei*, trad. Anca Fleșeru și Thomas Șindilariu, Ed. Pro Europa, Târgu-Mureș, 2006, pp.40-41.

² Balázs J. Nemes, Adinel C. Dincă, Cora Dietl, *op.cit.*, p. 182

³ Gernot Nussbächer, „Wollenweber und Sichelschmiede. Ergänzungen zum Beitrag über des Textilmuseum in Cisnădie”, în *Die Woche*, nr. 329, an VII, Sibiu, 1974, pp.4-6.; Țiplic Ioan Marian, *Bresle și arme în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Ed. Militară, București, 2009.

Evoluția și istoria comunității de la Cisnădie s-au desfășurat într-o strânsă legătură cu cea a Sibiului, dar și a comunităților vecine, fiindu-ne cunoscut, de exemplu, un îndelungat conflict pentru delimitarea hotarului cu o localitate din imediată apropiere, Cisnădioara⁶.

Biserica medievală Sfânta Walpurga.

În centrul oricărei comunități germane din Ardealul meridional se afla lăcașul de cult, care în perioada medievală a acționat atât ca loc de rugăciune, ca focar de cultură, dar și ca refugiu în fața pericolelor externe. Din această perspectivă, istoria bisericilor fortificate se identifică în Transilvania cu istoria așezărilor săsești⁷.

Biserica din Cisnădie, având inițial hramul Sf. Walpurga⁸ a fost ridicată între secolele XII-XIII, în stil romanic, cu o bazilică cu trei nave, o absidă circulară, dar și cu o clopotniță cu ferestre romanice. Acest monument are o istorie de aproape 800 de ani destul de dinamică, evenimentele desfășurate în context istoric transilvănean și european influențându-i evoluția arhitectonică și patrimonială. Astfel, biserica va trece printr-o serie de modificări care îi vor altera aspectul romanic inițial, ca în secolul al XV-lea biserica să capete un aspect gotic. În principal, se remarcă elementele de fortificație, cum ar fi un zid circular care înconjoară biserica, construit între 1430-1530, alături de un turn masiv, înalt de 59 de metri. Acestora li se adaugă transformarea turnului clopotniței în donjon, adăugarea unor nivele de apărare deasupra corului, dar și amplasarea unor turnuri cu rol defensiv deasupra colateralelor edificiului în secolul al XV-lea⁹.

⁴ Gernot Nussbächer, "Die Töpner von der Heltau. Aus der Zunftgeschichte Heltaus" în *Hermannstadt Zeitung*, nr. 29, an I, Sibiu, 1968, pp.16-17.

⁵ Dâmboiu Daniela, "Reprezentări de sfinți protectori pe argintăria de la Cisnădie", în *Ars Transsilvaniae*, Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, nr. 12/13, 2002, pp. 159-167.

⁶ Balázs J. Nemes, Adinel C. Dincă, Cora Dietl, *op.cit.*, pp.182-183.

⁷ Ion Marian Țiplic, *Biserici fortificate ale sașilor din Transilvania*, Noi Media Print, București, 2006, p.24.

⁸ Misionară în ținutul Bavariei în secolul al VIII-lea și al XIX-lea, de origine anglo-saxonă.

⁹ Juliana-Fabritius-Dancu, *Cetăți țărănești săsești*, Sibiu, 1980, p.29.

Patrimoniul mobil al bisericii parohiale medievale.

Un puternic interes pentru istoria, biserica și patrimoniul mobil al Cisnădiei se constată încă din secolul al XIX-lea, dar îndeosebi din a doua jumătate a secolului al XX-lea, specialiștii din această perioadă dedicându-i studii monografice, câteva dintre ele referindu-se la elemente componente ale legendarei "camere-tezaur", dar și la decorația interioară, iar un ultimul timp un deosebit interes a fost arătat și pentru volumele cuprinse în mica arhivă parohială a bisericii¹⁰. Acest interes pentru istoria și patrimoniul bisericilor fortificate săsești, printre care și cea din Cisnădie, este vizibil și în inițiativele de valorificare și promovare din punct de vedere turistic și istorico-cultural a acestora, mai ales prin intermediul unor albume cu fotografii și informații succinte, dedicate unui spectru larg și diversificat de indivizi¹¹. În paralel, se remarcă și studii bazate pe cercetări de teren, arheologice, dar și arhivistice și dinspre istoria artei¹².

Totuși, studiile care vizează exclusiv Cisnădie și biserica fortificată din localitate sunt relativ puține, chiar dacă primele studii datează din secolul al XIX-lea¹³. Printre autorii contemporani care tratează istoria și patrimoniul Cisnădiei se numără Gernot Nussbächer, Julianna Fabritius-Dancu, dar și Ioan-Marian Țiplic, Maria-Emilia Țiplic, Adinel C. Dincă. Lista nu își propune să fie, nici pe departe, una exhaustivă¹⁴.

¹⁰ Merită menționate în acest punct lucrările lui Martin Rill, „Der Schatz von Heltau”, în *FVL*, 28, 2, 1985, pp. 75-84, Ciprian Firea, *Arta polipticelor medievale din Transilvania (1450–1550)*, vol. II, Cluj-Napoca, 2010, pp. 111-117.

¹¹Un exemplu în acest sens poate fi considerată lucrarea lui Hermann Fabini, *Universul cetăților bisericesti din Transilvania*, Ed. Monumenta, Sibiu, 2009. Merită amintită și o altă lucrare a aceluiași autor - „*Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*”, apărută în 1999, care conține date referitoare la istoria așezărilor și bisericilor organizate în ordine alfabetică, însoțite de imagini, desene, planuri.

¹² În acest punct merită menționate cercetările întreprinse de Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1959; Vasile Drăguț, *Arta gotică în Transilvania*, Meridiane, 1979; Julianna Fabritius-Dancu, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania*, Sibiu, 1980. Lista nu își propune, desigur, să fie una completă.

¹³ Ioan-Cosmin Ignat, „Bisericile fortificare săsești. O scurtă analiză istoriografică”, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, vol. 10, an 2013, pp. 127-13, p.130.

¹⁴ Vezi Gernot Nussbächer, „Die Heltauer Kirchenburg” în *Volkszeitung*, nr. 19, an I, Brașov, 1957; „Gehobenes Geistiges Niveau. Studierende und Akademier im mittelalterlichen Heltau”, în *Die Woche*, nr. 71, an XIV, Sibiu, 1981; Julianna Fabritius-Dancu, *Die Kirchenburg in Cisnădie [Heltau]*, București, Ed. Meridiane, 1970; Konrad Gündisch (ed.), *Heltau. Geschichte*

Cercetările patrimoniului mobil al bisericii din Cisnădie au vizat în principal descrierea și inventarierea unor obiecte ce compuneau inventarul unei biserici, precum obiecte liturgice, clopote și clopotnițe, veștminte și textile liturgice, pietre funerare¹⁵. Chestiunile sunt cu atât mai interesante cu cât în literatură, începând cu secolul al XIX-lea, a circulat o legendă a unei camere-tezaur ascunse în interiorul bisericii. Primul care menționează această “comoara-tezaur” este H. Wittstock în lucrarea *Aus Heltau. Vergangenes und Gegenwärtiges* din 1883, iar datorită valorii atât științifice, cât și documentare, lucrarea constituie piatra de temelie pentru orice cercetare privind istoricul patrimoniului mobil și imobil de al Cisnădie¹⁶. Autorul menționează povestea unor vase bisericești tănuite timp de 60 de ani, pline cu monede de argint, ascunse în absidiola sudică a bisericii, a cărei intrare era blocată vederii de niște strane masive și de care știau doar prezbiterii bisericii¹⁷. De asemenea, din mărturia autorului aflăm că din această legendar “tezaur” făceau parte următoarele piese: o cruce-relicvar, o monștrantă, o cană cu capac din 1675, un potir din 1698, un ciborium din 1692, 4 potire medievale, 4 farfurioare pentru Euharistie, o plăcuță de argint fixată pe lemn, dar și o cutiuță pentru ostie. În anul 1821 se va pune capăt secretului camerei-tezaur. După 1915, o parte din obiectele de tezaur vor fi predate spre depozitare și conservare Muzeului Brukenthal din Sibiu¹⁸.

Viață spirituală și culturală în Epoca Medievală la Cisnădie. Colecția de carte medievală de la biblioteca parohială din Cisnădie.

Informații referitoare la istoria și evoluția comunității, bisericii și bibliotecii parohiale din Cisnădie în Epoca medievală se regăsesc și în cadrul

und Kultur. Einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft, Ed. Honterus, Sibiu, 2004; Ioan Marian Țiplic, *Biserici fortificate ale sașilor din Transilvania*, Noi Media Print, București, 2006; Țiplic Crângaci Maria, “Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei. *Istorie arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)*, Editura Academiei Române, București, 2011; Adinel C. Dincă, “*Casus legum im spätmittelalterlichen Siebenbürgen (Handschrift D.14, Kirchengemeinde Heltau/Cisnădie)*”, în *Transylvanian Review*, Supl. 1, 2016, pp. 312-317.

¹⁵ În acest sens, merită menționată cercetarea lui Julius Bielz, “Der Heltauer Bildstein”, în *Korresp.*, 62, 1939, pp. 168-169, care consideră piatra funerară descoperită în 1911 cu prilejul unor lucrări de refacere în subsolul unei vechi capele din imediata apropiere a bisericii ca fiind una dintre cele mai vechi pietre funerare păstrate în Transilvania.

¹⁶ *Ibidem*, p.609.

¹⁷ *Ibidem*, p.620.

¹⁸ *Ibidem*, p. 621-622.

unor colecții de documente, realizate încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cum ar fi *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, dar și culegerile de documente întocmite Gernot Nussbächer, intitulate *Aus Urkunden und Chroniken*, grupate în mai multe volume, începând cu anul 1981¹⁹. Începând cu anul 2011, arhiva bisericii parohiale din Cisnădie se află în custodia Arhivelor Naționale din Sibiu. Cercetarea acestui fond de documente se află într-un stadiu incipient, dar și într-o continuă prelucrare arhivistică. Colecția de carte de la Cisnădie reprezintă din acest punct de vedere o importantă categorie de izvoare istorice, iar din această perspectivă, acest subiect va juca un rol special în economia viitoarei mele teze de doctorat, având în vedere că îmi propun să tratez cu precădere un manuscris inedit din cadrul micii biblioteci parohiale de la Cisnădie.

În ceea ce privește biblioteca, aceasta s-a înființat în interiorul edificiului încă din veacul al XV-lea, iar din secolul al XVI-lea se apreciază că această colecție de cărți va fi păstrată în legendara "cameră-tezaur", alături de alte obiecte și ustensile liturgice din metale prețioase, în nava sudică a bisericii²⁰.

Această colecție este una dintre puținele biblioteci parohiale aflate încă *in situ*²¹. Se estimează faptul că în jurul anului 1500, biblioteca parohială avea în jur de 20 de cărți²². În prezent, arhiva parohială a bisericii din Cisnădie deține 12 manuscrise medievale, trei incunabule, două glosare, câteva predici și sacramentare, texte de legislație canonică, precum și un număr incert de tipărituri de secol al XVI-lea²³.

¹⁹ Merită menționată în acest sens și lucrarea lui Georg E. Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-Deutschen Nationsuniversität (1141-1876)*, Ed. Böhlau, 1985.

²⁰ B. J. Nemes, A. C. Dincă, C. Dietl, *op.cit.*, p.182.

²¹ Adinel C. Dincă, *Medieval Literacy in Transilvania. Selective Evidence form Parish Churches.*, *Transylvanian Review* XXIV No.1, p.116.

²² Idem, *Unknown Books from Medieval Universities. Some Transylvanian Examples*, în Ágnes Fischer- Dárdai, István Lengvári, Éva Schmelczer-Pohánka, *University and Universality. The Place and Role of the University of Pecs in Europe from the Middle Ages to Present Day*, International University History Conference, 12-13 octombrie 2017, Pécs, p.169.

²³ Adinel C. Dincă, *Reading Nicholas of Dinkelsbühl in Medieval Transylvania: Surviving Texts and Historical Contexts.*, în Monica Brânzei (ed.), *Nicholas de Dinkelsbühl and the Sentences at Vienna in the Early Fifteenth Century.*, Brepols, 2015, p.460; Balázs J. Nemes, Adinel C. Dincă, Cora Dietl, *op.cit.*, p. 184. Datorită unor condiții improprii de păstrare, aceste volume manuscrise se aflau într-o stare de profundă degradare, fiind necesară o intensă operație de restaurare începând cu anul 2012-care continuă și în prezent-cu suportul unui grant provenit din partea Guvernului Federal German, *Ibidem*, p.460.

Volumele descoperite în cadrul micii biblioteci parohiale de la Cisnădie constituie și ele importante surse pentru cunoașterea atât a istoriei, a preocupărilor de natură educațională, pastorală și socială atât pe plan local, cât și regional. Descoperită relativ recent în cadrul acestei colecții de carte, această carte manuscrisă, datând cel mai probabil din prima jumătate a secolului al XV-lea, va constitui subiectul viitoarei mele teze de doctorat.

Structurat sub forma unui miscelaneu, cuprinzând cel mai probabil texte cu valoare prescriptivă, acesta a fost intitulat în primele decenii ale secolului al XV-lea de către un proprietar-probabil preotul paroh de la Cisnădie-*De superstitionibus et malis consuetudinibus*. În ceea ce privește caracteristicile fizice ale acestui manuscris, se remarcă prezența unei semilegături originale, medievale, a unui șiret de piele care servea la închiderea cărții, precum și o parte din tăblia de lemn care servea pe post de copertă. Formatul este *in octavo*, paginile, aproximativ 300 la număr, fiind din hârtie. Manuscrisul este în ansamblul lui destul de puțin decorat, fără miniaturi, predominând cerneala de culoare neagră, doar cu câteva inserții de cerneală de culoare roșiatică.

În ceea ce privește structurarea acestui manuscris, au fost identificate până în prezent trei texte distincte. Proporția cea mai mare pare a fi reprezentată de textele, posibil cu valoare de predică, ale călugărului franciscan Johannes Galensis, dar chestiunile trebuie aprofundate. Între aceste texte este inserată o variantă abreviată a Legendei Sfântului Servacius, a cărei prezență în ansamblul acestei lucrări nu a fost încă justificată²⁴. La finalul acestui volum de aproape 300 de foi se găsește, din păcate într-o stare incompletă, o lucrare intitulată *Summa de poenitentia cum registro*, ce îi aparține probabil lui Thomas de Chobham.

Astfel, la o primă vedere se regăsesc texte cu o posibilă valoare de predică, în concordanță cu calendarul liturgic și cu marile sărbători ale acestuia (*Dominica prima ante festum Johannis Baptiste*- Ms.D45, f.126r.; *De Purificatione Sancte Mariae*- Ms.D45, f.201v.). De asemenea, așa cum și „titulatura” manuscrisului pare să anunțe, au fost identificate în acest stadiu texte cu valoare predicțională îndreptate împotriva unor ritualuri și practici populare care vizau evitarea furtunilor (*De doctrina contra tempestates*- Ms. D45 f.96r.), asigurarea unei vânători prospere (*De venatoribus et venatore*- Ms. D45 f.109r-v.),

²⁴ Trebuie luată în considerare și ipoteza conform căreia aceste Sfânt Servacius să fi fost de fapt patronul unei ghilde din Cisnădie, caz în care ipoteza conform căreia acest volum manuscris a fost realizat local, special pentru nevoile și exigențele comunității locale. Dar chestiunile trebuie aprofundate.

obținerea unei capturi bune la pescuit (*De pescatoribus*-Ms. D45 110r.-v.). Lista nu își propune să fie una exhaustivă.

În stadiul actual nu se pot emite informații exacte privind contextul de realizare al manuscrisului, precum nici despre proprietar/prorietari. Totuși, prezența unei mențiuni pe prima filă a volumului „*Pro Ecclesia in Helta. Debet iste Liber tractas. De supersticionibus et malis consuetudinibus in certis diebus fieri salitis per anni circulum que non predicator*” (Ms. D45f.1) conduce înspre ipoteza că, începând din secolul al XV-lea, manuscrisul s-ar fi aflat în posesia bisericii Sf. Walpurga din Cîsnădie. De asemenea, pornind de la la frecvențele însemnări marginale (Ms.d 45 f.96 v.; Ms.D45 f.109r., f.110v.), se poate aprecia că volumul a fost utilizat în mod activ în activitatea pastorală cotidiană locală a preoților parohi de la Cîsnădie. Până în prezent, se consideră că rolul acestui tratat a fost acela de a combate anumite practici și credințe proaste, superstițioase, pseudo-ortodoxe, dar chestiunile necesită, în mod cert, aprofundări și nuanțări.

În ceea ce privește originea acestei cărți manuscrise, există mai multe ipoteze de cercetare. Astfel, acest miscelaneu fie este un produs local, autohton, rezultat al educației universitare a viitorilor preoți parohi de la Cîsnădie, fie a fost realizat în străinătate, achiziționat de un viitor preot paroh și ulterior “adaptat” situației particulare de la Cîsnădie. Aceste ipoteze urmează, desigur, să fie probate pe parcursul studiilor doctorale.

Printre alte volume aflate în proprietatea bisericii parohiale se numără un anumit *Codex Heltensis*, mai precis un manuscris pe pergament, datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Este vorba mai precis de un misal, utilizat în mod practic de către clerici, provenit, cel mai probabil, din spațiul german²⁵.

În inventarul arhivei parohiale se află și numără un celebru imn închinat Sfintei Fecioare Maria, *Marienlied*, aflat încă din secolele XV-XVI în proprietatea bisericii parohiale²⁶.

Numele profesorului de teologie de la Universitatea vieneză și, totodată, autor prolific de omilii Nicholas de Dinkelbühl (d.1433) este strâns legat de mica arhivă parohială din localitate, estimându-se că din cele 12 manuscrise

²⁵ Balázs J. Nemes, Adinel C. Dincă, Cora Dietl, *op.cit.*, p.183.

²⁶ B. J. Nemes, A. C. Dincă, C. Dietl, *op.cit.*, p.182.Despre acest Imn închinat Sfintei Fecioare de la Cîsnădie relevante sunt și cercetările realizate de A. Scheiner, „Die <<Saxonismen>> des Heltauer Mareinlied”, în *Zeitschrift fur Deutsche Mundarten*, nr. 18, 1923, pp. 286-289 și B. Capesius, G. Ising, *Eine Heltauer Handschrift mit worteverzeichnissen aus dem 15. Jahrhundert*, în B.Capesius, *Linguistische Studien. Auswahl und Bibliographie von H. Kelp*, 1990, pp.203-217.

din cadrul arhivei, 5 dintre ele conțin texte care i-ar aparține, majoritatea lor fiind omilii²⁷.

Un alt manuscris prezent în cadrul acestei biblioteci este o lucrare de drept și legislație canonică- *Casus Legum*- aparținându-i lui Grigore al IX-lea. Prezența unei astfel de lucrări în Cisnădie denotă încă o dată preocuparea clericilor pentru o activitate pastorală cât mai bună și în acord cu legislația canonică a vremii, lucru ilustrat și de frecvențele însemnări marginale²⁸.

Deși Cisnădie a ajuns doar la grad de dezvoltare preurbană, fiind permanent în umbra Sibiului, localitatea se pare că a avut un corp clerical favorabil unei educații superioare în străinătate, care va avea un rol foarte important în răspândirea ideilor și lucrărilor din spațiul central european în Transilvania²⁹. Situația este cu atât mai interesantă cu cât încă de la începutul secolului al XV-lea, se cunoaște faptul că se cunoaște faptul că 37 de studenți originari din Cisnădie au frecventat cursurile Universității vieneze, în timp ce despre 4 se cunoaște că au studiat la Cracovia³⁰.

Concluzii

Această colecție de carte medievală de la Cisnădie este rezultatul acumulării și achiziționării de literatură, generate de formația intelectuală a preoților parohi locali, foști studenți al unor universități din spațiul central-estic european. Pe lângă preocupări de ordin pastoral și spiritual, preoții

²⁷ Adinel C. Dincă, *Reading Nicholas de Dinkelbühl...* pp.457-461.

²⁸ Idem, *Casus Legum in Late Medieval Transylvania...* p.313.

²⁹ Idem, *Unknown Books from Medieval...*, p.169.

³⁰ Se remarcă în acest sens cercetările lui Gernot Nussbächer, „Studierende und Akademiker im mittelalterlichen Heltau”, în Idem, *Aus Urkundenbuch und Chroniken*, Ed. Kriterion, București, 1981, pp.143-144; Franz Zimmermann, „Katalog der Heltauer Pfarrer”, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, nr. 2, 1879, p.106. Pentru secolul al XV-lea, statisticile vorbesc de câteva sute de studenți din Transilvania care studiază la Paris, Bologna, Padova, dar și la Viena și Cracovia. În general, se apreciază că înainte de 1520, la universitățile din străinătate au învățat în jur de 2500 de studenți din Transilvania. În acest sens se remarcă cercetările lui G.D.Teutsch (*Ungarländer und Siebenbürger auf der Universität in Bologna (1381-1596)*, *Korespondenzblatt* 13, 1890), Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, București, 1979; Gernot Nussbächer, „Aus Siebenbürgen nach Wien und Krakau. Hermanstädter Studenten im 14. und 15. Jahrhundert”, în *Die Woche*, nr. 638, 1981; Idem, „Siebenbürger an Europas Universitäten. Ein ausreichendes Buch zur mittelalterlichen Kulturgeschichte”, in *Neuer Weg*, nr. 9586, 1980). Lista nu își propune să fie una completă.

parohi de la Cisnădie se pare că au dorit să fie la curent și cu exigențele legislației canonice. Astfel, se poate explica preponderența în cadrul arhivei parohiale a bisericii din Cisnădie a unor lucrări pentru uz parohial, pastoral, în principal predici, care să se poată adapta mai bine la rolul educational și catehetic avut, dar și a unor lucrări cu caracter legal, juridic.³¹

Imaginea generată în urma acestor intervenții este una tipică unei biblioteci parohiale, orientate înspre pragmatism și funcționalitate, manuscrisele fiind destinate mai ales uzului parohial, volumele servind ca și “instrumente de lucru” ale preoților parohi de la Cisnădie în contactele lor cotidiene cu comunitatea de enoriași.

Preocupările istoriografiei recente referitoare la Cisnădie reflectă importanța așezării, evoluția economică, politică, socială și culturală efervescentă din arealul locuit de comunități de sași ardeleni în Evul Mediu.

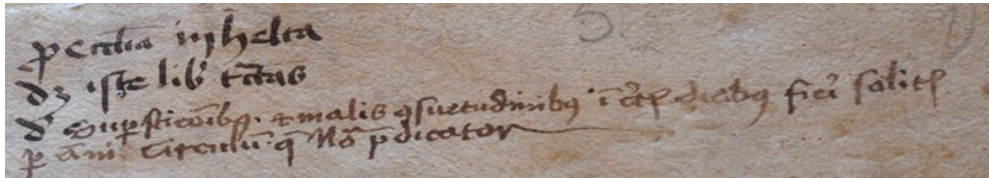

Fig. 1 Ms. D45-f.1 – Însemn de proprietate: *Pro Ecclesia in Helta. Debet iste liber tractatus. De superstitionibus et malis consuetudinibus in certis diebus [etc.]*

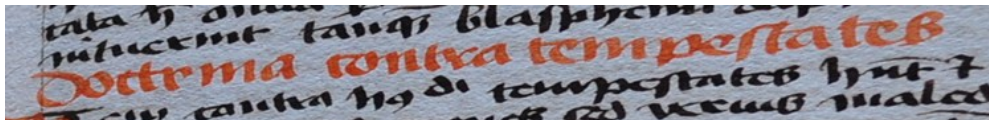

Fig. 2 Ms.D45, f.96r. -*Doctrina contra tempestates*- Învățătură împotriva furtunilor.

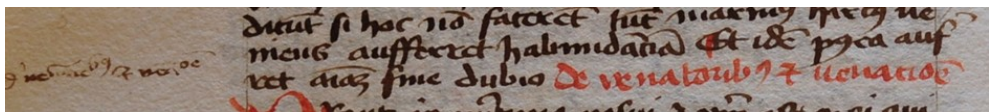

Fig. 3 Ms.D45, f.109 r.-*De venatoribus et venatione*-Despre vânători și vânătoare.

³¹Adinel C. Dincă, *Reading Nicholas of Dinkelbuhl...*, pag.464.

ISTORIE MODERNĂ

IMAGINEA ȚĂRANULUI LA ȘI A LUMII RURALE LA LIVIU REBREANU

IULIANA MARIA FERENȚ*

Abstract: *In this paper we describe the overall picture of the rural world as it appears from the literary works of the author. To make a more detailed analysis of Rebreanu's works, we discussed separately about the Transylvanian Peasant and the issue of the "national duty" of the Transylvanians and the peasant from the Old Kingdom (Romania of the beginning of the 20th century). We used the literary works of Liviu Rebreanu to illustrate the rural peasant's universe - the social and economic condition of the peasant, the image of the village as seen from an administrative perspective, the atmosphere of those times (the inter-war period) and how the peasants saw the major political events of the world. We choose to dedicate an entire section of the paper to the First World War because it appears almost obsessively with Rebreanu, and the most accentuated problem presented is the psychological one. We also discuss the Problem of Nationalism in Rebreanu's works, engraving every aspect of nationalism as seen in inter-war Romania and in Rebreanu's works.*

Key-words: *peasant, village, inter-war, „patriotic duty”, nationalism, the peasant society.*

Liviu Rebreanu este numit, aproape unanim, de către critica românească interbelică și postbelică, creatorul romanului modern românesc. Acest lucru poate părea paradoxal având în vedere că tema predilectă în literatura acestuia o constituie lumea rurală; dar, după cum afirma el însuși în discursul de recepțiune ținut la Academia Română în anul 1940¹, modernismul literar nu constă în anularea oricărui contact cu lumea rurală, ba dimpotrivă, ar trebui să valorifice realitățile țării noastre într-un mod modern, cu tehnici moderne:

* Ferentz Iuliana Maria, student doctorand în anul II, Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”, Cluj-Napoca.

¹ „Lauda țăranului român. Discurs rostit la 29 mai 1940 în ședința publică solemnă de Liviu Rebreanu. Academia Română, Discursuri de recepțiune, LXXVII”, Monitorul oficial și imprimăriile statului, 1940.

„Căci modernismul adevărat nu cere înstrăinare de realitățile naționale, ci tocmai înțelegerea mai pătrunzătoare, adâncirea și valorificarea originalității acestor realități. Literatură fără țară nu există, cum nu există plantă fără pământ.”².

Ei bine, romancier prin excelență, Liviu Rebreanu este foarte preocupat de soarta țaranului român și a lumii în care trăiește, acesta alăturându-se tagmei scriitorilor care considerau că originalitatea poporului român stă la sate, că de aici trebuie să pornească literatura românească. Rebreanu a fost mereu autorul care s-a inspirat din realitate și care prin arta sa a dorit să nu se depărteze prea mult de realitățile sociale românești. Trăind mare parte din viața sa în Transilvania, multe din scrierile sale sunt plasate aici și descriu o imagine foarte vie a satului ardelean dar și a problemelor sociale ardeleni. Sunt prezente chiar și tente de naționalism și antisemitism în lucrările sale, care, considerăm noi, dau o notă în plus de autenticitate – în vremea aceea societatea se confruntau cu aceste probleme zilnic.

Printre primele sale publicații se numără un număr foarte mare de nuvele care descriu viața satului; fiecare în parte cuprinde un moment, o activitate de-a țaranilor, dar văzute ca un tot ele se completează una pe cealaltă și reușesc să construiască o imagine completă a satului. Printre imaginile prezentate de aceste nuvele se numără țărani mergând pentru prima dată cu trenul, experiența războiului, sărbătorile, dramele în dragoste, dramele de conștiință etc.

Am ales să discutăm despre imaginea satului și a lumii rurale românești interbelice din prisma operelor lui Liviu Rebreanu. Scopul nostru este acela de a utiliza sursele literare pentru a descoperi aspecte legate de societatea țărănească, aspecte care reies mai bine dintr-un astfel de tip de cercetare. Menționăm încă de la început că metodologia de cercetare cuprinde foarte multe surse istorice, sociale, politice, antropologice și imagologice; astfel informațiile pe care le prezentăm în acest scurt articol sunt verificate de către surse istorice valide. Folosim literatura deoarece prin acest tip de sursă observăm impactul fenomenelor politice, sociale, economice asupra păturii țărănești. Prin literatură se exprimă cel bine acest gen de probleme, deoarece literatura cuprinde, în acest caz, reflecțiile unui autor care petrece timp în sat, care trăiește în mijlocul țaranilor și care își transpune ideile despre sat și imaginea satului așa cum o vede el în literatura sa.

Este foarte interesant de analizat opera lui Rebreanu deoarece, prin talentul său, reușește să descrie pe foarte multe planuri imaginea satului. Spre exemplu,

² Ibidem.

în „Ion”, la o primă și simplă lectură, avem impresia că tot ceea ce ne arată Rebreanu este nebunia unui om care din dragoste pentru pământ reușește să își nenorocească viața lui și altor oameni din jurul său. Dar la o analiză mai fină putem observa că se ridică numeroase probleme din imaginea principală: observăm modul cum se organizează social țărănimea, fără a se baza pe reguli scrise, fără a-și adresa măcar un cuvânt – fiecare dintre ei știe unde îi este locul; apoi observăm intelectualitatea satului – din modul cum interacționează aceasta cu țărani putem zugrăvi o imaginea foarte clară a imaginii țaranului în satul ardelean. Dar tot de la intelectualitatea satului putem observa, că în cazul satului din Ardeal, autorul surprinde mândria românilor, dorința de a-și respecta limba, credința românească, dorința (intelectualității, evident, deoarece majoritatea țaranilor nu se preocupau cu asemenea probleme) de a fi stăpâni pe propria lor soartă. Tot foarte subtil observăm și accente antisemite, chiar și din partea țaranilor – bazate pe tendința lor de fi foarte închiși în ceea ce privește persoanele străine – dar mai ales din partea intelectualității. Savuros ni s-a părut faptul că Rebreanu nu prezintă un motiv pentru această atitudine antisemită, aceasta fiind ca un dat social – marginalizau evreul pentru că așa făceau toți, foarte puțini motivându-și această atitudine. Dar mai multe despre acest subiect vom discuta la locul cuvenit.

Analiza operei acestui scriitor oferă un mare avantaj cercetătorului care se interesează de viața rurală românească: acesta descrie foarte clar și separat universul rural transilvănean și universul rural din Vechiul Regat. Într-o perioadă când aceste regiuni se organizau în mod separat și prezentau particularități sociale, economice, culturale etc., Liviu Rebreanu ne prezintă universurile rurale românești accentuând specificitatea fiecăreia. Și după cum am afirmat anterior, acesta scrie din experiență, inspirându-se din realitate: este unul dintre scriitorii care a experimentat ambele administrații (și cea austro-ungară din Transilvania, și cea românească, trăind în București) și a observat ambele zone, ambele culturi.

Greutățile pe care le îndură satul, descrise în literatura interbelică, nu sunt figuri de stil, sunt probleme reale. Ceea ce Rebreanu realizează în toată opera sa este o chestiune de subtilitate: reușește să descrie câteva probleme majore ale țărânimii românești, reușește să le împartă pe categorii (Transilvania și România) și reușește să transmită mesajul său într-un mod foarte subtil, care să nu deranjeze dar nici să nu rămână neobservat. Literatura sa pare o simplă expunere a problemelor sociale de la țară, exact așa cum sunt văzute de către autor.

Iată una dintre afirmațiile lui Rebreanu cu privire la lumea rurală: „Dacă țărănimea română a fost ursită să conserve rasa, pământul, limba și credința noastră, înseamnă că ea este întruchiparea tuturor virtualităților și energiilor românești, că deci dintr-însa trebuie să pornească și să se inspire tot ce e românesc. În trecut, din ea s-au ridicat, prin selecție naturală, boierii, și în sânul ei s-au întors cei care-și pierdeau slujbele și averile când nu-și pierdeau și capul. Din ea se recrutează mulțimea mare a luptătorilor în timp de război și a muncitorilor în timp de pace.”³ Din acest citat putem observa modul cum Rebreanu separă categoriile sociale, dar ca origine le plasează tot în cadrul țărănimii: din țărănime se ridică boierii, ostașii, orașenii, și toate celelalte categorii care se formează în timp. Și totuși, deși din mediul rural pleacă toate, se ajunge la un mare antagonism între toate aceste clase, mai ales între oraș și sat. Aceste antagonisme sunt foarte frecvente în opera lui Rebreanu și trebuie luate în considerare în analiza imaginii satului și a țăranului.

La o primă lectură a operelor lui Rebreanu putem observa, după cum am mai afirmat, diferențele pe care le prezintă acesta în prezentările sale ale universului rural. Dacă „Ion” este expresia universului rural din Transilvania, „Răscoala” ilustrează problema agrară din vechiul regat, din Țara Românească și Moldova.

Pentru început, vom discuta despre problema rurală din Transilvania. Iar ca sursă literară avem romanul „Ion”, care prezintă situația lui Ion al Glanetașului, un băiat dornic să muncească, harnic, dar și lacom după cât mai mult pământ. Viziunea satului transilvănean este completată și de o serie de nuvele publicate de autor înainte de primul său roman.

În discuția despre Transilvania, trebuie să ne referim nu doar la țăran, dar și la ceilalți actori din sat: mica intelectualitate. Alexandru Săndulescu afirma: „Dacă țăranul din „Ion” și din întreaga operă a lui Rebreanu parcurge mai ales o dramă de existență, drama pământului, mica intelectualitate, în cazul de față circumscrisă la Transilvania, cunoaște o dramă de conștiință, drama datoriei, afectând la rândul ei existența națională.”⁴ În descrierea personajelor ardeleni (fie ele țărani, intelectuali, români, evrei sau maghiari), Rebreanu adaugă la fiecare, după caz, elemente sociale. Spre exemplu, drama țăranului va fi lipsa pământului și sărăcia; cea a intelectualului român de la sat va fi datoria față de

³ Liviu Rebreanu, *Jurnal*, vol. II, Text ales și stabilit, studiu introductiv de Puia Florica Rebreanu, Minerva, București, 1984, pp. 308-316.

⁴ Alexandru Săndulescu, *Introducere în opera lui Liviu Rebreanu*, Minerva, București, 1976, p. 81.

neamul său – aici intervine problema cu care se confruntă Rebreanu și personajele sale: care neam? Cel român sau cel maghiar? Mai ales în descrierea Primului Război Mondial, este tipic lui Rebreanu să descrie drama conștiinței naționale la intelectuali; în cazul țăranului, în război acesta este cuprins de teama morții.

Observăm aici două atitudini separate: cea pragmatică, practică a țăranului, și cea ideologică, visătoare oarecum a intelectualului. Tocmai prin diferența aceasta se accentuează mentalitatea țăranului. În timp ce Titu Herdelea era preocupat de datoria națională, limba strămoșească și asuprirea străină, țăranii din sat erau preocupați de faptul că nu au pământ, asemenea gânduri precum ale lui Titu părându-li-se triviale și neînsemnate. Și probabil că erau; pentru niște oameni care se gândeau la ceea ce vor pune pe masă în a doua zi, datoria națională era o problemă prea îndepărtată de nevoile lor pentru a-i acorda măcar un gând. Mai mult decât atât, nu credem că știau prea bine care este acea datorie națională, pentru marea masă a țărănimii fiind tot același lucru să moară de foame sub conducerea României, sau a Austro-Ungariei. Singurele idei naționale pe care le aveau țăranii din Transilvania erau că poate sub români le va fi mai ușurată soarta.

Satul transilvănean înfățișat de Rebreanu este unul pur românesc. Are la rândul lui pături sociale, nu toții fiind „țărani” (a se vedea aici sensul peiorativ al cuvântului; există țărani care nu se consideră ca făcând parte din aceeași tagmă cu ceilalți săteni): învățătorul, preotul și anturajul lor reprezentau mica intelectualitate a satului, cu preocupări diferite de ale țăranilor și care nu se amestecau cu aceștia la evenimente sociale. Țăranii cu pământ se aflau într-o situație superioară, fiind fruntașii satului – unul dintre aceștia este tocmai Vasile Baci, din romanul „Ion” – iar țăranii fără pământ erau cei din urmă, muritorii de foame care munceau pentru alții și încercau veșnic să obțină pământ – întocmai personajului principal, Ion.

Pentru intelectualitatea satului, însă, nu există nici o diferență între aceștia, toții fiind țărani proști, inferiori. Pentru a accentua ideea de superioritate și mândrie, Rebreanu ne oferă un exemplu și în nuvela „Dintele”, unde dascălița satului se chinuie în durere doar să nu devină știrbă. Ceea ce observăm aici este aceeași lipsă de igienă a dascăliței ca și a țăranului de rând – lipsă de igienă care duce la pierderea dinților. Dar în cazul soției învățătorului, nu se poate ca aceasta să rămână fără dinți, precum o țărancă obișnuită din sat. Problema, foarte subtil descrisă de Rebreanu, este aceea a faptului că toți pornesc din același loc, la urmei urmelor toți sunt țărani, trăiesc în același mediu și în aceleași condiții, dar superioritatea unora este dată de rang, de

ideea că sunt cineva important în sat. În probleme intelectuale nu putem ignora superioritatea învățătorului sau poate chiar a preotului față de sătenii needucați, dar în probleme triviale, precum hora de duminică, o nuntă în sat sau simpla pierdere a unui dinte, este foarte amuzant modul în care Rebreanu caricaturizează personajul dascăliței și superioritatea sa inexistentă aici.

Aceste diferențe „de clasă” la lumea satului nu sunt exclusive pentru satul transilvănean; o caracteristică aparținând în mod special Transilvaniei este faptul că intelectualitatea din sate se preocupă, după cum spuneam, cu problema Transilvaniei aflată sub stăpânire străină, în timp ce satul din vechiul regat nu se confruntă cu asemenea probleme. Însuși autorul se scrie în roman, el fiind fiul unui învățător de sat – personajul în care se regăsește autorul este Titu Herdelea, acel tânăr preocupat de scris care se frământă cu probleme sociale necunoscute țăranilor din jurul lui și chiar ignorate de tatăl său.

Problema în cazul satului transilvănean este una legată de drepturi sociale. De exemplu, Zaharia Herdelea, învățătorul satului în romanul „Ion”, amenințat să predea orele în limba maghiară, se frământă îndelung și nu se poate decide dacă mai important este să își îndeplinească datoria de român, sau cea de soț și tată. Pentru el este foarte dificil să facă această alegere, poate din lașitate, poate din obligația pe care o are pentru familia sa. La preotul Belciug din același roman nu apare această dilemă: omul este pregătit să apere religia și limba română, este întruchiparea românului perfect, care își iubește națiunea și pentru care dominația străină sub care se află nu cântărește nimic: „ – Nu se poate, vorbi Belciug cu o francheță care-l înălță, pentru că elevii nu știu rugăciunile pe ungurește, pentru că eu i-am învățat în limba lor maternă, pentru că nici eu nu le știu pe ungurește, căci nici pe mine nu m-a învățat nimeni să le zic pe ungurește, cum n-am învățat nici eu pe nimeni!

- Mă surprinde și culoarea, și înțelesul cuvintelor dumnitale, părinte! Zise inspectorul Horvat grav. Legea prevede că în școlile statului religia să se predea paralel în limba maternă a elevilor și în limba oficială ungară. Va să zică cer minimul posibil când mă mulțumesc cu Tatăl nostru. Mă rog, te-am convins?

- Domnule inspector, eu unul prefer să nu mai predau religia în școala aceasta decât să-mi pângăresc conștiința și să zăpăcesc sentimentele credincioșilor mei! Orice să-mi cereți, domnule, dar asta nu! Măcar credința să ne rămână neatinsă! Măcar atâta drept s-avem și noi în țara asta, în care ne-am născut și s-au născut părinții noștri și părinții părinților noștri! (...)”⁵. Un alt

⁵ Liviu Rebreanu, *Ion*, Facla, Timișoara, 1988, pp. 359-360.

exemplu de preot utilizat de Rebreanu de data aceasta în „Pădurea Spânzuraților”, zugrăvește aceeași imagine a unui om influent în sat, care îndeamnă oamenii să nu renunțe la limba și credința lor: „Că, zice, protopopul a predicat de pe amvon precum ca să nu ne lepădăm limba strămoșească și nici credința în Dumnezeu, ci să le păstrăm cu sfințenie (...)”⁶

Această atitudine de rezistență la o cultură străină este foarte admirată și încurajată de Rebreanu. Ceea ce probabil astăzi ar fi fost interpretat ca naționalism exagerat, Rebreanu admira. Este un adevăr istoric faptul că românii aflați sub dominație străină (nu toți, într-adevăr, dar o mare parte din ei) au trebuit să lupte pentru a-și păstra identitatea românească. Acest lucru reprezintă o mare parte din imaginea țăranului *român* și din modul în care această imagine este zugrăvită de către Rebreanu. În discursul său rostit la Academia Română în 1940 afirma: „Țăranul s-a încapățânat a vorbi numai românește și a refuzat să învețe o limbă străină chiar când împrejurările sau nevoile l-ar fi obligat. În Ardeal, în regiunile mixte, ungerii și sașii au fost totdeauna cei care au vorbit românește, nu românii ungurește sau nemțește. Eu n-am cunoscut nici un țăran român care să știe ungurește sau orice altă limbă străină. (...) Nu însemnează aceasta că țăranul român e incapabil să învețe o limbă străină, ci numai că ține mai presus de orice la graiul lui strămoșesc. Cît talent și mai ales cîtă predilecție au românii pentru limbile străine o dovedesc orașenii și surtucarii noștri de toate categoriile cari, și azi, ca totdeauna, se cred mai subțiri și mai cultivați dacă vorbesc, de cele mai multe ori prost, orice altă limbă, numai străină să fie...”⁷

Un alt lucru foarte important pe care trebuie să îl înțelegem la satul din Transilvania este că ocupanții săi sunt preocupați de obținerea pământului, dar nu sunt atât de subjugăți și nu sunt supuși direct asupririlor nobililor. Țăranul din Transilvania descris de Rebreanu este un om simplu, care își ține tradițiile și obiceiurile și care încearcă neconținut să obțină pământ. Mulți dintre ei se complac în situația în care se află și lucrează cu ziua la cei care au pământ, dar nu apar semne de răscoale, nu regăsim imaginea aceea a țăranilor flămânzi și bolnăvicioși. Țăranul din Transilvania este mai bine îngrijit chiar și de administrație. Bolile și mizeria nu sunt atât de răspândite precum în satul din România, hrana este ușor mai diversificată și mai îmbelșugată. Chiar dacă aici nu există atât de multă carne în dietă, conform descrierilor lui Rebreanu țăranul se hrănește bine, cu ciorbe, cu mămăligă și mai ales cu ceapă.

⁶ Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, Fundația Culturală Română, București, 1992, p. 12.

⁷ Liviu Rebreanu, op. cit., pp. 308-316.

Civilizația adusă de austro-ungari, chiar dacă la o primă privire nu pare atât de importantă, este cea care face diferența dintre gradul de civilizație din satul transilvănean și cel din satul românesc. Dacă greutățile fizice ale vieții de zi cu zi nu sunt atât de mari (nici pentru țăran și nici pentru intelectualitatea satului), atunci cele morale compensează. Este exact reversul situației din România, unde greutățile fizice copleșesc țăranul, iar cele morale nici măcar nu apar în ordinea de zi a intelectualului.

În ceea ce privește Vechiul Regat – adică România formată din Țara Românească și Moldova – atmosfera în sate este prezentată diferit decât în Transilvania. Avem impresia că sărăcia este mai grea, aspirarea boierilor mai apăsătoare și situația țăranului pare fără soluție. În România există o problemă rurală care în Transilvania nu exista, sau cel puțin nu se manifesta așa și nu era atât de gravă. În România țăranii și intelectualii afirmă deopotrivă că nu este pământ; pământul este insuficient pentru toată lumea, de aceea țăranul trebuie să lucreze pentru boier. Ceea ce țăranii nu înțelegeau, dar clasa intelectuală da, este motivul pentru care există această problemă.

Din punct de vedere istoric – așa cum este descrisă de Madgearu -, problema agrară din România constă, în primul rând din pulverizarea proprietății țărănești în parcele mai mici de două hectare. La acestea se adaugă lipsa de tehnici și mijloace moderne de producție, lipsa investițiilor de capital deoarece țăranul are venituri reduse – dacă are -, a utilajelor agricole, alimentația deficitară din cauza sărăciei și raporturile de schimb inegale între sat și oraș. Foarte mulți intelectuali ai vremii au afirmat-o, a afirmat-o și Rebreanu în 1940, că satul contribuie foarte mult la economia României (în 1907 acesta contribuia cu 80%) iar orașul cu foarte puțin (20%)⁸. Dobrogeanu-Gherea compara situația din satele românești din secolele XIX-XX chiar cu Evul Mediu, observând o evoluție minimală între condițiile satului din vechime și cele din satul din perioada interbelică.⁹

Chestiunea țărănească – principala problemă legată de imaginea țăranului român la Rebreanu – este o problemă care nu dispăre nici chiar în perioada interbelică, ci se transformă. Dacă până la Primul Război Mondial predomina marea proprietate, după 1921 apare fărâmițarea acesteia în loturi mici, deținute de țăranul care o istorie întreagă a plâns după pământ. În perioada când exista

⁸ Ilie Bădescu, Darie Cristea coordonatori, *Elemente pentru un dicționar de sociologie rurală*, Mica Valahia, București, 2003, p. 73.

⁹ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, Editura librăriei SOCEC & Comp., Societate Anonimă, București, 1910, p. 28.

marea proprietate, probleme erau legate de exploatarea țăranilor, de sărăcie și de personajul boierului – acel om lacom, avar, crud, care își conducea moșia cu o mână fermă, fără a se asigura de soarta muncitorilor săi. Mai târziu, când țăranul deține proprietăți, apare problema ineficienței lor în agricultură: „Nedispunând de fondurile necesare, țăranii nu au putut să-și cumpere mașini și unelte moderne, astfel că practicau o agricultură rudimentară. Cultivarea pământului cerea un mare volum de muncă și un uriaș consum se energie. Exista un ciclu de producție – semănat, prășit, secerat, cosit, recoltat – în lunile martie – noiembrie, după care veneau trei luni de hibernare. Țăranii nu aveau cunoștințele științifice necesare pentru a practica o agricultură modernă, astfel că se ghidau după cele învățate din moși strămoși, orientându-se după astre și după migrația păsărilor. Fiindcă lucrau pământul cu mijloace primitive, productivitatea muncii era extrem de scăzută.”¹⁰ Și poate că această chestiune există și în zilele noastre, când chiar dacă are pământ și cultivă cu succes, țăranul nu are unde să își vândă produsele. După cum spuneam, problema agrară este o piatră de temelie în stabilirea imaginii țăranului român, indiferent de perioada la care ne referim.

Toate aceste date sunt prezente în literatura lui Rebreanu, sub o formă sau alta. De exemplu, fărâmițarea proprietăților agricole este ilustrată sub forma regretului boierului Miron că țăranii au cumpărat cutare moșie și au împărțit-o între ei, astfel distrugând domeniul pe care îl deținea cândva bunicul său.

Rebreanu prezintă satul românesc de aici în general asemănător cu cel din Transilvania – cel puțin ca aspect, ca roluri bine definite în sat, ca împărțirea a țăranilor în propriile lor clase sociale. Dar la toate acestea se adaugă două noi personaje, care în Transilvania nu sunt menționate: boierul și arendașul. Aceste două personaje sunt prezentate ca „zmeii” din „basmul” reprezentat de drama satului românesc din vechiul regat. Nu se poate discuta despre soarta țăranului din regat fără a se avea în vedere existența boierului și prezența constantă a acestuia în viața țăranilor. În cazul în care boierul lipsește, arendașul îi ia locul ca figură asupritoare, ca fiind cel care aplică legea boierului asupra ținutului său.

Așadar, România este zona în care satului îi lipsește drama națională și problema conștiinței, dar i se adaugă drama socială, economică, politică. În România avea de a face mai mult și cu tipul politicianului, conștient de soarta țăranului și mulțumit de soarta sa. Printre cele mai importante probleme pe care le observăm aici și pe care o să le dezvoltăm pe baza literaturii cu care

¹⁰ Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2012, p. 54.

lucrăm sunt cele ale claselor sociale și modul cum interacționează acestea. Probabil o noutate și pentru Rebreanu, sosind din Transilvania, a fost să se acomodeze cu modul în care funcționează lucrurile în România. Întâlnim foarte mult corupția, atitudinea de servitute față de o persoană aflată într-o poziție înaltă, frica de autoritate și de a lupta pentru drepturi, toate acestea sunt aspecte ale satului românesc.

Ceea ce autorul observă în satele de aici, va așterne pe hârtie și va transpune atmosfera pe care o întâlnește, timpurilor despre care vorbește în roman. Satele prezentate în „Răscoala”, Bucureștiul, lumea de aici este una cu totul nouă față de cea din Ardealul lui Rebreanu. Intelectualitatea are o îndrăzneală aproape jignitoare, cuvântul românesc circulă liber pretutindeni iar oamenii discută constant despre „chestia țărănească”. Uimit de modul cum arată universul rural românesc, autorul zugrăvește sărăcia cruntă în care trăiesc țăranii și ignoranța. Satul românesc are o trăsătură majoră din care pornesc alte aspecte: ignoranța. A intelectualilor față de situația în care se află mai mult de jumătate din țară, dar și a țăranilor. Ignoranța țăranilor se datorează însă și faptului că sunt menținuți în starea de prostie, din cauza faptului că sunt ignorați, tratați cu indiferență de către fruntașii statului, care au puterea de a-i educa, de a-i scoate din starea în care se află. Sunt tratați ca ființe ignorante și murdare, fără a se lua în calcul motivele pentru care se află în acea stare. Tristețea acestei imagini răzbate din fiecare pagină scrisă de Rebreanu despre satul românesc.

Foarte pregnantă este și clara diferență dintre luxul aproape obscen în care trăiesc boierii – atât la orașe, cât și în conacele de la țară – și sărăcia mizeră în care se află țăranii: „Ușa cabinetului ministerial se deschise. Un boier îmblănit și înșoșonat, cu o căciulă de lutru peste urechi, cu fața galbenă, greoi și plictisit, apăru însoțit de domnul tânăr de adineaori. Văzînd pe țăranii, ministrul, ca să arate lumii de pe coridor că nu e mîndru și se interesează de soarta plugarilor, care este în seama departamentului său, se opri o clipă și întrebă obosit (...)”¹¹. Pe lângă luxul clar în care trăiesc, atitudinea lor – literalmente fiecare boier descris de Rebreanu în acest roman are o atitudine superioară, tranșantă față de țăranii, ipocrită și zeflemitoare la adresa celor aflați mai jos pe scara socială – este una *plictisită* de problemele de care se tot plîng țăranii. Poate că și faptul că au fost ignorați atât de mult timp alimentează răscoala și face ca răbdarea lor să dispară.

¹¹ Liviu Rebreanu – „Răscoala”, Volumul I, Editura Litera, Chișinău, 1998, p. 243.

În aceste situații, esteticul joacă din nou un rol foarte important. Imaginea clar descrisă a boierului plictisit, îmbrăcat luxos, care contrastează puternic cu țăranul pentru care faptul că i s-a furat un porc este o tragedie: acest lucru pentru el înseamnă foamea. Discrepanța dintre universul urban sau cel al oamenilor bogați, cu universul rural, sărac este foarte mare la Rebreanu și are rolul de a scoate în prim plan anormalitatea acestei situații.

O trăsătură foarte distinctă a țăranilor este, cum am mai menționat, răbdarea. Foarte răbdători sunt mai ales bătrânii satului, care au trăit clipe mai grele, dar în satele românești, la aceasta perioadă, bătrânii satului ajung și ei la capătul răbdărilor. De data aceasta, ei nu au văzut timpuri mai grele, ci timpuri mai ușoare. Paradoxal – având în vedere că în cazul Transilvaniei știm de vremuri în care oamenii erau trași pe roată pentru că au avut îndrăzneala de a cere libertate. Paradoxal – având în vedere faptul că România se modernizase, avea cea mai democratică Constituție europeană, adopta legi și prevederi care avea ca scop ușurarea traiului locuitorilor. Un paradox trist, în care trecutul Țării Românești și al Moldovei aflate sub dominație otomană este unul mai bun decât prezentul.

Aceasta este trăsătura specifică României: existența problemei agrare și a dificultăților în rezolvarea ei. Rebreanu oferă în literatura sa articole ale vremii, decizii politice, mișcări sociale, toate inspirate din realitate și toate ilustrează impasul în care se află clasa politică în ceea ce privește situația satelor.

O altă problemă importantă în discuția despre imaginea țăranului lui Rebreanu este Marele Război – așa cum era denumit în epocă – care a fost unul dintre cele mai marcante evenimente, mai ales la început de secol. Avem în vedere și acest subiect deoarece operele lui Rebreanu o tratează și deoarece autorul însuși a fost marcat de evenimente legate de Primul Război Mondial. Mai mult decât atât, majoritatea autorilor interbelici trec prin război și în mod inevitabil scrisul le este afectat de acest conflict sângeros. În cazul lui Rebreanu, tema pe care o abordează legat de Primul Război Mondial este aceea a soldaților ardeleni intrați în război împreună cu Austro-Ungaria și care trebuie să lupte cu români. Principala problemă prezentată de către Rebreanu este dilema românilor din armata austro-ungară: luptăm împotriva fraților noștri sau respectăm jurământul după ce înrolare și luptăm pentru împărat? Față de cine ar trebui să fie loiali? Cum au văzut aceștia invazia românilor în Transilvania? Deznodământul îl cunoaștem, nu acesta este punctul la care dorim să ajungem prin aceste întrebări. Ceea ce dorim să dezvăluim sunt comportamentul și gândirea ființelor umane implicate în acest conflict și tragismul alegerilor lor.

Ceea ce dorim să accentuăm pentru început este faptul că majoritatea soldaților români sunt simpli țărani, care nu înțeleg marile urzeli care au loc în lume. Aceștia luptă pentru că așa trebuie și așa li s-a spus. Nu luptă pentru răsplată, fiind obișnuiți cu un statut inferior, nu luptă pentru că așa le dictează datoria și onoarea sau pentru că înțeleg pentru ce luptă. În conștiința lor totul este foarte simplificat: apără țara de dușmani. Nu știi de ce vin acei dușmani, nu înțeleg deplin nici de ce rusul este aliat, iar germanul dușman, dar înțeleg că dacă nu își apără patria, puhoiul de soldați inamici va ajunge la soțiile și copiii lor, le vor devasta casele, le vor invada pământul. În nuvela „Hora morții” autorul nostru atinge și această temă, a țăranelor române în război. Este vorba despre doi țărani care iubesc aceeași femeie și pentru care nu sunt importante toate aspectele înșirate mai sus, deoarece ei nu le înțeleg, nu caută să își explice războiul. Pentru acești țărani, problema cea mai importantă este să se întoarcă înapoi acasă.

Tot în această nuvelă ni se oferă un cadru asupra războiului pentru a vedea cât de crunt este: „Dar trenul nesfârșit uruie într-una și roțile grele scîrțîie asurzitor. Locomotivele pufnesc ca niște balauri și scuipă nouri năprasnici de fum, care se vâlmășesc și se împrăștie în văzduhuri. Și în duduitul mașinilor se amesteca jalnic chiotele și cîntecele ostașilor trudiți, ca behăitul unei turme de oi dusă la zalhana. Vreo patruzeci de oameni sunt îngrămădiți într-un vagon de vite.”¹². Un citat care descrie foarte clar războiul, ba chiar oferă o definiție a acestuia prin imaginea oilor duse la abator. Așa sunt și soldații români, mai ales țărani, care nu înțeleg defel rostul acestui război, precum o turmă lipsită de inteligență sau de putere, care în loc să fie dusă la abator, este dusă pe front pentru a fi măcelărită. Toți sunt conștienți de soarta lor dar și de impasul în care se află, de faptul că soarta le este decisă, că nu pot face nimic: singura soluție ar fi dezertarea, care și aceasta le aduce moartea.

După cum spuneam, majoritatea armatei române este formată din soldați țărani, simpli în gândire; dar printre aceștia, și mai ales printre ofițeri, se numără și intelectuali, oameni care știu, înțeleg și luptă – fie că vor, fie că nu. Sunt foarte mulți care tocmai pentru că înțeleg războiul, nu îl doresc, își doresc mai degrabă moartea decât să petreacă încă o zi sub focul inamicului.

Asemenea dramă o trăiesc mai ales transilvănenii și reiese foarte bine în operele lui Rebreanu. Români buni, care nu luptă împotriva statului lor dar care nu-și urăsc nici frații români, care doresc doar o viață liniștită sunt dintr-o

¹² Liviu Rebreanu, op. cit., p. 56.

dată aruncați pe front și puși să se lupte tocmai cu cei care veneau pentru a se uni cu ei, cu românii de peste munți.

Mai mult decât atât, fiind transilvănean el însuși, Rebreanu prezintă un nou unghi asupra războiului: conflictul care apare în sufletul românilor din Transilvania în momentul invaziei românești. Transilvania se află într-o situație diferită. Participanții la război erau români, dar luptau pentru suveranul lor, împăratul austro-ungar. Din 1916, de când intră și România în război, apare o dilemă pentru românii de aici (în general pentru intelectuali, deși mulți dintre ei nu vor lupta efectiv împotriva românilor – pentru aceștia războiul ridică de acum probleme morale, de datorie și loialitate): cui aparține loialitatea lor? Împăratului – pe care mulți îl aleg deoarece nu au avut nicio legătură cu România toată viața lor¹³; armatele române sunt străine și cotoptoare pentru mulți transilvăneni iar românii nu sunt văzuți ca frați, ci mai degrabă ca vecini – sau țării „mamă”, care dorea să se unească cu Transilvania – sunt și foarte multe voci care laudă intențiile României de a intra în posesia Transilvaniei și foarte mulți români de aici așteaptă cu nerăbdare sosirea armatelor române.

În nuvela „Catastrofa” autorul descrie drama unui tânăr soldat transilvănean care, ostaș exemplar până la 1916, devine confuz și temător în momentul în care este pus să lupte împotriva fraților săi: „Acum însă își amintea îngrozit gemetele acelea, le auzea limpede, jalnice, pătrunzătoare, amestecându-se cu altele, care-i sfîșiau sufletul. Bîlbîi cutremurîndu-se: - E îngrozitor să se ucidă frate pe frate! Și tot atunci i se înghesui în minte întrebarea: *Ce-aș face eu să fiu acolo, în fața lor, cu mitralierele mele?* Inima i se strînse ca într-un clește înroșit. În loc de răspuns însă își zise iar, mai prăpădit: *E cumplit... Frate pe frate... Bine că nu sunt acolo...*”¹⁴.

Drama prin care trec acești oameni este cumplită! Dacă aleg datoria lor ca soldați ai împăratului austro-ungar, își trădează conștiința. Dacă aleg să dezerteze, își pot risca viața. Unii sunt grav afectați psihic și ajung să se sinucidă din cauza impasului în care au ajuns.

Pornind de la problema Primului Război Mondial în operele lui Rebreanu ajungem în mod inevitabil la o altă problemă majoră care reiese din operele sale: cea a naționalismului.

¹³ Ignat Kisanovici Ioana Elena, *Participare și mobilizare în Transilvania în Primul Război Mondial*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2015, pp. 26-27.

¹⁴ Liviu Rebreanu, *Răfuiala și alte nuvele*, nuvela *Catastrofa*, antologie și postfață de Virgil Bulat, Dacia, Cluj Napoca, 1983, p. 90.

Perioada în care Liviu Rebreanu publică majoritatea operelor sale stă sub semnul distinctiv al Marii Uniri: odată cu finalizarea Primului Război Mondial, motivul care antrenează românii în luptă este atins, unirea tuturor provinciilor românești se înfăptuiește. Dar la o privire mai atentă, discursul politic și literar, atât din perioada interbelică, dar și cel de dinaintea și din timpul războiului, se concentrează foarte mult asupra problemei românismului. Intelectualitatea vremii este una naționalistă și indiferent de principiile după care se ghidează, *naționalismul, românii, țărani, străinii* – toate acestea sunt subiecte care se află pe buzele tuturor (cu precădere după Unire, când România se trezește pusă în fața unei populații numeroase și pestrițe ca limbi vorbite, religii urmate sau culori naționale purtate).

Discutăm despre această problemă a naționalismului aici deoarece, deși Rebreanu nu poate fi considerat antisemit sau naționalist radical, textele sale – întocmai pentru a-și păstra autenticitatea și pentru a exprima foarte bine atmosfera timpurilor – poartă marca naționalismului.

Provinciile pe care le încorporează România după anul 1918 sunt provincii cu un trecut tumultuos, care s-au dezvoltat de-a lungul timpului sub administrații străine diferite. Așadar una dintre probleme politice ale perioadei interbelice este alinierea tuturor acestor provincii, uniformizarea administrațiilor lor și ameliorarea diferențelor dintre ele. Nu doar că românii din aceste provincii au cunoscut administrații diferite, dar aproape în fiecare din aceste provincii (că este Transilvania sau Basarabia) au fost colonizate populații străine (unguri, sași, secui, ruși, ruteni) care să ajute la integrarea populației române și la adaptarea acesteia la administrația provinciei. Așadar România conține dintr-o dată un număr foarte mare de populație străină, care dorește să se educe, să își poată vorbi limba și să își poată practica religia.

Pentru început, una dintre modalitățile prin care România face față schimbărilor și încearcă mulțumirea tuturor, este prin adoptarea sufragiului universal pentru bărbați (așadar orice cetățean român câștigă dreptul de a vota – inclusiv țărani și evreii), a unei reforme agrare și a emancipării evreilor: „Mai mult, satisfăcând parțial cerea de pământ a țăranilor, reforma agrară a făcut posibilă înlocuirea problemei sociale – problema țăranimii și a foamei sale de pământ – de către problema națională ca principală problemă a societății românești.(...)”¹⁵. Intelectualitatea vremii va fi împărțită în ceea ce privește această problematică. Vom avea scriitori – mai ales sămănătoriști și

¹⁵ Irina Livezeanu , *Cultură și naționalism în România Mare. 1918-1930*, Traducere din engleză de Vlad Russo, Humanitas, București 1998, p. 21.

poporaniști – care vor da dovadă de un românism exacerbant, care duce nu doar la naționalism, dar mai ales la antisemitism. Alți intelectuali vor alege să nu se pronunțe asupra problemei, unii chiar vor vorbi în numele minorităților.

Majoritatea manifestărilor naționaliste se vor concentra în universul academic – ceea ce nemulțumește cel mai mult este prezența străinilor (și mai ales a evreilor) în școli. Foarte mulți profesori se poziționează în tabăra antisemită, iar studenții sunt printre cei mai radicali. Aceasta este atitudinea generală în perioada interbelică vis-a-vis de străini, dar mai ales de evrei. În ceea ce privește celelalte naționalități predominante – germanii și maghiarii – aceștia erau ușor mai tolerați și incluși în programe de colaborare interculturală. O dovadă pentru această stare a lucrurilor este, spre exemplu, statistica publicațiilor străine apărute în perioada interbelică. Se poate observa libertatea cuvântului scris acordată minorităților, chiar dacă în domeniul educațional erau restrânse drepturile lor: „doar la Cluj s-au înregistrat 457 de titluri, la Timișoara 214, la Oradea 147, la Arad 126, la Târgu-Mureș 93, la Satu-Mare 84, la București 76, la Brașov 68, la Carei 21 și la Odorheiu Secuiesc 20.”¹⁶ – asta în ceea ce privește publicațiile maghiare, iar în publicațiile săsești apar și ele în numere relativ mari, având în vedere ponderea lor în populația românească: „Potrivit unei statistici, în 1933 apăreau în Transilvania 89 de periodice germane în 29 de așezări. Un document din 1932 indică pentru toți germanii din România un număr de 106 publicații, din care 74 întemeiate după 1918.”¹⁷

Am menționat toate acestea deoarece am dorit să zugrăvim imaginea perioadei interbelice, din această perspectivă, și astfel să contrastăm opera și atitudinea lui Rebreanu cu cea a epocii. Așadar, există o problemă antisemită în România interbelică și ne confruntăm cu un naționalism exacerbant. Dacă de antisemitism nu îl putem acuza pe Rebreanu, atunci de naționalism cu siguranță da.

Încă din interviurile sale ne putem da seama că Rebreanu este îndrăgostit de poporul său și mai ales de universul rural – autorul iubește țăranul român pentru greutățile prin care trece, pentru situația deplorabilă în care se găsea în trecut și oarecum și în prezent și mai ales pentru modul cum satul este un *axis mundi*, cum se manifestă aproape ca o ființă a cărei existență este permanentă,

¹⁶ Szilaghi (Olcár) Enikő, *Relații literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*, Alba Iulia, 2011, p. 16.

¹⁷ Vasile Ciobanu, *Identitatea culturală a germanilor din România în perioada interbelică*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, p. 17.

neputând fi alterat de trecerea timpului. Dar, cu toate acestea, Rebreanu nu discriminează celelalte naționalități. Crescând el însuși într-o altă cultură, român educat în instituții străine, putem afirma că știe ce înseamnă ostilitatea împotriva celor care aparțin altor culturi, altor națiuni.

Totuși autorul este un naționalist: dar naționalismul său nu se manifestă prin persecutarea minorităților din România, ci mai degrabă printr-o profundă obsesie față de satul românesc și față de ocupanții săi: „Având ca prim izvor de inspirație oameni și fapte cu caracteristici regionale foarte precise, nuvelistica lui Rebreanu dobândește totodată ample semnificații naționale. Ea continuă o întregă tradiție de proză ardelenescă, reprezentată strălucit de un Slavici și Agârbiceanu și în care răsună ecouri îndepărtate a ceea ce a format spiritul „Școlii ardeleni.”¹⁸ Nu ne puteam exprima mai bine; într-un climat politic și cultural ostil străinilor, Rebreanu elogiaza satul românesc fără a simți nevoia să atace alte naționalități.

Naționalismul lui Rebreanu se manifestă în câteva forme în lucrările sale. Printre primele forme pe care le ia este cea pe care am menționat-o anterior – dragostea pentru țăranul și satul român. Această formă de naționalism nu se poate ilustra prin exemple de citate individuale. Întreaga sa operă este o mărturie a acestui lucru, iar citită integral nu se poate ignora.

O altă formă este cea a luptei, a războiului. Aici personajele sale dau dovadă de un naționalism dual: inițial, își fac datoria pentru cei care îi conduc în mod politic formal – pentru austro-ungari. Apoi, personajele sale se trezesc într-o realitate cruntă, în care își dau seama de apartenența lor la neamul românesc și de cele mai multe ori acest naționalism le conduce la moarte.

Naționalismul intelectualului de la sat este o altă formă prin care se manifestă autorul – în „Ion” observăm modul cum românii încearcă să își păstreze limba și religia intacte. Este un naționalism pasiv în marea majoritate a timpului; oamenii nu se revoltă și nu au vieți grele din cauza faptului că autoritățile oficiale sunt vorbitoare de limba maghiară. Dar în momentele critice, cum am observat în cazul preotului Belciug, românii își apără patrimoniul, refuzând să cedeze și să vorbească o limbă străină.

În cele din urmă, o ultimă formă prin care se manifestă naționalismul în opera lui Rebreanu este una foarte savuroasă. Admirăm următoarele pasaje foarte mult deoarece demonstrează grija autorului pentru acuratețe în opera și deoarece ajută la conturarea unei atmosfere, în opinia noastră, tipic românești. Este vorba despre includerea unor conversații, a unor aluzii, pe parcursul

¹⁸ Liviu Rebreanu, op. cit., p. XIX.

operelor sale, care fac referire la evrei și la modul cum sunt văzuți aceștia atât la sat, cât și de către intelectualii de la oraș.

În ceea ce privește lumea satului, evreii sunt pizmuți pentru că sunt cei care au avere dar și pentru că așa dictează religia. Cârциumarul este mereu evreu – de aici putem porni în două direcții. Cârциumăritul îi aduce bani, evreii fiind cunoscuți ca afaceriști iscusiți. De asemenea, fiind cârциumar și evreu este o combinație foarte detestată de către biserică: „Într-un articol din 1879, scriind despre fenomenul de „cârциumărie evreiască” (văzut ca un adevărat scandal, o „cangrenă a societății”), Eminescu deplânge faptul că Duminica țăranul român preferă cârциuma (spațiu de „prostituție sufletească”) în locul bisericii (spațiu de înălțare sufletească).”¹⁹. Valorilor religioase se adaugă aici superstițiile și vechile credințe ale țărănilor, iar imaginea evreului și a străinului în general este negativă.

Așadar, evreul nu se află într-o situație favorabilă indiferent de unghiul din care privim situația sa: este pizmuț de Biserică pentru vinde alcool și în general este învinuit pentru răstignirea lui Iisus și este pizmuț și de clientul său, țăranul care bea în *crâșma* sa în fiecare duminică, deoarece evreul de îmbogățește, în timp ce țăranul român își bea necazurile.

Acestea fiind spuse, am încercat în cele câteva rânduri de mai sus să descriem o parte din toate aspectele care descriu imaginea satului și a țăranului român. Am insistat pe imaginea generală pe care o construiește Rebreanu Transilvaniei și Țării Românești deoarece considerăm că este una conformă cu realitatea, care surprinde chiar coloritul perioadei mai bine decât o pot face anumite surse istorice. De asemenea, discutând despre Primul Război Mondial și impactul acestuia asupra lumii satului, am văzut cum se adaptează țăranul la conflict, iar din atitudinea acestuia în război am putut completa imaginea sa. În ceea ce privește războiul, am văzut că un declanșator al acestuia îl reprezintă naționalismul. Așadar am încercat să descriem aceste fenomene în toate aspectele sub care îl întâlnim: naționalism pe front, naționalism în satele din Transilvania și Vechiul Regat, naționalism după război, în România, naționalism la oraș etc. Acestea fiind spuse, considerăm că am reușit să reconstituim o parte din imaginea țăranului și lumii rurale la Liviu Rebreanu. În următoarele texte vom dezvolta mai mult această imagine, dezvoltând subiectul și discutând mai mult despre cultura țărănească, despre tradiții, obiceiuri și datini, despre tipologia țărănilor de la sate și alte astfel de aspecte care se regăsesc în abundență la Liviu Rebreanu.

¹⁹ Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română . Studiu de imagologie în context est-central-european*, Ediția a III-a, revăzută, adăugită și ilustrată, Polirom, Iași, 2012, p. 216.

PROBLEMA AUTONOMIEI TRANSILVANIEI ÎN DISCURSUL POLITIC AL GAZETEI TRANSILVANIEI (1865-1895)

FLORINA-COSMINA SAS*

Abstract: „Gazeta de Transilvania” was one of the first romanian newspapers with a political content. It appeared in a period which corresponds with the birth of the romanian journalism, in Braşov, a town located in Transylvania. One of the main subjects which were analysed in this gazette was the one referring to the autonomy of Transylvania. Between 1865-1895 „Gazeta Transilvaniei” was one of the main defenders of the transylvanian autonomy, constantly trying to blame the union with Hungary, which was realised through the dualist pact from 1867. On the one hand, the gazette published a lots of opinions and arguments which evidenced the disadvantages of the union. On the other hand, the editors tried to give solutions to this problem, one of the main answers being the federalization of Transylvania. However, the debates referring to the autonomy were not the principal subjects which were discussed in it’s articles, being not so important as language or education problems. After 1867, the number of the articles referring to it became lower.

Keywords: autonomy, Transylvania, political thinking, political speech, federalization.

Gazeta de Transilvania a fost unul dintre primele periodice româneşti de pe teritoriul României actuale având caracter politic şi primul de pe teritoriul Transilvaniei anului 1838. Importanţa Gazetei rezidă în rolul pe care aceasta l-a jucat nu doar la nivelul evoluţiei şi dezvoltării presei româneşti, ci şi al deşteptării românilor transilvăneni şi nu numai, în ceea ce priveşte lupta pentru dobândirea libertăţilor şi drepturilor cuvenite, mai ales în contextul în care ea apare într-o perioadă de mari prefaceri, atât pe plan intern, cât şi pe

* Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca. Coordonatori: Prof. Univ. Dr. Sorin Mitu, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea Babeş Bolyai, Cluj-Napoca; Lect. Univ. Dr. Lucian Turcu, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

plan extern, cunoscând o dezvoltare maximă cu precădere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De-a lungul trecerii anilor, ca urmare a implicării politice a redactorilor săi, Gazeta și-a format un discurs politic clar conturat, de la care abaterile sunt minore și pe care articolele sale îl vor respecta în mare măsură până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Următoarele pagini vor surprinde ideile formulate de Gazetă între anii 1865-1895 asupra unei teme importante, regăsită în discursul politic al românilor transilvăneni în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea: autonomia Transilvaniei.

Autonomia Transilvaniei reprezintă unul dintre principalele puncte ale programului politic românesc din perioada dualismului, unul dintre cele mai discutate deziderate, atât în rândul frunțașilor politici români, cât și în cel al clasei politice maghiare. Solicitată și larg dezbătută în Dietă, în cadrul întrunirilor de protest sau în memoriile adresate împăratului sau opiniei publice europene, problema autonomiei Transilvaniei își face simțită prezența și în coloanele gazetelor care, în funcție de coloratura politică, o susțin sau o combat în numeroase articole.

După doar câțiva ani de la emiterea Diplomei din octombrie 1860 și a patentei din februarie 1861, care instituiau regimul de guvernare liberal, Imperiul Habsburgic se află din nou în căutarea unei soluții guvernamentale care să îi asigure stabilitatea. Chiar dacă naționalitățile română, săsească sau ruteană își demonstraseră sprijinul pentru menținerea regimului, acesta se dovedea a fi insuficient, în condițiile opoziției maghiarilor, cehilor sau croaților. Astfel, Curtea de la Viena începe să ia în calcul varianta colaborării cu maghiarii, datorită elitei politice și sociale puternice, dar și tradiției lor istorice de organizare politico-statală. Anul 1865 marchează debutul tratativelor în vederea încheierii unui pact austro-ungar, care se va concretiza doi ani mai târziu, prin instituirea dualismului. În 20 august/1 septembrie 1865 un rescript imperial anula componența Dietei de la Sibiu, în locul căreia era convocată o nouă dietă, la Cluj, pentru luna noiembrie. Schimbarea locului de dezbateră a lucrărilor Dietei în favoarea unui oraș cu populație majoritar maghiară era grăitoare în ceea ce privește noua orientare politică austriacă, înspre o strânsă colaborare cu maghiarii.

Vechiul deziderat al maghiarilor privind uniunea dintre Transilvania și Ungaria își conturează treptat formele, primul pas în acest sens fiind votul favorabil al Dietei majoritar maghiare de la Cluj din 24 noiembrie/6 decembrie 1865. În 25 decembrie 1865, un rescript imperial solicita românilor prezența la Dieta de Încoronare de la Pesta, garantându-le acestora menținerea legilor adoptate cu ocazia Dietei de la Sibiu, precum și păstrarea egalei îndreptățiri a

naționalităților Transilvaniei. Politicienii maghiari doreau însă contopirea totală a Transilvaniei cu Ungaria, căci vedeau orice formă de autonomie asemenea unui teren de afirmare a națiunilor, care creau riscul organizării unor rezistențe naționale în administrație¹.

În cele din urmă, uniunea Transilvaniei cu Ungaria se concretizează cu ocazia dezbaterilor Dietei de la Pesta din 1866, urmând a fi oficializată concomitent cu inaugurarea regimului dualist, prin încoronarea lui Franz Iosef ca rege al Ungariei în 8 iunie 1867. Chiar dacă statua egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, a confesiunilor sau desființarea privilegiilor feudale, legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria a provocat nemulțumirea naționalităților nemaghiare, care vedeau în aceasta și în măsurile ulterioare o încercare a maghiarilor de a le deznaționaliza și de a le orienta în direcția maghiarizării. Teoretic, odată cu legea uniunii, Transilvania era încorporată în Ungaria, pierzându-și identitatea statală; practic, însă, pe tot parcursul perioadei dualiste s-au menținut anumite particularități care au împiedicat fuziunea totală dintre cele două teritorii, printre cele mai importante fiind legea electorală din 1874.

Încă înaintea proclamării oficiale a uniunii Ardealului cu Ungaria, românii s-au regăsit printre cei mai hotărâți protestatari împotriva acesteia, atitudine pe care o vor menține de-a lungul întregii perioade avute în vedere, și mai mult decât atât, până la sfârșitul erei dualiste. Deși pasivismul câștiga tot mai mulți adepți, românii au participat în număr destul de mare la dezbaterile dietelor din 1865 de la Cluj sau din 1866 de la Pesta, în speranța influențării deciziilor acestora în direcția menținerii autonomiei Transilvaniei. Oficializarea uniunii a atras după sine și adoptarea pasivismului de către fruntașii politici români, numai la nivelul alegerilor dietale însă, ei încercând să aibă o activitate intensă în forurile inferioare celui legislativ.

În ceea ce privește mijloacele de exprimare a nemulțumirilor, cea mai răspândită metodă de combatere a uniunii a fost aceea a petiționalismului. Astfel, în decembrie 1866 era înaintată tronului *Petiția celor 1493*, considerată de unii specialiști drept deschizătoare a acțiunii memorandiste², care condamna legile maghiare din 1848 și respingea recunoașterea articolului referitor la uniune. *Petiției celor 1493* îi urmează Pronunciamentul din 1868, Memorandul Conferinței de la Miercurea Sibiului din 1869, Memorandul lui Iosif Hodoș din

¹ Grigor P. Pop, *Istoria României: Transilvania*, vol. II (1867-1947), Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1990, p. 31.

² *Ibidem*, p. 428.

1871, *Memorialul din 1882*, semnat de George Barițiu sau memoriile studenților români din Regatul României și din Transilvania; toate acestea au culminat cu Memorandul din 1892, care va reprezenta atât apogeul, cât și încheierea sferei petiționalismului românesc, dislocând loialismul românilor ardeleni față de familia imperială de la Viena³.

La fel cum este prezentă în petiții și în dezbaterile Dietei, problema autonomiei este intens dezbătută și în presă. Unul dintre periodicele care publică frecvent dezbateri asupra subiectului este *Gazeta Transilvaniei*, cea care se identifică aproape complet cu programul Partidului Național Român din Transilvania, unul dintre punctele principale ale acestuia fiind tocmai lupta pentru obținerea autonomiei. De-a lungul anilor, discursul politic al *Gazetei* asupra subiectului este destul de diversificat, el emițând atât opinii cu privire la uniune sau argumente care să le susțină, cât și soluții care să ducă la o conviețuire pașnică a tuturor naționalităților din Transilvania.

Anul 1865 și debutul discuțiilor claselor politice maghiară și austriacă asupra încheierii pactului dualist, provoacă și angajarea *Gazetei Transilvaniei* într-o amplă campanie de combatere a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Astfel, toate articolele care abordează problema uniunii o cataloghează ca fiind o încălcare a constituției din februarie 1861, contrară constituționalismului și spiritului democratic al epocii. În 1867, Barițiu publica un articol în care vorbește despre faptul că victoria *fuzioniștilor seamănă foarte mult cu victoria lui Pirhus repurtată contra romanilor. Încă una ca aceasta și lui Pirhus nu-i mai rămâne nici un elefant. Terenul pe carele stau străluciții noștri învingători se clatină sub picioarele lor ca și un loc turfos și apăsător*⁴. Totuși, efemeritatea dualismului și a uniunii dorită de români s-au dovedit a fi o simplă iluzie, astfel că de-a lungul întregii perioade avute în vedere, *Gazeta* își va continua lupta pentru combaterea lor.

În 1868, Pronunciamentul oferă din nou românilor ocazia de a-și exprima public nemulțumirile, dintre care cea dintâi era fuziunea dintre Transilvania și Ungaria. Acuzele maghiarilor cu privire la faptul că Pronunciamentul era emanația unei minorități românești a provocat o solidarizare a românilor în jurul punctelor documentului. Astfel, cu ocazia unei întruniri la Blaj pentru alegerea unui mitropolit, participanții aderă la programul Pronunciamentului, descris ca fiind *expresiunea cea mai fidelă a credințelor și convingerilor noastre*,

³ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 273.

⁴ *Gazeta de Transilvania*, an XXIX, nr. 16, 26 februarie/10 martie 1867, p. 61.

*crezul nostru politic*⁵. Privarea Transilvaniei de autonomia cuvenită este văzută asemenea unei *maltratări* a acesteia, cauzată de vechea ură națională împotriva românilor, o ură de rasă. Legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria și legea naționalităților sunt combătute deoarece urmăresc pedepsirea națiunii românești pentru virtuțile sale cetățenești, încălcând egalitatea de drepturi politice și de limbă⁶. În 1876, *Gazeta* aderă la opinia magnaților maghiari din Transilvania care descriu uniunea necondiționată asemenea unei dovezi de *fanatism*, care a atras după sine numeroare dezavantaje Transilvaniei. Soluția imaginată de aceștia (maghiarizarea) este condamnată însă de *Gazetă*, considerată la rândul său o dovadă de *fanatism*, de lipsă de adaptare la noile valori europene, care va provoca însă doar apropierea și mai puternică dintre români, maghiarii pierzându-se în cele din urmă în marea masă a minorităților⁷.

În 1876, *Gazeta Transilvaniei* publică articolul intitulat *Împăcarea cumnaților*, referitor la reînnoirea pactului dualist și, inclusiv, la perpetuarea uniunii dintre Transilvania și Ungaria. Încercând să expună motivele pentru care maghiarii și austriecii, două națiuni atât de diferite, au putut ajunge la un punct comun, autorul articolului consemnează: *Nu vă mirați de acestu fenomen. Interesele au fost mai tari decâtu ura loru reciprocă, iar una comună asupra celoralalte popoare și frica, că acestea-și voru deschide ochii și-și voru cere partea dreaptă a loru, îi aduce în pozițiunea în care vine lupul și ursul, când ambii miroasă apropierea oamenilor*⁸. Deși în acest articol, *Gazeta* îi găsește pe maghiari și austrieci deopotrivă responsabili pentru *maltratarea* naționalităților, în anii următori ea începe să îi acuze din ce în ce mai mult de maghiari, ajungând chiar să îi avertizeze pe austrieci asupra necesității de a oferi o atenție sporită politicii maghiarilor; asimilarea totală a Transilvaniei îi va face pe aceștia mai puternici, insuflându-le ideea că nu mai au nevoie de sprijinul austriecilor, luptând în cele din urmă pentru independență⁹.

Un an mai târziu, articolul *Români, tronul și opinia publică* dezaproabă abuzurile poporului maghiar asupra naționalităților, lipsite de mijloacele necesare pentru a lupta în vederea obținerii drepturilor naționale. Unul dintre

⁵ *Idem*, an XXX, nr. 63, 18/30 august 1868, p. 251.

⁶ *Idem*, an XXX, nr. 86 din 6/18 noiembrie 1868, pp. 341-342, nr. 87 din 10/22 noiembrie 1868, pp. 345-346.

⁷ *Idem*, an XXXVIII nr. 94 din 2/14 decembrie 1876, f.p., nr. 95 din 5/17 decembrie 1876, f.p., 96 din 9/21 decembrie 1876, f.p.

⁸ *Idem*, an XXXVIII, nr. 33, 11 mai/29 aprilie 1876, f.p.

⁹ *Idem*, an XLVI, nr. 84, 1/13 iunie 1884, f.p.

mijloace ar fi fost autonomia nimicită a Transilvaniei, văzută drept condiția maghiarilor pentru semnarea pactului dualist cu austriecii. Tronul a fost pus la 1867 în fața unei alegeri, căci împăcarea cu maghiarii provoca implicit conflictul cu naționalitățile: *Era învederatu, că Tronulu dorindu a se împăca cu unii nu putea avea intențiunea să lovească în ceilalți, voindu a face o concesiune maghiariloru nu se putea gândi a retrage scutulul și garanțiile oferite româniloru credincioși din Transilvania.* Chiar dacă Richard Belcredi și cabinetul său cu viziuni federaliste fuseseră însărcinați cu rezolvarea problemei, colaborarea acestuia exclusiv cu maghiarii conservatori unioniști, dar și lipsa de activități combative suficient de puternice a naționalităților, au dus la soluționarea crizei în favoarea maghiarilor, căci „*Copilulu, care nu plânge, nu capătă de mâncare.*” *Românii n-au știutu să dea nemulțămirii lor acel efectu, ca să străbată până la tronul, iar tronul trebuia să creadă, că este bine sfătuitu de consilierii săi și că toate se facu spre mulțumirea generală*¹⁰.

Chiar și după procesul memorandist, tot maghiarii sunt acuzați ca având o responsabilitate mai mare în realizarea uniunii. *Gazeta* afirmă că guvernanții austrieci dețin idei federaliste, reformatoare, menite să rezolve chestiunea naționalităților, însă lor li se opun vehement guvernanții maghiari, sub motivul că aceste idei reprezintă o amenințare la adresa pactului dualist¹¹. S-ar putea ca articolele de acest gen să fie parte a unei strategii a românilor, bazată pe aceeași deviză austriacă *divide et impera*, în ideea că, prin provocarea și alimentarea unui conflict între maghiari și austrieci, românii și-ar putea obține drepturile din partea celor din urmă, la fel cum se întâmplase și în timpul regimului liberal. De asemenea, articolele s-ar putea încadra și în seria celor dedicate loialismului față de Casa de Habsburg, căci multe dintre ele dezvinovățesc persoana împăratului mai mult decât pe guvernanții austrieci.

Referitor la argumentele pe baza cărora *Gazeta* își fondează opiniile, acestea sunt publicate tot cu scopul combaterii uniunii, fiind unele care expun dezavantajele acesteia, însoțite adeseori de argumentele maghiarilor privind avantajele. Astfel, în 1865, uniunea era combătută deoarece ea reprezenta o încălcare a constituției din februarie, căci dreptul de decizie asupra Ardealului aparținea reprezentanței imperiale, iar orice decizie a Dietei putea fi înregistrată doar sub formă de propunere. De asemenea, deciziile Dietei nu au ele însele valoare, din cauză că dezbaterile din cadrul legislativului se petrec doar între membrii celor trei națiuni privilegiate, motiv pentru care românii

¹⁰ *Idem*, an XLVII, nr. 5 din 6-18 ianuarie 1885, f.p., nr. 6 din 9/21 ianuarie 1885, f.p.

¹¹ *Idem*, an LV, nr. 227, 13/25 octombrie 1893, f.p.

vor face opoziție în fața acestora, până la recunoașterea lor ca a patra națiune. Mai mult decât atât, pe baza *principiului continuității de drept*, autonomia Transilvaniei trebuie menținută conform articolului VI din 1791, care statua doar o uniune personală între Ardeal și Ungaria, fără a implica ideea unei centralizări¹².

Câteva numere mai târziu, comentează și combate argumentele celor care sunt pro-unioniști, acestea fiind: faptul că doar prin uniunea Transilvaniei cu Ungaria, cea dintâi își va putea conserva libertatea constituțională, va înfrâna absolutismul vienez, și va evita pericolul germanizării. Acestora, *Gazeta* le răspunde prin faptul că libertatea constituțională nu a existat nici până atunci în Transilvania, ci au existat doar scutiurile și privilegiile nobililor și exploatarea poporului. Cât despre absolutism, precizează că acesta a existat cel mult până la 1860. Cu privire la pericolul germanizării, afirmă că acesta a fost provocat tocmai de Ungaria, care i-a colonizat pe sași în Transilvania și care deține ea însăși o importantă componentă germană. Prin urmare, uniunea nu este decât o impunere în contra căreia românii vor protesta toată viața, până la garanția că *esistența lor națională, că libertatea cea adevărată, că confesiunile lor, că mai în scurtu toată prosperitatea și fericirea lor este asigurată prin uniunea acestor țări; și vedea apoi dacă ei voru fi așa orbi și bătuiți de Dumnezeu, pentru ca să fugă de bine și de fericire*¹³.

În 1876, publică argumentele enumerate de magnații maghiari din Transilvania, pentru combaterea uniunii: faptul că deputații maghiari au fost implicați fără voia lor în conflictul dintre cele două partide principale ungare, ei nemaiavănd nicio influență în dezbaterile Dietei. În același articol, *Gazeta* comentează și motivele enumerate de maghiari privind dorința de uniune cu Transilvania: teama lor de germanizare, de terorism, de românizare, considerate de periodicul brașovean simple scuze. În ceea ce privește frica de românizare, afirmă că *românii departe de a face proseliți naționali, din contră, se ferescu pe câtu potu de amestecarea sângelui cu alte rasse de oameni, o ținū chiaru de rușine și pecatu*. *Gazeta* consideră că adevăratul motiv care se ascunde în spatele uniunii este faptul că magnații transilvăneni au fost *seduși* de maghiarii din Ungaria, fiind necesar ca acum să recunoască public că își doresc din partea

¹² *Idem*, nr. 66 din 21 august/2 septembrie 1865, p. 262, nr. 67 din 26 august/6 septembrie 1865, pp. 265-266.

¹³ *Idem*, an. XXVII, nr. 76, 25 septembrie/7 octombrie 1865, p. 304.

Ungariei revizuirea uniunii pe baze egale¹⁴. Nu este exclus ca și în acest caz, articolele *Gazetei* să trădeze o tentativă a românilor transilvăneni de a se apropia de maghiarii din Transilvania și de a realiza o alianță împotriva Ungariei.

Efecte negative ale uniunii pot fi identificate și în cazul organizării interne a Transilvaniei, unde administrația a căzut în mâinile *ungurenilor*, reprezentarea în Dietă este asigurată doar maghiarilor, deputații fiind aleși sub presiune și supuși în totalitate dorințelor guvernamentale; acestora li se adaugă și starea economică precară a Transilvaniei, de care este nemulțumită însăși marea masă a maghiarilor, stagnarea în dezvoltarea culturii și a industriei¹⁵. Argumentarea dezavantajelor privind problema uniunii se referă chiar și la importanța Transilvaniei în politica internațională, căci ea reprezintă pentru aceasta un punct de echilibru în lipsa căruia Viena ar fi în pericol, dar și un garant al stabilității politice a României, deoarece, până la stabilizarea situației din Imperiul Austro-Ungar, nici statul extracarpatic nu își va găsi stabilitatea¹⁶.

La nivelul soluțiilor pe care *Gazeta* le propune pentru realizarea unui consens între naționalitățile imperiului, este important de menționat un articol redactat de Gheorghe Sion în anul 1868, care prezintă sistemul de guvernare din Elveția, aceasta regăsindu-se într-o situație similară cu cea a Imperiului Austro-Ungar în ceea ce privește chestiunea naționalităților. Modelul elvețian pe care autorul îl recomandă autorităților imperiale se referă la oferirea dreptului de dezvoltare naționalităților conform propriilor tradiții și culturi, încurajând totodată conviețuirea dintre acestea, printr-o organizare federativă. Sion finalizează articolul conchizând: *iată mijloacele ingenioase de a se înțelege între sine popoarele, care voru se trăiască în adevărata fraternitate! Iată modul de a avea o pace și o armonie perpetuă și de a ajunge fără piedică la dezvoltare națională, la libertate, la glorie, la civilizațiune și fericire*¹⁷.

Așadar, dintre soluțiile propuse de către *Gazetă* pentru menținerea autonomiei Transilvaniei, cel mai des formulată este aceea a organizării statale federale, în cadrul căreia între Transilvania și Ungaria să existe doar o uniune personală, cu garantarea egalității drepturilor fiecărei națiuni. Tradusă la nivel

¹⁴ *Idem*, an XXXVIII, nr. 94 din 2/14 decembrie 1876, f.p., nr. 95 din 5/17 decembrie 1876, f.p., nr. 96 din 9/21 decembrie 1876, f.p., nr. 97 din 12/24 decembrie 1876, f.p., nr. 98 din 16/28 decembrie 1876, f.p.

¹⁵ *Idem*, an XLVIII, nr. 142, 26 iunie/8iulie 1886, f.p.

¹⁶ *Idem*, an XXX, nr. 86, 6/18 noiembrie 1868, p. 341-342.

¹⁷ *Idem*, an XXX, nr. 29 din 14/24 aprilie 1868, pp. 115-116, nr. 30 din 17/29 aprilie 1868, p. 120

practic, egalitatea se referă la ștergerea privilegiilor, a monopolurilor, încetarea jefuirii tezaurului public sub pretextul despăgubirilor urbariale, deschiderea concurenței libere pentru munca dreaptă, puncte la care se adaugă garantarea drepturilor omului: *libertatea conștiinței, libertatea presei fără nici o cauțiune, libertatea individuală, libertatea de a se aduna în pace și nearmați spre a se consulta despre afacerile publice, libertatea de a petiționa, iaca ce înseamnă democrația la români, iară nu a se face domni pe contulu altora, nici a răpi, nici a înșieia, nici a încărca la datorii desperate, nici a pretinde funcțiuni numai pentru că cutare s-ar chiana coconu Jorgu dela Sadagora sau domnișioru Perde-vară, sau baronu Nimenea și grafu de Clichy*¹⁸.

La nivel și mai practic, în anul 1867, *Gazeta* propunea și avea încă speranța menținerii organizării de până atunci, solicitând în repetate rânduri respectarea prevederilor Diplomei din octombrie 1860 și a patentei din februarie 1861 și redeschiderea Dietei din 1863-1864, căci *numai atare dietă ne va putea mulțumi și deoblega pre cale constituționale și pre noi români - și nici decâtu diete feudale sine dreptățiitoare, ca și cea de la Clujiu din 1865 - nici decâtu atacatoare de existența națiunii și a patriei noastre ca și cea din Pesta. Cu atât mai puțin reprezentarea ce încearcă a ni se face prin o insoțire de 4-5 oameni, ca rătăciți fără lucru prin Pesta!*¹⁹.

După oficializarea dualismului, *Gazeta* își reduce articolele privind soluțiile pentru dezlegarea uniunii dintre Transilvania și Ungaria, rezumându-se doar la a condamna această decizie *despotică*. Articolele care dezbat chestiunea uniunii devin însă destul de reduse la număr, astfel încât s-ar putea crede chiar faptul că, în lipsă de speranță, românii au renunțat la ideea luptei pentru autonomie. În 1891, *Gazeta* intră într-o dezbatere cu *Telegraful Român*, care recomanda eliminarea din programul Partidului Național Român din Transilvania a punctului referitor la autonomie, căci în această situație maghiarii ar fi dispuși la cooperare cu românii. Răspunsul *Gazetei* vine în apărarea punctului avut în discuție, invocând însă ca motive nu atât importanța autonomiei Transilvaniei, cât lipsa de încredere în maghiari, afirmând că aceștia nu fac decât să îi amăgească pe români, determinându-i pe aceștia să renunțe la conținutul programului lor politic. Abia în final precizează

¹⁸ *Idem*, an XXIX, nr. 25 din 29 martie/10 aprilie 1867, p. 97, nr. 26 din 2/14 aprilie 1867, p. 102, nr. 27 din 5/17 aprilie 1867, pp. 105-106.

¹⁹ *Idem*, an XXIX, nr. 3, 11/23 ianuarie 1867, p. 11.

că menținerea revendicării referitoare la autonomie este necesară, *căci la toate popoarele asuprite punctele capitale ale programului par a începu să nerealizabile*²⁰.

O atenție aparte în ceea ce privește ideea autonomiei Transilvaniei o merită un articol publicat de *Gazeta Transilvaniei* în anul 1877, intitulat *Transilvania până la Mureșiu*. Acesta abordează și comentează ideea discutată de presa externă privind o posibilă alipire a părții de până la Mureș a Ardealului la România, ca o soluție pentru rezolvarea *chestiunii orientale*. Reacțiile dure ale deputaților maghiari, care suspectează susținerea ideii și de către românii din Transilvania provoacă la rândul lor o reacție din partea redacției, care specifică: *românii încântați de acea idee ori promisiune! Ce absurdități! Dacă „Gazeta” a reproduș iaca așa în treacăt între altele și această știre, a făct-o numai cu scopu de a informa pe publiculu ei cetitoriu cu cele ce vorbește lumea largă, nu înse pentru că este încântată de dânsa*.

Argumentele privind această poziție a periodicului țin mai ales de faptul că ideea formulată prevede împărțirea Transilvaniei între două state, fără a aduce astfel avantaje niciuneia dintre părțile implicate. În ceea ce privește România, odată cu românii, încorporarea Transilvaniei până la Mureș i-ar atrage și comunități de sași și secui, care ar transforma-o într-un stat poliglot, instituțiile actuale devenindu-i astfel impracticabile. În ceea ce privește Austro-Ungaria, dacă în momentul actual Transilvania îi servește acesteia pe post de *fortăreață* spre sud-est, împărțirea ei până la Mureș ar face ca partea rămasă în componența Imperiului să nu îi mai folosească acestuia din punct de vedere strategic. Următoarele argumente care justifică poziția *Gazetei* contrară ideii țin de situația românilor transilvăneni, a căror unitate ar fi distrusă în situația împărțirii Ardealului. Mai mult decât atât, periodicul brașovean vorbește despre cât de diferiți sunt de fapt românii de la nord de Carpați de cei de la sud de Carpați și despre cât de legați sunt unii de alții românii ardeleni, prin instituții culturale, familiale și *chiaru prin suferinție comune*.

Prin urmare, *devisa lor* (a românilor) *facia cu Ungaria a fostu totdeauna: autonomia pentru Transilvania, drepturi naționale române în Transilvania și apoi vomu vorbi mai încolo*. După cumu cunoaștemu noi spiritulu celu umanu alu poporulu românulu din Transilvania, elu ar apăra autonomia Transilvaniei și față de România, nu atât cu respectu la interesele proprii, că acele nu ar fi periclitare, ci în interesulu popoareloru conlocuitoare și în interesulu progreseloru economice ale Transilvaniei. Conform *Gazetei* deci, românii din Transilvania nu erau dispuși la împărțirea acesteia, chiar în cazul în care una dintre părțile sale ar fi fost alipită

²⁰ *Idem*, an LIV, nr. 3, 4/16 ianuarie 1892, f.p.

României. Mai mult decât atât, românii nu erau de acord nici cu alipirea întregii Transilvanii la România, această mișcare fiind o dovadă de *fanatism național*, precum cel al maghiarilor din 1848 și 1865. Această poziție a românilor este justificată inclusiv de faptul că ei și-au adresat mereu nemulțumirile doar împăratului de la Viena, căruia îi vor rămâne fideli²¹. Poziția *Gazetei* este clară, dar trebuie încadrată în contextul în care dezbaterea ideii avea loc doar la nivel neoficial, fără discutarea ei în rândul forurilor decizionale.

Așadar, autonomia Transilvaniei a fost o chestiune larg dezbătută în paginile *Gazetei Transilvaniei*; dacă în cazul solidarității naționale și politice, *Gazeta* abordează subiectul mai ales în vederea impulsivării acesteia în rândul românilor, autonomia este discutată mai ales pentru ca opinia publică neromânească să cunoască poziția românilor transilvăneni privind uniunea cu Ungaria. Dezbaterile referitoare la autonomie sunt numeroase mai ales până la oficializarea dualismului din 1867, urmând ca în anii următori, ea să fie abordată mai rar, fiind un deziderat mai greu de atins decât erau chestiunile de urgență majoră, precum problema limbii sau a învățământului, care au dedicat un spațiu generos în paginile periodicului. Cu toate acestea, autonomia rămâne punctul principal al programei naționale românești, cel la îndeplinirea căruia românii transilvăneni vor spera neîncetat, mai mult chiar decât vor spera la realizarea unirii cu România, subiect care nu se regăsește dezbătut de redacție de-a lungul anilor avuți în vedere.

Prin lupta pentru autonomie, *Gazeta Transilvaniei* și populația românească din Transilvania își demonstrează atașamentul față de teritoriul Ardealului, iar pentru atingerea acestui scop se arată dispuși să coopereze inclusiv cu maghiarii transilvăneni și chiar să respingă încorporarea într-un stat național românesc, fapt ce le-ar putea cauza naționalităților neromânești suferințe precum cele îndurate de români în situația uniunii cu Ungaria. Astfel, autonomia apare nu doar ca o luptă pentru satisfacerea orgoliului național, ci mai mult decât atât, un scop al locuitorilor unui teritoriu văzut nu doar ca simplă parte a unui imperiu, ci ca o entitate teritorială de sine stătătoare, capabilă de a se susține ca stat autonom.

²¹ *Idem*, nr. 22 din 19/31 martie 1877, f.p., nr. 23 din 24 martie/5 aprilie 1877, f.p.

OBICEIUL PLUGARULUI LA ȘIEUȚ. IEȘITUL PLUGULUI ÎNTÂI

PATRICIA-SMARANDA MUREȘAN •

Abstract: *The present study focuses on the presentation of the Ploughman Custom in Șieuț, a significant spring custom in the traditional life of Șieuț, a village from Bistrița-Năsăud county; it was practiced in his original form till the middle of the 20th century, when the collectivization process affected it considerably. Our interest was specifically directed towards the way this custom was carried out, the genuine significance of this important social event that used to engage the entire community. The ploughman is an ancestral custom which celebrates the most hardworking lad of the village who is the first to take out his plough and starts ploughing in the early days of spring. The other lads watch him and try to catch him. If the ploughman is caught, he has to go to the Town Hall and sign an agreement and then he honors the other lads with a drink. The second day of Easter, after church, the ploughman, accompanied by a numerous procession composed of almost all the villagers, is taken to the water and bathed, assuming that he will pay the folk dance to the village all throughout the year. Then, the folk dance itself starts, an event that involves the entire community, this being an important opportunity for social interaction.*

Keywords: *Șieuț, ploughman, custom, tradition, Romanian folk dance*

Introducere

Poporul român deține un bogat material folcloric în ceea ce privește credințele, datinile și obiceiurile tradiționale. Mai mult decât atât, realitatea din teren care a inspirat toate aceste creații merită din plin cunoscută, iar resorturile ei, deslușite.

Studiul de față prezintă Obiceiului Plugarului la Șieuț (Ieșitul Plugului Întâi), acesta fiind un obicei de primăvară marcant în viața tradițională a satului Șieuț din județul Bistrița-Năsăud, practicat în forma sa incipientă până

• Doctorand, Institutul Școlii Doctorale "Istorie. Civilizație. Cultură", Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca. Coordonator: conf. univ. dr. Constantin Bărbulescu.

la mijlocul secolului XX, atunci când procesul de colectivizare a afectat major desfășurarea lui. Interesul nostru a fost îndreptat punctual către forma de realizare a acestuia, ce reprezenta în fond un important eveniment social care angrena aproape întreaga comunitate. Cercetarea are la bază o serie de interviuri realizate cu bătrânii satului Șieui, cei care ne-au descris cum se desfășura obiceiul mai demult. Vom prezenta în amănunt detaliile fiecărei etape ale acestuia, însă mai întâi vom face o incursiune în lumea satului românesc de odinioară, propunându-ne să prezentăm câteva caracteristici generale ale noțiunii de „obicei”.

În satul românesc, obiceiul reprezintă un fenomen social activ și conservator, cu un caracter de stabilitate care dă ritmul vieții sătești și puțința acesteia de a-și menține ordinea în timp și spațiu. Acest fenomen este un factor ordonator, o deprindere colectivă, un act repetat cu scopul de a conserva și îndruma viața socială. Totodată, obiceiul este un fapt îndelung repetat și moștenit din bătrâni, fiind un act social care actualizează într-un fel datinile și dă viață obștii de azi¹.

În ceea ce privește sărbătorile de primăvară, acestea au, în general, un caracter comemorativ, dar în același timp ele condiționează o seamă de acte legate de activitățile umane fundamentale. Privite funcționând, majoritatea manifestărilor ce se produc primăvara sunt legate de fecundație și rod. Fie om, animal sau plantă, toate trec printr-o renaștere. Începând din luna februarie și până în aprilie, *în viața satului românesc apar o seamă de manifestări populare, obiceiuri din ciclul calendaristic, care exprimă un profund sentiment între om și natură sau între om și societate. Sărbătorile primăverii nu corespund întru totul celor religioase; uneori merg împreună, alteori nu*². Observăm cum toate aceste sărbători de primăvară (Dragobetele, Sân Toader, Baba Dochia, Mărțișorul, Plugarul, Floriile, Sfântul Gheorghe) se manifestă în cadrul tradiției noastre populare printr-o seamă de datini și obiceiuri deosebite, studiul de față oprindu-se asupra descrierii și prezentării Obiceiului Plugarului din satul Șieui.

Trebuie să amintim faptul că *până la începutul secolului al XX-lea, calendarul popular, care indica atât sărbătorile, cât și activitățile ce trebuiau efectuate, a fost pentru țaran un fel de tratat de agronomie*³. În vechime, țaranul român folosea

¹ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, Editura Vreamea, București, 2006, p. 39.

² Idem, *Sociologie și etnografie românească – ordinea spirituală*, Editura Vreamea, București, 2009, p. 5.

³ Ion Ghinoiu, *Calendarul țaranului român. Zile și mituri*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2017, p. 110.

două tipuri de calendare: unul oficial, recunoscut de stat și de biserică, și altul neoficial, transmis exclusiv pe cale orală. Acesta din urmă era un *adevărat instrument perfecționat și verificat în timp, de tradiție, care punea de acord viața socială cu fenomenele astronomice, dar și cu cele pământene*⁴. Conform Angelicăi Pușcaș, între zilele și perioadele "însemnate" din Calendarul Popular regăsim și ziua de 9 Martie, zi în care este amintită ca semnificație *Sâmbra Plugului* sau *Anul Nou al Plugurilor*, semn că acum era începutul anului agrar. Conform acestui calendar, la data de 9 Martie, *în economia agricolă se întâmplă un act de o importanță vitală: debutează acțiunile de arat și semănat*⁵. Se crede că datina e veche, încă din vremea romanilor, atunci când Anul Nou se sărbătorea la 1 Martie, aceasta fiind și *Ziua Aratului*⁶.

La Șieut, această primă ieșire cu plugul în țarină era cunoscută sub denumirea de *ieșitul plugului întâi* și evidenția primul fecior care ieșea cu plugul la arat. Evenimentul constituia prima parte din Obiceiul Plugurului, fiind intriga acestuia și motivul principal de realizare a etapelor următoare. Acțiunile de arat și semănat nu se derulau integral într-o singură zi (pe 9 Martie), însă aceasta era considerată ca fiind una însemnată, cea în care se trăgea, obligatoriu, măcar prima brazdă, așa-numita *brazdă de bun augur*⁷. Odată cu trecerea timpului, omul a reușit să își aleagă și stabilească diverse repere care să-i indice momentele cele mai potrivite pentru arat și semănat. Astfel, *datele pentru semănatul culturilor agricole erau indicate de sărbătorile calendaristice, de înfloritul unor plante sălbatice, de sosirea păsărilor migratoare, de comportamentul insectelor. Totodată, acestea se corelau cu condițiile locale ale climei și solului, cu altitudinea și latitudinea geografică și cu soiurile plantelor*⁸.

Încă din cele mai vechi timpuri, omul a fost nevoit să își câștige cu trudă "pâinea cea de toate zilele". Scena aratului pământului cu plugul tras de animale și mănuit de țăranul agricultor a rămas una reprezentativă pentru practicarea acestei activități, fiind operația agricolă principală pentru pregătirea solului în vederea cultivării cerealelor. Aratul era prima lucrare de primăvară asupra pământului; cu el începea primăvara anul agricol și tot cu el se încheia toamna târziu, prin lucrările de pregătire a solului pentru culturile

⁴ Angelica Pușcaș, *Ascultări din lumea satului. Introducere în etnografie*, volumul I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 124.

⁵ *Ibidem*, p. 135.

⁶ Ernest Bernea, *Sociologie și etnografie românească – ordinea spirituală*, p. 6.

⁷ Angelica Pușcaș, *op. cit.*, p. 138.

⁸ Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 110.

din anul următor⁹. Secole de-a rândul, satul românesc a cunoscut această îndeletnicire, aratul fiind una dintre principalele ocupații ale țaranului român. Cultivarea cerealelor era vitală pentru însăși existența sa și a animalelor din gospodărie. Pe de altă parte, creșterea animalelor era necesară și pentru asigurarea forței de tracțiune pentru tractarea uneltelor de arat (în cazul nostru, plugul).

Semnificația adâncă a unor obiceiuri păstrate pe meleagurile județului Bistrița-Năsăud atestă o *vechime multiseclară a unor leagăne de viață cu rădăcini până în îndepărtate vremi dacice. Ocupațiile străvechi (vânătoarea, păstoritul, lucrarea pământului, mineritul, stupăritul, piuăritul, morăritul și chiar plutăritul pe Someș), au rămas oglindite nu numai în factura specifică a obiectelor păstrate, ci și în creația orală, în ritualuri de fertilizate. Ritualuri agrare și pastorale ca Ieșitul plugului întâiu, Înstruțatul bouului, Cununa, Focul viu (străveche practică a oierilor) conțin reminiscențe ale unor mituri precreștine. Prelungirea lor până la noi, după cristalizări de viață milenară, este o altă dovadă a echilibrului țărănesc și a conștiinței perenității*¹⁰.

Plugul reprezenta și în Țările Române principala unealtă agricolă din trecutul societății omenești, iar *țaranul român l-a mânuit cu sârguință pentru a-și cultiva pământul, smulgându-i astfel roadele produse în beneficiul omului și al societății*¹¹, plugarul fiind denumit, pe bună dreptate, stăpânul absolut al acestei unelte agricole. Țaranul român a fost un astfel de truditor al pământului. Legat până la sânge de glie, el a muncit pământul și l-a udat cu sudoarea frunții sale; nu de puține ori a fost nevoit să înfrunte perioade de secetă, calamități, inundații, invazii de lăcuste și alți dăunători, toate acestea însemnând pentru el necazuri și lipsuri și aducând cu ele foametea. Astfel, nevoit să ducă, nu de puține ori, o luptă contracronometru cu natura, omul respecta cu sfințenie tot ceea ce ținea de ritualul aratului, semănatului și seceratului, pentru a-și putea asigura cele necesare. Secole de-a rândul, țaranul român s-a însoțit cu plugul la vremea de arat și semănat. Poate tocmai datorită faptului că bucatele se obțineau cu atât de multă trudă, acestea erau și atât de prețuite, astfel că în jurul tuturor muncilor care implicau obținerea lor s-au creat obiceiuri și ritualuri complexe – la arat și semănat (după cum vom vedea și în studiul de

⁹ Nicolae Edroiu, *Plugul în Țările Române (până în secolul al XVIII-lea)*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, p. 11.

¹⁰ Pompei Ștefănescu, Sever Urso, *Bistrița-Năsăud – Vatră folclorică*, Editura Sport – Turism, București, 1979, p. 14.

¹¹ Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 9.

față) sau la seceriș (obiceiul cununii grâului, foarte cunoscut și prezent în toate zonele etnografice din țară).

Animalele de povară erau boii, vacile (uneori chiar și bivoli), iar mai apoi caii. Boul era considerat animal sfânt, iar anumite credințe legate de începutul aratului au la bază reminiscențe din zoo-mitologia populară. Spre exemplu, se amintește că *prima dată îi bine să ieși la arat cu boii, că boul îi animal binecuvântat de Maica Domnului*¹². Credința este rezultatul unui proces de încreștinare. De asemenea, se mai menționează că *boul este, în fond, un animal sacru la multe popoare de agricultori. El apare în multe rituri ale românilor, având funcții apotropaice și fertilizatoare*¹³.

În satul tradițional (cel de până la colectivizare, dar mai ales cel de până la pragul celor două războaie mondiale), prima ieșire a plugului în noul sezon agricol nu trecea neobservată, ci era marcată ca o *importantă sărbătoare a primăverii timpurii, fiind echivalentă unui nou început de lume. Contribuia la asta atât vechiul început de an agricol, primăvara, cât și vechi credințe, statornicite de veacuri. De aceea, momentul era marcat de o solemnitate rituală. Astfel, în dimineața ieșirii pentru prima dată cu plugul la arat, se îndeplinește următorul ritual: gospodarul înconjoară de trei ori carul, afumând totul cu fumul de tămâie. Toți ai casei îngenunchează și rostesc diferite rugăciuni, cu fața spre răsărit. Terminate fiind toate pregătirile, cu un ultim "Doamne ajută!", gospodarul, însoțit de ajutorul său, "pogonicul", pleacă la arat. Întrebat de rostul acestei datini, gospodarul răspunde că "așa a apucat din bătrâni" și că "așa e bine" (cf. Sohorca, I., 1988, p. 69)¹⁴.*

Descrierea de mai sus, realizată în anul 1957, când autorul ei avea 76 de ani, se sprijină pe orizontul temporal al începutului de secol XX¹⁵. Și la Șieut regăsim prezente toate aceste detalii, iar paginile următoare ale studiului de față le vor prezenta și exemplifica.

¹² Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Calendarul popular – Obiceiurile primăverii și verii. Volumul I*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2009, p. 21.

¹³ Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 54.

¹⁴ Vasile V. Filip, Menuș Maximilian, *Cultura tradițională imaterială românească din județul Bistrița-Năsăud, volumul II – Sărbătorile ciclului social și calendaristic sau Munci și Zile în ținutul Bistriței și Năsăudului*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 260.

¹⁵ Despre acest obicei își amintea în 1957 unul din primii folcloriști ai zonei Someșului superior (Năsăud-Rodna), Iustin Sohorca din Sângeorz-Băi.

Prezentarea Comunei Șieuț – caracteristici generale

Satul Șieuț este așezat la poalele Munților Călimani, la jumătatea distanței dintre orașele Bistrița și Reghin, fiind o localitate ce aparține unei zone etno-folclorice deosebit de interesante și de atractive, conservatoare nu numai prin port, grai, tradiții și obiceiuri, dar și prin continuitatea ocupației principale a locuitorilor săi, aceștia fiind agricultori și crescători de animale, îndeosebi de oi și vaci, pe care le pășunează vara în adâncul munților. Satul Șieuț este reședința comunei cu același nume și are în componență satele Ruștior, Lunca și Sebiș, comuna fiind situată în sud-estul județului Bistrița-Năsăud, în imediata vecinătate cu localitățile limitrofe ale județului Mureș. Localitățile aparținătoare sunt sate montane cu un teren accidentat, cu multe pășuni, fânețe și păduri¹⁶.

Populația este românească și vorbește un grai cu particularități tipic ardelenesti. Teritoriul zonei a fost locuit din vremuri străvechi. Primele documente care vorbesc despre acesta apar în secolele XII-XIII, iar prima atestare documentară datează din anul 1319, fiind menționată într-o diplomă dată de Carol Robert de Anjou, Regele Ungariei¹⁷. Pe de altă parte, din punct de vedere etnografic, zona este foarte compactă și păstrează elemente de cultură tradițională străveche, ce relaționează cu elemente noi de cultură materială. În anul 1761 s-a înființat Regimentului II Românesc de Graniță de la Năsăud, iar mai multe sate au fost trecute în rândul celor grănicerești, printre care și Șieuțul.

Drept urmare, acesta a beneficiat de o serie de avantaje, *perioada fiind percepută la nivelul mentalului colectiv ca una de progres și dezvoltare, determinând covârșitoare schimbări și mutații în felul de a fi, de a gândi și de a se comporta al grănicerilor năsăudeni, datorită avantajelor oferite de statutul de oameni liberi, situației materiale mai bune, nivelului cultural mai înalt și organizării administrative aparte*¹⁸. Chiar dacă în anul 1851 instituția grănicerească s-a desființat, iar satul a fost demilitarizat, acesta a beneficiat, până după cel de-Al Doilea Război Mondial, de

¹⁶ Mărioara Buzilă, *Folclor muzical de pe valea superioară a Șieului și valorificarea lui în școala generală*, Lucrare metodică științifică pentru obținerea gradului didactic I, Conservatorul de Muzică "Gheorghe Dima", Cluj-Napoca, 1984, p. 18.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 18-19.

¹⁸ Claudia Septimia Sabău, *"Și ne-au făcut din grănițeri, țărani ..."* Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2015, p. 35.

ajutoare anuale provenite din administrarea munților grănicerești¹⁹, fapt ce a dus la o mai bună dezvoltare economică și culturală a localității față de celelalte sate negrănicerești din zonă. Șieuțul, satul de la poalele Munților Călimani, nu doar că se mândrește cu statutul de sat grăniceresc, bucurându-se de avantajele acestuia, ci se fălește cu tradițiile și obiceiurile sale unice, cu portul popular și cu jocurile specifice românești care i-au însoțit pe șieuțeni în toate momentele importante din viața comunității și a lor.

Deși satul românesc de azi, în majoritatea cazurilor, nu mai este o realitate organică echilibrată, ci o realitate intrată într-un puternic proces de destrămare (așa numita modernizare), în regiunile izolate, de munte, satul românesc stăruie să trăiască o viață nealterată, armonioasă și echilibrată, bogată în valori tradiționale²⁰. Lucian Blaga spunea că veșnicia s-a născut la sat, însă noi putem afirma cu tărie că statornicia s-a născut la munte. Omul de la munte e mai statornic în fapte, în credințe și în tradiții. Fiind conservator, el reușește să păstreze aceste valori nealterate pentru mai mult timp decât omul trăitor în zonele aglomerate. Circulația informației favorizează schimburile și astfel sunt adoptate, inevitabil, noi elemente de cultură, venite pe diverse căi. Satul Șieuț încă mai păstrează forme arhaice ale unor tradiții și obiceiuri, acestea având un conținut de viață aparte. Dintre acestea putem aminti obiceiurile de iarnă – *Berea, Lăturenii, Obrăzarii, Boboteaza și Jocul Însurașilor*; câteva obiceiuri de primăvară – *Plugarul, Sângiorzul, Buciuna și Strigătura peste sat*; obiceiuri de vară – *Ieșitul în țarină, Cununile de Rusalii, Sânzienele, Claca popii* sau obiceiurile de toamnă – *Duminica păcurarilor și Praznicul Bisericii*²¹. Între toate acestea, un loc important îl ocupă obiceiul plugarului, acesta fiind încă viu în memoria colectivă.

La Șieuț, zilele de sărbătoare sunt respectate cu sfințenie, jocul satului își regăsește și astăzi loc printre alte modalități de distracție și socializare, costumul popular e îmbrăcat de săteni la biserică și la joc, iar oamenii mai respectă încă tradițiile și calendarul popular. Obiceiurile, dar și unele superstiții, sunt încă prezente în viața șieuțenilor, pentru că "așa le-au apucat din bătrâni" și pentru că "așa se face"!

¹⁹ Albin Marcu, *Șieuț*, Editura Crater, București, p. 29.

²⁰ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, p. 5.

²¹ Albin Marcu, *op. cit.*, pp. 118-158.

Obiceiul Plugarului la Șieut

La Șieut, oamenii aveau o rânduială bine stabilită în ceea ce privește lucrul pământului, o importanță deosebită fiind acordată acțiunilor de arat și semănat, iar în jurul acestor munci agricole s-au creat, cu timpul, unele obiceiuri de primăvară cu adevărat spectaculoase.

Plugarul este un obicei străvechi în cadrul căruia este sărbătorit cel mai harnic fecior din sat care iese primul cu plugul la arat. Ceilalți feciori îl urmăresc și încearcă să îl prindă. Dacă plugarul este prins, acesta trebuie să meargă la Primărie și să semneze un act, iar mai apoi cinstește feciorii cu un pahar de băutură. A doua zi de Paști, după ieșirea de la biserică, plugarul, însoțit de un alai numeros format din aproape toți sătenii, este dus la apă și scaldat. Apoi urmează jocul propriu-zis (jocul plugarului, plătit și organizat de către acesta), eveniment la care participă întreaga comunitate, fapt ce reprezintă un important prilej de întâlnire, distracție și socializare. Chiar dacă la momentul documentării acestui studiu obiceiul nu mai era practicat, el este încă viu în memoria bătrânilor din Șieut, iar o serie de elemente conexe acestuia au dăinuit peste timp, precum costumul tradițional sau Jocul Fecioresc din Șieut, cel din urmă fiind inclus în Patrimoniul Mondial UNESCO.

Obiceiul plugarului era prezent și în alte zone ale țării, fiind *un obicei agrar ce se practică primăvara, a doua zi de Paști, organizat de ceata de feciori, plugarul fiind de obicei chiar vâtaful cetei. El este purtat pe grapă (teleguță) în strigățele feciorilor până la râu și aruncat în apă. Pe parcurs, participanții sunt stropiți cu apă, iar mai apoi se face masă și joc. Obiceiul face parte din grupul celor care vizează fertilitatea în general și se practică mai mult în partea de est a Țării Oltului, în Transilvania și în Maramureș*²². Totuși, la Șieut, la începutul primăverii, unii dintre săteni nu se grăbeau să iasă la arat foarte curând, deoarece riscau să fie "prinși plugari", după cum ne menționează Ștefan Neagoș (89 ani) – "*Era atunci un obicei că feciorii, primăvara, îi urmăreau pe cei care ieșeau cu plugurile la arat. Iar pe primul fecior pe care îl prindeau cu plugul în brazdă, la arat, îl puneau plugar!*"²³. Există această "reținere" din partea feciorilor de a ieși la arat deoarece obiceiul era ca primul fecior care ieșea cu plugul, dacă era prins, era dus și înfățișat la Primărie, iar mai apoi trebuia să plătească ceterașii, băutura și ospățul de la jocul plugarului (a doua zi de Paști).

²² Ernest Bernea, *Sociologie și etnografie românească – ordinea spirituală*, p. 123.

²³ Interviu Ștefan Neagoș (zis Mucăla), Șieut, născut la 28 mai 1927. Interviu realizat în Martie 2017.

Din cercetările efectuate am observat că, pe de o parte, unii feciori se fereau să fie prinși și aleși plugari pentru a nu trebui să suporte cheltuielile organizării jocului (chiar dacă acest lucru le-ar fi adus cinstea și respectul întregii comunități), în timp ce alții făceau înadins acest lucru, dar încercau mai apoi să scape de plata jocului, a ospățului și a ceterașilor. O astfel de întâmplare s-a petrecut în anul 1951, atunci când Ion Pantea (zis Panțirul) a fost prins plugar în "Cofană"²⁴ de către feciorii satului, însă a reușit să fugă de mai multe ori, făcându-i pe aceștia de rușine. Alexandru Popescu sublinia că *deși obiceiurile legate de sărbătorirea primului plugar ar părea că se încadrează unor obiceiuri legate de fertilitate, semnificația lor de bază se raportează la etapele de început ale muncilor agrare și au drept finalitate sărbătorirea în planul întregii comunități a gospodarului care a ieșit cel dintâi cu plugul, marcând considerația de care se bucură acestea în virtutea hărniciei*²⁵.

Dacă în alte zone și descrieri ne este prezentată de cele mai multe ori doar partea finală a acestei obicei (scăldarea plugarului, jocul și ospățul), la Șieuț am identificat două etape importante în constituirea acestuia. Prima este reprezentată de ieșirea plugului întâi (corespunzătoare zilei de 9 Martie, amintită mai sus ca fiind ziua în care se trăgea măcar prima brazdă, acea *brazdă de bun augur*), atunci când plugarul este surprins de către feciori cu plugul la arat, fiind urmărit și prins de aceștia, iar mai apoi dus la Primărie, pentru a se semna un act care să consfințească evenimentul. A doua etapă a obiceiului constă în jocul și ospățul de la casa plugarului, eveniment ce avea loc în a doua zi de Paști. În alte zone din țară se menționează că această sărbătoare nu avea o dată fixă și *se desfășura după Mucenici și până la Buna Vestire, dar uneori și la Sfântul Gheorghe, când se suprapunea peste ritualul pastoral al sângeorzului*²⁶. Însă, la Șieuț, tradiția era ca Obiceiul Plugarului să se facă a doua zi de Paști: "*când venea primăvara, așa se numea că, a doua zi de Paști, se scaldă plugaru!*"²⁷.

În cartea sa despre Șieuț, generalul Albin Marcu amintește detaliile acestui obicei atât de iubit, de așteptat și de important în viața satului, evenimentul fiind cel care anima viața întregii comunități la fiecare început de primăvară. Astfel, *odată cu vremea aratului, bărbații mai tineri nu se întreceau a ieși pe hotar, pentru că erau pândiți de feciorii satului pentru a fi prinși și înfățișați la primărie.*

²⁴ Denumirea locului unde ara.

²⁵ Alexandru Popescu, *Tradiții de muncă românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 104.

²⁶ Angelica Pușcaș, *op. cit.*, p. 138.

²⁷ Interviu Maria Seica, Șieuț, născută la 30 iulie 1941. Interviu realizat în Martie 2017.

Obiceiul era ca primul om care intra cu plugul în brazdă să fie declarat oficial "plugarul anului", și ca urmare să-i cadă în sarcină toată cheltuiala festivității "de scâldare a plugarului", tradițional fixată pentru a doua zi de Paști. Până la urmă, tot trebuie să iasă cineva din sat cu plugul la arat. Un gospodar mai tânăr, sprinten la fugă, în putere de a se lua la întrecere cu feciorii și cu o stare materială pe măsura cheltuielilor impuse pentru a doua zi de Paști, trebuie să îndrăznească. Feciorii satului, anume înțeleși (de multe ori chiar cu plugarul), îl surprindeau în brazdă pe plugar și-l escortau cu alai la primărie, pentru a oficializa momentul printr-un proces verbal nescris. De la acea dată decurg toate pregătirile și organizarea ceremonialului de scâldare "în vale", precum și a ospățului sărbătoresc ce va urma²⁸. Așadar, în ceea ce privește etapele obiceiului plugarului la Șieuț, sărbătorirea celui mai harnic gospodar îmbrăca forme aparte, diferite de alte zone din țară, acesta individualizându-se prin câteva elemente distincte.

Alegerea plugarului era extrem de importantă deoarece acesta era considerat cel mai harnic fecior din sat. El reprezenta întreaga comunitate și avea să constituie, pentru întregul an, emblema și mândria acesteia. Așadar, el trebuia neapărat să însumeze o serie de calități, așa că, la Șieuț, "cine mergea întâi la plug, ăla zicea că-i fruntea satului!"²⁹. De cele mai multe ori, acesta era vătaful (conducătorul) cetei de feciori, cel care organiza jocul satului și Berea. De asemenea, el trebuia să fie înstărit, ca să poată suporta cheltuielile de organizare ale jocul plugarului din a doua zi de Paști.

Etapele obiceiului

La Șieuț, toate aveau o rânduială bine stabilită din vechime, iar hotarul satului era împărțit în trei părți, așa cum ne menționează bătrânii satului: *la noi, hotarul era împărțit în trei părți: într-o parte era grâu, într-o parte era mălai, iar în cealaltă parte se pregătea terenul pentru grâu ce avea să fie semănat în ălălalt an*³⁰. După ce stabilea hotarul unde va ieși prima dată cu plugul la arat, gospodarul își pregătea uneltele pentru arat, etapă ce consta în bătutul și ascuțitul fiarelor de plug la fierarul satului. Mai apoi, în seara anterioară ieșirii cu plugul, își pregătea animalele cu care mergea la arat (vitele, boii sau caii), teleguța, plugul

²⁸ Albin Marcu, *op.cit.*, p. 140.

²⁹ Interviu Ion Șoimușan (zis Zăvoianu), Șieuț, născut la 1 decembrie 1940. Interviu realizat în Martie 2017.

³⁰ Interviu Petre Seica (zis Negru Vodă), Șieuț, născut la 1 ianuarie 1934. Interviu realizat în Martie 2017.

și carul. Plecarea la plug se făcea dimineața, foarte devreme, iar *omul, ca să nu-l prindă ceilalți feciori, să nu-l vadă, își ascundea plugul în căruța sau găsea un motiv, că se duce la un fierar să îl ascută*³¹.

Întotdeauna, în dimineața plecării, *plugul, carul și teleguța erau afumate în ocol cu tămâie și stropite cu agheasmă mare din ziua de Bobotează*³². Și în alte zone este menționat faptul că *după ce gospodarul își pregătește plugul, grapa și teleguța, prinde vitele la jug și, fiind gata de plecare, nu pornește la lucru până ce nu afumă atât animalele, cât și omul și uneltele de plugărit, cu tămâie și zdrențe aprinse. Afumatul se făcea pentru a alunga duhurile rele pe care le-au purtat toată iarna, pe cociorbă, uneltele dracului, iar omul și animalele să înceapă lucrul curat, fără duhuri rele, aducătoare de necazuri și pacoste pe casa și munca omului și a animalelor*³³. Unele categorii de practici ritualico-magice, oficiate la scosul plugului, îndeplineau funcția de stimulare a fertilității. Probabil, *ca urmare a procesului de încreștinare își face prezența, în aceste practici, agheasma*³⁴. Un alt aspect important, demn de menționat aici, era și faptul că plugarul (bărbatul), atunci când mergea la plug, trebuia să fie *"îmbrăcat cu cămașă albă, curată, de pânză"*³⁵. Așadar, se poate observa cum aceste acte, de a ara și a semăna, încorporau prin valoarea lor, sacralitate, iar bărbatul îmbrăca haine curate, de sărbătoare. El trebuia să fie pur, curat, *pentru ca și holdele să fie curate, ferite de neghină*³⁶, dar și pentru că bobul de grâu era "sfânt", iar *"în grâul care se semăna se punea agheasmă sfințită"*³⁷.

Observăm cum, la începutul acestor lucrări, există două momente cărora li se dă importanță ceremonială, fiind vorba despre plecatul cu uneltele aratului din gospodărie și pornirea plugului în câmp, toate acestea cuprinzând o serie de practici magice³⁸. Odată ajuns în brazdă, plugarul rostea câteva rugăciuni, iar mai apoi începea aratul. În tot acest timp, feciorii se întâlneau pe ulițele satului și se sfătuiau asupra locului în care ar putea fi plugarul, când a ieșit și dacă l-a văzut cineva. La aflarea veștii, aceștia porneau spre locul cu pricina;

³¹ Interviu Ioan Șoimușan (zis Cioșăga), Șieut, născut la 17 iulie 1971. Interviu realizat în Martie 2017.

³² Interviu Ioana Șoimușan, Șieut, născută la 22 mai 1945. Interviu realizat în Martie 2017.

³³ Gavrilă Florea, *Datini, credințe și obiceiuri*, Editura Charmides, Bistrița, 2014, p. 9.

³⁴ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, pp. 77-78.

³⁵ Interviu Ion Șoimușan (zis Zăvoianu), Șieut.

³⁶ Angelica Pușcaș, *op. cit.*, p. 137.

³⁷ Interviu Ion Șoimușan (zis Zăvoianu), Șieut.

³⁸ Alexandru Popescu, *op. cit.*, p. 101.

fiind mulți, se împărțeau în mai multe grupe, spre a-l surprinde pe plugar din mai multe părți și a-l înconjura.

Chiar dacă era surprins în brazdă, plugarul nu se da bătut. De cele mai multe ori, el lăsa plugul și caii chiar acolo, doar cu pogăniciul, și fugea să se ascundă. În 1951, Ion Pantea (zis Panțirul) a fost plugarul satului³⁹; urmărit de feciori, acesta a fost găsit pe hotar la arat, însă a fugit și s-a urcat într-un stejar. Mai apoi, feciorii au adus niște câini, care l-au simțit; a coborât, însă când a ajuns în sat a reușit din nou să fugă și s-a ascuns într-un coteț de găini.

Ion Pantea a făcut toate acestea pentru a nu fi prins de către feciori, pentru a demonstra că el este mai viteaz, mai ager și mai iute de picior, dar și pentru a nu da de bătut feciorilor și a scăpa de plata jocului și a ceterașilor a doua zi de Paști. Totuși, până la urmă, spre a nu afecta obiceiul și pentru a nu face feciorii satului de rușine, Ion Panțirul s-a predat singur, dar nu înainte de a-i convinge pe toți ceilalți de calitățile sale deosebite. După ce plugarul era prins, acesta era adus de feciori în sat și înfățișat la Primărie pentru a semna un act, iar mai apoi îi cinstea cu un pahar de băutură: *de pe hotar, de la plug, îl aducea la Sfat și îl anunța la primariu că o prins plugarul!*⁴⁰. Un alt sătean afirmă că *se făcea o convenție între ei la Sfat, nu cumva să nu mai recunoască după aceea; trebuia să aibă o hârtie la mână ca să dovedească; că perioada asta până la Paști mai sunt cinci-șase săptămâni și așa aveau o mărturie. Numai că mai demult oamenii aveau cuvânt!*⁴¹.

Cea de-a doua parte a obiceiului, dar și cea mai spectaculoasă, avea loc la Șieuț a doua zi de Paști, atunci când, după ieșirea de la biserică, tot satul participa la scăldatul plugarului, dar și la jocul și ospățul organizate de către acesta: *a doua zi de Paști, feciorii trebuiau să-l ducă pe plugar din centrul satului la vale, să-l scalde. Așa era obiceiul!*⁴². După ce ieșeau de la biserică, feciorii mergeau la casa plugarului. Acesta era așezat pe o teleguță, fiind păzit de doi feciori care aveau obligația de a nu-l lăsa să fugă. Apoi, mai erau șase sau opt feciori, "jândari", cu puști de lemn, care nu lăseau lumea să se apropie de teleguță și să încerce să îl scape pe plugar. Pe drumul până la baltă, plugarul încerca în repetate rânduri să fugă și să scape, punând ceilalți feciori în dificultate, însă aceștia se dovedeau a fi extrem de vigilenți. După cum putem observa, fuga sărbătoritului îndeplinea și ea rosturi magice; astfel, *se credea că cel care fuge dobândește pe cale magică acea energie necesară ajungerii lui în stare de inițiat pentru*

³⁹ Albin Marcu, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁰ Interviu Ion Șoimușan (zis Zăvoianu), Șieuț.

⁴¹ Interviu Ioan Șoimușan (zis Ciogâga), Șieuț.

⁴² *Ibidem*.

a putea îndeplini cu succes toate categoriile de munci pe care le efectuează în anul în curs⁴³.

Ajunși la locul stabilit, unde toată lumea era adunată, urma scăldatul plugarului de către feciori. Acolo, cu fața către Răsărit, se spuneau câteva rugăciuni, iar mai apoi plugarul era scăldat, fapte amintite și menționate de către cei mai bătrâni șieuteni, cei care au fost martorii evenimentelor în urmă cu mai bine de 60 de ani. Astfel, *cei doi feciori îl luau, unul de o mână și unul de alta, și mergeau tustrei în apă, în vale*⁴⁴. Apoi, *plugarul se spăla oțără pe față, că primăvara, prin april, nu era așa caldă apa, ca să chiar să se scalde; numai că așa o fost vorba, că scaldăm plugarul*⁴⁵. Iar, mai apoi *trebuia să te bagi în baltă, să te pui în genunchi în mijlocul bălții și să spui rugăciuni, în patru părți, cum zice popa când iese în țarină*⁴⁶. Obiceiul se încheia cu jocul plugarului și ospățul la care erau invitați toți sătenii. Aceasta era partea cea mai frumoasă și mai spectaculoasă. *Feciorii aduceau ceterași să le zică și toată lumea juca, cu bătrâni, cu tineri, cum era. Toată lumea juca, până seara, când se împrăștia fiecare acasă. Ăla era jocul plugarului și ziua plugarului din a doua zi de Paști!*⁴⁷.

Reconstituirea obiceiului și realizarea Filmului Documentar Etnografic "Obiceiul Plugarului la Șieut – Ieșitul Plugului Întâi"

În primăvara anului 2017 am realizat în localitatea Șieut o amplă cercetare de teren cu scopul de a cunoaște mai bine acest obicei și de a pune în valoare tradițiile zonei. În urma interviurilor realizate cu bătrânii satului, am reușit reconstituirea obiceiului și realizarea, în consecință, a Filmului Documentar Etnografic "Obiceiul Plugarului la Șieut - Ieșitul Plugului Întâi". La filmări au participat aproximativ 100 de săteni, iar toate etapele obiceiului s-au făcut ținând cont de realitățile satului românesc din anii 1950.

În vederea reconstituirii cât mai fidele a acestui obicei, am beneficiat de bogățiile fără seamăn pe care le-am regăsit în satul Șieut. Datorită faptului că aici tradițiile au fost păstrate cu sfințenie, fiind puțin alterate, munca noastră a fost cu mult mai ușoară. Așadar, am găsit și am adus un plug cu grindei de lemn, iar fiarele de plug au fost ascuțite la fierarul satului. Însuși plugarul a

⁴³ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁴ Interviu Ștefan Neagoș (zis Mucăla), Șieut.

⁴⁵ Interviu Gavril Baci, Șieut, născut la 27 mai 1928. Interviu realizat în Martie 2017.

⁴⁶ Interviu Vasile Trif, Șieut, născut la 23 ianuarie 1935. Interviu realizat în Martie 2017.

⁴⁷ Interviu Ștefan Neagoș (zis Mucăla), Șieut.

fost ales ca fiind cel mai harnic bărbat din sat, om muncitor, care deține mult pământ și animale, acestea constituind și astăzi pentru el una dintre preocupările de bază, astfel că rolul de plugar i s-a potrivit perfect, dovedindu-se a fi un om extrem de priceput în mânuirea plugului.

Pe de altă parte, toți cei aproximativ 100 de săteni care ne-au ajutat să reconstituim obiceiul au purtat costume tradiționale românești, cu o vechime considerabilă, cele mai multe dintre ele având astăzi peste 60-70 de ani; de asemenea, ceterașul satului ne-a ajutat la organizarea jocului, iar acest din urmă aspect a beneficiat de faptul că, la Șieuț, în ultimii 70 de ani a existat o tradiție extraordinară a predării și învățării dansului tradițional românesc în școală, activitatea fiind realizată de către învățătorii Vasile Gotea (începând cu anii 1950), înv. Ignat Pantea Senior (1976-2003), respectiv înv. Ignat Pantea Junior (2003-prezent), dar și în cadrul Ansamblului Folcloric "Ciobănașul" din localitate.

Într-adevăr, un astfel de demers de reconstituire și repunere în scenă a unui obicei atât de complex necesită o atenție sporită deoarece *nu este același lucru să pui în scenă un obicei reconstituindu-l, pe baza unor cercetări științifice mai vechi, sau să pui în scenă un obicei transpunându-l direct din realitatea folclorică vie, cu ajutorul unei temeinice cercetări științifice*⁴⁸. Noi am îmbinat realitatea folclorică vie cu cercetarea științifică, fapt care ne-a ghidat și ne-a oferit posibilitatea de a realiza acest film document. Pe de altă parte, odată cu trecerea timpului, în anumite zone ale țării, *unele astfel de obiceiuri populare cu răspândire locală au devenit mari sărbători populare (Sâmbra Oilor din Oaș, Tânjaua din Maramureș, Plugarul din Făgăraș, Obiceiul Plugarului din județul Mureș) de care se bucură nu numai cei care le practicau altădată, ci și spectatorii, cei de pe margine, care caută în astfel de obiceiuri tradiționale spectaculosul*⁴⁹. Așa s-a întâmplat și la Șieuț, acolo unde, pe parcursul filmărilor, s-a recreat efectiv obiceiul, acesta reprezentând o adevărată sărbătoare pentru întreaga comunitate.

Deși acest obicei nu se mai practică astăzi la Șieuț, el este viu în memoria colectivă, dar mai ales în memoria bătrânilor satului, care și-l amintesc cu drag, evocându-l mereu, semn că acesta a avut o mare însemnătate pentru șieuțeni. Principalul aspect care a determinat renunțarea la organizarea lui (prin însăși dispariția plugului, obiectul în jurul căruia s-a creat acest obicei și a faptului că nu se mai ara cu animalele) și a cauzat dispariția lui a fost procesul de

⁴⁸ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999, p. 215.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 199.

colectivizare a agriculturii, pe care îl vom aminti și descrie în rândurile de mai jos.

Colectivizarea agriculturii și transformarea lumii rurale

De-a lungul timpului, omenirea a cunoscut procese și fenomene care i-au schimbat cursul într-un mod definitiv. Un astfel de fenomen care s-a petrecut în România la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut a fost procesul de colectivizare a agriculturii. În țara noastră, datorită faptului că țărănimea constituia nu numai majoritatea populației și principala categorie socială a țării, dar era și păstrătoarea unui mod de viață tradițional, colectivizarea apare ca un război împotriva poporului român, proces menit să distrugă proprietatea privată la sate. [...] După acapararea și consolidarea puterii, în 1949 comuniștii s-au lansat în ceea ce avea să fie cea mai lungă, mai dificilă și mai criminală campanie de inginerie socială implementată în România comunistă: colectivizarea agriculturii⁵⁰.

Scopul declarat al colectivizării era modernizarea agriculturii românești și introducerea structurilor socialiste la sate. Dacă naționalizarea mijloacelor de producție industriale și financiare a putut fi înfăptuită într-un interval de timp relativ scurt (1948-1952), procesul de colectivizare a fost de departe cea mai amplă campanie politică condusă de elitele comuniste pentru mai bine de o decadă (1949-1962). El a afectat întreaga populație rurală a României, care în 1948 reprezenta, în fapt, majoritatea covârșitoare a populației, aproximativ 12000000 de locuitori dintr-un total de 16000000. Prin amploarea, durata și implicațiile sale, procesul de colectivizare apare ca un adevărat război împotriva țărănimii⁵¹. Satul Șieuț a fost colectivizat în perioada respectivă (fapt care nu s-a întâmplat însă în celelalte sate aparținătoare comunei – Ruștior, Lunca și Sebiș – reliefurile mai accidentate al acestora făcând greu posibilă o sistematizare a agriculturii), iar acest proces a afectat întreaga comunitate, lăsând urme adânci în memoria colectivă.

Având în vedere că ocupația de bază a șieuțenilor era (și mai este încă și astăzi) agricultura și creșterea animalelor, procesul de colectivizare a lovit din plin țăranul trăitor și muncitor pe aceste meleaguri. Învățătorul Ignat Pantea Junior ne povestește despre ceea ce li s-a întâmplat celor care au refuzat să facă parte din acest proces: *la Șieuț, o parte din populație a refuzat să se înscrie în Colectiv, iar aceștia au primit câteva pământuri pentru agricultură în cele mai rele*

⁵⁰ *** Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, (coord. Vladimir Tismăneanu), București, 2006, p. 424.

⁵¹ *Ibidem*.

locuri din sat (înspre Monor, pe stânga, lângă linia ferată), acolo unde erau pământurile rele și seci, unde se lucra greu și unde nu prea se făceau bucate⁵². Se poate lesne observa cum cei care nu au urmat liniile directoare ale politicii de stat au fost dezavantajați și asupriți.

Așadar, vedem cum transformarea lumii rurale s-a caracterizat și prin impunerea unui nou set de reguli, de relații sociale, politice și economice, astfel că partidul-stat a ajuns să impună țăranilor un nou stil și ritm de viață, străin tradițiilor locale și aservit centrului politic⁵³. Țăranii de la Șieuț au fost nevoiți să abandoneze formele de muncă și de viață tradiționale, fapt care va duce și la dispariția acestui obicei al plugarului. Fiind conservatori și statornici, șieuțenii au acceptat cu greu ceea ce regimul le-a impus, astfel că unii dintre ei chiar au refuzat "să intre în Colectiv", fapt care nu a trecut neobservat de către autorități.

Din păcate, procesul de colectivizare a avut o istorie lungă și foarte sinuoasă, marcată de ofensive violente, dar și de retrageri tacite sau forțate ale autorităților. Acest fapt s-a datorat și rezistenței dârze a țăranimii la colectivizarea agriculturii, dar și ezitărilor politice de la centru. Colectivizarea agriculturii românești a avut efecte profunde și de durată pentru societatea românească, care se fac din plin simțite și în perioada postcomunistă, bulversând lumea rurală și afectând-o din toate punctele de vedere⁵⁴. După 1990, în multe dintre zonele țării s-a revenit la agricultura de subzistență cu tente arhaice, țăranii neavând resursele financiare necesare pentru achiziționarea și dotarea cu mașini agricole performante⁵⁵. Deși mulți dintre șieuțeni folosesc și astăzi caii la muncile câmpului, unii încep să își achiziționeze mașini și unelte agricole, astfel că încet se produc schimbări în ceea ce privește gradul de mecanizare al agriculturii rurale.

Concluzii

Spre deosebire de omul modern, dezorientat și confuz, omul tradițional se oferea naturii și universului în totalitatea ființei lui⁵⁶. Astfel, omul trăia în deplină armonie cu natura, înțelegându-i rosturile și semnificațiile.

⁵² Interviu Ignat Pantea Junior (zis Nătuț), Șieuț, născut la 18 februarie 1976. Interviu realizat în Martie 2017.

^{53***} Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Ibidem*, p. 425.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 430-440.

⁵⁵ Pompei Cocean, Cristian Nicolae Boțan, Oana-Ramona Ilovan, *Județul Bistrița-Năsăud*, Editura Academiei Române, București, 2011, p. 173.

⁵⁶ Vasile Sebastian Dâncu, în "Vasile V. Filip și Menuț Maximilian", *op. cit.*, postfață.

Pe parcursul acestui studiu am putut observa cum *începutul aratului sau Pornitul Plugului reprezenta, pentru fiecare familie și, ca atare, pentru întreaga comunitate, un eveniment de excepție, atât în economia agricolă, cât și în planul spiritual, al vieții. [...] Pe de altă parte, isprăvirea aratului era marcată de desfășurarea celei mai mari sărbători agrare, numită în Transilvania și Maramureș Plugarul sau Tânjaua. Plină de fast, culoare și voie bună, ea împlinea actul de recunoaștere a vredniciei primului om din sat care a ieșit la arat în acel an*⁵⁷. În fapt, obiceiul are funcția de celebrare a hărniciei primului plugar în colectivitate. Accentuarea semnificației sociale și amploarea obiceiului au făcut ca el să devină o adevărată sărbătoare a muncilor de primăvară, cel care a început aratul marcând considerația de care se bucură în virtutea hărniciei sale⁵⁸, iar la Șieuț plugarul era recunoscut de către întreaga comunitate ca fiind "fruntea satului".

Obiceiurile legate de începutul aratului și semănatului au o semnificație augurală, dată fiind importanța categoriilor de primul și de început în mentalitatea tradițională. Scopul lor inițial era unul magic de a invoca bunăvoința și protecția forțelor malefice, iar originea obiceiului trebuie căutată în credințe anterioare creștinismului. Gospodarului care ieșea primul la arat în primăvară, pe de o parte, i se atribuia calitatea de a constitui, în anul acela, elementul mediator între populația satului respectiv și forțele supranaturale, iar pe de altă parte era investit de colectivitate cu puteri obștești⁵⁹. În timp, obiceiul a suferit modificări, iar semnificația lui, legată de fertilitate, a migrat spre sărbătorirea celui mai harnic fecior din sat⁶⁰.

Transformarea lumii rurale, determinată în mare parte de procesul colectivizării agriculturii, a dus la dispariția unor tradiții și obiceiuri agrare ale țăranilor români. La Șieuț, deși comunitatea era dornică să participe la acest obicei, datorită schimbărilor produse în societate, acesta a dispărut: *în '62 s-o făcut CAP-ul și atunci acolo s-o strâns tăte uneltele agricole pe care le-o avut oamenii: plug, grapă, car, tăte le-o strâns la CAP, n-o mai rămas nimica! Nu s-o mai făcut tradiția asta, că n-o avut cum. O început să are cu tractoarele și s-o gătat tradiția de atunci*⁶¹. Astfel, obiceiul s-a stins încet, prin însuși dispariția acestei activități a țăranului român, aceea de a ara pământul cu plugul tras de animale. Sătenii își amintesc că ultimul plugar la Șieuț a fost prins în anii '60, atunci fiind și ultima dată când s-a mai făcut obiceiul. Unii mai consemnează un eveniment izolat,

⁵⁷ Angelica Pușcaș, *op. cit.*, p. 138.

⁵⁸ Alexandru Popescu, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁹ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 26.

⁶⁰ Alexandru Popescu, *op. cit.*, p. 101.

⁶¹ Interviu Ștefan Neagoș (zis Mucăla), Șieuț.

de prin mijlocul anilor '80, când sătenii l-au prins pe un bărbat arându-și grădina și l-au dus la Primărie, iar acesta a cinstit feciorii cu un pahar de băutură. Însă, pe atunci, tradiția se pierduse și dispăruse deja, iar obiceiul nu se mai făcea în sat. Procesul de colectivizare a afectat ireversibil desfășurarea acestui obicei, ducând la dispariția lui.

Pe de altă parte, trebuie să amintim importanța desfășurării obiceiului în și pentru comunitate, căci aproape toate etapele sale implicau activ majoritatea sătenilor și reprezentau pentru aceștia un important prilej de întâlnire, distracție și socializare, culminând cu jocul și ospățul organizate de plugar a doua zi de Paști, acestea constituindu-se într-o adevărată paradă a portului popular și într-un spectacol în cadrul căruia sătenii puteau să își etaleze talentul și calitățile artistice, spre bucuria tuturor.

În final, observăm cum acest obicei al plugarului însuma *o mare încărcătură de gesturi, ritualuri și ceremonii sacre-agrare, în cadrul căruia se întâlneau și cooperau moși și zeități: plugul, animalele, bobul de grâu, pământul și semănătura, dar și alungarea duhurilor rele prin afumarea casei, inclusiv a acareturilor, cu tămâie, iar mai târziu (practică creștină), prin stropirea cu apă sfințită a boilor înjugați la plug și a gospodarului ce urma să țină coarnele plugului*⁶². Toate acestea aveau un rost pentru țăranul român și o semnificație aparte, de multe ori doar de el știută, pentru că "așa a apucat din bătrâni", pentru că "așa se face" și "așa e bine"!

⁶² Angelica Pușcaș, *op. cit.*, p. 136.

DISCURSUL NAȚIONAL AL SOCIAL-DEMOCRAȚILOR ROMÂNI, REFLECȚII JURNALISTICE ȘI PARLAMENTARE ÎN PROXIMITATEA MARI UNIRI

MIRELA DUMITRESCU*

Abstract: *The activity of the socialist deputies, the parliamentary representatives of the workers' party between 1888-1889 and 1919-1921 and the evolution of the workers' movement was presented through speeches, interpellations, interventions in the debates of the Assembly of Deputies and debates of the Senate published in press articles. Access of the working class and the peasantry in the Parliament of the country was fenced out by the electoral system, a censorship system, and the majority represented liberals and conservatives at the end of the nineteenth century. The political expeditions for winning the electorate and conquering power led the socialists to improve their tactics on the political scene. Romanian parliamentary activity was supplemented by the organization of workers and peasants, the spread of the ideas of socialism, the coordination of the workers' claiming movements, the attitude towards the development of modern Romania. Debate in Parliament the Socialists to give the judiciary providing national unity, the revolt against peace treaties, legislative measures relating to economic and social development of Romania, as the interests of the class work. Debate in Parliament the Socialists to give the judiciary providing national unity, the revolt against peace treaties imposed, have supported legislative measures relating to economic and social development of Romania, as the interests of the class the working and peasant, regardless of nationality, have campaigned to improve their situation, have exposed the authorities' repressive measures upon them, protesting against the curfew and censorship.*

Keywords: *Revolution, insurrection, war, nationalism, internationalism, anarcho-syndicalism, socialism, Marxism*

Activitatea deputaților socialiști, reprezentanții parlamentari ai partidului muncitorilor între anii 1888-1889 și 1919-1921 și evoluția mișcării muncitorești

* Doctorandă a Școlii Doctorale a Facultății de Istorie, Universitatea București; Coordonator-Muller Florin, Prof. Univ. Dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București

a fost redată prin cuvântări,interpelări,intervenții în dezbaterile Adunării Deputaților și dezbaterile Senatului și publicate în articole de presă. Sistemul electoral,sistem cenșitar,unde majoritatea o reprezentau liberalii și conservatorii la sfârșitul secolului al XIX-lea, limita accesul clasei muncitoare și țăranimii în Parlamentul României. Discursurile politice pentru câștigarea electoratului și cucerirea puterii i-au determinat pe socialiști,să-și îmbunătățească tactica pe scena politică românească. Totodată activitatea parlamentară era completată de organizarea muncitorilor și țăranilor,răspândirea ideilor socialismului,coordonarea mișcărilor revendicative muncitorești,atitudinea față de dezvoltarea României moderne. Între anii 1888-1889 socialiștii au participat numai la alegerile parlamentare pentru Adunarea Deputaților cu doi reprezentanți Vasile Morțun și Ioan Nădejde,iar prezența lor în forul legislativ a fost benefică pentru muncitori,deoarece le erau susținute interesele. La începutul secolului al XX-lea socialiștii nu au mai înregistrat succese parlamentare datorită represiunilor antimuncitorești și asocierii cu revoltele țăărănești,însă propaganda a continuat în orașe și sate prin manifeste,publicații centrale și locale și întruniri de masă. Marea Unire a solidarizat partidele socialiste și muncitorești românești,conștientizând avantajele unui partid mare și solidar. La alegerile parlamentare din octombrie 1919 socialiștii au obținut șapte mandate de deputat-Gheorghe Cristescu,Ilie Moscovici,Alexandru Dobrogeanu-Gherea,Toma Dragu,Alexandru Dunăreanu, Alexandru Oprescu, Gheorghe Panaitescu; în studiul meu am prezentat câteva intervenții ale acestora în Senat. În 1920 socialiștii aveau 20 de reprezentanți a căror activitate a vizat problematica națională,dar și interesele muncitorilor. Dezbaterile din Parlament redau dezideratele socialiștilor pentru înfăptuirea unității naționale, revolta față de tratatele de pace impuse, au susținut măsurile legislative privind dezvoltarea economico-socială a României întregite,a intereselor clasei muncitoare și țăranimii ,indiferent de naționalitate,au militat pentru îmbunătățirea situației lor,au demascat măsurile represive ale autorităților, au protestat contra stării de asediu și a cenșurii.

Congresele și conferințele la care au participat socialiștii români au stabilit direcțiile care stăteau la baza social-democrației din România. Internaționala Socialistă a dezbătut situația războiului la Stuttgart,Copenhaga și Basel,iar prin intermediul ziarelor socialiste muncitorii erau informați cu privire la problemele dezbătute,soluțiile identificate și obiectivele ce trebuiau îndeplinite . Congresul de la Stuttgart(1907) a formulat principiile social-democrației,iar Rezoluțiile adoptate , lupta împotriva militarismului și imperialismului. Războiul trebuia împiedicat prin toate mijloacele, iar

proletariatul trebuia să se folosească de criza economică și politică create de acesta pentru a grăbi căderea clasei capitaliste. Rezoluția de la Copenhaga(1910) prevedea ca mijloace împotriva războiului: greva generală a lucrătorilor, mai ales în industrie, furnizoare a materialului de război și o activă agitație a poporului. Partidele socialiste din Franța, Belgia, Anglia, Germania au susținut războiul, în schimb socialiștii din SUA, Serbia, Bulgaria, Rusia, Suedia, Danemarca, Norvegia, Elveția și Italia s-au opus acestui conflict. Social-democrații români au mers pe traiectoria trasată de Internațională, luptând pentru neutralitate și contra războiului ¹.

Partidul Social-Democrat a convocat un Congres extraordinar la 10 august 1914, adoptând o rezoluție, care fixa atitudinea mișcării muncitorești față de război: antimilitaristă, înlocuirea societății capitaliste cu cea socialistă, proletariatul trebuia să lupte pentru votul universal și exproprierea totală, pregătind dezrobirea definitivă. Socialiștii considerau, că statele mici din Europa sunt amenințate de a fi compensații pentru sacrificiile de oameni și bani făcute de către marile state beligerante, iar în acest sens oligarhia română ducea o politică de învrăjpire a popoarelor balcanice. Congresul stabilea că singura politică compatibilă cu interesele țării era neutralitatea, iar muncitorimea română va lupta cu prețul sângelui său, apărând integritatea teritorială împotriva oricărei încercări de violare. Socialiștii erau conștienți, că prin mijloace proprii armata română nu putea să facă față invaziei austriece sau rusești, de aceea se dorea înțelegerea tuturor popoarelor balcanice, se revendica revizuirea Tratatului de la București, respectarea principiului naționalităților și proclamarea unei republici balcanice. Conferința de la Zimmerwald (1915) a întrunit delegații socialiști din Franța, Germania, Italia, Anglia, Rusia, Polonia, Elveția, Suedia, Norvegia, Olanda, Bulgaria și România (delegat dr. C. Racovski), a fost alcătuită o comisie internațională pentru a strânge legăturile dintre partide și a aprinde spiritului revoluționar în masele proletariatului internațional, unirea lor în lupta contra războiului fratricid și contra societății capitaliste. Între 24-30 aprilie 1916 avea loc Conferința de la Kienthal (Elveția), unde se preconiza că pacea adevărată va fi urmarea socialismului și se forma un curent minoritar de stânga, reprezentat de Lenin, adept al constituirii Internaționalei a III-a și revoluției sociale rapide și curentul de dreapta, care se pronunța pentru pace. La 12 septembrie 1917 se desfășura Conferința socialistă internațională de la Stockholm, iar din partea

¹ Constantin Titel Petrescu, *Socialismul în România*, Editura Fundației Social-Democrate Constantin Titel-Petrescu, București, 2003, p.285

mișcării socialiste române a fost I.C. Frimu, care sublinia că previziunile referitoare la transformarea războiului în revoluție s-au realizat, măcelul dezlănțuit de capitalism a adus revoluție în Rusia, Germania, Austria, Ungaria ². Aceste conferințe internaționale ale socialiștilor au fost importante în trasarea obiectivelor și tacticii adoptate de fiecare mișcare socialistă în țara sa ; interesant este dacă au urmat traiectoria stabilită sau au ținut cont de interesele naționale.

Opiniile socialiștilor români cu privire la participarea României în Primul Război Mondial erau împărțite, dar situația era aceeași și în cadrul celorlalte partide politice. Dimensiunile sociale, economice și politice ale războiului cu consecințele sale: foamete, sărăcie, familii rămase fără sprijin, trădarea politicienilor vânduți Rusiei, erau temele principale ale ziarele socialiste. În același timp existau social-democrați pentru care războiul era o oportunitate de eliberare de sub stăpânirea străină și înfăptuirea României Mari, cu precădere în Transilvania și Bucovina.

Activitatea socialistă era limitată: militanții erau pe front, iar starea de asediu și cenzura erau aspre, manifestațiile politice interzise. În urma înfrângerii armatei române și ocupării teritoriului țării, ziarele au fost suprimate, sediile muncitorești închise, coeziunea organizațiilor era dificilă, aveau loc întruniri clandestine, reuniuni secrete, schimburi de impresii și opinii. Socialiștii români au contestat Pacea de la Buftea și raptul teritorial printr-un protest multiplicat la șapirograf, la o întrunire clandestină, însă a doua zi poliția de siguranță germană a arestat participanții și i-a închis la Văcărești (Ecatarina Arbore, Constantin Titel-Petrescu, Ilie Moscovici, C. Popovici, Gh. Cristescu, D. Popp, Al. Constantinescu, Gh. Teodorescu, Iordan Ionescu, Ion Olteanu, Atanasie Grecu și I. Georgescu-Topală), după o instrucție de două luni au fost eliberați.

Oficiosul partidului în România apărea în septembrie 1916 sub numele de *Lupta*, avându-l colaborator pe teoreticianul Constantin Dobrogeanu-Gherea ale cărui articole *Război sau Neutralitate* au fost adunate într-un volum, publicarea ziarului va înceta sub regimul de ocupație germană , însă reapărea sub numele de "Trăiască Socialismul", apoi "Socialismul" din noiembrie 1918 și din ale caror articole am prezentat în studiul meu. În octombrie 1917 mai mulți socialiști români din Budapesta (Iosif Ciser, Tiron Albani, Ion Flueraș, Ion Mihuț, Iosif Jumanca) editează ziarul *Adevărul* de la Budapesta, singura gazetă democrată, ce apărea în limba română în Ungaria, cu toate împotrivirile

² *Ibidem*, pp288-289

Partidului Social-Democrat Maghiar, iar paginile sale informau despre încetarea războiului,apărarea muncitorilor români și unguri asupra dictatura militară maghiară, având un mare răsunset printre masele muncitorești din Banat și Ardeal (18000 de foi,un record pentru acele vremuri).Ei au luptat pentru reîntregirea neamului român într-un singur stat național,unitar,dezlipirea ținuturilor românești de sub suzeranitatea monarhiei austro-ungare și au fost protagoniștii ideii Adunării de la Alba-Iulia.În Marele Sfat al acestei Adunări,compus din 150 membrii,au fost admiși 30 de reprezentanți ai muncitorimii socialiste,iar din Consiliul Dirigent au făcut parte Ion Flueraș și Iosif Jumanca.

Partidele socialiste din Transilvania și Banat,partidele social-democrate din Vechiul Regat și Bucovina s-au constituit într-o federație la Congresul general din 19-24 iunie 1921 la Ploiești,la care a aderat și Partidul Socialist din Vechiul Regat,iar în anul 1922 această federație și-a luat titulatura de *Federația Partidelor Socialiste din România*.³

Manifestul organizațiilor muncitorești din Ploiești *Pentru organizare, pentru ieftinirea traiului, împotriva corporațiilor*⁴ înfățișa ororile războiului și consecințele asupra populației: milioane proletari prefăcuți în cadavre, trimiși la luptă să omoare, să satisfacă clasele capitaliste. Scumpirea traiului, stagnarea salariilor erau plăgile cele mai aprige în România, iar singurele soluții văzute de socialiști erau: Unirea și organizarea în sindicate de breaslă, desființarea legii meseriilor, asigurarea în caz de boală și accident, medicamente pentru muncitori, scăderea vârstei de pensionare de la 65 la 55 ani, deoarece muncitorii nu ating această etate din pricina bolilor., creșterea sumei de pensii, desființarea legii asigurărilor muncitorilor, o minciună menită să umple buzunarele capitaliștilor. Patronii, capitaliștii mari, aveau sindicatele și ziarele lor, partidul lor care să le ia apărarea când erau amenințați, se revendica dreptul muncitorilor de a avea sindicatele și partidul lor pentru a le apăra interesele de clasă. Răspândirea ideilor socialiste nu-i viza doar pe muncitori, ci și pe țărani și soldați, manifestele, ziarele, discursurile din cluburile și cercurile socialiste aveau impact propagandistic și de agitație asupra acestor mase.

În articolul cu privire la caracterul și importanța mișcării zimmerwaldiene, *De la Zimmerwald la Berna* s-a scris despre stabilirea Comisiei Socialiste Internaționale cu sediul la Berna, având scopul strângerii legăturilor partidelor socialiste din diferitele țări și aderarea acestora la Manifestul de la

³ Constantin Titel-Petrescu, *op.cit.* pp.321-322

⁴ Ziarul *Lupta zilnică* din 31 ianuaie 1916, f. 1

Zimmerwald. Racovski, ca reprezentant al socialiștilor români face un raport al Conferinței, menționând că războiul a desființat Internaționala Socialistă și mișcările socialiste din țările beligerante, lupta de clasă fiind o realitate a mișcării socialiste și totodată o metodă de acțiune, dar scopul lor nu era de a instiga „se dorea concilierea dintre patroni și muncitori, armonia dintre clase. Socialismul trebuia să arate muncitorului, că lupta de clasă trebuie dusă pe terenul politic, dar și intelectual. Toate rezoluțiile socialiștilor trebuiau să cuprindă acest concept (lupta de clasă), iar la Stuttgart se impusese ca socialiștii, să se folosească de război, pentru ca lupta de clasă să își atingă scopul final, deposedarea clasei capitaliste de puterea politică și înfăptuirea revoluției sociale. Însă izbucnirea războiului i-a determinat pe socialiști să renunțe la lupta de clasă și să predice acea armonie, specifică burghezilor. Socialiștii din Germania au proclamat necesitatea păcii între cetățeni, socialiștii francezi erau pentru uniunea sacră, toate îndemneau la pace între clase și lupta între popoare, contrar principiului socialist care stipula lupta între clase și pacea între popoare. Cu alte cuvinte Racovski sublinia, că s-a oferit ceea ce se va numi mai târziu social-patriotism, socialiștii din țările beligerante au îmbrățișat ideile clasei stăpânitoare. Conferința de la Zimmerwald era prima contestare a acestei stări de fapt. Presa burgheză menținea haosul, încât socialiștii se întrebau, dacă socialismul era pe cale de a se transforma și trebuiau să accepte această nouă formă, social-patriotică, însă la conferință a fost reafirmată ideea luptei de clasă, social-patriotismul nu era considerat o fază istorică, ci o deviațiune, ce trebuia combătută în timpul războiului. Succesele socialismului în Occident depindeau și de propășirea socialismului în România, aprecia Racovski ⁵.

Manifestul Partidului Socialist și Uniunii Sindicale din România, *Către muncitorimea de la orașe și sate* (vezi Anexe, Fig. 2) critica oligarhia română, culpabilizând-o de participarea la război, ocuparea teritoriului, foamete și rechiziții, dar și arestări în masă. Românii din Bucovina și Transilvania datorită revoluției rusești, muncitorilor germani, unguri și români sunt liberi și nu au nevoie de intervențiile oligarhilor români. Se preciza, că oligarhia română vrea să-i trimită în Bucovina și Basarabia, să apere dreptul la exploatare a boierimii de acolo. *Jos mâinile, că românii de acolo sunt oameni liberi, de o mie de ori mai liberi decât noi!* ⁶.

⁵ *Ibidem* din 27 februarie 1916, f. 1-3

⁶ Ziarul *Socialismul* din 14 noiembrie 1918, f. 1

Constantin Mille în articolul *Rasboiul* aprecia că scopul nostru era de a învinge pentru a îndeplini idealul național, „România și Romînizmul” trebuiau să fie ca lozinci. Patimile, urile și luptele interne încetau pentru acea perioadă. România era în război pentru a deveni România Mare, țăranul de la sate, orășeanul, muncitorul și intelectualul luptau împreună pentru țară. El nota că cei care se vor jertfi pentru patrie, vor rămâne de-a pururi ca făuritorii României Mari, făptuitori ai visului fiecărui român⁷. Autorul nu dă explicații despre ce înțelege prin românism, clasele sociale enumerate și implicate în conflictul mondial aparțineau mai multor naționalități aflate pe teritoriul nostru. Mesajul transmis reflecta trăirile oamenilor, idealul pentru care luptau și realizarea acestuia, iar paginile ziarului debordau de sentimente patriotice, entuziasmând populația și ridicându-i moralul în acele vremuri grele.

În articolul *Darea de seama a Comitetului Central Român al PSD din Ungaria despre activitatea de la 21 octombrie 1913 până la 1 mai 1918* socialiștii români au publicat manifestul *Către poporul muncitor român din Ungaria* și chemau la unire pe toți muncitorii români în lupta pentru dezrobirea poporului român și pentru ridicarea sa culturală⁸. În Transilvania, socialiștii români erau pentru eliberarea națională prin război (revoluție), doar astfel le puteau fi împlinite dezideratele și promovate interesele.

Sub conducerea doctorului Leon Ghelerter apărea ziarul *Social-Democrația* la Iași, confiscat în timpul războiului, retipărit după încetarea ostilităților sub numele de *Iașiul socialist*, apoi *Moldova Socialistă* prin care era răspândită doctrina socialistă printre muncitorii.

Situația țării în timpul războiului este subiectul articolului *Războiul și răspunderile* din care răzbat criticile asupra „oligarhiei parlamentare” din România, îndemnul muncitorimii reprezentate de social-democrați de a fi păstrat neutralitatea față de conflictul european, socialiștii au protestat la Galați și au fost împușcați de autorități. Mișcarea socialistă era împotriva războiului, a fost oprimată, ziarul suspendat, sala clubului din București sigilată și militanții arestați. Rechizițiile făcute au sărăcit poporul, bogăția țării distrusă, finanțele stoarse, datoriile publice de miliarde, iar cei care vor plăti sunt țărănimea și muncitorimea de la orașe, precizau socialiștii. Se întrebau, cum se face că cei care au pregătit războiul nu au știut de lipsa de armament, hrană, greutățile aprovizionării, tot poporul român a fost împotriva

⁷ Ziarul *Adeverul* din 16 august 1916, f. 1

⁸ *Ibidem* din 22 aprilie 1918, f. 1

războiului. Cereau să fie pedepsiți cei care au încurajat furturile și risipa averii naționale⁹.

Socialiștii români au criticat tratatul de pace de la Buftea-București în *Rezoluțiile și moțiunile Congresului regional al organizării socialiste și sindicale din Moldova din 1 iulie 1918-Moțiuni contra anexiunii și contribuțiilor* – Congresul protesta împotriva înstrăinării unei părți a României prin rășluirea munților și anexarea Dobrogei și contra contribuțiilor de război deghizate,impuse țării prin tratatul de pace¹⁰.

Manifestul Comitetului regional din Moldova expunea revendicările PSD din România - desființarea stării de asediu și a cenzurii,libertatea cuvântului,votul universal,egal,direct și secret pentru toți locuitorii României,o largă autonomie provinciilor românești,respectarea drepturilor minorităților și descentralizare administrativă, exproprierea totală a mării proprietăți a statului,particulară și a instituțiilor publice în folosul muncitorilor de la sate(pământul este al celor ce muncesc),o legislație a muncii,care să asigure un salariu corespunzător traiului,condiții de muncă decente¹¹.

Poziția socialiștilor transilvăneni față de unire reiese din articolul *Alba Iulia socialiștilor români*,unde se menționa că socialismul nu recunoaște tradițiunea istorică,este dușmanul oricărui trecut istoric,care nu asigură în întregime libertatea popoarelor.Poporul român din Ardeal și Ungaria nu-și avea nici cele mai elementare drepturi politice,deoarece liberalismul legii naționalităților,n-a însemnat libertate,ci numai un flux de gratitudine,românii au fost sclavi și adânciți în neputință,cultura a fost supusă capriciilor diferitelor guverne,progresul economic a fost imposibil,progresul social nu a fost asigurat,astfel că românii din Ungaria au fost o materie brută în mâinile stăpânilor nemiloși.Socialiștii din Ungaria doreau unirea tuturor elementelor românești,căci numai astfel puteau trăi viața unui popor civilizată, independența fiind o condiție sine qua non a viitorului și nu poate fi asigurată decât dacă nu mai existau provincii românești și toată românimea trăia o singură viață de stat. Contraargumentul că românii din Ungaria se uneau cu un Regat, nu poate fi acceptat de socialism,care susțineau republica ca formă de guvernământ,însă existau regate în Europa ,unde socialismul avea succes (Belgia ,Anglia, Spania, Italia),iar socialiștii români nu puteau fi mai inconsecvenți ca ceilalți. *Dacă provinciile austro-italiene democratice s-au unit cu*

⁹ Ziarul *Social-Democrația* din 3 iunie 1918, f. 1

¹⁰ *Ibidem* din 8 iulie 1918 ,f. 1

¹¹ *Ibidem* din 4 noiembrie 1918, f. 1

*Italia,de ce socialismul român din Ungaria să susțină tradițiunea istorică maghiară, chiar pe bază socialistă? Socialismul român are idealul său, pe care îl va pune în praxă imediat ce va dispune de forța necesară. Dar până ce nu este decât un argument de a nu ne uni, există mii de argumente care pretind unirea tuturor românilor, socialismul trece fără șovăire la înfăptuirea idealului de unire a tuturor românilor*¹².

Mișcarea socialistă din Bucovina a jucat un rol important prin intermediul tipografilor, elita muncitorilor din Austria, care au pus bazele organizării lor în sindicate, au influențat concepțiile politice ale muncitorimii și a editat ziarul *Volkspresse* în limba germană. Participarea activă în viața politică pentru muncitorimea din Austria era nulă, deoarece nu avea dreptul la vot la alegerile pentru Parlament, Dieta Țării și comună. Revoluția din Rusia din anul 1905 a impulsionat și Partidul Social-Democrat din Austria în lupta pentru votul universal, direct, liber și secret. George Grigorovici a fost desemnat de Partidul Social-Democrat de la Viena, să-i organizeze pe muncitorii din Bucovina în sindicate și alte organizații politice după modelul celor de la centru. Partidul Social-Democrat din Austria a fost organizat pe naționalități, în Bucovina existau cinci organizații social-democrate: cea germană, condusă de Zeplichal și Gaidosch, cea română de Grigorovici, cea ucraineană de Ogrodnik și Bespalco, cea polonă de Oppity și Wiktorczyk și cea evreiască de Pistiner, legate între ele printr-un Consiliu, ales de toate organizațiile naționale la un Congres Internațional al Bucovinei, dându-le unitatea de acțiune conform directivelor. Există un cerc cultural al muncitorilor, unde se preda socialismul științific în limba fiecărui lucrător, iar femeile aveau și ele o secțiune, fiind instruite sub conducerea Tatiane Grigorovici, iar la alegerile din 1907, neavând drept de vot, femeile au fost agitatoare, în 1911 au luat parte activă la lupta PSD din Austria de a dobândi dreptul de vot pentru femei. Organizarea presei a fost corespunzătoare fiecărei națiuni, la Cernăuți existau patru ziare social-democrate: *Volkspresse* sau *Vorwärts* în limba germană, *Lupta* în limba română, *Borba* în limba ucraineană și *Judischer Arbeiterbund* în limba evreiască. Situația economică a muncitorilor a fost îmbunătățită treptat: majorarea salariului, ziua de lucru de 8 ore, recunoașterea organizării sindicale, obținute fie pe calea grevei, pe calea arbitrajului sau pe calea bunei înțelegeri. Primele alegeri pe baza votului universal din 1907 îi coaliza pe lucrătorii din Cernăuți în selecționarea liderului social-democrat Grigorovici pentru Parlament. Organizația deputaților social-democraților în Parlament avea dreptul să

¹² Ziarul *Adeverul* din 23 decembrie 1918, f.1

voteze independent în chestiuni cu caracter național, conform intereselor națiunii ai căror membrii erau, socialiștii români aveau libertate și același principii privind drepturile egale ale tuturor naționalităților, sprijinindu-se reciproc. Pentru prima dată, Gheorghe Grigorovici folosea limba română în Parlamentul de la Viena, demonstrând egalitatea în drepturi ¹³.

Articolul *România Mare*, referindu-se la constituirea statului național unitar român, aprecia că toți socialiștii români salutau unirea, având în vedere avantajele mișcării revoluționare și unirea partidelor socialiste din România, urmând să se înfăptuiască obligațiile luate de burghezi pe calea democratizării, iar ei, socialiștii vor veghea la aceasta ¹⁴.

Relevant pentru cercetarea mea a fost și articolul *Unirea* cu informații referitoare la 1 decembrie 1918 și Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, unde s-a proclamat alcătuirea poporului românesc din Transilvania, Banat și țările ungurești într-un stat român și unirea lui cu România. Un principiu fundamental adoptat prin rezoluția de la Alba Iulia era deplină libertate pentru toate popoarele conlocuitoare. Se scria că noul stat român s-a constituit pe bazele celei mai largi democrații, a fost introdus votul universal pentru ambele sexe, femeile primeau drept de vot, iar aceasta a constituit una dintre dezamăgiri pentru socialiștii români. La Adunarea Națională, socialistul Iosif Jumanca declara *Noi suntem proletari, ducem o luptă comună cu muncitorii internaționali, voind să asigurăm condiții mai bune pentru muncitori*, iar odată unirea înfăptuită se așteptau ca românii din Transilvania să fie chemați să regenereze viața politică și doreau întregirea Partidului Socialist din România Mare, ținta socialiștilor fiind crearea *unui singur partid socialist de la Nistru până la Tisa* ¹⁵.

Publicarea *Programului* Partidului Socialist în anul 1919, *Declarația de principii*, este importantă în vederea evoluției gândirii socialiste. Partidul Socialist era un partid de clasă, avea la bază ideile socialismului științific, urmărea desființarea exploatării muncii sub orice formă și socializarea mijloacelor de producție. Întreaga societate se împărțea în exploatați și exploataatori, iar printre exploatați era și mica burghezie de la orașe și sate. Războiul mondial a fost rezultatul dezvoltării capitaliste și a evidențiat, că burghezia înceta să fie o necesitate socială și o piedică în calea dezvoltării societății, a zdruncinat autoritatea claselor stăpânitoare, slăbindu-le puterea, societatea omenească a intrat într-o nouă fază istorică cea a revoluției

¹³ Constantin Titel-Petrescu, *op.cit.*, p.316

¹⁴ Ziarul *Socialismul* din 19 noiembrie 1918, f.1

¹⁵ *Ibidem* din 8 decembrie 1918, f. 1

sociale,s-au creat condițiile materiale și sufletești pentru realizarea societății socialiste. În România conviețuiau relațiile de iobăgie și cele burghezo-capitaliste, care au creat acel regim neoibag specific țării, de aceea Partidul Socialist impune lupta de clasă, fiind revoluționar, abolind exploatarea oamenilor, aceasta nu se putea realiza decât prin cucerirea puterii politice și instaurarea dictaturii proletariatului, iar prin socializarea mijloacelor de producție să se transforme societatea capitalistă în societate socialistă ¹⁶.

Cuvântarea lui V.G. Morțun din 19 decembrie 1893 în Parlamentul României privea problemele românilor din Transilvania, lumea împărțită în dezmoșteniți și exploatatori, au suferit ambele tabere și cei bogați și săracii. Țăranul român din Transilvania avea drepturi mai largi decât cel din România, ca să voteze și se cerea un venit de 150 lei anual și fără restricția de a ști carte, iar în România se stipula 300 lei venit și știința de carte. Cât timp națiunea română va avea două clase cea bogată care deține puterea și cea săracă, dezmoștenită, neavând drepturi, se vorbea în numele unei singure clase. Românii din România nu aveau drepturi în țara lor, considera el ¹⁷.

Intervenția lui Alexandru Dunăreanu în Parlament din 26 iunie 1920 adresată lui I.G. Duca privind aderarea socialiștilor români la Internaționala a III-a, era justificată ca o luptă în favoarea muncitorimii internaționale, frustrate de drepturi și libertăți, iar iubirea de țară nu era alterată de această adeziune. *În ceea ce privește naționalismul, el nu se poate mărgini la o mână de oameni a căror capacitate nu se găsește decât în burtă și în casa de fier. Vă înșelați, suntem mai naționaliști ca dumneavoastră* ¹⁸. Tot Dunăreanu menționa diferențele dintre România de dinainte de război și cea de după război, cu accentul pus pe naționalități. Se are în vedere cazul lui Boris Stefanov, pe care Nicolae Iorga îl considera cetățean român de națiune bulgară. Dunăreanu a avut o pledoarie extraordinară, susținând că toți trebuie să aibe drepturi egale, iar un bulgar din Cadrilater, fiind socialist, nu avea dreptul să fie deputat deoarece nu era averescan și membru în Partidul Poporului. Tratatul a fost impus de la Paris pentru o țară înapoiată, care să se îngrijească de minoritățile naționale, iar aceasta era o probă pentru demnitatea națională.

Cuvântarea senatorului socialist George Grigorovici din 2 iulie 1920 reda diferența dintre național și naționalism, autorul făcând o distincție clară și

¹⁶ *Ibidem* din 7 decembrie 1918, f. 1

¹⁷ Vasile Niculae, Ion Toacă, Gerorgeta Tudoran, *Deputații socialiști în Parlamentul român. Discursuri (1888-1899; 1919-1921)*, Editura Politică, București, 1983, pp.76-88

¹⁸ *Ibidem*, pp. 165-166

argumentată între patriotism, interesul național și șovinism. Social-democrații din Bucovina aveau o doctrină națională, nu una naționalistă, se argumenta că doctrina naționalistă era a șoviniștilor, pe când doctrina națională reprezintă interesul păturilor largi ale poporului, a maselor, a muncitorilor, a funcționarilor, a tuturor celor care trăiau din muncă și nu din exploatarea altora. Grigorovici menționa că aceștia formează națiunea și dacă au votul universal, ei sunt Senatul. Acele pături largi ale poporului reprezentau 90 la sută din națiune, iar restul de 10 la sută era exploatare și antinațională. El preciza că dacă poporul nostru atingea un nivel de dezvoltare culturală și economică corespunzătoare organizării socialiste, aceasta constituia o revoluție națională, fiind făcută de națiune. PSD din Bucovina era o imitație a PSD din Austria, care nu mai exista, iar în Imperiul Austro-Ungar fiecare națiune avea partidul său socialist-democrat cu un program socialist identic ca al celorlalte națiuni socialiste din Austria, însă în chestiuni naționale erau autonomi pentru că își iubeau însușirile ca națiune, literatura, muzica, arta, ceva deosebit față de alte națiuni. Social-democrații din Austria se stimau reciproc, existau diferențe între naționalismul lor și naționalismul șoviniștilor. Discursul său cuprindea și explicații privind naționalismul unor politicieni, care revendicau teritorii străine, ca populațiile de altă etnie să fie români cu forța, să fie deznaționalizate. La intervenția lui A.C. Cuza privind inexistența luptei de clasă în România, era doar lupta contra străinilor, Grigorovici contestă, arătând că străinul era care acționa împotriva interesului poporului român, nu era cel de altă naționalitate, greacă sau bulgară. În Ardeal toată lupta s-a dus în haina națională, împotriva boierilor vechi maghiarizați, dovedindu-i lui Cuza, că au existat lupte de clasă în istorie, social-democrații din Bucovina au dorit unirea între păturile largi ale națiunii române, nu între capitaliști și exploatare¹⁹.

*Cuvântarea în Senat a lui George Grigorovici din 20 iulie 1920 critica Tratatul de Pace de la Paris și impunerea acestuia de către Marile Puteri. Este amintit Constantin Dobrogeanu-Gherea cu lucrarea *Război și neutralitate*, care preconiza fie că războiul va fi scurt și înving statele pregătite pentru el, fie va fi lung și Austria se va descompune și chiar dacă rămâneam neutri, tot ne-am fi desăvârșit ca stat național. Ca și Gherea, Grigorovici considera că nu trebuia să fim de partea nici a Rusiei, deoarece ne-a luat Basarabia, nici a Austriei, fiindcă ne răpise Bucovina. Tratatul de pace era incomplet, viza doar pacea cu Austria, eludând Ungaria și Rusia, iar în privința Bucovinei articolul 59 stipula, că hotarele urmau a fi fixate de puterile aliate și asociate. Tratatul acorda*

¹⁹ *Ibidem*, pp.169-171

privilegiu unor naționalități care nu existau,secuii și sașii,istoria nu cunoștea decât nemți și unguri, era impus numai statelor mici,Angliei și Franței nu li se imputa problema minorităților. Grigorovici își exprima deziluziile, că hotărârile de la Alba-Iulia nu au fost îndeplinite,nu s-a acordat autonomie Bucovinei,iar dreptul la educație al tuturor naționalităților din România era încălcat. S-au făcut numai niște școli de rasă,unde se dezbină,iar interesul statului român era să apropie națiunile prin cultură și școală. Aceste nedreptăți îi determina să lupte mai departe pentru drepturile și libertățile revendicate ²⁰. Legăturile strânse dintre socialiștii români din Bucovina,România și Ungaria se manifestau prin schimburi culturale:literatură,ziare,reviste,de oratori în zilele de 1 mai,în timpul alegerilor,la congrese sau alte evenimente politice. Muncitorii socialiști,cetățeni români expulzați din România s-au refugiat în Austria,unde PSD le-a acordat sprijin moral și material. Organizațiile social-democrate din Bucovina au luat parte activă la combaterea războiului prin presă și demonstrații politice,iar la Congresul internațional de pace de la Basel,representant a fost Grigorovici. Înainte de prăbușirea Austriei,acesta a ținut în Parlamentul austriac,celebrul său discurs în care cerea unirea tuturor românilor,fie sub forma unei federații democratice pe lângă Austria,fie pe lângă România. Rezoluția adoptată între 13-14 octombrie 1919 la Congresul Partidelor socialiste din România veche,Bucovina,Ardeal și Banat declara că Parlamentul era unul din mijloacele puternice pentru educarea politică a maselor,pentru îmbunătățirea stării lor,un teren pentru critică și lupta de clasă.

Concluzii

Definirea unor termeni ca *revoluție,revoltă,luptă de clasă, naționalism, internaționalism, românism, sindicalism,socialism,marxism* trebuie lămurită,fiecare generație percepe și interpretează în funcție de evenimentele istorice,politice și culturale care se succed și influențează mentalitatea. Secolul XIX a fost „secolul revoluțiilor” , iar reformele,desființarea privilegiilor,drepturi și libertăți au fost câștigate prin intermediul revoluției. Socialiștii români,ca reprezentanți ai muncitorilor și țăranilor au militat pentru interesele acestora,au protestat împotriva războiului și a tratatelor de pace impuse,dar au înțeles,că numai uniți puteau fi mai puternici și își puteau atinge obiectivele. Discursul lor era unul național,chiar dacă internaționalismul era caracteristic socialismului,acesta prevedea însă lupta de clasă,apărarea intereselor

²⁰ *Ibidem*, pp. 202-210

muncitorilor internaționali față de burghezia internațională . Influențe ale socialismului francez,german marxist sau revizionist, marxist-leninist sunt evidente la socialiștii români, însă nu puteau fi evitate datorită implicării în evenimentele politice, sociale și culturale ale epocii. Acestea s-au pliat pe realitățile românești și au încercat să soluționeze problemele stringente ale muncitorilor și țăranilor,au corespuns unor mase frustrate de drepturi și libertăți,au reprezentat idealuri ce prindeau contur și erau speranța unui trai mai bun. Chiar dacă au fost dezamăgiți în anii ce au urmat războiului,meritul lor în înfăptuirea Marii Uniri și a unei legislații a muncii este incontestabil. Ziarele,revistele socialiste, broșurile și cărțile,conferințele de la club și cele culturale au contribuit la ridicarea nivelului intelectual al mișcării muncitorești,dar totodată au fost un mijloc de propagandă și agitație.

Psihoza tranșeelor, deziluziile războiului și pauperizarea, corupția, modelul revoluționar rus radicalizaseră masele și tendințele insurecționale din România, unii socialiști sub impactul evenimentelor internaționale, credeau că venise momentul înfăptuirii societății socialiste, iar clasa politică dominantă aplica chiar teroarea și represiunea militară asupra socialiștilor,apărându-și privilegiile. Datorită presei și discursurilor din Parlament au fost adoptate măsuri privind ameliorarea situației muncitorilor și țăranilor, deși nu rezolvau situația acestora, au fost pași mărunți în emanciparea acestor mase. Congresele și conferințele internaționale socialiste au trasat direcțiile ce trebuiau urmate de socialiști , însă interesul național și pozițiile adoptate de români au corespuns realităților politice,economice și sociale românești din acea perioadă. Acuzați de trădare și oportunism social-democrației români nu au renunțat la idealurile pentru care luptau,chiar dacă aceasta a însemnat colaborarea cu regimul carlist și antonescian, arestarea și moartea în închisorile comuniste, ca Flueraș, Jumanca sau Grigorovici.

PRIMELE INVESTITURI REGALE ALE UNOR NOI IERARHI ORTODOCȘI PENTRU PROVINCIIILE UNITE CU ȚARA

TUDOR VIȘAN-MIU*

Abstract: *In this study I have described how the Royal House of Romania was involved in the union of the Orthodox dioceses of the new provinces (Bessarabia, Bukowina and Transylvania) that united with the Kingdom of Romania in 1918. In Romania, the elections of the Orthodox hierarchs were, according to a law of 1872, confirmed by the king, who also handed them the signs of sacerdotal power (the crook) during a solemn ceremony. I have shown how the royal confirmation was part of the efforts to strengthen the unity of the Romanians through the church, by giving the believers in the new provinces a hierarch belonging to the Romanian Church.*

Keywords: *Greater Romania, King Ferdinand I, Miron Cristea, royal confirmation of bishops*

Până la Marea Unire din 1918, Biserica Ortodoxă Română (B.O.R.) reunea două unități canonice, Mitropolia Moldovei și Mitropolia Ungrovlahiei. Cele două mitropolii, până la Unirea Principatelor, în 1859, funcționaseră separat, cu organizația și ierarhia lor aparte, fiind dependente de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol. Autoritatea politică a legiferat autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, prin legile promulgate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza¹ și de principele Carol I². După proclamarea Regatului, în 1881, Patriarhia

* Universitatea din București – Facultatea de Istorie, programul de master *Experimente ale modernității*. Coordonatorul lucrării este conf. univ. dr. Andrei-Florin Sora (Universitatea din București – Facultatea de Istorie).

¹ Sub Alexandru Ioan Cuza s-a înființat o autoritate sinodală centrală (Decretul organic din 3 decembrie 1864), iar mitropolitul de la București a devenit mitropolit-primat al României (Ordonanța domnească din 11 ianuarie 1865).

² Legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române și pentru înființarea consistoriului superior bisericesc (sanționată cu Decretul Regal din 14/26 decembrie 1872 și publicată în *Monitorul Oficial* din 19/31 decembrie 1872). Legea a fost una din obiectivele principelui

Ecumenică a recunoscut și ea autocefalia bisericii române, la 25 aprilie/7 mai 1885³. La 1/13 mai 1885, în mesajul regal pentru deschiderea sesiunii Sfântului Sinod, regele Carol I saluta recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe de către Patriarhul Ecumenic și totodată afirma că *mărirea și întărirea Bisericii române* a fost un țel constant de la începutul domniei sale⁴.

Legea cea mai importantă pentru organizarea B.O.R. a fost cea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor (1872). Legea prevedea că alegerea ierarhilor o făcea un colegiu bisericesc⁵, iar, după examinarea canonică efectuată de Sfântul Sinod, alegerea era supusă, prin Ministerul Cultelor, la întărirea regală. Apoi instalarea ierarhilor se făcea *conform datinelor țării*, prin investitura regală⁶.

Investitura regală este o practică cu origini medievale, desfășurată sub forma unei ceremonii prin care ierarhul, recomandat de ministrul Cultelor prin citirea diplomei de investitură, primea însemnele autorității sale spirituale (cârja arhipăstorească) din partea autorității regale⁷. Ierarhul ținea un discurs, la care i se răspundea printr-o cuvântare regală. *Cârja, acest simbol al puterii episcopale, totdeauna îmi va aduce aminte pe deoparte datorile mele față de cei ce s-au încredințat*

Carol încă de la începutul domniei sale. Adresându-se către Adunarea Constituantă la 30 iunie/12 iulie 1866, principele Carol stabilea printre obiectivele sale *ridicarea Bisericii române, restabilind-o pe bazele canoanelor și „întărirea simțământului religios în inimile noastre”* (*Cuvântările regelui Carol I. 1866-1914, ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, vol. I, pp. 15-17*). În următorii șase ani, principele a amintit aproape în fiecare mesaj de deschidere a corpurilor legiuitoare de proiectul de lege privind organizarea bisericii. După adoptarea legii, în 1872, principele a mulțumit Parlamentului: *ați reașezat Biserica română pe vechea temelie pe care o pusesse canoanele ecumenice și datinele naționale* (*Ibidem, vol. cit., p. 171*).

³ Inițial, Patriarhia Ecumenică n-a recunoscut legiferările din 1864 și 1872. A izbucnit un conflict („lupta pentru canonicitate”) care s-a rezolvat abia în timpul lui Carol I. După ce s-a proclamat Regatul, Patriarhia a recunoscut autocefalia bisericii prin Tomosul de recunoaștere a autocefaliei (25 aprilie 1885).

⁴ Chiru C. Costescu, *Colecțiunea de legiuiri bisericești și școlare adnotate*, vol. I, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1916, pp. 76-77; *Cuvântările regelui Carol I...*, vol. I, pp. 426-427.

⁵ Alegerea episcopilor și arhiepiscopilor (mitropoliților) se făcea de către un Colegiu electoral format din membrii Congresului Național Bisericesc și din membrii Adunării eparhiale a eparhiei vacante, la care se adăugau câțiva membri de drept. Vezi Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a III-a, Basilica, București, 2013, p. 404.

⁶ Legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți... (art. 4). Cf. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 488.

⁷ Autoritatea regală avea ea însăși o aură sacerdotală, pentru că monarhul era investit cu puteri speciale prin ritualul încoronării.

păstoriei mele, pe de altă parte datoriile mele față de Maiestatea Voastră, Regele Statului nostru, afirma un mitropolit cu ocazia învestiturii sale⁸. De regulă, ceremonia avea loc în Sala Tronului din Palatul Regal din București (uneori a avut loc și la Castelul Peleş de la Sinaia). Ierarhul călătorea cu un mare alai – venea cu trăsura regală de la Dealul Mitropoliei, însoțit de protoierii Capitalei, prefectul Poliției Capitalei și un pluton de cavalerie. La ceremonie participau înalte oficialități, reprezentanți ai Bisericii, Guvernului (Consiliul de Miniștri), Academiei Române, Universității, Înaltei Curți de Conturi, Înaltei Curți de Casație și Justiție, Curții de Apel, ai Tribunalului Ilfov etc.⁹

O ceremonie similară, de depunere a jurământului, avea loc pentru ierarhii romano-catolici și greco-catolici, precum și pentru protestanți (luterani, evanghelici, unitarieni) etc. Astfel de ceremonii s-au desfășurat îndeosebi după Marea Unire, când Regatul a încorporat numeroase minorități religioase, și aveau o amploare mai mică față de cele ale confesiunii ortodoxe. Pentru a exemplifica aceste ceremonii, amintesc, de pildă, ceremonia de depunere a jurământului din 19 martie 1921 de la Palatul Regal a episcopului catolic de Alba-Iulia, contele Mailath, episcopului catolic de Timișoara, Glatfelder, și a Dr. Fr. Teutsch, superintendentul Bisericii Evanghelice Luterane, la care au fost de față președintele Consiliului de Miniștri, generalul Alexandru Averescu, și ministrul Cultelor și Artelor, Octavian Goga¹⁰. Mai amintesc învestitura mitropolitului greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș, Alexandru Nicolescu, la 15 septembrie 1926, desfășurată la Castelul Peleş, împreună cu cea a episcopului greco-catolic de Lugoj¹¹. Regele Mihai I i-a învestit pe episcopul evanghelic de Sibiu, Friedrich Müller-Langenthal, la 18 iunie 1945, la Castelul Peleş¹², și pe episcopul unitarian de Cluj, Kiss Elek, la 11 martie 1947¹³, în prezența președintelui Consiliului de Miniștri, Petru Groza și a ministrului Cultelor.

⁸ Vladimir de Repta, cu ocazia reînvestirii în funcția de mitropolit al Bucovinei (*Monitorul Oficial*, Nr. 208, 4 ianuarie 1920, p. 11.019).

⁹ Theodor Văcărescu, *Ceremonialul Curții Domnești a României*, Tipografia Curții (Lucrătorii asociați), București, 1876, pp. 26-36: I. Solemnități și primiri oficiale, IV. Învestitura Î.P.S.S.L.L. Mitropoliților și Episcopilor țării.

¹⁰ *Monitorul Oficial* (în continuare *M.Of.*), Nr. 280, 24 martie 1921, p. 2527.

¹¹ *Cuvântările regelui Carol II. 1930-1940*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, vol. II, pp. 160-162.

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Casa Regală-Oficiale, dosar 52/1945.

¹³ A.N.I.C., fond Casa Regală-Oficiale, dosar 39/1947.

Cele mai numeroase ceremonii de investitură au fost, evident, ale ierarhilor aparținând confesiunii ortodoxe, care a fost definită prin Constituție *ca religia dominantă a statului român* (Constituția din 1866, art. 21) sau *biserica dominantă a statului român* (Constituția din 1923, art. 22). În anii domniei sale, Carol I a investit 35 de mitropoliți și episcopi (între 1873-1912)¹⁴. Apoi au urmat anii războiului, în care nu s-au făcut noi alegeri și investiții până în vara anului 1918¹⁵. La momentul unirii din 1918, B.O.R. avea două mitropolii și opt episcopi: Mitropolia Ungrovlahiei cu arhiepiscopia Bucureștilor (care aparținea mitropolitului) și trei episcopii sufragane – Râmnic (Noul Severin), Argeș și Buzău; și Mitropolia Moldovei cu arhiepiscopia Iașilor (care aparținea mitropolitului) și trei episcopii sufragane - Roman, Huși și Dunărea de Jos.

În anul 1919, eparhiile noilor provincii românești – care erau fie dependente de alte biserici (cazul celor din Bucovina și Basarabia), fie erau unități canonice de sine stătătoare (cazul celor din Transilvania) – s-au unit cu Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. În provinciile unite existau două mitropolii, o arhiepiscopie și două episcopii¹⁶.

În Basarabia exista o arhiepiscopie la Chișinău, creată în 1813, după raptul Basarabiei, dependentă de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse¹⁷. Cu excepția primului¹⁸, toți arhiepiscopii au fost supuși Bisericii ruse, fiind totodată și de origine rusă. După unirea din 27 martie 1918, ultimul arhiepiscop rus, **Anastasiu Gribanovski** (1873-1965), a fugit. Episcopul de Huși, nemțeanul **Nicodim Munteanu** (1864-1948), a servit ca interimar. Abia în 1920, la 21 februarie, – după ce a fost mai întâi interimar – a fost ales titularul eparhiei, basarabeanul **Grigorie Grosu** (1877-1943), care intrase în ierarhia B.O.R după unirea din 1918. Acesta a fost primul nou ierarh pentru arhiepiscopia Chișinăului. A fost investit la 21 martie 1921, în Sala Tronului din Palatul Regal, împreună cu noii episcopi ai Caransebeșului și ai Oradei¹⁹. În discursul

¹⁴ Prima investitură conform noii legi a fost cea a episcopilor Athanasie Stoenescu al Râmnicului-Noul Severin, Isaia Vicol al Romanului, Inochentie Chițulescu al Buzăului și Iosif Naninescu al Argeșului, la 29 ianuarie/9 februarie 1873.

¹⁵ Primele investiții date de regele Ferdinand I au fost cele ale episcopilor Antim de Râmnic și Noul Severin și Teofil de Argeș, la 5/18 iulie 1918.

¹⁶ Două mitropolii (a Ardealului și a Bucovinei), o arhiepiscopie (a Chișinăului) și două episcopii (a Aradului și a Caransebeșului).

¹⁷ Patriarhie din 1917.

¹⁸ Primul arhiepiscop al Chișinăului a fost ierarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni, mitropolit al Moldovei în timpul ocupației ruse (1808-1812).

¹⁹ *M.Of.*, Nr. 282, 26 martie 1921, p. 12.614 (programul).

rostit cu ocazia învestiturii, regele Ferdinand a afirmat: *Se înțelege dar de ce Mă bucur din tot sufletul încredințând astăzi cârja arhiepiscopală, după 100 de ani de la răposarea celui din urmă arhiepiscop român, Gavriil Bănulescu, Înalt Prea Sfinției Tale, odraslă din puternicul arbor al țărănimii române de peste Prut, care, deși lipsită de școală și de biserică națională, a știut să păstreze, ascunsă în jurul vetrei sale, limba și datina românească*²⁰.

În Bucovina exista o mitropolie la Cernăuți. Episcopia Cernăuților (care continua administrativ episcopia Rădăuților) a fost creată în 1775, după raptul Bucovinei, și era pusă sub dependența Mitropoliei ortodoxe a sârbilor din Imperiul Habsburgic, de la Karlowitz²¹. În 1848, mitropolia de la Karlowitz a devenit patriarhie, iar, în 1873, episcopia Cernăuților a devenit arhiepiscopie și i s-a încredințat noua Mitropolie a Bucovinei și Dalmației, care depindea tot de Karlowitz. Toți ierarhii de la Cernăuți au fost români, așa încât mitropolitul Bucovinei, **Vladimir de Repta** (1841-1926), învestit de împăratul Franz Iosef în anul 1902, a fost confirmat și reînvestit în funcție de regele Ferdinand, într-o ceremonie desfășurată la 19 decembrie 1919/1 ianuarie 1920, laolaltă cu învestitura noului mitropolit-primat, Miron Cristea, și reînvestirea episcopului de Arad. La ceremonie a participat și președintele Consiliului de Miniștri, Alexandru Vaida-Voievod²². Cu ocazia învestiturii, suveranul a promis că va vizita Bucovina²³. După retragerea mitropolitului Repta, în 1924, a fost ales un nou mitropolit, bucovineanul **Nectarie Cotlarciuc** (1875-1935), călugărit la Mănăstirea Putna în 1918. Acesta a fost primul nou ierarh ales și învestit la mitropolia Bucovinei. A fost învestit la 9 noiembrie 1924, la Palatul Regal²⁴.

În Transilvania exista o mitropolie la Sibiu. În 1865, românii ortodocși din Ardeal au ieșit de sub jurisdicția patriarhiei de la Karlowitz, fiind creată o mitropolie de sine stătătoare: mitropolia românilor ortodocși din Transilvania

²⁰ *Cuvântări de Ferdinand I, Regele României: 1889-1922*, Fundația Culturală „Principele Carol”, București, 1922, pp. 62-65.

²¹ Mitropolia Karlowitzului (1708-1848) a devenit Patriarhia Karlowitzului (1848-1920). În 1920 s-a unit cu mitropolia Belgradului (1831-1920) pentru a forma Biserica Ortodoxă Sârbă.

²² *M.Of.*, Nr. 206, 1 ianuarie 1920, p. 10.952 (programul) și Nr. 208, 4 ianuarie 1920, pp. 11.017-11.021 (comunicatul).

²³ *Cuvântări de Ferdinand I...*, p. 55.

²⁴ Discursul regelui cu ocazia învestiturii, apud Vasile Diacon, *Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc și faptele sale: schiță de monografie*, Pim, Iași, 2012, pp. 149-150 (sursa: N.C., „Ocuparea Scaunului de Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei – 1924. Alegerea, Învestirea și Instalarea Î.P.S. Mitropolit Nectarie”, în *Candela*, Cernăuți, an XXXV, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1924, pp. 499-500).

și Ungaria. Acestei mitropolii i s-au transferat, de sub ascultarea Karlowitzului, episcopia Aradului și s-a creat episcopia Caransebeșului²⁵. În momentul unirii din 1918, scaunul mitropolitan era vacant, în urma morții ultimului mitropolit, **Vasile Mangra** (1850-1918), dar la episcopii exista un titular. Episcopul de Arad, bihoreanul **Ioan Papp** (1848-1925), investit de împăratul Franz Iosef în anul 1903, a fost confirmat și reînvestit în funcție de regele Ferdinand, la 19 decembrie/1 ianuarie 1920. După moartea lui, în 1925, a fost ales un nou episcop, **Grigorie Comșa** (1889-1935), care era brașovean (nu bănățean). Acesta a fost primul nou ierarh ales și investit la episcopia Aradului. Episcopul de Caransebeș, **Miron Cristea** (1868-1938), a fost ales mitropolit-primat al B.O.R. la 18/31 decembrie 1919. Pe locul lui a fost ales un nou episcop, **Dr. Iosif Bădescu** (1858-1933). Acesta a fost primul nou ierarh ales și investit la episcopia Caransebeșului. El a fost investit la 21 martie 1921, împreună cu mitropolitul Basarabiei și cu episcopul Oradei.

Ca mitropolit al Ardealului, după interimatul asigurat de episcopul Miron Cristea, a fost ales în anul 1920 bistrițeanul **Nicolae Bălan** (1882-1955). Acesta a fost primul nou ierarh ales și investit al acestei mitropolii. A fost investit la 17 iunie 1920, în Sala Tronului²⁶. Cu ocazia discursului său, regele a afirmat: *Cu deosebită bucurie am întărit alegerea Înalt Prea Sfinției Tale în scaunul Mitropoliei ortodoxe a Ardealului și potrivit vechilor datini sunt fericit a-ți încredința cârja mitropolitană. Din timpurile slăviților Voievozi care își întindeau stăpânirea asupra ținuturilor de peste Carpați, unde și-au revărsat atâtea binefaceri creștinești, pentru întâia oară Mitropolitul Românilor ortodocși de peste munți primește toiagul său arhipăstoresc din mâinile Regelui tuturor Țărilor Românești, pe veci unite*²⁷.

În continuare, deși depășește subiectul propriu-zis al acestui studiu, voi urmări dezvoltarea teritorială a organizării B.O.R. În anii de după unire au fost înființate noi episcopii sufragane. În anul 1920, în cadrul mitropoliei Ardealului a fost înființată episcopia Oradei (în locul vicariatului/exarhatului episcopiei Aradului). Apoi, în 1921, tot în cadrul mitropoliei Ardealului, a fost înființată episcopia Vadului, Feleacului și Clujului. În cadrul mitropoliei Bucovinei a fost creată episcopia Hotinului. Primii ierarhi aleși și investiți în noile episcopii au fost episcopul Oradei, **Roman Ciorogariu** (1852-1936), ardelean din Pecica, investit la 21 martie 1921; episcopul Clujului, sibianul **Nicolae Ivan** (1855-1936), investit la 8 decembrie 1921, și episcopul Hotinului,

²⁵ Primul mitropolit de la Sibiu a fost Andrei Șaguna (1865-1874).

²⁶ *M.Of.*, Nr. 66, 25 iunie 1920, pp. 2374-2376 (comunicatul).

²⁷ *Cuvântări de Ferdinand I...*, pp. 60-61.

Visarion Puiu (1879-1964), moldovean din Pașcani (nu era bucovinean, dar va ajunge mitropolit al Bucovinei), investit la 31 martie 1923. Merită amintit un fragment din discursul episcopului Vadului, Feleacului și Clujului, care a evocat un episod din istoria eparhiei sale: *Gândul meu mă poartă în această clipă mișcătoare la zilele de slavă ale voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt, strălucitul înaintaș al Maiestății Voastre, care, din credință aprinsă în Cel ce-I da cununa biruințelor nerecătore, înălța altare de îchinare, ca un simbol al legăturii nedespărțite dintre Domn și Biserica poporului său credincios și viteaz. Din acest sentiment de sfințenie a răsărit desigur în sufletul Voievodului de la Putna și fapta mare a Episcopiei mele de la Vlad, merită să fie nu numai un izvor de lumină și mângâiere sufletească, ci în același timp și un îndrumător național al Românilor din nordul Ardealului către conștiința unei stăpâniri românești pe plaiurile feodelor sale întinse*²⁸. O astfel de evocare a făcut și suveranul, cu același prilej: *În clipa aceasta solemnă pentru Prea Sfinția Ta și noii Tăi eparhioți, gândul nostru zboară înapoi la veacuri de mult trecute, dar mereu vii în amintirea neamului român, când Marele Ștefan și Petru Rareș își rânduiau episcopi pentru păstoria sufletească a binecredincioșilor Români, atârănători duhovnicește de Mitropolia Moldovei și Sucevei, care împrăștiă lumina credinței ortodoxe în părțile de miazănoapte ale Ardealului, întocmai cum făcea și Mitropolia soră a Ungrovlahiei în părțile de miazăzi, pe timpul lui Neagoe Basarab, a lui Mihai Viteazul și a altor Voievozi însuflețiți de dragostea bisericii naționale pentru Români de pretutindeni*²⁹.

În 1923, arhiepiscopiei Chișinăului i-a fost încredințată noua Mitropolie a Basarabiei. Cu același prilej s-a înființat episcopia de Cetatea Albă și Ismail. Primul episcop titular, bucovineanul **Nectarie Cotlarciuc**, a fost ales apoi mitropolitul Bucovinei, fiind urmat, în 1924, de un nou titular, **Iustinian Teculescu** (1865-1932), transilvănean din Covasna (nu basarabean), fost episcop al Armatei (1922-1924).

În 1925, Biserica Ortodoxă Română a fost ridicată la rang de Patriarhie. Investitura patriarhului **Miron Cristea**, la 1 noiembrie 1925, a fost un moment deosebit față de alte investiții, pentru că ierarhul nu s-a întors la Mitropolie în careta regală închisă, ci, *ca un patriarh democrat*, a venit în mijlocul sutelor de mii de bucureșteni care se adunaseră de-a lungul străzilor de la Mitropolie la Palat. Totodată, au participat reprezentanți ai tuturor bisericilor ortodoxe

²⁸ M.Of., Nr. 205, 10 decembrie 1921, pp. 8765-8767; *Cuvântări de Ferdinand I...*, pp. 69-71.

²⁹ *Cuvântări de Ferdinand I...*, pp. 69-71.

răsăritene³⁰. La momentul anului 1925, Biserica Ortodoxă avea cinci mitropolii și 18 episcopii: Mitropolia Ungrovlahiei avea arhiepiscopia Bucureștilor (care aparținea mitropolitului) și patru episcopii sufragane – Râmnic (Noul Severin), Argeș, Buzău și Tomis (1923); Mitropolia Moldovei și Sucevei avea arhiepiscopia Iașilor (care aparținea mitropolitului) și trei episcopii sufragane - Roman, Huși și Dunărea de Jos; Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului avea arhiepiscopia Sibiului și Alba Iuliei (care aparținea mitropolitului) și patru episcopii sufragane – Arad, Caransebeș, Oradea, Cluj; Mitropolia Bucovinei avea arhiepiscopia Cernăuților (care aparținea mitropolitului) și o episcopie sufragana, Hotin, cu sediul la Bălți; Mitropolia Basarabiei avea arhiepiscopia Chișinăului (care aparținea mitropolitului) și episcopia de Cetatea Albă și Ismail. Exista și o a 19-a episcopie, cea a Armatei.

Tot în anul 1925, a fost adoptată Legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe. Legea și statutul au menținut prevederea întăririi regale a alegerii mitropoliților și episcopilor, precum și ceremonialul investiturii regale. În timpul domniei sale, regele Ferdinand I a făcut peste 20 de investiții (anii 1918-1926). În timpul regelui Carol al II-lea, au fost create episcopia Maramureșului (1937)³¹ și episcopia Timișoarei (1939)³².

În anul 1947, episcopiei Timișoarei i s-a încredințat nou-creata Mitropolie a Banatului, care a preluat de la Mitropolia Ardealului episcopia Aradului și episcopia Caransebeșului. Investitura mitropolitului Banatului, timișoreanul dr. **Vasile Lăzărescu** (1894-1969), a avut loc la Palatul Elisabeta, la 11 octombrie 1947³³. Cu un an înainte, la 6 octombrie 1947, regele Mihai I participase la sfințirea Catedralei din Timișoara.

Ultimele investiții regale au avut loc în 22 decembrie 1947, înaintea Crăciunului. Au fost investiți de regele Mihai I: mitropolitul Moldovei, vâlceanul **Justinian Marina** (1901-1977), viitor patriarh al B.O.R.; episcopul Craiovei, buzoianul **Firmilian Marin** (1901-1972); și episcopul Maramureșului, ardeleanul **Sebastian Rusan** (1884-1956), viitor mitropolit al Moldovei. Momentul

³⁰ Elie-Miron Cristea, *Note ascunse. Însemnări personale (1895-1937)*, Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 99.

³¹ Titularul episcopiei Maramureșului, dr. Vasile Stan (1875-1945), a fost investit la 17 decembrie 1938. Vezi discursul de investitură al regelui Carol al II-lea în *Cuvântările regelui Carol II...*, vol. II, pp. 355-357.

³² Titularul episcopiei Timișoarei, ales în 1940, investit la 13 martie 1941, a fost dr. Vasile Lăzărescu (1894-1969). Vezi discursul de investitură al regelui Mihai I la A.N.I.C., fond Casa Regală-Oficiale, dosar 37/1941, f. 11.

³³ A.N.I.C., fond Casa Regală-Oficiale, dosar 44/1947, f. 100.

investiturilor a fost pregătit după revenirea în țară a regelui Mihai I de la Londra, unde călătorise în noiembrie 1947 pentru căsătoria Princesei Moștenitoare Elisabeta (actuala regină a Regatului Unit). *Sfântul Sinod, din punct de vedere canonic, a aprobat aceste alegeri, iar Consiliul de Miniștri, în lipsa din Țară a Majestății Sale Regelui, în virtutea Înaltului Decret Regal nr. 2172/1947, a confirmat în termen util pe noii aleși în scaunele vacante respective. Eparhiile vacante își așteaptă noii chiriarhi, iar credincioșii și autoritățile locale ar dori ca Sfintele Sărbători ale Crăciunului, rugăciunile și slujbele cuvenite să fie făcute de noii chiriarhi, se arată în adresa Ministerului Culturii Naționale și Cultelor din 4 decembrie 1947 către mareșalul Curții Regale³⁴. Investiturile din 22 decembrie 1947 au fost printre ultimele acte monarhice din timpul domniei regelui Mihai I.*

După abolirea monarhiei constituționale, la 30 decembrie 1947, investiturile ierarhilor au fost preluate de noua șefie a statului. Prin Statutul B.O.R., 1949, votat de Sfântul Sinod la 19-20 octombrie 1948, recunoscut prin Decretul nr. 233 din 23 februarie 1949 al Prezidiului Marii Adunări Naționale, *confirmarea se face prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, dat la propunerea Guvernului în urma recomandării Ministrului Cultelor. Înscăunarea și instalarea se face potrivit datinelor Țării (s.n.)³⁵* (art. 131).

În prezent este în vigoare Statutul pentru organizarea și funcționarea B.O.R., votat de Sf. Sinod la 28 noiembrie 2007, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, valabil după publicarea hotărârii de Guvern pentru recunoașterea acestuia. Potrivit statului din 2007, „întronizarea se face potrivit rânduielilor canonice și după datinile B.O.R. Numele celor aleși se comunică Președintelui României, prim-ministrului și ministrului de resort. Întronizarea ierarhilor eparhioți din afara granițelor României va fi adusă la cunoștință principatelor autorități civile și bisericești din țările respective” (art. 133).

În concluzie, unirea administrației bisericești a fost un instrument al unificării și, având în vedere că aceasta s-a realizat înaintea unificării administrative a statului, putem afirma că unitățile eparhiale și cele administrative s-au suprapus. Importanța acestui proces este semnificativă atât numeric, având în vedere că ortodocșii erau majoritari în Bucovina și Basarabia și reprezentau peste o treime din populație în Ardeal, cât și instituțional, întrucât biserica ortodoxă a fost întotdeauna o instituție importantă în spațiul românesc, fapt recunoscut inclusiv în Constituție. Încă din 1866, *ridicarea*

³⁴ A.N.I.C., fond Casa Regală-Oficiale, dosar 42/1947, f. 1.

³⁵ Este de remarcat păstrarea mențiunii *potrivit datinelor țării*, deși, prin tradiție, aceasta însemna și investitura regală.

bisericii a fost anunțată de principele Carol I ca fiind un obiectiv urmărit de statul român, iar ridicarea bisericii românești la rangul de patriarhie, în anul 1925, i-a crescut importanța. Astăzi, Biserica Ortodoxă Română rămâne o instituție relevantă în societatea românească, ceea ce justifică interesul pentru istoria sa.

**ISTORIE
CONTEMPORANĂ**

MĂSURI DE PREVENIRE ȘI STINGERE A INCENDIILOR ÎN TRANSILVANIA. PROFESIONALIZAREA CORPULUI DE POMPIERI

DAN CRISTIAN IONAȘCU*

Abstract: *In the present study, we considered that the current organization of the firefighters evolved from the contribution of the craftsmen 's guilds from the period of the voivodates to a professional firefighting form, through professionalisation and then militarization throughout Roumania. The organization of the Transylvanian firefighters was adapted according to the regulations and practice of the profile units in the Austro-Hungarian Kingdom, where training schools, extinguishing tools and legislation were much earlier. The study is structured on sub-chapters, the prevention and fire-fighting activity being placed in the developed cities of the western part of the seventeenth century. The experience of the guilds is mainstreamed through formations of volunteer firefighters, which are considered before the municipal ones, due to the lack of sources indicating the unitary coordination of the intervention activities. There are mentioned aspects of the involvement of firefighters in community life, through solutions offered for fire prevention in the construction of houses, the activity of factories and aspects of everyday life. The equipment of the firefighters is always outdated, worn out, the activity becoming a demanding and dangerous one. The Military Firefighters Inspectorate's Initiative gradually makes all volunteer firefighters disappear in order to be replaced by soldiers. Formations of civilian firefighters who have resisted to this day show us the picture of groups deeply attached to the culture of the area, to the community they live in, along with a culture of belonging that shows the connection between the love of profession and country. In the context of this institutional transformation, the conclusions put an existential question to the current firefighter who is operating in a world where he already knows the universe and has a prosperous economy.*

Keywords: *firepumps, volunteer, community, fire-police, urbanism, economy.*

* Universitatea „Dunărea de Jos” Galați, Școala Doctorală de Științe Socio-Umane, Coordonator: prof.univ. dr. Silviu Dan Lupașcu.

Introducere

Studiul de față urmărește activitatea de stingere și prevenire a incendiilor în documentele de arhivă obținute din vechile județe Bihor (Oradea), Arad, Timiș-Torontal (Timișoara), conform împărțirii județelor României în perioada 1918-1925, respectiv în 1940¹. Cercetarea de față este o primă etapă în studierea arhivelor din toată țara, pentru a le uni într-o enciclopedie a istoriei pompierilor români.

Pentru studierea trecutului pompierilor voluntari, arhivele județene din Covasna, alături de Arhiva Muzeului Național Secuiesc, Muzeul de Istorie a Breslelor „Incze László” din Târgu Secuiesc, Arhiva și parcul de utilaje al Muzeului Haszmann Pál, sunt excelente unelte pentru reconstituirea principalelor repere istorice².

Selectarea documentelor s-a făcut după relevanța pe care o prezintă încă aspectele legate de organizare, logistică și implicarea pompierilor în nevoile comunităților.

Contextul urbanistic al apariției pompierilor din Transilvania

În Vechiul Regat, măsurile de prevenire și stingere a incendiilor erau aplicabile legislației din Ungaria. Având în vedere că urbanizarea a început târziu, deci și reglementările în domeniul construcțiilor, stingerea incendiilor a căzut în sarcina comunității³.

Începând cu secolul al XII-lea, desemnarea unui paznic de noapte în orașe a devenit obligatorie. Odată cu apariția breslelor, aceste sarcini au fost preluate de către meșteșugari. Breslele târgumureșene sunt atestate încă din secolul al XV-lea, când voivodul Ioan Zápolya dă o sentință în care enumeră opt bresle: măcelarii, ciubotarii, blănarii, fierarii, postăvarii, țesătorii, curelarii și plugarii⁴. În timp, breslele s-au organizat în corporații de bresle, cu propriile statute, cu un număr variabil, însă tot mai scăzut. Activitățile de stingere a incendiilor de

¹ Dănuț Radu Săgeată, *Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului*, f.ed., București, 2006, pp.220-221.

² Vezi și Tóth Szabolcs Barnabás, *Trecutul și prezentul pompierilor voluntari din județul Covasna*, Editura Háromszék Vármegye, Sfintu Gheorghe, 2011.

³ Hadnagy Imre József, *Apărarea contra incendiilor, sau completări la istoria evoluției reglementărilor în domeniul apărării împotriva incendiilor, respectiv la istoria apariției decretelor locale și naționale* (lb.maghiară), Tűzoltó Múzeum Évkönyve, Budapesta, 2008, pp.12-18.

⁴ *Ibidem*, pp.215-216.

către breslași, nu a fost o organizare de durată, de vreme ce puterea centrală intervenea prin controale apăsătoare, iar participarea meseriașilor la incendiile majore era slabă, pentru că toți căutau să-și protejeze propriul avut.

Începând cu anii 1500, localitățile erau supravegheate pe timp de noapte de străji de noapte a căror sarcină era alertarea populației. Sfatul Orașului Cluj decide, începând cu data de 17 mai 1585, stabilirea unor observatori permanenți⁵ pentru semnalizarea incendiilor, folosindu-se în acest scop Bastionul Țesătorilor.

În secolul al XVII-lea, orașele dispuneau de reguli primare de prevenire și combatere a incendiilor, dar Iosif al II-lea de Habsburg (1780-1790) este cel care aduce problema în administrația centrală, elaborând un Decret în patru părți. Prima parte tratează problema și metodele de stingere a incendiului; a doua parte făcea referire la observarea incendiului și avertizarea populației; ultima parte trata evaluarea pagubelor provocate de incendii și determinarea cauzelor de incendiu.

În 1771, orașul Cluj primea primul ordin superior legat de lupta împotriva incendiilor, semnat de împărăteasa Maria Tereza, ulterior apărând și alte reglementări legate de construirea și verificarea sobelor, marfa vânzătorilor de praf de pușcă, sau paza de noapte la târguri⁶, venite din partea Guberniului Transilvaniei.

Un secol mai tâziu, apărarea contra incendiilor dobânda norme de prevenire și combatere la nivelul localităților, unde apare formațiunea civilă de pompieri⁷.

⁵ Aurel Podoleanu, „Foișorul de foc din Cluj”, în revista *Paza Contra Incendiilor*, nr. 9/1960, p.12. Sursele arhivistice arată că mare parte a localităților aveau străjери care vegheau în stradă sau turla bisericii/primăriei, alarmând populația prin strigăte, sunetul cornului sau clopotele bisericii.

⁶ *Ibidem*, p.14. Armenii au adus în orașul Gherla o bogată experiență în stingerea incendiilor, instalând în oaș severe măsuri pentru apărarea așezării împotriva incendiilor, prin responsabilizarea și instruirea individuală a cetățenilor. Aceeași armeni preocupați cu prevenirea incendiilor îi regăsim în Iași, unde obștea armenilor reclamă în 1757 că mănăstirea Goliei a permis chiriașilor construirea unor anexe care au blocat un drum circulat. Domnia, având rolul de supraveghere a organizării spațiului urban, hotărăște în urma cercetării cauzei, ca acele anexe să fie demolate, motivând că „închisoare aceii ulițe pricinuieste multă stricăciune mahalagiilor că i-au închis de n-au pe unde merge pe din dosu, pe la casele lor, și încă ce mai multă grijă au și pentru focu, să nu să întâmple o primejdie să ardă oamenii prin casă”. Cf. Ioan Caproșu, *Documente Iași*, VI, pp. 107–108, nr. 121.

⁷ Hadnagy Imre József, *op.cit.*, pp.18-22. În lucrarea de față, nu am putut considera formațiunea civilă de pompieri drept sâmburele formării viitoarei forme militarizate, de

Odată cu Revoluția industrială, modernizarea a mecanizat echipamentul de stingere a focului, fapt care a organizat și serviciul pompierilor. În 1868, la ordinul Ministerului de Interne austro-ungar, s-a elaborat legislația privind reglementarea construcțiilor și normele de prevenire și combatere a incendiilor.

Conducerea orașelor Vechiului Regat era efectuată de instituțiile cristalizate în secolul XVII, prin organe de conducere precum magistratul, comunitatea juraților și funcționari. Judele primar din Târgu-Mureș avea, în 1764, îndatorirea de a se ocupa cu bunul mers al orașului, între care buna organizare a pazei contra incendiilor, obligându-i pe locuitori să-și construiască coșuri de fum din piatră și grupând în acest sens casele în cinci categorii de urgență⁸ (în funcție de combustibilitatea materialelor de construcție).

În zonele rurale, funcția de conducere era asigurată de primipili, care rezolvau chestiuni de natură atât militară cât și administrativă. Instituția cea mai importantă în aceste zone era adunarea sătească, unde participau toți membrii comunității pentru a adopta și elabora reguli⁹.

Dezvoltarea formațiunilor de pompieri voluntari

În anul 1817, lista breslelor întocmită de magistratul orașului Târgu-Mureș menționează 20 de bresle cu un număr de 640 breslași¹⁰, mare parte cizmari. Organizația pompierilor voluntari înființată la Arad în 1835, cu acordul puterii centrale, a preluat responsabilitățile breslelor, iar membrii acesteia au primit uniforme și un regulament intern de funcționare. Acesta era primul Corp al Pompierilor Voluntari Civili din Arad¹¹.

După sfârșitul perioadei absolutiste, apar numeroase alte formațiuni de pompieri civili, fără o reglementare unitară, astfel încât la sfârșitul secolului al XIX-lea, în fiecare localitate din Transilvania funcționa câte o formațiune de pompieri voluntari¹². Odată cu fondarea Uniunii Naționale a Pompierilor din

vreme ce au dus o existență separată, pompierii plătiți de primărie fiind cei care au fost profesionalizați, iar formațiunile voluntare au fost desființate.

⁸ Pal-Antal Sándor, *Sigiliile instituțiilor mureșene*, Editura Mentor, Târgu-Mureș, 2013, p.110.

⁹ *Ibidem*, p.121.

¹⁰ SJANCI, fond *Breslele mureșene*, dosar 5/1817.

¹¹ Tarján Rezső, Minárovics János, *Din istoria pompierilor voluntari* (lb.maghiară), Budapesta, 1968.

¹² Pál Judit, *Istoria dezvoltării orașelor din Secuime. 1754–1914* (lb.maghiară), Csíkszereda, 2003, p. 417.

1870, numărul formațiunilor crește, pentru ca în 1914 să funcționeze 2451 de organizații în toată țara¹³.

Breslele erau organizate în entități cu propria organizare și activități administrative, al căror tezaur de experiență a fost preluat de viitoarele formațiuni civile de pompieri, care apelează la propriul steag pentru a se diferenția. Odată cu înființarea unui corp de pompieri voluntari în Sibiu de exemplu, nu negustorii sunt cei care manifestă grija protejării afacerilor, ci diverse categorii de persoane: comercianți, intelectuali, studenți, avocați și funcționari. Astfel, înțelegem că protejarea comunității era considerată și o datorie de onoare, înrolarea și contribuia bănească însemnând totodată apropierea de valori umane: filantropie, prestigiu, binele comun.

Prima lege generală în domeniul prevenirii și stingerii incendiilor a apărut în 1925. Până la acel moment organizațiile și formațiile de pompieri voluntari și-au desfășurat activitatea conform unor reglementări locale și a Decretului nr. 53888 din 1888¹⁴.

După modelul din Ungaria, și în Vechiul Regat serviciile de pompieri puteau fi: oficiale, voluntare sau obligatorii. Orașul era cel care asigura bugetul serviciilor municipale de pompieri, alcătuiia regulamentul de funcționare și făcea angajările. Formațiile voluntare funcționau ca niște asociații înființate din inițiativa proprie a membrilor comunității. Serviciile obligatorii de pompieri au fost organizate și reglementate în localități unde nu funcționau formațiuni municipale sau voluntare¹⁵.

În 1926, comandantul pompierilor, colonel Gheorghe Pohrib, obține aprobarea Ministerului de Războiu ca, începând de la 1 Ianuarie 1927, unitățile de pompieri să fie administrate de către un serviciu din cadrul Inspectoratului Pompierilor Militari. În anul 1935, marile orașe ale țării aveau serviciul de stingere asigurat prin pompieri militari.

Anterior, serviciul de apărare contra incendiilor, era asigurat prin patru sisteme diferite: a) pompieri militari în 12 orașe: București, Iași, Galați, Brăila, Craiova, Ploești, Buzău, Giurgiu, Roman, Bacău, Focșani și Turnu-Severin; b) pompieri profesioniști în câteva orașe din Transilvania, Banat și Bucovina; c)

¹³ Tarján, Minárovics, *op.cit.*, pp.17-18.

¹⁴ Hadnagy Imre József, *Rolul științei în combaterea incendiilor - în special prin prisma evoluției tehnologiei de stingere a incendiilor prin utilizarea apei, până la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial* (lb.maghiară), Budapesta, 2006, p.54.

¹⁵ Szabó Károly, *Istoria apărării împotriva incendiilor în orașul Pécs, Ungaria în perioada dualismului, 1867-1918* (lb.maghiară), vol.III., Tűzoltó Múzeum Évkönyve, Budapesta, 1988, pp.103-103.

pompieri comunali, reprezentați de oameni angajați de primării cu anul, luna sau chiar cu ziua, în unele orașe din Basarabia și Vechiul Regat; d) pompieri voluntari în câteva orașe din Ardeal, Banat și Bucovina¹⁶.

În unele orașe din Ardeal, Banat și Bucovina funcționau simultan, două servicii pentru stingerea incendiilor: pompierii primăriei și formațiunile de pompieri voluntari.

Desființarea pompierilor voluntari și trecerea la serviciul comunal pentru stingerea incendiilor

În toate orașele Transilvaniei, lipsa unui serviciu organizat și prompt în vederea stingerii incendiilor, cu unelte destinate scopului, a fost înțeleasă după multiple tragedii care au afectat viața și bunurile comunității. Condițiile renunțării la formațiunile voluntare rezidă în nevoia trecerii către o formă evoluată de prevenire și stingere a incendiilor, odată cu dezvoltarea comunităților urbane sau rurale. O altă cauză a desființării formațiunilor de pompieri voluntari a fost dorința statului român de a preveni eventuale transformări ale reuniunilor de pompieri, în adunări cu caracter politic, în care să fie plănuite anumite activități împotriva ordinii de stat de după Marea Unire. Faptul era motivat de preponderența maghiarilor și germanilor din cadrul formațiunilor voluntare de pompieri.

Aceeași situație o deducem și din arhivele timișorene. Raportările prefectului Poliției de Timișoara, ne arată că mecanismul transformărilor la nivelul pompierilor. După ce Ministerul de Interne solicită să afle conținutul Statutelor de pompieri voluntari din județul Timiș-Torontal, Poliția îl studiază pentru a înțelege dacă adunările de acest tip pot fi folosite pentru a se discuta chestiuni de natură politică, contrare ordinii statului. La ultimul punct al acestor Statute se menționa că întrunirile pompierilor nu sunt de natură politică și, în cazul în care se va dovedi contrariul, ele se pot dizolva. Este posibil ca Poliția să fi luat măsuri să distrugă întrunirile pompierilor voluntari pentru a elimina orice posibilitate de a discuta sau planifica evenimente nedorite de către ordinea statului, cu atât mai mult cu cât 90% din procentajul pompierilor, erau maghiari și germani; restul erau români, sârbi și evrei. În

¹⁶ Lupașcu Neron, „Activitatea d-lui Colonel Gheorghe Pohrib” în *Buletinul pompierilor români. Organ pentru prevenirea și stingerea incendiilor*, nr. 3, 1937, p. 55. La 1 august 1926, s-a înființat o școală de instructori, la care erau chemați anual, ofițerii, subofițerii și viitorii gradați, aceasta fiind baza viitorului Centru de instrucție al pompierilor.

locul acestor forme de existență, se poate să se fi propus existența pompierilor comunali, mai ușor de supravegheat¹⁷.

Alcătuirea unui istoric al măsurilor de prevenire și stingere a incendiilor din țara noastră, este asemenea unirii unor puncte într-un peisaj în care lisesc informațiile necesare. Unul din documentele principale de la care poate porni demersul înțelegerii felului în care s-a organizat prevenirea stingerii incendiilor în Vechiul Regat, este Regulamentul pompierilor din oraș. Cel mai vechi regulament cu specific pompieristic din Brașov datează din anul 1800, iar autoritățile locale prevedeau următoarele dispoziții: existau plutoane de pompieri cu propriul conducător, pe fiecare cartier; se reglementa o poliție de incendiu, dar și depozitarea combustibilului, a furajelor și a rezervelor de apă; pompierii erau recrutați din rândurile pielarilor, dulgherilor și urloierilor - primii aduceau apă, următorii localizau focul prin dărîmarea construcției incendiate, iar ceilalți stingeau focul¹⁸.

Traducerea „Regulamentului de organizare a pompierilor Municipiului Arad”, aprobat de către Ministerul de Interne din Ungaria în anul 1894, ne arată câteva aspecte comune.

În 1894, că pompierii arădeni care aparțineau de municipalitate erau alcătuiți sub conducerea șefului de poliție, care răspundea de administrația cazarmii; în perioada interbelică, Ministerul de Interne decide ca primarul să preia administrația pompierilor. Conducerea efectivă o avea un comandant al pompierilor, ales pe durată nedeterminată de către Consiliul orașului, ofițer pompier specialist, care avea în subordine „un mașinist, doi șefi de țeavă, un subșef de țeavă, un gornist, 10 pompieri”¹⁹.

¹⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiș (în continuare SJANTM), fond *Prefectura Timiș-Torontal*, dosar 52/1923, ff.93-94. Din raportările Poliției, înțelegem că Timișoara avea 4 posturi de pompieri în anul 1923, dispuse astfel: postul 1 - Piața Mărășești, postul 2 - Piața Mitropolitului Suluțiu, postul 3 își avea sediul în circumscripția IV-Bulevardul Carol I, iar postul 4 se afla în strada Cloșca. Instrucția pompierilor avea caracter militar și se folosea limba germană.

¹⁸ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov (în continuare SJANBV), fond *Primăria orașului Brașov*, dosar 32/1800, anexa 1.

¹⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Oradea (în continuare SJANOR, fond *Primăria Municipiului Oradea*, dosar 6/1931, f.17. „Comandant numai acela poate fi ales care, în afară de cvasicalificarea cerută de legea 1883, I, art.19, dovedește că în specialitatea de pompieri... din punct de vedere moral este neexceptionabil și clinic sănătos”. Documentul arată și condițiile de admitere a pompierilor municipali, precum și atribuțiile comandantului.

În atribuția comandanților de pompieri intra și participarea „în comisia de control instituită în conf[ormitate] cu regulamentul pentru prevenirea incendiilor”, alături de verificarea respectării Regulamentului coșarilor și controlarea depozitelor de lemn pentru a impune respectarea regulilor de prevenire a incendiilor.

În județul Timiș-Torontal, sarcinile comandantului de pompieri ai orașului, pe lângă instruirea subordonaților și coordonarea intervențiilor, erau proiectele de îmbunătățire a tehnicii de stingere și a serviciilor oferite de pompierii comunali, precum și serviciul de pază la cinematografe și Teatru²⁰. Spre deosebire de zona Moldovei, unde nu existau prevederi care să menționeze sarcinile comandantului de pompieri, în Transilvania observăm o grijă susținută pentru avutul public și viața oamenilor. Astfel, candidații la postul de pompier al orașului Timișoara, trebuia să nu fie trecut de 30 ani, cu bune cunoștințe ale meseriei, după angajare fiind trecut în categoria slujitorilor Primăriei, cu drept de pensie după 30 ani de activitate.

Dintr-o adresă a Primăriei Arad, către Oradea, înțelegem că numărul pompierilor crescuse de patru ori în 1931, dar se păstra regulamentul de funcționare din 1894. Un aspect foarte important, neîntâlnit în Moldova sau Muntenia, este existența unui serviciu de pompieri-sanitari, care transportau victimele la spital. Serviciul fusese înființat la 15.10.1904, când pompierii au transformat o căruță acoperită, amenajând o targă la interior și o geantă cu pansamente, transferată de la carul cu unelte. Serviciile erau gratuite pentru persoane lipsite de mijloace, dar prestau servicii și contra-cost, iar banii se virau în contul Primăriei²¹. Același timp de serviciu pentru incendiu și salvare îl regăsim la Brașov, în timp ce la Timișoara se formează o Societate de Salvare.

Specificul activității pompierilor arădeni, în perioada interbelică

Cercetarea surselor arhivistice în ceea ce-i privește pe pompieri, presupune o abordare administrativă, urbanistică și militară, în funcție de etapele evoluției instituției. În perioada de început a pompierilor, răspunderea pentru siguranța comunității la incendii, nu era centralizată, iar informația despre normele de prevenire nu ajungea la populație, cum nu ajungeau la

²⁰ SJANTM, fond *Prefectura Timiș-Torontal*, dosar 52/1923, f.33. Data înființării pompierilor comunali din Timișoara, poate fi considerată 17.08.1923 (cf. fila 40).

²¹ *Ibidem*, f.23. Un Statut al pompierilor din Arad îl regăsim în *Monitorul județului Arad*, nr.2, 12.01.1928.

edilitate nici problemele de construcție a clădirilor. Această lipsă de comunicare făcea din spațiul urban o zonă lipsită de viziune în ceea ce privește protecția în fața incendiilor provocate de atacuri sau neglijență. Turla înaltă a bisericilor sau primăriei, menită să observe incendiile din timp, numai putea suplini lipsa unor utilaje performante de stingere.

În țara noastră, primii pompieri au fost breslașii, și fiecare activitate își avea propria organizare pe timpul marilor incendii, stabilind și o coordonare a activităților pe timpul acestui tip de eveniment. Cetatea și spațiul rural, pentru care a fost inițiat răspunsul meseriașilor, a evoluat însă, către un spațiu urban în plină dezvoltare economică, pentru care toporiștile și cofele de apă erau insuficiente. Faptul că incendii precum cele din industrie, numai puteau fi stinse doar cu apă, cerea oameni instruiți și dotați cu o tehnică de stingere performantă.

Primele „cursuri naționale pentru pompieri”, apar în arhivele arădene cu anul 1905²². La începutul anului 1932, aflăm de la Ministerul de Interne că multe formațiuni de pompieri „în ținuturile noi sunt comandate de persoane cari nu au absolut nici un curs de specialitate, iar altele au urmat asemenea cursuri la Budapesta sau Viena”. Ca urmare, sunt impuse câteva condiții pentru numirea comandanților de pompieri în orașe, în funcție de numărul de locuitori, astfel: „pentru municipii, să fie ofițer de rezervă al armatei române, să aibă absolvit cursul de specialitate instituit de Comandamentul Pompierilor Militari. Pentru orașele mici, să fie subofițer de rezervă al armatei române..., să fi urmat un curs de specialitate la Comandamentul Pompierilor Militari, dacă nu este provenit din pompieri”²³.

Se obișnuia ca firma care producea sau distribuia tehnică în domeniul stingerii, să facă o demonstrație în orașul respectiv, ocazie cu care se transmiteau cunoștințele necesare în manevrarea uneltelor. Fiecare oraș din țară avea un utilaj de stingere de la un producător diferit, în funcție de bugetul disponibil, fapt care făcea dificilă găsirea pieselor de schimb.

Unul din barometrele intervențiilor la care participau pompierii, este documentul numit „Statistica incendiilor”. Raportul comandantului de pompieri municipali Arad, a înregistrat în anul 1930, un număr de 76 de incendii, din care 45 au avut loc pe timpul iernii. Cauzele principale sunt „neglijența” și „supraîncălzirea” [componentelor sobei], din cauza coșului de fum în contact

²²Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad (în continuare SJANAR), *fond Primăria Arad (1805-1925)*, dosar 18/1905; dosar 16/1906.

²³ SJANAR, *fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 51/1931-1932, f.14.

cu materialele combustibile ale acoperișului. A treia cauză de incendiu era nerespectarea normelor de prevenire a apariției focului, fabricile nefiind scutite de asemenea probleme.

Tehnica de stingere și numărul angajaților este un alt aspect care arată implicarea edilității în protecția comunității la incendii. Un raport al primăriei ne arată o secvență din orașul interbelic Arad, văzută de către comandatul pompierilor, pe care o putem pune în paralel cu dotarea învechită care se intervenea la incendii.

Coșarii sunt considerați „organe auxiliare” ale pompierilor, iar colaborarea se făcea în baza legislației, sub forma raportării construcțiilor neconforme cu regulile de prevenire a incendiilor la locuințe. Orice raportare făcută de către coșari, era urmată de inspecția pompierilor, care transmiteau măsurile ce trebuiau luate pentru evitarea incendiului. În același timp, nerespectarea măsurilor impuse de către pompieri, făcea ca, la orice incendiu apărut la acel imobil să fie făcut făcut răspunzător proprietarul.

Astfel, „întreg cartierul Drăgășani/Sarkad reprezintă din punct de vedere al incendiului un adevărat pericol. Atât în timpul războiului, cât și după război, foarte mulți proprietari de case din acest cartier, și-au transformat cămarile de lemne și alte clădiri de scânduri în locuințe și ateliere, instalând... mașine de gătit și zidind hornuri nereglementare. (...) mergând din casă în casă și întocmind un tablou despre toate clădirile nereglementare, cari prezintă un pericol de incendiu, ordonând totodată evacuarea și demolarea acestora...”²⁴.

„Efectivul corpului [pompierilor Arad] se compune din... 35 persoane. Serviciul pompierilor dispune de următoarele aparate și unelte pompierești: o ante-pompă cu debit de 1000 litri pe minut sistem *Marta*, un automobil prevăzut cu echipament pentru focuri de coș, două pompe locomobile cu cilindri de 120 mm diametru [sistem „Seltenhoffer”], două pompe-trăsuri cu cilindri de 100 mm diametru, o scară mecanică de 18 m înălțime, sistem *Magirus*, o scară extrăgătoare de 12 m înălțime, sistem *Köhler*, 10 sacale de fier, o nască de furtun sistem *Dregely*, o pătură de salvare și un sac de salvare”²⁵.

²⁴ SJANAR, fond *Primăria Municipiului Arad*, dosar 194/1931, f.18.

²⁵ SJANAR, *Primăria Municipiului Arad*, dosar 166/1931, f.4. În 1926, fabrica „Astra” Arad furnizează pompierilor autopompa „Robu”, cu debitul de 1200 litri/minut, pe lângă „un automobil uzat și reformat pentru transportul servanților și a pompei de mână, iar altul pentru automobil-ambulanță”, „un car omnibus cu tracțiune animalică, două pompe mobile de mână de 120mm,... o scară mecanică de o lungime de 18 metri... grea pentru transport; model vechi din 1896 și cam scurtă, două pompe de mână fixate pe cărucior; una în cazarma pompierilor, iar cealaltă în Cinematograful Grădiște”, 7 sacale pentru transportul apei (f.8).

„Secția de salvare a corpului [de pompieri] dispunea de 2 autoambulanțe, 1 trăsură ambulanță cu tracțiune animalică și 2 trăsurile pentru transportul bolnavilor de boli contagioase”.

Trăsura-ambulanța era stricată, iar comandantul pompierilor folosește prilejul acestui raport să arate importanței ei pe timp de iarnă, când străzile nu erau practicabile pentru mașini. A doua trăsură era pentru transportul persoanelor decedate. Trăsurile pentru transportul persoanelor cu boli contagioase erau stricate și se foloseau cu schimbul²⁶.

Durata serviciului unui pompier soldat era de 48 de ore, cu un repaus de o zi. Un pompier avea sarcina de „agent de legătură cu cei din tura liberă, astfel încât să fie chemați repede în cazul unui incendiu major.

În timpul lor liber, pompierii puteau efectua un serviciu de 8 ore la teatru, cinematografe și săli de spectacole, „contra unei taxe de prestație mai mult ca minimală”. Teatrul de iarnă însă, avea permanent 3 pompieri de pază. Răspândirile pompierilor făceau ca efectivul de pompieri care mergeau efectiv la intervenții să fie de doar 11, iar la Secția de salvare, 3.

Implicarea pompierilor în aspecte de natură urbanistică a orașului

Pentru eliberarea cererilor de funcționare a „fabricilor, stabilimentelor industriale, depozite”, era nevoie, le lângă avizul Consiliului de Igienă din Arad, inclusiv de inspecția și aprobarea comandantului de pompieri. Cu toate acestea, Primăria nu mai comunica pompierilor lista cererilor aprobate și nici nu le cerea prezența în cazul deschiderii unor noi asemenea locații. „Prin această măsură rolul pompierilor se reduce la localizarea și stingerea incendiilor”²⁷.

Primii comandanți ai pompierilor municipali au fost: Miloș Stancovici (până în noiembrie 1920), urmat de Gheorghe Mihailovits și Aurel Sărac. Pompierii civili aveau o comandă separată, fiind organizați de către Eugen Zaray, cel care editează ziarul „Pompierul” în 1924.

Majoritatea afirmațiilor din lucrarea de față aparțin lui Gh. Mihailovits, comandant care e raportează deseori la legislația ungară din 1890 și 1902, în care Ministerul Comerțului Ungar prevedea ca, „înainte de eliberarea autorizațiunii [de construcție], toate planurile trebuie trimise comandantului Pompierilor pentru a aviza, iar măsurile de prevenire a incendiilor prescrise de

²⁶ SJANAR, fond *Primăria Municipiului Arad*, dosar 95/1934, f.3.

²⁷ *Ibidem*, f.7.

comandantul pompierilor, trebuie luate în mod obligatoriu în autorizațiunea de construcție”. Cazul unei autorizații de construcție emisă în 1933 de Consiliul de Igienă și de Ocrotire Arad, către fabrica de articole textile „Nor-Coc Bonetărie S.A.”, arată că legislația nu era respectată și avizul pompierilor lipsea.

Conform afirmațiilor făcute de comandantul pompierilor din oraș, în adresele către Primărie, avizul sanitar dat de către Consiliul de Igienă, ținea deseori locul avizului emis de către pompieri, cu toate că în el nu erau prevăzute norme de prevenire a incendiilor²⁸.

În privința pompierilor voluntari, aceștia erau întreținuți prin contractele pe care le încheiau cu fabricile, mici subvenții de la Primărie și donații.

O preocupare deosebită în privința construcțiilor, regăsim la Oradea, unde conducerea orașului era obligată să instruiască anual locuitorii orașului în privința dispozițiilor de prevenție cuprinse în prezentul regulament..., vor fi afișate stabil la primărie și în crâșme și localurile publice, în limba statului...”. Spațiile publice în care se organizau diverse evenimente cu public numeros, erau obligată să prevadă un iluminat de rezervă care să indice ieșirile, hidranți funcționali și furtunuri, stingătoare încărcate, un plan de evacuare pus la loc vizibil și interzicerea fumatului la interior.

„Antistia comunală împreună cu comandantul pompierilor este obligată a face anual...inspecții generale de foc și cu această ocazie umblând din casă în casă va cerceta toate edificiile, se va convinge dacă mijloacele legale pentru stingerea focului se află în bună stare, ... se convinge asupra... regulilor stabilite în privința clădirii, proviziunile de nutreț și obiecte cari se aprind ușor, cu un cuvânt exercită un control sever asupra tot ce aparține cercului dispozițiilor de prevenție contra incendiului”²⁹.

Fabricile, uzinele și depozitele comerciale de o anumită mărime erau obligate să înființeze propriile formațiuni de pompieri, pe care să le doteze cu tehnică de stingere și costume de protecție, care să intervină până la venirea pompierilor din oraș.

²⁸ *Ibidem*, f.43-45. Din adresă, înțelegem că Președintele Consiliului de Igienă făcea legătura, fără o îndreptățire anume, între pompieri, edilitate și diversele firme sau persoane fizice care aveau solicitări. Comandantul pompierilor este nemulțumit de medierea făcută de Consiliul de Igienă și amintește importanța aplicării legii și anume articolul 156 din Legea pentru organizarea administrației locale și Regulamentul de poliție locală pentru prevenirea incendiilor (art. 6), cf. fila 49.

²⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Oradea (în continuare SJANOR), fond *Primăria Municipiului Oradea*, dosar 6/1931, f.37.

Demersurile Inspectoratului Pompierilor pentru militarizarea serviciului

Comandamentul Pompierilor Militari, lt.colonel Neron Lupașcu din cadrul Ministerului Apărării Naționale, se adresează Primăriei Arad la 12 iulie 1934, în care arată cele 44 de „orașe din Vechiul Regat și Basarabia”, în care serviciul de stingere al incendiilor era asigurat de către pompierii militari. Din argumentele comandantului pentru trecerea orașului la acest mod de organizare al pompierilor, înțelegem că erau știute limitările pe care le avea specificul organizării pompierilor de către oraș. Toate punctele pot fi supuse criticii, cu excepția ultimului punct, cel mai sensibil pentru edilitate, pentru că vorbește despre o economie la bugetul orașului: „a) instrucția profesională a pompierilor militari este coordonată și urmărită de Comandamentul Pompierilor, care are posibilități de a fi la curent cu toate progresele științei focului; b) oamenii ce formează organizația de pompieri militari se găsesc totdeauna prezenți; c) pompierii fiind recrutați din trupa în termen sunt tineri, deci apti pentru a face eforturi și acte de curaj, lucru ce nu poate fi cerut pompierilor în vârstă; d) Comandamentul poate crea o organizație de pompieri militari cu o sumă mai mică decât aceia pe care Primăria o prevede astăzi în bugetul anual, pentru pompierii comunalii”³⁰.

Ca urmare, comandantul pompierilor din Arad se adresează edilității, afirmând că militarizarea serviciului de stingere ar aduce posibilități mai mare de dotare a formațiunii cu echipamentele atât de necesare, dar pune problema actualului personal cu drept de pensionare, dar fără mari șanse să fie cuprins în noul serviciu militarizat, probabil datorită punctului care prevede încadrarea unor pompieri tineri.

În 18 decembrie 1934, Comisia Interimară a Aradului decide că nu poate trece la sistemul de militarizare a pompierilor, pentru că pompierii existenți și-au câștigat dreptul la pensie și nu pot fi mutați în alte servicii ale Primăriei.

Un alt document al împotrivirii arătate de orădeni, este „Memoriul la anteproiectul de lege pentru militarizarea pompierilor”, întocmit de Aurel Sărac, comandant al pompierilor de Profesiune Oradea și Liviu Mihali, comandant al

³⁰ SJANAR, fond *Primăria Municipiului Arad*, dosar 95/1934, f.65. Tabelul: fila 66. Sumele cu care contribuie marile orașe din țară, către bugetul M.I., pentru întreținerea pompierilor, apar la fila 68. Suma de peste 100.000 lei, o vedem în dreptul orașului Iași, care avea încadrat dublul personalului din alte orașe și anume 111 oameni, astfel: „1 comandant, 2 ofițeri, 10 subofițeri, 3 maștri și 98 oameni trupă” (f.73).

pompierilor Profesioniști și Voluntari, din Valea lui Mihai, în 1936. Ei afirmă că tinerii recruți care urmau să facă un serviciu scurt la pompieri, nu puteau oferi comunității aceeași siguranță în fața incendiilor, pe care o ofereau oamenii cu 10-20 de ani vechime, acuzându-i pe cei din Minister că urmăresc propriile interese de prestigiu și înavuțire, neglijând interesul orașului.

„Pompierul profesionist și izolat este o unitate importantă.. pentru că dela fapta lui izolată poate să atârne de multe ori salvarea atâtor vieți. Ori ca să fie capabil de asemenea fapte i se cer două calități: a) *pregătire profesională și b) pregătirea morală prin dragostea meseriei din care trăiește*. Un militar convins e atunci complet când i-a intrat în sânge. Ori cei douai ani de slujbă obligatorie, cu gândul veșnic la eliberare, și cu grija de a se conserva pentru viața lui particulară viitoare, nici odată nu vor cea un pompier veritabil”³¹.

Concluzii. Pompierul: un mercenar sau mecena?

Unul din aspectele pe care le observă cel care privește în istoria pompierilor, este diferența dintre primele utilaje des țingere, sacale și pompe greu de manevrat, și mașinile rapide de intervenție ale zilelor noastre.

Pompierul de meserie, cel care merge efectiv la intervenție, observă însă alt lucru: uniformele. În timp ce primele uniforme ale militarilor, și pompierilor deopotrivă, conțineau multe elemente de distincție, simboluri precum soarele pe frontispiciul căștii, împreună cu o proeminență deasupra, reminiscență a modelului roman, decorațiuni aurite pe costum și pe elementele uniformei de intervenție, astăzi costumele sunt golite de simbol, păstrându-se doar aspectul practic de protecție.

Odată cu eliminarea simbolurilor însă, a dispărut și semnificația activității, în plan moral, psihic. Pompierul cotidian merge să stingă incendiul, să transporte victimele la spital pentru că este plătit, dar plata nu conferă un sens al muncii, ci apartenența la valori, la un grup. Simbolurile scării de pompier, al topoarelor și casca s-au păstrat încă și apar de timpuriu pe amprente sigilografice ale formațiunilor de pompieri, acestea fiind imaginile care îi distingeau pe salvatori între alte meserii, la fel cum arătau în același timp importanța uneltelor pentru îndeplinirea misiunilor încredințate.

Inițial era o onoare pentru membrii cetății, satului, să facă parte din pompierii voluntari, iar stingerea unui incendiu echivala cu un act de filantropie, de mecenat, datorită faptului că era salvată o familie – deci întreaga

³¹ SIANOR, fond *Primăria Municipiului Oradea*, dosar 6/1931.

comunitate. Mai mult chiar, înainte de militarizarea serviciului și umplerea cazărmilor cu tineri-mercenari, deci desființarea pompierilor civili (profesioniști și voluntari deopotrivă), cunoștințele dobândite de pompieri erau urmarea experienței de 20-30 de ani și transmise urmașului deseori.

Odată cu folosirea sintagmei de „pompieri profesioniști”, în paralel cu cei voluntari, înțelegem cum vedea edilitatea diferența dintre cele două servicii. Cu toate că formațiunile de pompieri voluntari se angajau să vină permanent cu soluții la nevoile comunității de prevenire și stingere a incendiilor, se dotau cu tehnică de stingere suficient de performantă să își îndeplinească misiunea, faptul că nu au putut fi încadrați ca formațiune profesionistă de pompieri, bazată pe coluntariat, arată insuficiența și totodată neputința acestui tip de organizare în vederea problemelor tot mai dificile pe care le punea dezvoltarea orașului privind prevenirea și stingerea incendiilor, apoi implicit securizarea avutului public, a vieții – mai presus de toate. Îndată ce înțeleg asta, comandantii Corpurilor de pompieri voluntari, adaugă cuvântul „profesionist” în titulatură, pentru a transmite că sunt la înălțimea așteptărilor comunității și nu vor să piardă capitalul de încredere primit, mai ales că personalul nu era bazat pe „turiști”, ci pompieri cu o bogată experiență în incendii.

În timp pompierii din restul țării aparțineau de Ministerul de Război³², în Transilvania pompierii orașului erau sub conducerea primarului, ca autoritate a administrației centrale. Aceasta nu înseamnă că serviciul nu era la fel de eficient. Un exemplu bun regăsim în titulatura pe care o poartă pompierii din Târgu-Mureș.

Într-o adresă către Primăria Oradiei, târgumureșenii folosesc expresia de „Regulament al poliției de incendiu a orașului Târgu-Mureș”. Expresia de „poliție incendiară”, folosită în regulamentele Corpurilor de pompieri ai orașului și sub forma „pompierii de profesiune”, arată măsurile active, deseori punitive care trebuiau luate în materie de prevenire a incendiilor, protejarea bunurilor salvate din incendii/inundații, astfel încât să nu fie furate de alți locuitori. În același timp, înțelegem faptul că populația învăța despre necesitatea de a respecta măsurile impuse de municipalitate, care se adapta la progresul orașului. În acest sens, vizitele făcute în diverse obiective, pompierii și municipalitatea împreună, aveau rolul de a găsi soluții la problemele de

³² În anul 1912, prin Înaltul Decret Regal nr. 2222 din 1912 s-a înființat Inspectoratul Pompierilor Militari. Recruții pentru pompieri sunt repartizați direct pompierilor după 1921, fără a fi trecuți prin filtrul Regimentelor Teritoriale de Artilerie.

prevenire a incendiilor, puse de desfășurarea activității în fabrici, mori cu aburi și instituții publice.

În studiul de față am observat, datorită unei incursiuni în trecut, că prezentul îi seamănă oarecum: dotarea unităților de pompieri cu tehnică de stingere a incendiilor și uniforme calitative pentru intervenții, ca principale coordonate ale îndeplinirii misiunii pompierilor față de comunitate, sunt deficitare. Fără logistica necesară confortului și siguranței unei comunități umane, alături de încrederea că sunt la adăpost de pericol, nu putem vorbi de onestitate în relația Ministerului față de angajații săi și comunitate. Ducând raționamentul mai departe, orașul își refuză propria siguranță odată ce respinge căutarea investițiilor în domeniul situațiilor de urgență. Reversul acestui tip de raționament deductiv este faptul că lipsa investițiilor în echipamente de protecție a pompierilor și în mașini sau tehnică de intervenție, ne arată greutatea unui progres economic veritabil, sustenabil: de fiecare dată când cetățile medievale și orașele de mai târziu au făcut acest tip de investiții, ele au fost determinate de înțelegerea progresul economic care transforma fața orașului, deducând astfel nevoia protejării locuitorilor.

„PANAMAUA SKODA”¹

GABRIEL ZVÎNCĂ*

Abstract: *The onerous „Skoda Affair” that took place in the thirties of last century, represented an opportunity for the National Liberal Party to accuse the National Peasant Party of corruption and to defame the prestige of Iuliu Maniu, the P.N.Ț. leader. Starting with March 1933, the scandal had been on the first page of the P.N.L.’s newspaper „Viitorul” („The Future”) for more than few months, the liberals accusing the members of the government for being bribed by the representative of the Skoda company, Bruno Seletzki, in order to complete a burdensome contract for the aquisition of dozens modern cannons that involved some suspect commissions, presumably for bribing important National-Peasant figures. The paper presents the parliamentary debates, the survey as well as the perspective of „Viitorul” regarding the situation and it’s manipulation of the whole issue in it’s favor. It also provides some perspectives of the Romanian democracy in the interwar period with all details about political fights before the beginning of the Second World War.*

Keywords: *democracy, corruption, bribery, Iuliu Maniu, P.N.L., P.N.Ț, Skoda, affair, onerous*

Ieșirea României din Primul Război Mondial a echivalat cu făurirea României Mari prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Vechiul Regat, reprezentând săvârșirea unui ideal național care a însemnat sacrificii de vieți omenești și pagube materiale însemnate. Imediat după semnarea tratatelor de pace cu statele învinse, România și-a fixat ca obiective pe planul politicii externe recunoașterea totală a noii realități politice și teritoriale precum și menținerea prevederilor sistemului stabilit la Versailles, situându-se în tabăra statelor antirevizioniste, fiind membru fondator al Societății Națiunilor².

¹ *Viitorul*, nr. 7558, 2 aprilie 1933

* Facultatea de Istorie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Istorie, an II.

² Alesandru Duțu, *România în istoria secolului XX*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2007, p. 57

Pentru a preîntâmpina tendințele revizioniste ale statelor nemulțumite de deznodământul „Marelui Război”, România a încheiat tratate bi și multilaterale defensive, menite a-i asigura integritatea frontierelor. Astfel, împotriva unei oricărei tendințe agresive ale Ungariei precum și pentru a se opune reînțoarcerii dinastiei de Habsburg în fruntea unei „Confederații Balcanice”, România împreună cu Cehoslovacia și Iugoslavia încheie între 1920-1921 tratate bilaterale în urma cărora se constituie Mica Înțelegere³. Apoi, România semnează tratate bilaterale cu Polonia în 1921 și cu Franța în 1926. În contextul creșterii revizionismului în deceniul al patrulea al secolului XX, Mica Înțelegere se constituie în februarie 1932 într-un „organism internațional unificat”, fiind deschis și altor state, având scopul de a proteja *status quo*-ul din Europa, precum și să intensifice relațiile economice și culturale între statele membre. Totodată, România a jucat un rol important în constituirea Înțelegerii Balcanice în februarie 1934, organizație care avea ca scop asigurarea securității statelor membre (România, Iugoslavia, Grecia și Turcia) fiind îndreptată împotriva unei agresiuni a unui stat balcanic, prevedere ce viza direct Bulgaria care era nemulțumită de tratatul de la Neuilly sur Seine din noiembrie 1919⁴.

Pe plan intern, urmările Primului Război Mondial s-au resimțit la nivelul dotării armatei, aceasta fiind oarecum depășită de către tehnologiile vremii, iar astfel s-a luat în discuția politică modernizarea și refacerea armatei care să corespundă noilor standarde. În acest sens, conform unui document aparținând Cercului de Studii al Partidului Național-Liberal, guvernul lui Ion I.C. Brătianu din 1922-1926 a luat măsuri pentru a asigura dotarea cu echipament a armatei române, asigurându-i cămăși, mantale, vestoane, bocanci etc. Totodată, guvernarea liberală a mai înființat și fabrica I.A.R. oferindu-i un fond de 1,3 miliarde lei, la care s-au mai adăugat și fondurile oferite de guvernarea lui Vintilă Brătianu de 438 milioane lei. În privința armamentului și a muniției, guvernările liberale dintre 1922 și 1928 au oferit 2,1 miliarde lei. Pe lista realizărilor liberale se mai înscrie și programul „pentru organizarea în țară a tuturor industriilor necesare armatei” din ianuarie 1924 prin care s-a constituit „fabrica de pulberărie de la Făgăraș, fabrica de arme portative de la Cugir, sunt puse bazele fabricii de armament și muniții de artilerie de la Copșa-Mică”⁵.

³ *Ibidem*, pp. 57-62

⁴ *Ibidem*, pp. 78-83

⁵ *Afacerea Skoda și înarmarea țării*, Imprimeriile „Independența”, București, 1935, p. 27

Cu toate aceste eforturi, situația armamentului era încă net inferioară cu cea a aliaților care se bucurau de o industrie militară înfloritoare. Pentru a îmbunătăți situația Armatei Române cât și pentru a lua măsuri de precauție împotriva creșterii tendințelor agresive ale mai multor state, Partidului Național-Țărănesc a elaborat un plan de apărare națională care urmărea dotarea cu armament și muniții apelând la ajutor din partea aliaților francezi, polonezi sau cehoslovaci. Astfel, guvernul Iuliu Maniu, prin generalul Cihoski, contactează uzinele Skoda în noiembrie 1928 pentru a moderniza armamentul existent precum și pentru achiziționarea mai multe tunuri și obuziere moderne, o primă ofertă din partea firmei cehoslovace fiind înaintată la 4 iulie 1929⁶. Cu unele modificări față de oferta precedentă, la 17 martie 1930 este semnat contractul nr. 6102 de către generalul Cihoski, Ministru de Război, prin care erau achiziționate „24 baterii tunuri de plumb, 25 baterii tunuri anti-aeriene, 62 baterii obuziere de 100 mm., 45 baterii de 150 mm. , cu câte 500 proiectile”, toate acestea în schimbul a circa 5 miliarde de lei, comandă ce urma a fi onorată pe parcursul a cinci ani⁷. Pe lângă acest contract, guvernul a mai contactat firma Schneider-Creusot pentru achiziționarea de tunuri 105 mm., precum și firma Zbrojovka pentru puști mitralieră⁸, totalul acestor trei contracte fiind de circa 7 miliarde de lei.

Prevederile primului contract a incitat de-a lungul anilor numeroase suspiciuni privind suma colosală pe care a trebuit să o plătească statul român pentru achiziționarea materialului militar. Inclusiv Carol al II-lea, după urcarea pe tron, a cerut regelui Iugoslaviei, Alexandru, să îi ofere detalii despre contractul încheiat de acesta cu uzinele cehoslovace în 1929. După mărturiile lui Armand Călinescu, monarhul a sesizat încă din 1930 că statul român a încheiat un contract cu până la 60% mai scump de cât vecinii iugoslavi⁹. O altă sesizare aparține noului Ministru al Apărării din guvernul Iorga din 1931, generalul Ștefănescu Amza, care raportează că tunurile comandate nu erau operaționale, fiind prea grele și solicită sistarea comenzii, însă nu este dat curs solicitării¹⁰.

Scandalul Skoda a izbucnit în 10 martie 1933 când în timpul unei descinderi la reprezentanța uzinelor cehoslovace din București sub pretextul

⁶ *Raportul în Afacerea „Skoda”*, Imprimeria Centrală, București, 1934, p. 64

⁷ *Idem*, p. 76

⁸ *Adevărul în Afacerea Skoda*, Tipografia „Eminescu”, București, 1934, p. 8

⁹ Armand Călinescu, *Însemnări Politice 1916-1939*, Humanitas, București, 1990, p. 153

¹⁰ Mihai Chioveanu, *Afacerea Skoda*, în „Sfera Politicii”, nr. 84, 2000, p. 16

unei fraude fiscale, se descoperă mai multe acte ce priveau apărarea țării, activitatea unor membri ai Statului Major precum și armamentul României. Bruno Seletzki, directorul reprezentanței, îl telefonează pe ministrul de Justiție M. Popovici și îi solicita ca ancheta să fie oprită. Popovici acceptă această solicitare și îl îndeamnă pe comisarul regal să aplice sigiliile pe seifele din sediul Skoda, urmând ca descinderea să continue a doua zi, la plecare acesta luând câteva documente. Însă, pe seară, Seletzki pătrunde în sediu, rupe sigiliile și distruge documentele care puteau să îl compromită pe el sau pe un partener de al său¹¹, acțiune negată ulterior la interogatoriu, acesta explicând că sigiliul pus pe o casă de fier din sediul Skoda a fost rupt din greșală datorită emoțiilor sale¹². Reacția autorităților în fața acestei acțiuni este ambiguă, fiind necesară intervenția în cadrul Adunării Deputaților a dr. Nicolae Lupu, președintele Partidului Țărănesc, din 22 martie pentru a începe o anchetă în privința Afacerii Skoda. Astfel începe scandalul Skoda, care s-a aflat pe prima pagină a publicațiilor interbelice mai bine de câteva luni și care a oferit prilejul liberalilor, cât și regelui¹³, de a se folosi de acest contract suspicios pentru a duce o propagandă împotriva guvernării național-țărăniste cu scopul de a o retrage de la conducere. Un astfel de instrument de propagandă l-a constituit oficiosul Partidului Național Liberal „Viitorul” prin care membrii partidului reușesc să ducă o amplă campanie de defăimare a imaginii Partidului Național Țărănesc și cu precădere a liderului său, Iuliu Maniu. Prin intermediul acestei panamale, liberalii au reușit să destabilizeze partidul aflat la conducere și să acapareze puterea, scandalul afectând profund opinia publică, nemulțumită deja de guvernanța național-țărănistă, exprimată prin revoltele muncitorilor precum cea a minerilor din Valea Jiului din august 1929¹⁴ și cea a muncitorilor de la uzinele C.F.R. „Grivița” din februarie 1933¹⁵.

Este interesant că între 10 martie și 22 martie 1933, în periodicul liberal nu a apărut un articol cu privire la scandalul Skoda, oferind doar câteva referințe ca pe viitor vor avea să apară informații cu privire la cele întâmplate¹⁶. Această lipsă de informații poate să ilustreze că liberalii doreau prin intermediul

¹¹ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, Paideia, București, 1999, pp. 262-263

¹² *Actul de acuzare în procesul Seletzki*, Atelierele „Adevărul”, București, 1933, p. 27

¹³ Lucru opinat și de Armand Călinescu care era de părere că „regele crede că poate găsi amestecat pe Maniu sau Boilă”, în *Însemnări Politice 1916-1939*, p. 152

¹⁴ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor...*, pp. 200-201

¹⁵ *Ibidem*, pp. 259-262

¹⁶ *Viitorul*, nr. 7543 și nr. 7544, din 16-17 martie

periodicului să formuleze o amplă campanie de defăimare a național-țărăniștilor, și nu doar să informeze cu privire la cele întâmplate. Interpelarea dr. Lupu din 21 martie 1933¹⁷ oferă o bază de plecare pentru viitoarea ancheta formulând o serie de întrebări și cerând arestarea lui Bruno Seletzki pentru spionaj și rupere de sigilii. La această interpelare se asociază și I.G. Duca, președintele Partidului Național Liberal, periodicul marcându-i într-un număr cuvintele îndreptate împotriva lui Seletzki și conducerii care încă nu a luat măsuri împotriva „spionului”. La finalul aceluiași număr din *Viitorul*, sunt aduse aspre critici la adresa guvernului Vaida-Voevod care este acuzat de mușamalizarea cazului și încercarea de protecție a lui Seletzki, iar drept urmare este cerută demisia guvernului¹⁸. În următorul număr al periodicului, pe prima pagină se află atacul virulent al lui I.G. Duca la adresa lui Seletzki din tribuna parlamentară pe care îl acuză de spionaj, invocând naționalitatea sa austriacă și pe care îl suspectează că ar lucra pentru Uniunea Sovietică. Președintele P.N.L. încheie cerând „să se facă lumină” prin arestarea lui Seletzki, printr-o anchetă la ministerul Apărării Naționale și la Marele Stat Major pentru a trage la răspundere persoanele implicate în scandal, cu speranța ca acestea să fie din Partidul Național-Țărănesc. La finalul aceluiași număr se oferă informații cu privire la arestarea lui Seletzki în data de 26 martie precum și acuze la adresa guvernului care a „stat la ordinele unui spion”, care a tergiversat situația oferind timp acuzatului să distrugă documente compromițătoare¹⁹, lucru afirmat și de mărturia lui Armand Călinescu, subsecretar de stat la ministerul de interne la acea dată²⁰. Ideea este continuată în următorul număr care afirmă că guvernul a reușit să manevreze astfel încât probele care ar fi acuzat niște membri influenți ai P.N.Ț. să dispară²¹, opinie regăsită și în discursul lui I.G. Duca din Parlament care invoca, pe lângă acțiunile de spionaj, și problema comisioanelor de pe care ar fi tras foloase diferiți membri ai guvernului.

Mai departe, într-un articol aparținând lui Eugen Titeanu, este expusă incoerența în declarații a membrilor din guvern care încearcă să se apere și acuză intenția lui Vaida-Voevod de a realiza o „Uniune Sacră” a partidelor în

¹⁷ *Viitorul*, nr. 7548, 22 martie 1933, p. 3

¹⁸ *Viitorul*, nr. 7549, 23 martie 1933, p. 3-4

¹⁹ *Viitorul*, nr. 7551, 25 martie 1933

²⁰ „Vaida este pentru mușamalizare”, în Armand Călinescu, *Însemnări Politice..*, p. 151

²¹ *Viitorul*, nr. 7552, 26 martie 1933

privința chestiunii Skoda, evocând refuzul liderului liberal Duca²². De aici și mesajul adresat direct împotriva guvernului care este singurul vinovat de toată această chestiune, care a adus pagube financiare și morale grave statului român, la care nu se poate asocia nici un alt partid politic. La finalul acestui număr este expusă declarația lui Vaida-Voevod din 20 martie cu privire la actele ce au fost sustrate din seiful din sediul Skoda, afirmând că acestea nu erau relevante pentru securitatea statului ci erau legate de livrarea de armament, dorind astfel să ia apărarea directorului reprezentanței Skoda. Periodicul face un atac dur împotriva acestei declarații deoarece numai peste câteva zile Seletzki este arestat, de unde și incoerența premierului, și cere ca ancheta să nu fie făcută de un guvern „care s-a dovedit a fi un apărător al lui Seletzki”.

Continuând linia de acuzații, în numărul din 29 martie, „Viitorul” încadrează Afacerea Skoda într-un ciclu mai lung de „concesiuni scandaloase; împrumuturi oneroase; contracte păgubitoare pentru stat” care a început odată cu venirea la guvernare a Partidului Național-Țărănesc în 1928, acuzând membrii național-țărăniști de îmbogățire peste noapte precum și lipsă de morală²³.

Într-un alt număr al oficiosului liberal, ne sunt expuse considerentele din spatele implicării opoziției în Afacerea Skoda prin care se urmărește înlăturarea guvernării actuale. Articolul nu neagă acest scop și argumentează că cererea de înlăturare a guvernului „n-a pornit din calcule politice sau din dorința de a răsturna cu un moment mai curând guvernul, ci din considerațiuni de ordin moral”. Opinia liberală era că actuala conducere era sortită pieririi, însă scandalul Skoda ar ajuta la scurtarea acestei agonii²⁴. La final, sunt prezentate expulzările a două personaje importante implicate în scandal, „Viitorul” fiind de părere că acestea cunoșteau detalii care ar fi putut fi dezvăluite într-un interogatoriu, iar prin aceste expluzări guvernul încerca și mai mult mușamalizarea cazului.

Un moment important în Afacerea Skoda l-a reprezentat sinuciderea generalului Sică Popescu, din corpul I armată, la 28 martie 1933. Edificatoare este poziția cotidianului liberal care învinovățește guvernul național-țărănesc de această pierdere, lăudând onoarea de care a dat dovadă generalul Sică și aclamând că prin acest sacrificiu se vor deschide adevărurile din spatele

²² *Viitorul*, nr. 7553, 28 martie 1933

²³ *Viitorul*, nr. 7554, 29 martie 1933

²⁴ *Viitorul*, nr. 7555, 30 martie 1933

panamalei Skoda²⁵. Ca și în numerele precedente, la final sunt invocate faptele comise de către guvernul „Vaida-Seletzki”, poreclit astfel deoarece în acuzele aduse conducerii se ia în discuție și subordonarea totală față de reprezentantul Skoda, acesta având puterea să convoace chiar și o sesiune extraordinară a Parlamentului.

Un alt argument adus pentru acuzația de mușamalizare a Afacerii Skoda a fost excluderea deputatului dr. Lupu din Cameră până la finalul sesiunii parlamentare pe baza deciziei comisiei disciplinare. Astfel, acesta nu mai era capabil să se asocieze la interpelările din cazul Skoda, mișcarea fiind interpretată de oficiosul liberal ca o manevră a majorității de mușamalizare a scandalului²⁶. Trebuie să luăm în considerare că această acțiune a național-țărăniștilor a fost inspirată deoarece Nicolae Lupu a fost unul dintre cei mai aprigi susținători ai aflării adevărului în Afacerea Skoda, el aclamând că în spatele scandalului se află însăși imaginea parlamentarismului românesc²⁷. De asemenea, întâlnirile național-țărăniste au fost văzute de liberali ca prilej de discuții în privința Afacerii Skoda și nicidecum pentru a discuta chestiuni importante, precum semnarea Acordului de la Geneva sau chestiunea conversiunilor.

Cu timpul însă s-a ilustrat că documentele care au fost sustrase din sediul Skoda în timpul descinderii nu sunt incriminatori la adresa vreunui membru influent al Partidului Național-Țărănesc, ci doar prezintă câteva date despre contract cât și corespondența dintre Seletzki și câțiva ofițeri superiori. Astfel, discursul din oficiosul liberal a trecut de la „să se facă lumină completă” la acuze aduse guvernului care i-au oferit lui Seletzki destul timp ca acesta să sustragă documente importante din seif și să excludă eventuala implicare a unor personalități influente²⁸. Acest fapt este ilustrat și de mărturia lui Gheorghe Brătianu în fața lui Armand Călinescu care spera ca în documentele extrase să fie implicate nume importante din P.N.Ț.²⁹

Pe măsură ce procesul Seletzki avansează și întâmpină dificultăți, oficiosul liberal se axează pe două chestiuni pe care le consideră vitale în derularea procesului și denunțarea frunțașilor național-țărăniști care au tras foloase de pe

²⁵ *Viitorul*, nr. 7556, 31 martie 1933

²⁶ *Viitorul*, nr. 7557, 1 aprilie 1933

²⁷ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România 1930-1940*, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p. 290

²⁸ *Viitorul*, nr. 7558, 2 aprilie 1933

²⁹ „Ce am crezut noi și ce a fost în realitate?”, în Armand Călinescu, *Însemnări Politice..*, p. 154

urma contractului. În primul rând, „Viitorul” cere să fie tras la răspundere cel care a permis lui Seletzki în seara de 10 martie să intre în sediul Skoda și să rupă sigilile, iar în al doilea rând, se întreabă de ce i s-a permis spionului să fie liber timp de două săptămâni, timp în care a reușit să ia măsuri de precauție și să își pregătească discursul pentru interogatoriu³⁰.

Un alt episod important pentru Afacere a fost refuzul descifrării câtorva scrisori care ar conține numele unor șperțari de către uzinele Skoda din Praga la care au fost trimiși câțiva comisari regali. Acest refuz a fost fructificat de către periodicul liberal și a mai adus încă un argument pentru a se susține că sunt implicați membri importanți ai P.N.Ț.³¹, afirmându-se chiar că guvernul Vaida ar fi fericit de acest refuz³². Aceste nume cifrate au constituit un subiect de dezbatere în Parlament cât și pentru oficiosul liberal, denumiri precum „lemn”; „cauciuc”; „Konsulent” fiind situate înaintea unor decizii ce puteau fi luate doar de către membri ai guvernului, mai târziu aflându-se că erau nume codate pentru reprezentanți ai Ministerului de Finanțe³³.

Închiderea pe furiș a sesiunii parlamentare ordinare în 14 aprilie 1933 a iritat pe național-liberali, aceștia simțindu-se neîndreptățiți deoarece li s-a refuzat ocazia de a aduce un nou atac la chestiunea Skoda-Seletzki prin intermediul interpelării lui Gh. Tătărescu, fapt ce le-a permis să afirme în „Viitorul” că Seletzki era capabil să închidă sesiunile parlamentare, nu doar să le deschidă³⁴.

Pe măsură ce ancheta avansa, s-a aflat că în aceasta panama nu au fost implicate personaje importante, iar astfel Afacerea Skoda a început să scadă din importanță, „Viitorul” oferindu-i o importanță mai redusă decât ca la început, când s-a sperat că în acest scandal să fie implicate nume mari din rândurile Partidului Național-Țărănesc. Oficiosul liberal a rezervat în următoarele numere doar câteva rânduri cu privire la evoluția anchetei, dar a ținut să sublinieze instabilitatea guvernamentală datorată scandalului Skoda precum și diviziunea din interiorul partidului aflat la conducere, care a culminat cu demisia lui Iuliu Maniu din fruntea acestuia și numirea lui Alexandru Vaida-Voevod în locul său în mai 1933³⁵.

³⁰ *Viitorul*, nr. 7559 – 7563, 4 – 8 aprilie 1933

³¹ *Viitorul*, nr. 7565, 11 aprilie 1933

³² *Viitorul*, nr. 7568, 14 aprilie 1933

³³ *Adevărul în Afacerea Skoda*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1934, pp. 35-38

³⁴ *Viitorul*, nr. 7569, 15 aprilie 1933

³⁵ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor..*, p. 264

Pe baza puținelor dovezi nu s-a putut dovedi că sunt implicați membri național-țărăniști în ancheta Seletzki, „Viitorul” fiind de părere că datorită guvernului care a mușamalizat scandalul, cât și datorită lui Seletzki care a refuzat să declare complicități și care a distrus documente compromițătoare nu s-a putut aduce acuze direct la adresa unor membri ai Partidului Național-Țărănesc. Cu toate că în anchetă au fost audiate personaje importante nu s-a demonstrat că sunt alte persoane vinovate în afară de câțiva ofițeri superiori, Bruno Seletzki și Romulus Boilă. Astfel, conform Actului de acuzare în procesul Seletzki din iulie 1933, spionul este judecat doar pentru ruperea sigiliilor³⁶, fapt ce a nemulțumit opinia publică și respectiv officiosul liberal, aceștia cerând să fie trași la răspundere șperțari care au tras milioane de lei de pe urma comisiunilor oferite de Seletzki. Pe parcursul procesului, opoziția s-a arătat profund nemulțumită de faptul că în fața instanței s-a prezentat doar Seletzki, asemeni „unui dinte uitat de Dumnezeu într-o gingie”³⁷, însă a aclamat că Afacerea Skoda „abea începe”, urmând ca să „se facă lumină” și să fie aduși în fața justiției mituiții. Totuși, în 16 august 1933 a fost dat verdictul final în cazul Seletzki, acesta fiind închis pentru 5 ani pentru rupere de sigilii³⁸, dar în continuare „rămâne scandalul politic” în fața căruia se cere a fi aduși șperțarii³⁹.

După închiderea spionului, scena politică din România a început să nu mai acorde o importanță Afacerii Skoda și s-a axat pe conflictele intestinale din Partidul Național-Țărănesc precum și pe acapararea puterii de către național liberali în noiembrie 1933. Scandalul a continuat însă nu a mai ocupat primele pagini din „Viitorul”, fiindu-i acordate câteva rânduri în care erau expuse alte acuze la adresa unor membri apropiați de P.N.Ț., precum Romulus Boilă, nepotul lui Iuliu Maniu, care din 1929 avea o avere imensă pe care nu a putut să o justifice.

Odată ajuns la putere Partidul Național-Liberal a început să dea uitării scandalul pe care l-a promovat cu atâta înflăcărare, cel mai probabil din cauză că și-a îndeplinit un obiectiv, acela de a înlătura pe Maniu și Vaida-Voevod de la conducerea țării. Totuși, în privința Afacerii au rămas mai multe chestiuni nerezolvate care cereau deslușiri precum cifrul „Palaelibus”, în care erau oferite milioane de lei unor necunoscuți, sau mituiții care au profitat și s-au îmbogățit de pe urma contractului.

³⁶ Actul de acuzare în procesul Seletzki, p. 57

³⁷ Viitorul, nr. 7661, 6 august 1933

³⁸ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul...*, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p. 289

³⁹ Viitorul, nr. 7671, 18 august 1933

A trebuit să treacă opt luni de la închiderea lui Seletzki pentru ca să se facă demersuri ca să fie deschisă o nouă anchetă în privința contractului Skoda și în legătură cu actele de corupție și mită ce se învârteau în jurul lui Seletzki. Astfel, la 28 aprilie 1934 Virgil Madgearu înaintează o interpelare la adresa guvernului cerând lămuriri în privința afacerii, pentru a se ilustra dacă au fost implicați membri ai P.N.Ț. sau este doar o înscenare făcută de opoziția de la acea vreme⁴⁰. La această interpelare s-au asociat diferite personalități politice, printre care: dr. Nicolae Lupu, Grigore Iunian, Octavian Goga sau N. Constantinescu-Bordeni. La câteva săptămâni după interpelare, la 12 mai 1934, a fost formată o comisie parlamentară din 30 de deputați din mai multe partide, aflați sub deputatul Aurelian Benteoiu, urmând ca la 30 iunie să fie alcătuită o comisie de anchetă a Senatului. Vreme de 6 luni, comisiile parlamentare s-au ocupat cu cercetarea și alcătuirea raportului care a fost depus în Parlament în 7 decembrie 1934 și dezbătut doar în martie 1935.

Acest raport și-a propus să răspundă la trei întrebări esențiale: 1. era contractul cu Skoda oneros?; 2. dacă da, cine este responsabil?; 3. sunt persoane mituite în contract?. Pentru prima întrebare s-a dovedit că prețul la care statul român a achiziționat tunurile a fost majorat cu aproape un miliard jumătate de lei față de contractul încheiat de Skoda cu Iugoslavia în 1929 și că o treime din contract putea fi executat la uzinele din țară⁴¹. În privința vinovatului pentru acest contract oneros a fost găsit generalul Cihoski, ministrul de Război care a semnat contractul 6102 cu Skoda în martie 1930⁴². Tot aici a fost acuzat ministrul de Justiție din martie 1933, Mihai Popovici, pentru „ilegalitate în exercițiul funcției”, acesta nefiind autorizat să oprească descinderea de la sediul Skoda⁴³. Romulus Boilă a fost acuzat și el pentru că a tras comisioane de pe urma contractului cu firma cehoslovacă, la fel și generalul Georgescu, cărora li s-au adus acuzații de corupere și îmbogățire suspicioasă⁴⁴. Deasupra acestora se situează răspunderea morală pe care ar trebui să o aibă guvernul național-țărănist, acuzat de mușamalizarea cazului⁴⁵, cât și guvernul lui Iuliu Maniu din 1930 care a încheiat contractul oneros cu Skoda, fără a respecta procedurile protocolare de achiziționare a armamentului⁴⁶.

⁴⁰ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul...*, p. 290

⁴¹ *Raportul în Afacerea Skoda*, pp. 9-40

⁴² *Idem*, pp. 40-90

⁴³ *Idem*, pp. 96-103

⁴⁴ *Idem*, pp. 144-145

⁴⁵ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul...*, p. 293

⁴⁶ *Raportul în Afacerea Skoda*, pp. 90-91

După depunerea raportului în Parlament de către deputatul Bentoiu, a luat naștere o amplă dezbatere cu privire la vinovații pentru acest contract oneros, membrii opoziției, acum național-țărăniști, susținând că aceasta a fost mașinațiune ce aparține liberilor sau regelui pentru a defăima imaginea Partidului Național-Țărănist și a lui Iuliu Maniu⁴⁷. De asemenea, în fața suspiciunii de mituire, național-țărăniști și-au găsit un țap ispășitor în persoana generalului Constantin Ștefănescu Amza, implicat și el în scandal⁴⁸. După ce apele s-au mai limpezit iar documentele au fost analizat mai minuțios, P.N.Ț. a ilustrat că scindarea de la uzinele Skoda a fost oprită din ordinul generalului Uică, care frecventa cercurile liberale, de unde și opinia că această afacere a fost orchestrată de către P.N.L. . În schimb, liberali au susținut în continuare implicarea și vinovația guvernelor național-țărăniște pentru încheierea contractului cu Skoda, acuzând că documentele care ar fi trebuit să compromită personaje politice importante au fost distruse sau ascunse de către Seletzki.

După ce a fost depus raportul, a avut loc o sesiune de votare în 13 aprilie 1935 pentru a se stabili dacă generalul Cihoski și M. Popovici să fie acuzați și judecați pentru cele comise. În urma votului, membrul P.N.Ț. nu a fost pus sub acuzare deoarece nu s-a îndeplinit minimum de două treimi din voturi, în timp generalul Cihoski a fost acuzat și mai apoi judecat, urmând ca acesta să fie achitat⁴⁹.

Aceasta a fost Afacerea Skoda, începută din nevoia națională supremă de dotare a armatei prin achiziționarea de armament modern pentru a combate tendințele revizioniste ale unor state europene și pentru a asigura apărarea națională, ea a fost transpusă în planul politic și a constituit motivul de acuzare a mai multor guverne, fie el național-țărănist, liberal sau tehnocratic. De pe urma acestei nevoi naționale au fost semnate contracte cu firmele străine, fiind neglijată industria internă, prin care s-au scurs banii statului în buzunarele unor personaje mai mult sau mai puțin cunoscute. Cu toate că nu s-a atins obiectivul suprem al P.N.L.-iștilor de a-l găsi implicat pe cel mai aprig adversar politic, Iuliu Maniu, ei au reușit totuși să îl îndepărteze de Vaida-Voevod, care a dat crezare Afacerii⁵⁰. Mai apoi din acest conflict intern din P.N.Ț., au avut să profite tot liberali care în noiembrie 1933 au acaparat puterea. Datorită

⁴⁷ *Ibidem*, p. 294

⁴⁸ Vezi interpelarea lui Virgil Madgearu din 28 aprilie 1934; *Monitorul Oficial, Dezbaterele Adunării Deputaților*, nr. 59, ședința din 18 martie 1935, p. 1740-1743 *apud* Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul...*, p. 296

⁴⁹ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul*, p. 300

⁵⁰ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor...*, p. 264

diferitelor implicații și acțiuni „lumina completă” nu a fost făcută în cazul Skoda, fiind scăpați de acuzare cei care au tras foloase de pe urma contractului, dacă dăm crezare liberalilor. Însă cel mai important efect pe care l-a avut acest joc politic a fost pătarea imaginii democrației în România, care a nemulțumit profund opinia publică și care a oferit ocazia legionarilor să se afirme pe scena politică, câștigând din ce în ce mai mult electorat. Totodată a permis regelui Carol al II-lea să destabilizeze sistemul parlamentar din România precum și să divizeze partidele politice, toate acestea având urmări pe distanță lungă, fiind ilustrate la finalul anilor '30, prin instaurarea dictaturii carliste și mai târziu a statului național-legionar.

CONFLICTUL DINTRE CLERUL ROMANO-CATOLIC ȘI ȘVABII NAȚIONAL-SOCIALIȘTI ÎN TIMIȘ-TORONTAL (1933-1944)

DAVID BORCHIN*

Abstract: *The Roman-catholic Church in Banat, under the leadership of bishop Augustin Pacha of the Diocese of Timișoara, partly represented a bastion of resistance and opposition to the ideology of national-socialism that more and more Banat Swabians began to adhere to throughout the 1930's and the first half of the 1940's. His attempts at talking with Hitler directly only ended with him being branded as a supporter of Hitler by both the German and the Romanian press. The conflict between Catholicism and national-socialism was mostly characterized by a kind of modus vivendi by which neither side would openly engage against the other for fear of losing their base of support, even though there were such moments, they ultimately ended in a kind of restraint. The most interesting result of this modus vivendi was the symbiosis between Catholic religious rites and National-socialist uniforms, marches, and songs, as all of the previous Catholic Youth Associations and Catholic schools were handed over to the German Ethnic Group whereupon they were assimilated into national-socialist organizations or had a national-socialist curriculum implemented.*

Keywords: *Nazism, Catholicism, anticlericalism, Banat, World War II.*

Începând cu anii '30, ideologia național-socialistă se răspândește în rândul șvabilor bănățeni în așa fel încât în 1940 deja să se constate că o majoritate dintre ei au ajuns aderenți ai acestei ideologii, lucru care pentru perioada respectivă făcea parte din identitatea națională a germanilor, fiind un criteriu obligatoriu pentru a fi membru în comunitatea poporală germană, *Volksgemeinschaft*, cum erau denumite organizațiile politice ale etnicilor germani din afara Germaniei, cunoscuți sub denumirea de *Volksdeutschen*. Însă, pe lângă această identitate politică, se mai afla și identitatea religioasă și

* Masterand la Facultatea de Istorie – Universitatea din București, Politică și societate în secolul XX, anul II; prof. coord. Prof. univ. dr. habil Florin Müller.

confesională a șvabilor bănățeni care se regăsea în Biserica Romano-catolică, ce a promovat de-a lungul existenței sale în Banat o coabitare interetnică pașnică. Acesta a fost chiar criteriul decisiv pentru ca cineva să aplice pentru statutul de colonist, ca să poată pleca să se stabilească în Banat, în timpul marilor eforturi de colonizare din veacul al XVIII-lea. Deoarece Biserica a avut aderenți și de alte naționalități și a promovat toleranța interetnică în rândul oamenilor săi, iar național-socialismul promova xenofobia, antisemitismul și o notă de anticlericalism, era inevitabil ca cele două forme de gândire să se ciocnească. Cu toate că a fost pe aproape, această ciocnire niciodată nu s-a întâmplat. Astfel, se cuvine a se întreba: ce formă a îmbrăcat ura național-socialiștilor șvabi față de membrii clerului romano-catolic și cât de mult se poate vorbi de conflict, colaborare sau coabitare, în comunitatea șvăbească, între oamenii din cler și oamenii ce au aderat la doctrina hitleristă? Acest articol își dorește să răspundă la aceste două întrebări și să arate că biserica romano-catolică a putut realiza mai multe printr-o coabitare cu sprijinitorii lui Hitler decât printr-un conflict deschis, utilizând ca surse un manuscris, redactat cel mai probabil de Augustin Pacha, ce a fost descoperit de Mihai Panu și editat cu grijă în *Capcanele ideologiei: Opțiuni politice ale etnicilor germani din România*, lucrarea *Învățămintul în limba germană din Banat (de la mijlocul secolului al XIX-lea la sfârșitul secolului al XX-lea)* de Ludwig-Anton Holczinger, precum și rapoarte întocmite de Jandarmerie.

Fiindcă atât statul totalitar dorit de aderenții național-socialismului, cât și Biserica romano-catolică își asumă un rol de autoritate asupra societății, era inevitabil ca, din punct de vedere ideologic, cele două să se ciocnească și să se confrunte în dorința de exercitare a autorității în societate¹. În manuscrisul *Zur Geschichteder Deutschen im heutigen Rumänien*, text redactat în limba română, cel mai probabil de către episcopul romano-catolic Augustin Pacha*, instigările aderenților mișcării național-socialiste contra școlilor confesionale și a celor care le țineau partea, reprezintă motivul deciziei episcopului de a merge în Germania în februarie 1934 pentru a avea o întrevedere cu Adolf Hitler și a-i

¹ Mihai Panu, *Capcanele ideologiei: opțiuni politice ale etnicilor germani în România interbelică*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 20.

* Nu se știe precis cine a fost autorul textului, deoarece numele autorului a fost cenzurat din text, după Mihai Panu, autorul ar putea fi, cel mai probabil, Augustin Pacha, iar cel mai improbabil Franz Kräuter, întrucât există un pasaj ce relatează la persoana I o întâlnire între Augustin Pacha cu Adolf Hitler, iar singura persoană prezentă la acea întâlnire ca un reprezentant al germanilor din România în afară de Pacha a fost Franz Kräuter, a se vedea *Ibidem*, pp. 10-15.

cere acestuia să pună presiune pe organizațiile național-socialiste locale ca acestea să înceteze cu violențele asupra Bisericii². Pacha, numit episcop în 16 octombrie 1930, a fost una dintre principalele voci anti-naziste din Banat în perioada interbelică, când Banatul se afla la confluența extremei drepte de sorginte germană, dar și românească, ultima dintre care își găsea expresia prin ziarul *Svastica Banatului*, care a jubilat la victoria lui Adolf Hitler în Germania, considerând că acum se apropie sentința finală a evreimii mondiale³. Dar această întâlnire a avut efectul revers celui scontat, ceea ce s-a întâmplat a fost că agenția telegrafică germană a difuzat știrea că acesta a venit să ofere un omagiu lui Hitler, în numele comunității șvabești din Banat, scopul acestei știri false fiind discreditarea episcopului la București, în așa fel încât să nu poată apela pentru sprijin nici măcar din partea autorităților centrale din București, din moment ce Berlinul nu a mai fost preocupat de sprijinirea strict culturală a germanilor din străinătate. De acum înainte aderența la doctrina național-socialistă a fost obligatorie pentru oricine își dorea sprijinul Berlinului. În felul acesta, prin jocul aderenților hitlerismului, orice apel la Berlin era făcut să pară ca trădare de țară, iar orice apel la București – ca trădare de neam⁴. Astfel, colaborarea de care a dat dovadă Augustin Pacha, începând cu anul 1934, poate fi văzută ca un „compromis pozitiv”, deoarece, dacă ar fi ajuns să li se opună complet, ar fi riscat să piardă sprijinul comunității germane din Banat⁵.

Mișcarea național-socialistă a fost adusă în Banat de către Karl von Möller, om politic german, care, de altfel, nici nu s-a născut în Banat, ci în Viena, în data de 11 octombrie 1876. Conform lui Mihai Panu, discursul său ideologic din perioada interbelică se poziționează „în logica discursurilor politicianiste cu caracter revendicativ”, iar aprecierile acestuia își găsesc legitimitate în rolul pe care el și l-a asumat: acela de a fi un reprezentant politic al șvabilor bănățeni, sarcină pe care a efectuat-o având în vedere interesele întregii minorități germane din România⁶. După Nikolaus Hans Hockl, Möller a jucat

² *Ibidem*, p. 82.

³ Mihai Panu, „Der Widerstand Gegen Rechtsextremismus: Die antitotalitäre Haltung der Banater Eliten in der Zwischenkriegszeit”, *Trivent Publishing*, 2015 Philosophy, Communication, Media Sciences Series, Volume Saint Gerard of Cenad: Tradition and Innovation, p. 141.

⁴ *Ibidem*, p. 83.

⁵ Ludwig-Anton Holczinger, *Învățămintul în limba germană din Banat (de la mijlocul secolului al XIX-lea la sfârșitul secolului al XX-lea)*, Editura Mirton, Timișoara, 2009, p. 217.

⁶ Mihai Panu, *Filiere și mecanisme de propagandă nazistă în Banat 1933-1945*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 76.

un rol deosebit de important în răspândirea național-socialismului în Banat, acesta având relații cu NSDAP încă din 1922. În Jimbolia, în 1931, a creat prima organizație de tip național-socialist, împreună cu Peter Maurusz. Alte asemenea organizații s-au format și la Timișoara, Aradul Nou și Periam⁷. Conform manuscrisului *Zur Geschichte...*, redactat cel mai probabil de către episcopul Augustin Pacha, Karl von Möller este prezentat drept un senator eșuat, „debarcat de alegătorii săi”⁸. Cert este că el a fost primul *Gauleiter* al Banatului și a editat revista antisemită *Der Stürmer*⁹, ce scotea în 1932 numere în care îi critica pe germanii care pactizau cu politicienii români prin politica de tip „sărut-mâna” și îi făceau direct răspunzători de greutățile cu care ei se confruntau din cauza Marii Crize Economice¹⁰. Prima formațiune politică național-socialistă a germanilor din Banat, *Nationale Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien* (Mișcarea Națională de Reînnoire a Germanilor din România), încerca încă din 1934 să realizeze o apropiere și o colaborare cu Biserica Romano-catolică din Banat, însă cererile cu care veneau erau constant respinse, iar orice colaborare ce se dorea între cele două entități trebuia făcută în termenii și în condițiile impuse de episcopul romano-catolic, Augustin Pacha. După acest eșec, în 9 decembrie 1934, Mișcarea de Reînnoire își arată disprețul față de Biserică, cu ocazia unei adunări ținute de Asociația Agricultorilor Șvabi în comuna Sânpetru Mic¹¹, la care Sepp Komantschek a criticat dur episcopia catolică din Banat pentru faptul că nu apără interesele germanilor, fiindcă înalții prelați ar fi maghiarofili și în școlile confesionale ar duce o politică secretă de maghiarizare¹². Ironia face că presa maghiară chiar îl critica pe Augustin Pacha pentru faptul că acesta nu se ocupa îndeajuns de mult de segmentul maghiar al credincioșilor săi, fiindcă cea mai mare parte a investițiilor Bisericii mergeau către școlile confesionale germane și asociațiile de tineret germane, ceea ce se făcea dintr-o dorință activă de promovare a

⁷ Nik. Hans Hockl, *Das deutsche Banat. Seine geschichtlich-politische Entwicklung und Aufgabe*, Buchdruckerei Anwender&Sohn, Temeschburg, 1940, p. 57 *apud* Mihai Panu, *Filiere și mecanisme...*, p. 90.

⁸ Mihai Panu, *Capcanele ideologiei...*, p. 76.

⁹ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 216.

¹⁰ Mihai Panu, *Capcanele ideologiei...*, p. 77.

¹¹ Aceeași comună unde 6 ani mai târziu avea să meargă Augustin Pacha, ca să țină o slujbă pentru sfințirea unei statui naziste ce semăna mult cu Hitler, în amintirea celor căzuți în Primul Război Mondial, a se vedea nota 27.

¹² *Ibidem*, pp. 38-39.

identității șvăbești, care a fost grav afectată de politica de maghiarizare de pe vremea Dublei Monarhii¹³.

În impunerea autorității în societate, atât Biserica, cât și mișcarea hitleristă s-au folosit de organizații de tineret. În cazul catolicilor, cele mai importante au fost *Der Deutsch-Katholische Jugendbund* (Uniunea Tineretului Catolic-German) cu 5000 de membri, *Die Katholische Deutsche Mädchenkränze* (Grupurile Fetelor Catolice Germane), cu 7000 de membre și mai puțin numeroasa asociație de *Arbeitsgemeinschaft der Jungpriester* (Asociația tinerilor preoți), cu doar 40 de membri¹⁴. În cazul hitleriștilor, una dintre organizațiile de tineret ce a cultivat, cu timpul, valorile național-socialismului a fost *Wandervogel* (Pasăre călătoare), înființată de Nikolaus Hans Hockl, în 1931, pe baza organizațiilor anterioare de *Wandervogel*, ce existau încă din 1926¹⁵. Spre sfârșitul anilor '30, organizațiile de tineret vor crește în număr. Pentru copiii din ciclul gimnazial au funcționat *Bund Deutsche Jugend* (Alianța Tineretului German), *Bund Deutscher Mädchen* (Alianța Fetelor Germane) și *Mädchen Kongregation* (Congregația Fetelor). Primele două promovau ideea purității de rasă, pe când ultima, care inițial a început ca o organizație romano-catolică, era coordonată de profesori-călugări din școlile confesionale ce primeau numai fete cu un grad mai ridicat de educație¹⁶. Se poate bănuși că acest imbold pentru performanță a dus la nazificarea acestei organizații. Trebuie remarcat că, din rândurile șvabilor, cei mai predilecți și cei mai susceptibili ideologiei extremiste erau tinerii, spre deosebire de bătrânii ce aveau o legătură mai strânsă cu Biserica. De asemenea, tinerilor li se ofereau și oportunități de studii în Germania, iar entuziasmul lor pentru o imagine romantică a Germaniei, precum dorința lor de activism politic au făcut din ei unul dintre vectorii principali ai răspândirii național-socialismului în Banat¹⁷.

Un exemplu despre cum arătau activitățile de tineret în organizațiile național-socialiste ne este dat de *Deutsche Hochschulerschaft* (Asociația Studențească Germană), prin intermediul Vecinătăților Germane – București, *Deutsche Nachbarschaften Bukarest*, care, în 5 aprilie 1940, au organizat o seară culturală numită *Heimatabend* (seara de acasă), în care au fost aduși tineri șvabi din Banat, tineri sași din Transilvania și germani basarabeni din

¹³ *Ibidem*, pp. 42-43.

¹⁴ *Ibidem*, p.40.

¹⁵ Mihai Panu, *Filiere și mecanisme...*, p. 90.

¹⁶ Ludwig Holczinger, *op. cit.*, p. 202.

¹⁷ Mihai Panu, *Filiere și mecanisme...*, pp. 93-94.

Basarabia. La această seară culturală, tinerii au cântat cântece și au recitat poezii tradiționale, iar șvabii au vorbit despre istoria lor, despre situația socio-politică din timpul guvernării otomane și cum prințul Eugeniu de Savoia i-a bătut pe turci, pentru care au cântat cântecul *Prinz Eugen der edle Ritter*, iar Florimund de Mercy a adus coloniști în Banat, care au avut de-a face cu un pământ mlăștinos și neroditor, în care pentru prima generație a fost moartea, pentru cea de a doua a urmat sărăcia, iar pentru a treia așa a înflorit pâinea. Istorisirea a continuat cu momentul Revoluției din 1848, după care a urmat politica maghiarizării, ce a afectat grav comunitatea șvăbească, aspect ce se regăsește în romanele lui Adam Müller-Gutenbrunn. După ce au terminat istorisirea, au recitat poezii și au spus zicale în dialect, pentru a avea o cuvântare la final despre starea actuală a războiului în care se află Germania și despre cum șvabii bănățeni își trimit cei mai buni dintre fii să lupte pentru Germania pe toate fronturile. *Heimatabend*-ul șvăbesc s-a încheiat prin cântecul *Fern vom Land der Ahnen* (Departa de tărâmul strămoșilor)¹⁸.

Pe lângă asociațiile și organizațiile de tineret, un alt tărâm pe care Biserica romano-catolică s-a înfruntat cu mișcarea național-socialistă a fost în domeniul educației, unde Biserica a fost adânc implicată încă de la începutul anilor '20, întrucât pentru anul școlar 1923-1924, de pildă, 45,99% din elevii germani frecventau școlile confesionale de limbă germană¹⁹. Ideologizarea acestora și-a făcut tot mai simțită prezența de-a lungul anilor '30, după cum își amintește Sebastian Kräuter:

„Am avut profesori buni, conștiincioși [La Banatia – n.n.]. Și fiecare a avut destul caracter, nimeni nu a vorbit contra bisericii. În timpurile hitleriste, '37-'38, atunci hitleriștii erau contra religiei și erau și atunci și câțiva profesori care nu au vorbit direct contra religiei, că au știut că cei bătrâni, directorul și ceilalți, sunt pentru religie și și-ar fi periclitat postul lor, dacă vorbeau. Dar au avut o atitudine hitleristă, câțiva. Hitleriștii erau în principiu contra religiei, dar ei s-au ferit dacă lumea era credincioasă. Am auzit despre cartea Mein Kampf a lui Hitler și am citit-o și am avut câțiva profesori care erau hitleriști până în adâncul inimii”²⁰.

¹⁸ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond *Grupul Etnic German din România*, dosar 13/1940, ff. 107-108.

¹⁹ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 151.

²⁰ Sebastian Kräuter (1922-2008), intervievat de Adrian Onica în septembrie, octombrie și noiembrie 1999, la Timișoara, în Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 68.

Când venea vorba de educația în limba maternă, atât mișcarea hitleristă, cât și Biserica au avut interesul comun de păstrare a autonomiei culturale și dezvoltare a limbii germane prin participarea la activități social-culturale permise. Mai ales după căderea regimului carlist, aceștia au sperat să realizeze o autonomie școlară și culturală cât mai mare a elevilor și tinerilor din școli. Pe planul acesta, germanii au dat dovadă de solidaritate, ceea ce explică colaborarea dintre național-socialiști și Biserică în perioada aceasta²¹. Acapararea școlilor, în speță a școlilor confesionale, a reprezentat o țintă de maximă importanță pentru național-socialiști, care doreau să acapareze complet învățământul de limbă germană prin dictonul *Gleichschaltung der Schule mit der Kirche* (sincronizarea școlii cu biserica), prin care se urma, conform lui Franz Kräuter, distrugerea învățământului confesional în Banat și atragerea copiilor din medii dezavantajate în sfera doctrinei hitleriste, prin a le oferi mese gratuite²². Astfel, acest scop a putut fi realizat după oficializarea Grupului Etnic German din România, în 20 noiembrie 1940. Prin Legea nr. 977 din 1941, Grupul Etnic German a primit dreptul de a prelua învățământul german, atât cel de stat, cât și cel confesional, singurele excepții fiind școlile confesionale care făceau parte din asociații religioase recunoscute prin Legea Cultelor. În cazul județului Timiș-Torontal, asemenea școli au fost Liceul Catolic de Fete „Notre-Dame” din Timișoara, liceul *Piarist*, *Minorit* și *Salvatorian*, precum și școala *San-Marco* din Teremia Mare²³.

La 16 martie 1941, episcopul Augustin Pacha a semnat un protocol cu liderul Grupului Etnic German, Andreas Schmidt, prin care a trecut toate școlile confesionale germane ale Bisericii Romano-catolice în proprietatea Grupului Etnic, iar în 12 iunie 1942 sunt predate singurele 3 școli confesionale germane ale Bisericii evanghelic-luterane de către Wilhelm Staedel²⁴. Prin decembrie 1943, conform Legiunii de Jandarmi Timiș-Torontal, a început să circule un manifest adresat germanilor, în special celor bătrâni, contra Grupului Etnic German, pentru faptul că a confiscat proprietățile Bisericii Luterane²⁵.

²¹ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 205.

²² *Ibidem*, p. 232.

²³ *Ibidem*, p. 216-217.

²⁴ *Ibidem*, p. 217.

²⁵ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (în continuare SJTAN), fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 619, dosar 18/1940, f. 264.

Odată ajunși sub autoritatea Grupului Etnic German, ideologia național-socialistă a fost introdusă în curricula școlară, copiii fiind educați în spirit hitlerist. Aceștia ieșeau din școli cu concepții de superioritate rasială și etnică, în așa fel încât ajungeau să folosească doar salutul hitlerist²⁶. Cel mai adesea, cei ce promovau aceste valori erau cadre didactice, care făceau parte din Grupul Etnic German. Un exemplu ilustrativ de profesori care își îndoctrinau elevii este profesorul Rudolf Hollinger de la Liceul Romano-catolic de băieți *Banatia*, care, la nunta unui fost elev, ce s-a ținut în comuna Peciu Nou, a venit cu 23 de tineri și a avut o cuvântare, în care ar fi spus „*coeziunea națiunii germane trebuie să fie o stâncă de piatră iar sângele națiunii germane este sfânt*”²⁷.

În Timiș-Torontal existau școli cu limbă de predare în germană în 94 de localități. Conform lui Holczinger, suprafața totală a terenurilor agricole ce aparțineau unor instituții de învățământ era de 726 de hectare, dintre care 424 de hectare au fost trecute în proprietatea Grupului Etnic German, adică 58,40%²⁸.

Colaborarea Bisericii cu mișcarea național-socialistă a dus la o simbioză interesantă între cele două sisteme de valori, atunci când aveau loc sărbători tradiționale la care se țineau slujbe și predici catolice, urmate de marșuri militare și cântece naziste. Astfel, în 22 septembrie 1940, în comuna Covaci, s-a ținut serbarea recoltei, la care au participat tineri din Timișoara, Sânnandrei, precum și din comună. Ea a început cu o slujbă religioasă la biserica romano-catolică de la ora 8 dimineața. După încheierea slujbei, la ora 9, tinerii, îmbrăcați în uniforme național-socialiste²⁹, s-au grupat în formațiuni de marș și au mers în pas de marș, cântând cântece hitleriste, până pe câmpul comunal, unde au continuat sărbătoarea în stil național-socialist, cu concursuri sportive și cuvântări despre starea lumii în care trăiesc³⁰. Un alt caz ce ilustrează simbioza dintre organizațiile național-socialiste și Biserica romano-catolică este, în decursul anilor 1938-1938, cel al tinerilor șvabi din Timișoara, care, prin organizațiile *Deutsche Jugend* și *Deutsche Mädchen*, au mers până în Orșova să participe la conferințe culturale cu tente clar naționaliste și simpatii hitleriste,

²⁶ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 208.

²⁷ *Ibidem*, p. 211.

²⁸ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 218.

²⁹ „*Toți tinerii au fost îmbrăcați în costume hitlerești anume: Cămașă albă, pantaloni scurți negri, ciorapi albi lungi, pantofi negri, centuri cu patob iar pe poftale cu semnul fulger și cu capul gol, iar fetele în rochii albe, vosturi negre, ciorapi albi, sanțeluțe negre în față*”, SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 573, dosar 14/1940, f. 70

³⁰ *Ibidem*.

umblând cu steaguri ce imitau sigla SS, împreună cu tineri sași din Sibiu. Atât tinerii șvabi, cât și cei sași au reușit să participe la aceste conferințe cu sprijinul dat de Biserica romano-catolică, respectiv evanghelic-luterană. Tinerii din Timișoara erau adesea însoțiți de preotul catolic Petru Tasch, pe când cei sași erau însoțiți de Matei Nutzi, iar cazarea acestora se făcea la căminul *Domus Catolica* din Orșova³¹. Alt exemplu de colaborare a fost sfințirea unei statui naziste din comuna Sânpetru Mic de către episcopul Augustin Pacha. Statuia a fost menită să îi comemoreze pe germanii care au murit în Primul Război Mondial, iar figura statuii semăna mult cu Adolf Hitler și purta haine ce se asemănau îmbrăcămintei hitleriste³². Conform lui Holczinger, până în anii 1941-1942, toate organizațiile și asociațiile Bisericii Catolice din Banat au fost asimilate Grupului Etnic German, care a căpătat personalitate juridică în 20 noiembrie 1940, prin *Decretul Lege nr. 830*³³, pe când, după Mihai Panu, această asimilare ar fi fost consfințită prin circulara nr. 1537/1941 din 6 mai 1941³⁴.

În ceea ce privește modul cum arăta discursul anticlerical al național-socialiștilor, un exemplu de un asemenea discurs se poate regăsi într-o scrisoare interceptată de Secția de Jandarmi Rurali Deta, trimisă de către o cunoștință din Germania unei prietene din Moravița, pe nume Hilde Koch, în 9 aprilie 1940. În această scrisoare, prietena Hildei Koch susține că preoții și călugărițele ponegrec Germania, dar că în Germania preoților și călugărițelor nu li se mai permite să predea în școli, iar în spitale urmează să fie dați afară, deoarece pot fi găsite infirmiere care pot fi mai de folos decât aceștia. De asemenea, o părere mai neobișnuită ce este exprimată în scrisoare este că în Germania, dacă preoții și călugărițele întrețin relații sexuale cu elevii, nu îi așteaptă nimic mai puțin decât azilul de nebuni³⁵.

Întrucât în literatura de specialitate nu există nicio informație concretă cu privire la asemenea abuzuri comise de către clerul romano-catolic din Banat, în stadiul actual al cercetării, cel mai probabil această informație nu este nimic mai mult decât o defăimare sau o bârfă între două cunoștințe. Însă, ea reflectă

³¹ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 203.

³² SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 573, dosar 12/1940, f. 107.

³³ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 213.

³⁴ Mihai Panu, *Capcanele ideologiei...*, p. 36.

³⁵ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (în continuare SJTAN), fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 573, dosar 12/1940, f. 104: „Es ist richtig, daß man Pfaffen und auch Nonnen hier eingesperrt hat. Aber die Leute vergessen anscheinend aus welchem Grunde, dieser folgte. Denn wenn sich Pfaffen und Nonnen an ihren Schülern in abscheuungswürdigerweise sexuell vergehen, da gebührt ihnen wohl nichts anderes als das Zuchthaus“.

atitudinea anticlericală ce se manifesta în rândul național-socialiștilor, la nivel informal. Faptul că membrii Bisericii sunt văzuți într-un mod atât de grosolan poate explica lipsa crescândă de respect a șvabilor față de instituția Bisericii. În orice caz, Biserica romano-catolică a dat dovadă de solidaritate cu drama călugărițelor discriminate în Germania, prin persoana Mariei Elmann, directoarea gimnaziului de fete romano-catolic „Notre-Dame” din Lipova, care primea asemenea călugărițe la ea în institut. Așa și-au găsit refugiul Maria Cassilda, care a fost expulzată din Germania în 1937, și Maria Leontin, care a plecat din Franța și s-a stabilit în Lipova, donându-și întreaga avere școlii și unui azil de bătrâni ce funcționa lângă gimnaziu³⁶.

Această atitudine anticlericală urma să devină mai accentuată și mai violentă în 28 decembrie 1941, când șeful secției Vinga, Constantin Popescu, raportează comandantului Legiunii de Jandarmi, Ioan Peșchir, că tinerii șvabi au încetat să mai frecventeze bisericile și că îi insultă pe preoții romano-catolici, pe care îi ponegresc ca fiind „trântorii pământului”, le cercetează originile etnice pentru a afla dacă aceștia sunt germani, deoarece cred că majoritatea sunt de fapt unguri, slovaci și cehi, și insistă ca aceștia să nu își mai țină predicile în limba latină. Cazuri mai concrete de acțiuni antireligioase au avut loc în Satchinez, unde icoanele au fost date jos de pe zidurile școlii gimnaziale, motivul fiind că „*Isus Cristos a fost jidan, iar Maica Domnului o simplă femeie*”, și în Orțișoara, unde preotul a primit o scrisoare anonimă, în care i s-a comunicat că, dacă îi mai obligă pe copii să salute cu *lăudat să fie Domnul Isus Cristos*, va fi împușcat. Nota informativă concludă că tinerii își doresc reformarea credinței romano-catolice, iar bătrânii se opun acestor dorințe³⁷. Într-o notă informativă ulterioară, din 14 ianuarie 1942, se raportează că tensiunea dintre tineretul național-socialist și Biserica Romano-catolică crește pe zi ce trece, că tinerii fac propagandă contra preoților, a căror viață privată au început să o cerceteze cu scopul de a afla lucruri cu care i-ar putea discredita, că au început să scoată icoanele și crucile din școlile confesionale și să susțină că crezul lor hitlerist în liderii și organizațiile lor este o religie în sine și că ei altă religie nu mai recunosc. Nota mai adaugă că sursa acestui nou imbold de anticlericalism ar proveni de pe urma unei acțiuni orchestrate de Alfred Rosenberg, care răspândește o propagandă anticlericală prin broșuri în România și că preoții,

³⁶ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, pp. 172-173.

³⁷ SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 619, dosar 373/1940, f. 70.

de frica de a nu fi ridicăți de la domiciliu de organizații SS și împușcați, nu se plâng nimănui de ceea ce li se petrece³⁸.

Din diferite ordine informative ale Legiunii de Jandarmi, reiese faptul că propaganda anticlericală se intensifică prin aceea că organizațiile național-socialiste organizează adunări în care îi îndeamnă pe șvabi să nu meargă cu copiii la biserică, în caz contrar putând fi amendați sau supuși altor constrângeri de felul acesta³⁹. În luna iunie se constată faptul că clerul a început să se organizeze, cu scopul de auto-apărare, îndeosebi pentru apărarea obiectelor de cult din biserici și din școlile confesionale, în timp ce în cadrul șvabilor naziști s-a ales câte un om care să conducă acțiunea anticlericală, care să dea exemplu celorlalți prin a nu mai merge nici el, nici familia sa, la biserică⁴⁰.

Cu toate acestea, nu s-a ajuns niciodată la un conflict deschis și violent. Motivul? Cel mai probabil, alienarea segmentului social cel mai apropiat Bisericii și cel mai sceptic nazismului, anume bătrânii. Astfel, conform unui ordin informativ al Legiunii de Jandarmi Timiș-Torontal din 11 iulie 1942, deoarece preoții nu ar mai ține predici religioase în școli odată cu începerea anului școlar, „bătrânii șvabi nu vor să mai știe de organizațiile hitleriste, nu mai salută cu Heil Hitler și nici nu mai plătesc cotizațiile”⁴¹. În martie 1943, Legiunea de Jandarmi dă încă un ordin informativ secțiilor și posturilor, să cerceteze informația conform căreia Episcopia romano-catolică din Timișoara ar fi chemat 25 de capelani, pentru a-i convinge să plece pe front, să țină predici soldaților, să încerce să lupte contra propagandei hitleriste și să-i readucă pe credincioși în sânul Bisericii⁴². În Jimbolia s-a raportat în luna octombrie că liderii din Grupul Etnic German își îndemnau membrii să nu mai meargă la biserică, întrucât după război își vor putea alege fiecare ce religie își dorește, iar preoții care se opun deschis acestor îndemnări se trezesc cu casele lor murdărite⁴³. În comuna Teremia Mare, în timpul unei slujbe religioase, un băiat a sărutat o față în public în biserică în timpul slujbei, spre hazul tuturor. Tânărul preot capelan, Jakob Pless, a întrerupt slujba de supărare, susținând că

³⁸ *Ibidem*, f. 71.

³⁹ SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 619, dosar 18/1940, f. 38.

⁴⁰ SJTAN, fond SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 619, dosar 373/1940, f. 170.

⁴¹ SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar 619, dosar 18/1940, f. 149.

⁴² SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Timiș-Torontal*, nr. inventar.619, dosar 6/1940, f. 244.

⁴³ SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi*, nr. inventar 619, dosar 373/1940, f. 301.

nu mai era nicio diferență între național-socialism și comunism: „Acum, cu toții, mai mult materialiști decât spirituali în doctrinele pe care le propagă”⁴⁴.

Într-un final, disputa dintre cele două instituții s-a sfârșit odată cu încheierea războiului, iar regimul comunist ce s-a instalat în România după aceea a privit acțiunile lui Augustin Pacha ca fiind acelea ale unui sprijinitor al celui de-al Treilea Reich și ale unui agent al Vaticanului⁴⁵. De aceea, el va sfârși condamnat la muncă silnică la penitenciarul de la Sighet.

Astfel, revenind la cele două întrebări de la începutul studiului: Ce formă a îmbrăcat revulsia șvabilor hitleriști față de Biserica Romano-catolică? Se poate vorbi de conflict, colaborare sau coabitare între Biserică și mișcarea național-socialistă? S-a văzut că revulsia a provenit în cea mai mare parte din rândul tineretului, iar aceasta s-a manifestat în cele mai rele dintre cazuri prin amenințări la adresa preoților, dar, când aceasta devenea prea accentuată ducea la supărarea bătrânilor, care dădeau vina pe organizațiile hitleriste (și pe bună dreptate, atunci când aceștia se manifestau o lipsă totală de respect față de o instituție foarte importantă pentru bătrâni, o instituție care apăra interesele și promova dezvoltarea culturală a șvabilor, chiar până în punctul în care primea critici din partea presei maghiare pentru faptul că majoritatea investițiilor mergeau către școlile confesionale de limbă germană și către asociațiile de tineret de limbă germană). Cât despre relația de conflict, colaborare sau coabitare, din ce s-a văzut, Biserica romano-catolică și mișcarea național-socialistă nu au ajuns niciodată la un conflict deschis și violent, însă nici nu se poate vorbi de o colaborare între cele două întrucât întotdeauna a existat o neîncredere reciprocă între cele două instituții, în special în persoana lui Augustin Pacha, care, conform Legiunii de Jandarmi, își instruia preoții ce plecau pe front să facă contra-propagandă, adică să se pronunțe împotriva național-socialismului. Astfel, relația dintre Biserica romano-catolică și mișcarea hitleristă a fost mai curând una de coabitare, în care ambele instituții, public, se respectau una pe cealaltă, dar în privat se detestau și nu puteau aștepta decât să scape de oponentul ideologic. De aceea, mișcarea hitleristă a dorit abolirea școlilor confesionale și a asociațiilor catolice de tineret, în vreme ce Augustin Pacha își îndemna prelații ce urmau să plece pe front la contra-propagandă a mișcării național-socialiste.

⁴⁴ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 221.

⁴⁵ Ludwig-Anton Holczinger, *op. cit.*, p. 174.

HOLOCAUSTUL ROMILOR ȘI PAPALITATEA

FLORINELA NACIU-RUȘCEA (GIURGIA)*

Abstract: *Over the years, the Papacy has had a lot of controversies about the role played by Pope Pius XII during the Second World War - long time he was accused of missing of reaction to the deportations and exterminations that took place at the time. The issue of the Holocaust turned out to be a sensitive issue to the Papacy even after the war, including the Holocaust of the Roma (Porrajmos). The paper follows the steps taken by the Roma leaders at the European level to receive compensation for the suffering suffered at that time, one of the prominent exponents being the Romanian Roma leader Ion Cioaba. In 1984, he appealed to Pope John Paul II to support the Roma movement in this regard, obtaining compensation, while describing his personal experience during his deportation to Transnistria, in the „Lacio Drom” journal, which appeared in Italy, at the request of the leaders of the organisations Centro Studi Zingari and Nomadi Opera, Mirella Karpati and Bruno Nicolini. It is closely followed how the Papacy reacts - or not - throughout the period after the Second World War and until the 1990s, when the international lobby on the subject has lost its intensity.*

Keywords: *Papacy, Romas, Holocaust, compensations, Ion Cioabă*

Holocaustului din timpul celui de Al Doilea Război Mondial i-au căzut victime nu numai evreii, ci și alte grupuri etnice, sociale sau sexuale minoritare, considerate un pericol pentru puritatea rasei, în Germania și în țările satelit sau ocupate. Mai puțin cunoscut, Holocaustul romilor, numit în limba lor Porrajmos, a însemnat deportări, exterminări și sterilizări forțate cărora le-au căzut victime, după unele estimări, circa 500.000 de oameni¹.

În România, măsura de deportare a romilor în Transnistria în perioada 1942-1944, decisă de conducătorul statului de la acea vreme, mareșalul Ion Antonescu, a vizat, conform istoricilor, circa 25.000 de persoane. Jumătate

* Doctorand, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie din Târgu Mureș.

¹ Ian Hancock, în Stone, D, ed. (2004), "Romanies and the Holocaust: A Reevaluation and an Overview", *The Historiography of the Holocaust (article)*, Basingstoke and New York: Palgrave, susține că numărul ar putea fi între 500.000 și 1.500.000.

dintre cei deportați „la Bug” nu s-au mai întors, murind din cauza frigului, a tifosului și a altor boli, precum și a înfometării.

Pe fondul șocului descoperirii ororilor Holocaustului, problema acordării compensațiilor pentru victime a fost un timp ocultată, revenind însă în prim-plan în anii '60-'70 ai secolului trecut, după apariția unei legi prin care statul vest-german acorda despăgubiri persoanelor care au suferit în urma persecuțiilor naziste.

Măsura a suscitât preocupare pe plan internațional, atât din partea liderilor romi – între care s-a numărat bulibașa din Sibiu, Ion Cioabă (nume de cod „Pițu” și „Florescu”) – cât și a instituțiilor de stat, în România, vorbim de organele de Securitate, interesate de intrarea de valută în țară și cu care Cioabă a avut o relație considerată de unii cercetători drept obedientă².

Astfel, într-o notă a Inspectoratului Județean Sibiu de Securitate, privind aprobarea deplasării lui Ion Cioabă la o întrunire a Uniunii Internaționale a Romilor, care urma să aibă loc în aprilie 1984 la Geneva și să ia în discuție problema despăgubirilor pentru romii deportați în cel de Al Doilea Război Mondial, se arată că acesta *„în perioada 1970-1972, sub controlul organelor de securitate (s.n.) a organizat întocmirea de dosare pentru fiecare țigăn din țara noastră, care a suferit în perioada hitlerismului (...) în vederea obținerii de despăgubiri din partea statului vest-german”*.

Atunci, au fost înregistrate circa 35.000 de dosare, care au fost depuse de Ministerul de Interne al Republicii Socialiste România la Ministerul de Interne al RFG. În acestea, în cadrul operațiunii „Recunoștința”, nu mai puțin de 155.126 de persoane, de toate etniile - români, germani, evrei, romi, se declarau victime ale persecuțiilor naziste din România și care cereau despăgubiri în valoare totală de circa 180 de milioane de mărci germane.

Ministerul de Finanțe vest-german a decis stoparea demersurilor pentru despăgubirea tuturor solicitanților din RSR, în mai 1971 fiind închise negocierile cu partea română în acest sens, după descoperirea unor dosare complet falsificate³.

Demersurile în sensul obținerii de despăgubiri pentru romii deportați în Transnistria au fost reluate în anii '70-'80, pe fondul intensificării acțiunilor

² Manuela Marin, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, Mega, Cluj-Napoca, 2017, vol. I, p. 89.

³ Mădălin Hodor, *Securitatea și problema despăgubirilor de război*, partea a III-a, în *Revista 22*, 03.06.2015, <https://www.revista22.ro/securitatea-si-problema-despagubirilor-de-razboi-ii-56375.html>, accesat în 25.10.2018.

organizațiilor Roma și Sinti în acest sens, derulate la nivel european, și l-au avut ca principal exponent tot pe Ion Cioabă (sprijinit de colaboratorul său apropiat, sociologul Nicolae Gheorghe), care a acționat de această dată la îndemnul Uniunii Internaționale a Romilor (Romani Union) și, din nou, cu sprijinul interesat din partea Securității statului.

În acea perioadă, Ion Cioabă a fost recunoscut de organizațiile internaționale drept liderul proeminent al romilor din România, el fiind ales membru în Prezidiul Uniunii Internaționale a Romilor în 1981, având numeroase contacte cu reprezentanții romilor pe plan european și întreprinzând, alături de aceștia, o serie de acțiuni pentru recunoașterea Holocaustului romilor în timpul celui de Al Doilea Război Mondial și acordarea de despăgubiri celor care i-au căzut victime.

Dincolo de aceste aspecte, Cioabă avea mai întâi de toate o legitimitate morală, întrucât s-a numărat între romii deportați în Transnistria, pe când avea 8 ani.

În cursul acțiunilor de lobby făcute la nivel internațional, inclusiv în scrisori trimise cancelarului RFG Helmut Kohl, el a argumentat de fiecare dată că măsurile întreprinse contra romilor în timpul celui de Al Doilea Război Mondial au avut motivații rasiale, fapt admis în cele din urmă la nivel politic de Germania în 1981, după Congresul al III-lea al Uniunii Internaționale a Romilor desfășurat la Göttingen din luna mai a aceluiași an, care a luat în discuție un punct nevralgic al luptei activiștilor romi din acea perioadă: *“asasinarea de către fasciști a 500.000 țigani și (pentru care) se vor cere despăgubiri pentru țiganii uciși de la R.F. Germania”*⁴.

În 1983, Cioabă a vizitat Italia, întâlnindu-se acolo cu Bruno Nicolini de la Opera Nomadi (organizație care ținea legătura între țigani și statul italian) și de Mirella Karpati, de la Centro Studi Zingari, cu care a discutat probleme organizatorice referitoare la preconizatul al patrulea congres al romilor. De atunci datează și apelul făcut de el către Papa Ioan Paul al II-lea, în care i-a cerut sprijinul în vederea obținerii de despăgubiri.

Astfel, conform notelor Securității statului, el *“a vizitat un muzeu al victimelor țiganilor din perioada holocaustului în care sunt expuse fotografii, obiecte din lagărele de exterminare în masă de la Auschwitz, Birkenau, Dachau și altele. Cioabă Ion le-a povestit și despre intenția guvernului antonescian de exterminare a țiganilor din România, prin deportarea forțată în Transnistria, la Bug. La rugămintea*

⁴ Manuela Marin, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, Mega, Cluj-Napoca, 2017, vol. II, p. 304.

numitei Mirella Karpati, Cioabă Ion a acceptat să publice aceste lucrări în revista țiganilor din Italia, <Lacio Drum>. Bruno Nicolini, fiind impresionat de suferințele țiganilor din România în perioada antonesciană, lucruri necunoscute de el, i-a sugerat lui Ion Cioabă să trimită și Papei Ioan Paul al II-lea o copie a articolului respectiv și o scrisoare în care să-l roage spre a-l sprijini în obținerea de despăgubiri de la statul german pentru suferințele țiganilor din România, victime ale fascismului, lucru acceptat și făcut de către Cioabă Ion (s.m.)⁵.

El însuși a relatat organelor de Securitate că în timpul călătoriei “a luat la cunoștință despre preocupările țiganilor din Italia de a obține despăgubiri de la statul german, invocând motivul exterminării din timpul celui de al II-lea război mondial și că a fost sfătuit de RAJKO DURIC, secretarul general al Prezidiului ROMANI UNION, și de BRUNO NICOLINI, conducătorul țiganilor din Italia, să procure date și documente referitoare la aceste acțiuni pe teritoriul țării noastre și să acționeze ca și țiganii din România să primească despăgubiri. După obținerea acestor despăgubiri ROMANI UNION preconizează strângerea fondurilor necesare în vederea construirii unui teatru țigănesc și a unui monument omagial, într-o țară ce va fi stabilită ulterior”⁶.

Scrisoarea lui Ion Cioabă către Papa Ioan Paul al II-lea a fost trimisă din Italia, în septembrie 1983, acesta descriind experiențele teribile din Transnistria – “clipele de groază pe care le-a trăit în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, imaginile din lagăr care i-au rămas adânc întipărite în memorie cu toate că era abia un copil”. Între acestea se numără episoade de teroare, în care românii au fost percheziționați, fiindu-le luate toate obiectele de preț, escortați de jandarmi până la Prut și “împușcați fără milă” dacă s-au opus confiscării căruțelor, împușcarea bătrânilor și a celor bolnavi din convoaie, ducerea celorlalți în lagăre și adăpostirea lor în bordeie scobite în pământ sau sub cerul liber, expuși frigului, foametei și epidemiilor, mai ales celei de tifos exantematic, moartea, evadarea, cu riscul împușcării sau strivirii lor cu tancurile și în final lipsei de bani pentru a plăti trecerea Prutului. În final, Cioabă îi cerea sprijinul Papei pentru obținerea despăgubirilor⁷.

În 1984, într-o notă a Securității din Sibiu se arată că din relatările lui Cioabă reiese că Uniunea Mondială a Romilor a angajat avocați de prestigiu și „acționează pentru obținerea de despăgubiri pentru toți țiganii din Europa care au fost persecutați de naziști”, că suma acceptată de guvernul vest-german

⁵ Manuela Marin, *op.cit.*, vol. II, p. 342-353.

⁶ Manuela Marin, *op.cit.*, vol. II, p. 349-350.

⁷ Manuela Marin, *op.cit.*, vol. II, p. 355-357.

pentru fiecare persoană ar fi de aproximativ 15.000 de mărci și că astfel de despăgubiri au fost deja primite “de țiganii din Iugoslavia, Bulgaria și din alte state”⁸.

Tot din acel an datează și o interceptare a unei discuții avute de Ion Cioabă cu medicul legist din județul Sibiu, dr. Ivan, legată de posibilitatea examinării și eliberării unor adeverințe medicale pentru romii care au fost deportați în Transnistria⁹.

Colecția revistei “*Lacio Drom*” (“*Drum bun*”, în limba romani) din perioada 1975-1997, editată de Centro Studi Zingari, pe care am studiat-o la Centrul Fossoli din Carpi, Italia, relevă demersurile făcute pe plan internațional de liderii romi, inclusiv de Ion Cioabă, pentru recunoașterea Holocaustului romilor, precum și relația Papalității cu acest subiect.

Trebuie spus că, pentru Papalitate, problema Holocaustului a fost tot timpul, după război, una deosebit de sensibilă. Nici nu se putea altfel, din moment ce Papei Pius al XII-lea (Eugenio Pacelli) încă i se reproșează lipsa de reacție în legătură cu deportările și exterminările care s-au petrecut în timpul celui de Al Doilea Război Mondial¹⁰. În timpul Holocaustului au pierit milioane de persoane, inclusiv circa 500.000 de etnie romă, în ceea ce romii au numit pe limba lor Porrajmos (distrugere).

Discuția despre acțiunea sau inacțiunea Papalității se cere însă ceva mai nuanțată. Majoritatea documentelor din arhiva Vaticanului sunt încă secrete, însă există o serie de sugestii din această zonă, că lucrurile ar sta diferit. Atât

⁸ Manuela Marin, *op.cit.*, vol. II, p. 358-359.

⁹ În cursul discuției, se face referire la persoane “care au rămas invalizi din cauza alimentației cu un tip special de fasole sau de mazăre, stricată, că știu că unii au venit cu niște leziuni nervoase de nu mai mergeau bine”, “unii cu mâinile, alții cu picioarele” – informație care se regăsește parțial și într-o notă de convorbiri între ambasadorul român Constantin Oancea și secretarul german de stat Paul Frank din 1971, din perioada pregătirii vizitei președintelui federal Gustav Heinemann în România, în care primul afirmă că partea română a predate “o documentație convingătoare” pentru solicitarea de despăgubiri, privind categoriile de persoane care au suferit direct de pe urma persecuțiilor naziste, bunurile de care au fost deposedate persoane și autorități din România, “experiențe pseudo-medicele” și respectiv “persoane internate și hrănite cu mazăre furajeră la Wapniarka” (în Manuela Marin, *op.cit.*, vol. II, p. 395).

¹⁰Cea mai cunoscută lucrare este *Hitler's Pope* (1999), al cărei autor, jurnalistul John Cornwell, a susținut chiar că Papa Pius al XII-lea ar fi fost antisemit, reproșându-i chiar colaborarea cu nașiștii. În urma numeroaselor reacții contrare, venite din partea istoricilor, dar și din zona iudaică, a admis ulterior că este imposibil de judecat motivele tăcerii Papei din timpul războiului, „când Roma a fost întâi sub călcâiul lui Mussolini și apoi ocupată de germani”, dar că acesta ar fi trebuit să-și explice atitudinea, după război.

Papa Benedict al XVI-lea cât și Papa Francisc au anunțat în ultimii ani că doresc să deschidă arhivele, pentru a face lumină în acest caz. Primul a făcut referire la scrisori care ar fi fost trimise de Papa Pius al XI-lea (Papa dinaintea lui Pius al XII-lea), lui Hitler în 1934, deci la scurt timp de la preluarea puterii decâtre liderul nazist. Scrisorile respective – ar căror conținut nu a fost dezvăluit - ar urma să fie tipărite în cadrul unei colecții de documente din arhiva secretă a Vaticanului. Cel de al doilea a anunțat deschiderea anticipată (adică la mai puțin de 70 de ani de la decesul Papei) a arhivelor în cel îl privește pe Pius al XII-lea, tocmai pentru a clarifica rolul relația acestuia cu autoritățile naziste și, se pare, și rolul jucat de propaganda sovietică în reproșurile care i se aduc, de colaboraționism¹¹.

Este cert că Papa Pius al XII-lea nu a condamnat niciodată explicit Holocaustul. Există însă numeroase sugestii, inclusiv din partea Papalității, că sunt dovezi clare potrivit cărora, din contră, Papa a intervenit, atât cât s-a putut, în diferite perioade ale războiului, pentru victime, fiind nevoit să se abțină de la reacții foarte ferme, pentru a nu pune în pericol viața celor deja deținuți de naști.

Următorul Papă, Ioan al XXIII-lea, a normalizat într-un fel relațiile cu lumea comunistă, pontificatul său mergând în direcția reconcilierii, în plin război rece, pe considerentul că *“omul căzut în greșeală rămâne întotdeauna o ființă omenească și nu-și pierde niciodată posibilitatea de a se elibera de greșeală și de a-și deschide drum spre adevăr”*¹².

Sub pontificatul acestuia, Biserica s-a orientat spre ideile de *“ascultare”* și *“iubire”*, printr-o deschidere spre dialog cu non-catolicii, non-creștinii și chiar ateii¹³.

Opera de bază a Papei Ioan al XXIII-lea este considerată Conciliul Vatican II, convocat de el în 1962, la care a invitat reprezentanți bisericești din toată lumea, participarea fiind de circa 2.860 de persoane¹⁴. Chiar dacă Papa Ioan al XXIII-lea a trăit doar prima sesiune a Conciliului, opera sa, prin care a deschis Bisericii catolice un nou drum, modern, bazat pe dialog și conciliere între oameni, a fost continuată de următorii Papi, cei mai fervenți susținători ai

¹¹ <https://sspx.org/en/news-events/news/pius-xii-are-secret-documents-soon-be-published-33281>, accesat în 1.11.2018.

¹² citat din ultima sa enciclică, *Pacem in terris*, rostită la 11 aprilie 1963, preluat de Paul Poupard, *Papa*, Corint, București, 2001, p. 90.

¹³ Idem.

¹⁴ Paul Poupard, *Conciliul Vatican II*, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2008, p. 7.

acestei căi bazate pe înțelegere fiind cel care i-a urmat, Paul al VI-lea, și Papa Ioan Paul al II-lea, participant în acele zile la lucrările Conciliului.

Papa Ioan al XXIII-lea a chemat episcopii, Ordinele, Universitățile Catolice și Facultățile de Teologie din toată lumea, spunând *“Veniți să fim împreună, să punem capăt dezbinărilor”*, iar un număr de 18 Biserici necatolice i-au acceptat invitația și au trimis peste 100 de observatori conciliari.

Convocarea Consiliului Ecumenic a fost pus în relație directă cu Al Doilea Război Mondial și necesitatea de a vindeca rănile celor două conflagrații mondiale:

*“Pentru prima dată în istorie, Părinții Consiliului vor aparține, în realitate, tuturor popoarelor și națiunilor și fiecare va contribui cu inteligență și experiență, pentru a vindeca cicatricile celor două conflicte care au schimbat profund fața tuturor țărilor”*¹⁵.

Alături de discuțiile și precizările strict teologice asupra Bisericii, Episcopatului și Sfintei Liturghii, la Conciliul Vatican II au fost abordate *“Comunitatea umană”, “Viața comunității politice” și “Ocotirea păcii și dezvoltarea comunității națiunilor”*¹⁶, iar liniile directe trasate de Papa Ioan al XXIII-lea (care a trăit doar prima sesiune conciliară, încheiată în decembrie 1962) au fost păstrate și de cel care i-a urmat, adică Papa Paul al VI-lea. În *Gaudium et Spes* se afirmă, printre altele:

*“În planul de iubire al lui Dumnezeu, toți oamenii sunt chemați să constituie o singură familie și să se comporte reciproc ca niște frați. Omul nu va ști să fie pe deplin om decât în măsura în care trăiește în această fraternitate, în care primatul iubirii nu este o valoare adăugată, ci o dimensiune comunitară esențială persoanei. Aceasta pentru a vorbi despre interdependența dintre propășirea persoanei și dezvoltarea societății, despre respectul datorat oricărei persoane umane fără excludere, inclusiv adversarilor. Deoarece oamenii, dotați cu un suflet rațional și creați după chipul lui Dumnezeu, au aceeași natură și aceeași origine. Toți, răscumpărați de Cristos, se bucură de aceeași vocație și de același destin divin. Trebuie să depășim etica individualistă, să lucrăm pentru binele comun care asigură pacea socială”*¹⁷.

Următorul Papă, Paul al VI-lea, a declarat că îi va continua opera lui Ioan al XXIII-lea. Acesta este primul Papă care a făcut gesturi politice clare în favoarea celor care au suferit în timpul Holocaustului. Între acestea se numără

¹⁵ http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/it/messages/pont_messages/1962/documents/hf_j-xxiii_mes_19620911_ecumenical-council.html, accesat în 12.11.2018

¹⁶ Paul Poupard, *Conciliul Vatican II*, p. 102-103.

¹⁷ Paul Poupard, *ibidem*, p. 96.

întâlnirea cu episcopi și preoți deținuți la Dachau, cu romii, în tabăra de la Pomezia, și exculparea evreilor de moartea lui Isus.

În 1965, Papa Paul al VI-lea s-a întâlnit cu episcopi și preoți care au fost deținuți în lagărul de la Dachau, apreciindu-le curajul atât lor, cât și al confrăților lor italieni și polonezi cu care se întâlniseră anterior și cu care împărtășiseră o soartă comună și eliberarea lagărului, din urmă cu 20 de ani. Papa a spus că s-au dovedit adevărați discipoli ai lui Hristos, în ce privește suferințele îndurate cu umilință și în ajutorul reciproc, în spiritul iubirii de Dumnezeu, și că, amintindu-și de cei care nu s-au mai întors, sunt chemați ca prin sacrificiul lor să contribuie la opera de reconciliere și de înțelegere între popoare¹⁸.

În același an, Papa Paul al VI-lea a participat la aniversarea a 20 de ani de la înființarea Națiunilor Unite, ocazie cu care a dat glas unui mesaj al Sfântului Scaun într-un moment *“deopotrivă măreț și fericit”*, arătând că acesta este epilogul unui pelerinaj laborios în căutarea oportunității de a vorbi tuturor popoarelor – reprezentate la ONU - , așa cum spune și Mântuitorul: *“Mergeți și duceți vestea bună tuturor națiilor”*.

Papa a spus că e conștient că vorbește în numele celor morți și al celor vii – al celor care au murit în războaiele teribile din trecut, cu gândul la o lume a păcii și a armoniei; și al celor vii care au supraviețuit războaielor și care, în inimile lor condamnă dinainte pe cei care ar încerca să le repete; și pentru cei din generația tânără care are toate motivele să spere într-o omenire mai bună. Dar și în numele celor săraci, dezmoșteniți, nefericiți, care își doresc dreptate, o viață demnă, libertate, prosperitate și progres.

“Oamenii vin spre Națiunile Unite, ca și cum ar fi ultima lor speranță pentru pace și armonie, aducând aici tributul lor de onoare și de speranță, laolaltă cu ale noastre. De aceea, acest moment este unul minunat și pentru ONU. Știm că sunteți pe deplin conștienți de acest lucru. Deci, ascultați acum restul mesajului nostru, care se îndreaptă complet spre viitor. Acest edificiu pe care l-ați construit niciodată nu trebuie să cadă din nou în ruine: trebuie să fie îmbunătățită și adaptat la cerințele pe care istoria lumii le va avea pentru el. Marcați o etapă în dezvoltarea omenirii. Din fericire, revenirea este imposibilă; trebuie să mergeți înainte”¹⁹, le-a spus Papa reprezentanților Națiunilor Unite, insistând că relația dintre națiuni trebuie să

¹⁸ http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651117_sacerdoti-dachau.html, accesat în 12.11.2018.

¹⁹ http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651004_united-nations.html, accesat în 12.11.2018.

fie bazată pe rațiune, justiție, drept și negociere, și nu pe forță, violență, război, frică și înșelăciune, doar astfel putând servi ca bază pentru un sistem ordonat și stabil al vieții internaționale.

El a îndemnat statele ONU să meargă mai departe pe acest drum al păcii și al egalității, arătând că este imposibil ca cineva să se considere frate, dacă nu este plin de umilință, pentru că mândria duce la luptă pentru dominație. Iar mesajul Papalității este ca astfel de lucruri să nu se mai întâmple niciodată, pentru că așa, cum a spus Kennedy în urmă cu 4 ani: "*Omenirea trebuie să pună capăt războiului, sau războiul va pune capăt omenirii*", a subliniat Paul al VI-lea²⁰.

Potrivit Papei, ONU este o școală care le predă oamenilor pacea, dar este abia la început:

"Așa cum știți foarte bine, pacea nu este construită prin intermediul politicii și al unui echilibru de putere și interese. Este construită cu mintea, cu idei, cu muncă în acest scop. Voi lucrați la acest mare efort, dar sunteți abia la început. Oare lumea își va schimba vreodată perspectiva egoistă și belicoasă care a împins până acum o parte atât de mare a istoriei sale? Este greu de a prevedea viitorul, dar ușor să afirmăm că lumea trebuie să se stabilească cu fermitate pe calea spre o nouă istorie, o istorie pașnică, una care să fie cu adevărat și pe deplin umană, cea pe care Dumnezeu a promis-o oamenilor. Calea este marcată dinainte de tine, iar prima este dezarmarea. Dacă vreți să fim frați, să lăsăm armele să ne cadă din mâini. Pentru că o persoană nu poate iubi, având arme ofensive în mâini. Armele, mai ales acele arme teribile pe care știința modernă le-a oferit, dau naștere la vise rele, alimentează sentimente rele, creează coșmaruri, ostilități și rezoluții întunecate, chiar înainte de a provoca victime și ruine. Ele cer cheltuieli enorme și întrerup proiecte de solidaritate și de muncă utilă. Atâta timp cât cineva rămâne o ființă slabă, schimbătoare și chiar răutăcioasă, armele defensive vor fi, din păcate, necesare. Dar curajul și calitățile voastre bune vă îndeamnă la a găsi mijloacele de a garanta securitatea internațională fără a recurge la arme. Acesta este un scop demn de eforturile voastre și acest lucru îl așteaptă oamenii de la voi", a subliniat Papa.

El a îndemnat ONU să lucreze nu doar pentru a elimina conflictele dintre state, ci de a face posibil ca statele să lucreze unul pentru celălalt, acesta fiind idealul pe care omenirea îl visează și reflectarea planului lui Dumnezeu - un plan transcendent plin de dragoste - pentru progresul societății umane pe pământ, amintind că această idee, a dragostei creștine, se regăsea și la Papa Ioan al XXIII-lea, în enciclica "*Pacem in terris*".

²⁰ Idem.

Potrivit Papei Paul al VI-lea, ceea ce trebuie să stea în centrul tuturor preocupărilor este respectul pentru om și demnitatea sa umană, el accentuând că resursele minunate ale științei, tehnologiei și organizării trebuie să fie în slujba omului, și nu folosite ca instrumente de distrugere.

“Încă un cuvânt, domnilor, un ultim cuvânt. Edificiul pe care îl construiți nu se bazează pe fundații materiale și terestre, căci în acest caz ar fi construit pe nisip. El se bazează pe conștiințe. Da, a sosit timpul pentru <convertire>, pentru transformare personală, pentru reînnoirea interioară. Un nou mod de a gândi despre om, despre viața comunitară și, în final, un nou mod de a gândi despre căile istoriei și destinul lumii. După cum spune Sf. Pavel, trebuie <să punem pe omul nou, care a fost creat după Dumnezeu, în dreptate și sfințenie a adevărului> (Efeseni 4:23). A sosit timpul când o pauză, un moment de reculegere, reflecție, s-ar putea spune de rugăciune, este absolut necesar pentru a ne putea gândi în urmă, la originea noastră comună, istoria noastră, destinul nostru comun. Apelul la conștiința morală a omului nu a mai fost niciodată atât de necesar ca acum, în ani marcați de un progres atât de mare. Pericolul nu vine din progres sau știință; e omenesc. Dacă sunt folosite bine, ele pot rezolva un mare număr de probleme ale umanității. Pericolul real provine de la omul care are la dispoziție instrumente tot mai puternice, care sunt la fel de bine pregătite pentru a provoca ruina, cum sunt pentru a obține cuceriri înalte. Într-un cuvânt, edificiul civilizației moderne trebuie să fie construit pe principii spirituale, pentru cei capabili să aducă lumină și inspirație. Și suntem convinși, după cum știți, că aceste principii indispensabile ale înțelepciunii superioare nu se pot baza pe nimic decât pe credința în Dumnezeu. Pentru noi, în orice caz, și pentru toți cei care acceptă revelația inefabilă a lui Hristos, El este Dumnezeul cel viu, Tatăl tuturor oamenilor”, a conchis Papa.

Papa Paul al VI-lea și-a întărit spusele și prin exemplul personal. Primul contact între Papalitate și romi a avut loc, după război, în 26 septembrie 1965, la inițiativa Papei, care a dorit să-i întâlnească²¹ și a mers în tabăra de la Pomezia, din apropiere de Roma, unde a dat același mesaj de pace, care se poate construi doar prin apărarea demnității persoanei. Evenimentul a fost evocat la 26 de ani distanță de Papa Ioan Paul al II-lea:

“Apoi, mergând ca pelerin, însoțit de consilieri ai Sfântului Scaun, în tabăra din Pomezia, Papa a dorit să sublinieze în mod elocvent serviciul pe care Biserica este chemată să îl facă în slujba familiei umane. Ea (Biserica, n.m.), credincioasă învățăturilor Mântuitorului, reamintește că umanitatea, numai printr-o deschidere

²¹ Evenimentul este amintit în discursul Papei Ioan Paul al II-lea din 1991, la exact 26 de ani de la întâlnire, conform *Il Discorso del Papa*, publicat în revista *Lacio Drom*, nr.6/1991, p. 30 și *L'Osservatore Romano* din 27 septembrie 1991.

sinceră către toate componentele sale, se poate gândi la construirea unui viitor comun, în care apărarea demnității persoanei, în special a celor care sunt încă marginalizate, fundamentează și garantează o nouă eră de solidaritate și pace. La sfârșitul acelei <zile memorabile>, cum a numit-o, Papa Paul al VI-lea a încurajat solemn Madona Regina țiganilor, binecuvântând tradiția care vede în pelerinii credincioși principalele sanctuare din lume. Acea zi de 26 septembrie 1965 a marcat un pas important în acțiunea pastorală a Bisericii față de poporul vostru”²².

Aceeași sursă adaugă că primului contact amintit, din 1980, i-au urmat și altele, fiind amintite ca relevante Convențiile internaționale organizate de Consiliul Pontifical pentru îngrijirea pastorală a migranților și persoanelor itinerante din 1980 și 1989 (Consiliul amintit reprezintă o structură special creată, care informa Papalitatea despre problemele specifice ale acestora, fiind condus de Monseniorul Giovanni Cheli, în calitate de președinte), precum și vizitele pastorale în dieceza de la Roma și pelerinaje în diverse țări ale lumii²³.

Cu toate acestea, în toate cazurile, apelurile liderilor romilor pentru sprijin în vederea obținerii de compensații au rămas fără un răspuns concret, Papalitatea mergând pe mesajul de iertare și iubire frățească. Cel puțin așa rezultă din colecția revistei “Lacio Drom”, în care a apărut scrisoarea liderului rom român Ion Cioabă²⁴ - cuprinzând descrierea ororilor prin care au trecut romii deportați în Transnistria - și în care nu se mai regăsește nicio continuare a subiectului; dar și din colecția de documente ale Securității Statului din arhiva CNSAS, privitoare la romi, publicate recent de cercetătoarea Manuela Marin.

O copie a scrisorii trimise de Ion Cioabă Papei Ioan Paul al II-lea, în septembrie 1983, din Italia, în care descrie experiența deportării în Transnistria,

²² “Recandosi allora pellegrino, accompagnato da alcuni Padri Conciliari, nel vostro accampamento di Pomezia, il Papa intese sottolineare in maniera eloquente il servizio che la Chiesa è chiamata a svolgere nei confronti della famiglia umana. Essa, fedele agli insegnamenti del Redentore, ricorda che l’umanità, solo aprendosi ad una sincera intesa fra tutte le sue componenti, può pensare di costruire un futuro comune, dove la difesa della dignità della persona, specialmente di quanti sono ancora emarginati, sia posta a fondamento e garanzia di una rinnovata epoca di solidarietà e di pace.

A sigillo di così <memorabile giornata>, come volle lui stesso definirla, Paolo VI incoronò solennemente la Madona Regina degli Zingari, beneducendo la vostra tradizione che vi vede pellegrini fedeli presso i principali santuari mariani del mondo.

Quel 26 settembre del 1965 segnò veramente una tappa importante nell’azione pastorale della Chiesa verso il vostro popolo.”

²³ Lacio Drom, nr.6/1991, p. 30.

²⁴ Lacio Drom, nr. 2-3/1984, p. 54-56.

prin care a trecut e când era doar un copil, și solicită sprijin în vederea obținerii de despăgubiri pentru romii victime, se află în arhiva CNSAS. Ea este relevantă pentru a afirma că suferințele îndurate, descrise mai jos, ar fi justificat primirea unui răspuns – a oricărui răspuns - din partea Papalității.

În perioada post-război, Papalitatea avea să facă numeroase gesturi prin care să-și dovedească simpatia pentru romi și pentru suferințele îndurate, evitând cu grație de fiecare dată subiectul sprijinului pentru acordarea compensațiilor pe care aceștia le cereau.

Astfel, în același an, în 1984, în 30 martie, reprezentanții Papalității s-au întâlnit cu romii și voluntarii Opera Nomadi în zona Fosse Ardeatine din Roma, simbol al crimelor naziștilor (locul a fost ales simbolic, întrucât între victimele de la Fosse Ardeatine nu s-au numărat romi, ci partizani italieni și evrei), pentru a comemora printr-o mesă 40 de ani de la decretarea de către aceștia a *“soluției finale”* în ce îi privește pe romi. Deportările, inițiate de Germania în 1936, în Italia în 1938 și apoi în toate țările satelit, și-au atins punctul de maximă intensitate în 1943-1944, cu masacre în masă cărora le-au căzut victime romii.

Potrivit relatării din *“Lacio Drom”*²⁵, apărute sub titlul *“La parole del Papa” / “Cuvintele Papei”*, participanții au parcurs o *“via Crucis”*, între Fosse Ardeatine și catacombele Sfântului Calist, evocând astfel prin comparația cu suferințele lui Isus Hristos pe cele îndurate de romi în cel de Al Doilea Război Mondial, și au amintit, în luările lor de cuvânt, martiriul atât de multor victime rome ale violenței de-a lungul istoriei.

Cu același prilej, Cardinalui Agostino Casaroli, secretar de stat, a rostit un mesaj din partea Papei Ioan Paul al II-lea, în care a insistat pe ideea de iertare creștină. Astfel, mesajul a făcut referire la *“semnele de pace și iertare față de cei care s-au făcut instrumentele tragediei și violenței inexplicabile”* împotriva nomazilor în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Papa cerându-le romilor *“să persevereze în a oferi o adevărată mărturie creștină chiar și în mijlocul dificultăților lor zilnice”*:

“Suveranul Pontif a apreciat că manifestarea religioasă menționată mai sus a fost de neprețuit pentru a reînnoi semnele de pace și iertare față de cei care s-au făcut instrumente ale tragediei și violenței inactive împotriva grupului etnic nomad, în timpul ultimului război mondial. Adresând țiganilor un gest cordial și de bun augur al festivităților de Paște sfinte și bucuroase, îi îndrumă să persevereze cu încredere în scopul de a oferi o mărturie creștină autentică chiar și în mijlocul dificultăților actuale ale existenței lor zilnice. Un

²⁵ *Lacio Drom*, no. 2-3/1984, p. 2.

*angajament al acestor auspicii este binecuvântarea apostolică pe care Sfinția Sa o acordă tuturor Țiganilor, ca semn de bunăvoință deosebită*²⁶.

În 1991, în 25 septembrie, președintele Consiliului Pontifical pentru îngrijirea pastorală a migranților și persoanelor itinerante, Monseniorul Giovanni Cheli, s-a întâlnit cu președintele Romani Union, Rajko Duric, și preotul Bruno Nicolini, de la Opera Nomadi, în cadrul unui seminar internațional organizat cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la prima apariție a revistei "Lacio Drom", promovată de Centro Studi Zingari, punctul culminant fiind anunțul primirii în audiență a delegației liderilor romi de către Papa Ioan Paul al II-lea, în următoarea zi²⁷.

Relatările ample din "Lacio Drom" evidențiază însă o schimbare de optică, dar și de strategie, ca și scăderea interesului pentru subiect, care a lăsa locul altora, mai presante, pe agenda publică a anilor '90.

Astfel, Holocaustul și suferințele lor au fost amintite în câteva rânduri de liderii romi în cursul întâlnirii cu Monseniorul Giovanni Cheli, însă mai degrabă ca suport pentru cererile de natură politică (în cadrul întâlnirii, Nicolae Gheorghe a vorbit despre "un nou genocid contra poporului rom în Europa de Est", argumentând că, fără a exagera, milioane de persoane de etnie romă trăiesc o perioadă de criză și instabilitate, din cauza violențelor rasiale, pogromurilor și distrugerilor), socială (Rajko Duric a vorbit despre ideea constituirii unui fond de intervenție socială și educațională, care să fie discutată la Bruxelles cu Comisia Europeană, iar Nicolae Gheorghe despre necesitatea reconstruirii satelor distruse în pogromuri) și culturală. În cadrul proiectului de promovare culturală, se intenționa scrierea unei enciclopedii rome, a unei istorii rome și a unei istorii a literaturii romani, despre intenția de standardizare a limbii romani, precum și înființarea unei școli internaționale romani; totodată, se pregătea participarea la un Congres internațional pe tema Holocaustului, în decembrie, în Polonia²⁸.

²⁶ "Il Sommo Pontefice ha molto apprezzato che la suddetta manifestazione religiosa sia stata preziosa per rinovare segni di pace e di perdono nei confronti di quanti si resero strumenti di tragedia ed indicibile violenza contro l'etnia nomade, durante l'ultimo conflitto mondiale. egli, mentre rivolge a tutti gli Zingari un cordiale e beneaugurante pensiero di sante e gioiose Festività Pasquali, li incuraggia a perseverare con fiducia nel proposito di offrire una genuina testimonianza christiana anche in mezzo alle presenti difficoltà della loro quotidiana esistenza. Pegno di tali auspici è la Benedizione Apostolica che Sua Santità imparte a tutti gli Zingari, quale segni di particolare benevolenza" - Lacio Drom , no. 2-3/1984, p. 2.

²⁷ Lacio Drom, nr. 6/1991, p. 24.

²⁸ Lacio Drom, nr. 6/1991, p. 25-28.

Secretarul Consiliului Pontifical pentru îngrijirea pastorală a migranților și persoanelor itinerante, preotul Silvano Tomasi, a exprimat disponibilitatea Sfântului Scaun de a ajuta, în aspectele educaționale și cele sociale, indicând chiar posibilitatea colaborării cu organizația catolică Caritas.

În următoarea zi, delegația a fost într-adevăr primită în audiență particulară de Papa Ioan Paul al II-lea, alături de Monseniorul Giovanni Cheli, care a sintetizat cererile lor spunând că *“nutresc speranța că Biserica Catolică va putea contribui decisiv la depășirea rezistenței ancorate în prejudecățile lor, la întărirea voinței comunității internaționale de a răspunde așteptărilor corecte ale țișanilor și de a se asigura că opinia publică le privește cu mai multă obiectivitate și simpatie”*²⁹.

Discursul Papei cu acest prilej, publicat atât în *“Lacio Drom”*, cât și în ziarul propriu al Sfântului Scaun, *“L’Osservatore Romano”*, din 27 septembrie 1991, a început prin a trece în revistă momentele principale de după război în relația Papalității cu romii – începând prin a spune că se împlinesc exact 26 de ani de la prima întâlnire, cu Papa Paul al VI-lea, în 1965, anterior menționată – și salutul adresat personalităților prezente.

Mai departe, Papa i-a asigurat pe romi că îi sprijină în apărarea culturii proprii, exprimarea tradițiilor, afirmarea identității lor sociale și culturale, apărarea stilului de viață prin care se disting de alte etnii, inclusiv peregrinările perpetue.

O mențiune a fost făcută și asupra istoriei lor, despre care Papa a afirmat că este una a marginalizării și a discriminării, uneori cu episoade violente.

În continuare, discursul a mers pe ideea că după căderea frontierelor a devenit posibil un nou dialog între popoare și națiuni și că minoritățile tânjesc să fie recunoscute ca libere și capabile de autodeterminare, având dorința de a participa la destinul întregii umanități. Papa a insistat pe ideea că și romii pot contribui la construcția unei <case comune> pentru toți și a unei societăți deschise și sensibile la marile valori umane precum justiția, fraternitatea și pacea³⁰, le-a urat să îi vegheze mereu patroana lor, Fecioara Maria, le-a dat binecuvântarea, romii i-au cântat, s-au fotografiat împreună etc.

Faptul că nu a fost făcută nicio referire specifică la Holocaust / Porrajmos este însă demn de remarcat.

Peste doi ani, în 24-25 aprilie 1993, romii au marcat 50 de ani de la ajungerea primului lot de romi în lagărul de concentrare de la Auschwitz, din orașul polonez Oswiecim, lot care a fost stabilit apoi în sectorul II de la

²⁹ *Lacio Drom*, nr. 6/1991, p. 29.

³⁰ *Lacio Drom*, nr. 6/1991, p. 31-32.

Birkenau, considerat "un lagăr de familie" și în care mii de romi – bărbați, femei, copii – au murit de boli, de foame și din cauza torturilor îndurate până la punerea în practică a "soluției finale". În acel loc al martiriului, sintii și romii s-au adunat în 1993, la inițiativa romilor din Polonia, pentru a se ruga, a comemora victimele unui Holocaust încă nu pe deplin recunoscut, scrie "*Lacio Drom*"³¹, preluând "*L'Osservatore Romano*", în articolul "*Auschwitz, un avertisment întotdeauna actual*".

Aceeași sursă notează că Monseniorul Tadeusz-Rakoczy, episcop de Bielsko-Zywiec, a dat citire unui nou mesaj din partea Sfântului Părinte (Papei), adresat lui și asistenței, în care Papa transmite că îngenunchează cu emoție pe pământul care ascunde cenușa victimelor genocidului nazist, rememorând "*soarta tragică a fraților și surorilor de etnie romă, prizonieri în lagărul de concentrare de la Auschwitz-Birkenau*", ca Papă, așa cum a făcut-o și în trecut, ca mitropolit de Cracovia.

În discurs sunt numeroase referiri explicite la Holocaustul romilor, data la care ajungea primul transport cu romi la Auschwitz-Birkenau – o "*Golgotă a timpurilor noastre*" și "*un avertisment mereu actual*" - fiind apreciată drept una tragică și începutul unei faze decisive de exterminare a populației rome, planificate de naziști, "*în numele unei ideologii nebunești a urii și a disprețului față de om*"³².

Ceea ce este cu adevărat interesant este că discursul transmis de Papă este unul orientat politic, care face o paralelă clară între timpurile în care naziștii exterminau romii la Auschwitz-Birkenau și cele de la acel moment, subliniind că trebuie să ne amintim de primele "*mai ales în prezent, când în inima aceleiași Europe explodează noi focare de discriminare și de ură pe baze etnice, care generează agresiuni, violență și vărsare de sânge nevinovat*"³³, cu referire directă la victimele războaielor din fosta Iugoslavie care se petreceau atunci și care făceau, după cum s-a exprimat, victime, într-o egală măsură sângeroasă și crudă.

Papa a exprimat cu acel prilej "*cuvinte de solidaritate creștină*" pentru tot poporul rom "*dureros încercat în cel de Al Doilea Război Mondial*", arătând că acesta era și la acel moment, în diverse țări, ținta intoleranței și discriminării, și subliniind că el are dreptul la viață socială și identitate socio-culturală.

El a amintit cu acest prilej și de Sfântul Maximilian, martirul de la Auschwitz (e vorba de călugărul franciscan Maximilian Kolbe, preot romano-catolic care a decedat în lagăr oferindu-se să moară în locul altui deținut, care

³¹ *Lacio Drom*, nr. 2/1993, p. 41.

³² *Idem*.

³³ *Ibidem*.

avea copii și soție; a fost declarat *“fericit”* de Papa Paul al VI-lea în 1974 și canonizat de Biserica Catolică, prin Papa Ioan Paul al II-lea, în 1984³⁴) și de actul său eroic de iubire a aproapelui, încheind cu cuvintele Sfântului Paul, în spiritul cărora Sfântul Maximilian și-a dat viața: *“Biruieste răul prin bine”* (Romani, 21,12)³⁵.

Agenda publică se schimbase, într-adevăr, o dată cu izbucnirea războaielor din fosta Iugoslavie, în care au fost victime inclusiv romii, și a conflictelor interetnice din fosta Europă de Est. Preocuparea pentru obținerea despăgubirilor a pălit în fața unei îngrijorări mai mari, legate de soarta celor din teatrul de război iugoslav și a celor din zonele unde se înregistrau conflicte interetnice, în ce privește romii, iar discursul Papei dovedește la rândul său această preocupare majoră.

Mai mult, romii și evreii au simțit nevoia să-și strângă rândurile. În același număr din *“Lacio Drom”*, imediat după discursul Papei regăsim un apel al comunității bisericii Sant’Egidio din Roma, intitulat *“No al razzismo e all’antisemitismo si ad una società aperta, democratica e solidale”* (*“Nu rasismului și antisemitismului, da unei societăți deschise, democratice și solidare”*) care condamna xenofobia și antisemitismul drept comportamente împotriva demnității umane și a umanității însăși, chemând la solidaritate în beneficiul tuturor victimelor rasismului – în special refugiaților și imigranților rămași fără nimic³⁶. De asemenea, în aceeași perioadă revista amintită a publicat și o scrisoare a Alianței Romilor și Evreilor, document în care aceștia – ca popoare victime ale genocidului nazist – luau poziție față de atacurile neonaziștilor din Rostock îndreptate împotriva străinilor³⁷.

În următorii ani, *“Lacio Drom”* a reflectat manifestări similare. În aceeași linie se înscrie discursul Papei Ioan Paul al II-lea de la Convenția internațională a Consiliului Pontifical pentru îngrijirea pastorală a migranților și persoanelor itinerante din 1995, cu tema *“Romii astăzi: între istorie și noile necesități pastorale”*, apărut și în *“L’Osservatore Romano”* din 9 iunie 1995, în care a amintit de cele spuse de predecesorul său, Papa Paul al VI-lea, la primul pelerinaj, din urmă cu 30 de ani – *“Voi sunteți în inima Bisericii”*.

³⁴ <http://www.calendarcatolic.ro/Sfinti/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/2856/Sf-Maximilian-Kolbe-pr-m.aspx>, accesat la 8.11.2018.

³⁵ *Lacio Drom*, nr. 2/1993, p. 41-42.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ E vorba de atacul cu sticle Molotov, înregistrat în 22 august 1992, în care o bandă de neonaziști a atacat un hotel care găzduia romi din România și vietnamezi care munceau temporar în Germania de Est.

Papa a făcut atunci un nou apel împotriva discriminării și rasismului din diverse părți ale lumii și a vorbit despre nevoia de a ne aminti, la 50 de ani de la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, de cei care și-au găsit sfârșitul în camerele de gazare – evrei, romi și alte persoane. Papa a declarat încă o dată dragostea Bisericii pentru poporul rom, iar referindu-se la nomadismul acestora a arătat că și Fecioara Maria cu pruncul său Isus Hristos, în viața sa umană, au fost constrânși să se mute dintr-un loc în altul³⁸. O referire specială a fost făcută pentru Ceferino Jimenez Malla (*“El Pele”*), rom catolic, care și-a dat viața în timpul războiului civil spaniol, fiind arestat și împușcat pentru că a apărat un preot catolic - descris drept erou creștin și exemplu luminos, într-o perioadă în care romii se confruntau cu pericolul surpării vieții lor comunitare³⁹. În 4 mai 1997, *“El Pele”* a fost beatificat, Papalitatea amintind acest fapt cu ocazia zilei memoriei – 2 august același an, când s-au comemorat din nou victimele romilor ale Holocaustului⁴⁰.

În zilele noastre, Papalitatea încă nu a uitat de Holocaustul.

În 2011, Papa Benedict al XVI-lea – cel care a avut curajul de a-l declara *“venerabil”*⁴¹ pe Papa Pius al XII-lea cu doi ani mai devreme - a amintit de Holocaust în cadrul unei ceremonii la Vatican în care a primit 2.000 de romi din toată Europa și în care a descris exterminarea romilor de către naziști drept *“o dramă încă prea puțin recunoscută”*. Ceremonia a fost prilejuită de împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Malla.

“Mii de femei, de bărbați și de copii au fost uciși într-un mod barbar în lagărele de concentrare. (...) Conștiința europeană nu poate uita o asemenea durere. Fie ca niciodată poporul vostru să nu mai facă obiectul jignirilor, al refuzului și al disprețului!”, a spus Papa Benedict al XVI-lea.

El a adăugat că *“Europa, care renunță la frontiere și care consideră diversitatea popoarelor și a culturilor drept o bogăție, va oferi noi posibilități”*, îndemnând romii să-și aducă *“o contribuție loială”* Europei:

*“Aduceți si voi contribuția voastră efectivă și loială, astfel încât familiile voastre să se insereze cu demnitate în țesutul civil european”*⁴².

³⁸ *Lacio Drom*, nr. 4-5/1995, p. 32-33.

³⁹ *Lacio Drom*, nr. 4-5/1995, p. 33.

⁴⁰ *Lacio Drom*, nr. 3-4/1997, p. 2-5.

⁴¹ Etapă care precede beatificarea.

⁴² <https://www.hotnews.ro/stiri-international-8795312-papa-benedict-xvi-lea-exterminarea-romilor-catre-nazisti-este-drama-inca-prea-putin-recunoscuta.htm>, accesat în 12.11.2018.

REÎNTOARCEREA GERMANILOR ÎN BUCOVINA, 1941-1944

EMILIAN DRANCA*

Abstract: *In 1940, 84,000 Germans from Bukovina have emigrated. The destinations was Wartegau, the General Government, Bayern, Wurttemberg but also Alsace and Lorene in the occupied France. The big question of this research is how the memories of this experience of emigration have changed after 1940 and why did fast 5000 Germans return to Bukowina after 22.06.1941? This great emigration processis called heim ins Reich and it was first of all an ideological process. The Germans of Bukowina have written about this experience during World War II but also afterwards. In this paper we can find this rearrangement within the memories of the Germans in connection with heim ins Reich action and then we can hear their experiences with the local populations. The article depicts the life in Bukowina (Romania 1918-1940) and in Germany (1940-1945) in the memories of Germans – the habitants of cities like Czernowitz and Vatra Dornei. The myth of Bukowina as Arcadia from their childhood and youth is collated with Germany and Romania’s difficult historical experiences. 20th century Bukowina is not a mythical land to which they long to return. Complicated lives of Bukowina’ Germans, Polish and Jews habitants make them think about their childhood Arcadia in terms of the difficult second half of the 20th century, when they had to redefine their attitude towards Polishness or Judaism or Germanities, their Romanian neighbours as well as their own identity.*

Keywords: *Mitteleuropa, Bukowina, Heim ins Reich, German minority, Polish minority, written testimonies*

După intrarea trupelor sovietice în nordul Bucovinei (28 iunie 1940) și mai ales după începutul operațiunii Barbarossa (22 iunie 1941), autoritățile germane au continuat să se intereseze de acest teritoriu. Astfel, spre exemplu, în Arhiva Institutului pentru Afaceri Externe de la Berlin (*Deutsches Auslandswissenschaft Institut Berlin*) sunt păstrate articole de presă din această

* Doctorand Universitatea Babeș-Bolyai, coordonator Dr. Prof.Univ. Michael Shafir, Universitatea Babeș-Bolyai.

perioadă 1940-1941¹. Însă, acestea sunt în mod vădit scrise în favoarea propagandei germane și implicit a regimului instaurat la București după 6 septembrie 1940. Deoarece, în ansamblul lor, aceste articole expun importanța și semnificația deosebită pe care o are nordul Bucovinei, iar astfel, pierderile importante cauzate României prin ocuparea acestui teritoriu de către sovietici în 1940. Există articole de presă care au fost publicate și după 22 iunie 1941, deci după demararea operațiunii Barbarossa. Însă și acestea sunt scrise în favoarea propagandei germane deoarece ele prezintă o neașteptată redresare a vieții politice, economice și sociale în nordul Bucovinei². Desigur, pentru oricine, este destul de evident că o redresare socială, economică și culturală a acestei provincii devenea imposibilă în contextul în care germanii dispăruseră aproape în totalitate, evreii erau încarcerați în ghetouri sau/și trimiși înlagăre de concentrare³, iar populația românească, în măsura în care a rezistat dezordinilor din anii 1940-1941, avea deja experiența traumelor războiului și implicit ale ocupațiilor sovietice.

Din totalul germanilor care au emigrat din Bucovina în Germania (94 000 de persoane) în cadrul acțiunii *heim ins Reich* în 1940, aproximativ 50 000 au reușit să rămână în Republica Federală Germană, după 1945⁴. Restul au rămas în RDG ori s-au întors în România. Așadar, aproximativ 30 000 s-au întors din proprie inițiativă înapoi în estul Europei, RDG, România sau URSS. Cat de mult mai contează în prezent aceste aspecte ale istoriei contemporane pentru istorici și cercetătorii din domeniu? Deși este un subiect a cărui desfășurare în timp a avut loc în urmă cu aproximativ 80 de ani (1940-2019), el încă constituie

¹ „Das Buchenland Eine Wiege des Rumänentums, in Bukarester Tageblatt“, 01 Dezember 1941; Rumänien – Die Lage der Landwirtschaft in der Nordbukowina, in Aussenhandel, 14 August 1941; Schicksale im Buchenland, Bukarest Tageblatt 3 August 1941; Bundesarchiv Berlin-Lichterfeld, R/4902/2762

² Pe de altă parte, propaganda germană a avut și efecte adverse, total diferite de cele dorite. Unii etnici germani, care au emigrat din Bucovina în 1940, au crezut pe cuvânt presa germană referitoare la redresarea situației politice și economice a locurilor lor de baștină iar astfel au luat decizia de a se reîntoarce, de data aceasta plecând de la vest la est, din Germania în România.

³ A se vedea Christel Wollmann-Fiedler, *Czernowitz ist meine Heimat. Gespräche mit der Zeitzeugin Hedwig Brenner*, Munda Verlag, Brugg, 2009

⁴ Ortfried Kotzian, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Besarabien, der Dobrudscha und in der Karpatenukraine*, Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat, Band 11, Langen Müller, München, 2005, p. 182

într-un fel sau altul, o temă de actualitate în contextul cercetării istorice⁵. Dincolo de sursele principale care se găsesc în arhive, sunt demne de amintit și memoriile participanților la acțiunea *heim ins Reich* care continuă să fie publicate în ultimii ani din ce în ce mai mult. În ultimul număr al ziarului *Der Südostdeutsche*, Nr. 2-20 Februar 2019, a apărut primul fragment din memoriile lui Ferdinand Bessei, scrise în 1984 (anul morții sale), tehnoredactate de fiica sa, Inge Jäger și făcute cunoscute publicului larg abia în anul 2019⁶. De asemenea, este de luat în considerare activitatea Institutului Bucovinei de la Universitatea Augsburg⁷. Astfel, se poate considera că încă nu s-a spus tot despre ceea ce a fost *heim ins Reich*, respectiv consecințele sale.

Astfel, o curiozitate privind "reușita" acțiunii *Heim ins Reich*, cel puțin la fel de interesantă precum multe altele, o constituie dorința unor etnici germani de a se întoarce în Bucovina, implicit în România imediat după 22 iunie 1941. Am evidențiat câteva exemple, însă listele însumează în realitate câteva mii de cazuri de etnici germani care se întorc în intervalul 1941-1944. Alții sunt efectiv opriți sau/și împiedicați să se întoarcă în România. Spre exemplu, cazul lui Isidor Ungurean, din Cernăuți, născut la 04.06.1891, căsătorit și tată a trei copii, aflat în lagărul 194 de la Hirschberg⁸, strada Hermsdorf, lângă Breslau (azi Wrocław în Polonia). El depune o cerere la 12.08.1941 de reîntoarcere în România. Autoritățile germane refuză să-i aprobe cererea⁹. Totuși la 18.11.1941,

⁵ A se vedea Otfried Kotzian, *Die Umsiedler: die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Besarabien, der Dobrukscha und in der Karpatenukraine*, München, 2005 de asemenea Mariana Hausleitner, "Viel Mischmasch mitgenommen": *Die Umsiedlung aus der Bukowina 1940. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*, Buchreihe der Kommission für Geschichte und Kultur Deutschen in Südosteuropa, Band 43, 2018. Mariana Hausleitner prezintă în cartea sa faptul ca în 1940 alături de cei 84 000 de etnici germani, au mai plecat aproximativ 8000 de etnici români (în general persoane căsătorite cu etnici germani) precum și aproximativ 4000 de persoane de altă etnie. Acest fapt a fost descoperit de autoritățile germane ulterior în contextul acordării cetățeniei germane.

⁶ Ferdinand Bessei, "Die Umsiedlung aus der Bukowina, 1940" in *Der Südostdeutsche*, Nr. 2-20 Februar 2019, pp. 5-6.

⁷ <http://bukowina.phil.uni-augsburg.de/>

⁸ Într-o scrisoare adresată SS Umsiedlungsstab Altreich-Ostmark, Berlin Kurfurstendamm 140, la 12 decembrie 1941, Isidor Ungureanu menționează lagărul 104 din Hirschberg. Poate fi o confuzie sau o greșeală a autorului. Archivum Panstowe w Lodzi, al. Kosciuszki 121, 90-441 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle*, Cota 591, Fila 27.

⁹ Archivum Panstowe w Lodzi, al. Kosciuszki 121, 90-441 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle*, *An die Volksdeutsche Mittelstelle Umsiedlung Einsatzführung Niederschlesien, Breslau, Gräbscnerstrasse*, 61-65, am 23.09.1941, Cota 591, Fila 18.

i se aprobă cererea de întoarcere în România și astfel este mutat în alt lagăr de lângă Katowitz¹⁰. Într-o scrisoare adresată Centralei de Imigrare (EWZ) din Litzmannstadt la 14.11.1941, Isidor Ungureanu motivează cererea sa pe baza faptului că sora sa, aflată în România, și-a pierdut singurul băiat în luptele de la Odessa iar acum nu mai are niciun ajutor sau sprijin material. Desigur, acest argument este destul de discutabil. Totuși, într-o a doua scrisoare, datată la 12 decembrie 1941 și trimisă din Lagărul 69 aflat în Annaberg, lângă Katowitz, Isidor Ungureanu aduce mai multe argumente care justifică decizia sa. Astfel, el se prezintă a fi un etnic român (*Vollrumäne*), doar soția sa fiind etnic german. În această calitate, menționează faptul că nu va putea primi cetățenia germană¹¹. De asemenea, menționează faptul că în Cernăuți a desfășurat activități comerciale, în calitate de om de afaceri (*Kaufmann*) timp de 20 de ani, ceea ce în Germania, datorită lipsei calității de etnic german, implicit, de cetățean german nu va putea face. Astfel nu vede deloc un viitor mai bun în Germania decât cel pe care-l poate avea în România¹². Șederea sa în lagărul Vomi se prelungește totuși. Astfel, la 7 noiembrie 1942 cazul său și al familiei sale este expediat comisiei mixte româno-germane care urmează să decidă asupra întoarcerii sale în România¹³. El reușește totuși să revină în România în 1942, însă un an mai târziu, fiul său, Josef Ungureanu, născut la 20 noiembrie 1921 în Cernăuți se înrolează voluntar în Waffen SS. Ceea ce este paradoxal în această situație faptul că Josef a fost înrolat pentru scurt timp (începând cu data de 27 Iulie 1943) în Ersatzkomando Südost Waffen-SS în Viena, însă este trimis la Berlin pentru a lucra în cadrul Siemens-Schuckert-Werken iar ulterior în Litzmannstadt în aceeași companie. Josef Ungureanu, aflat în Litzmannstadt, solicită la 26 iunie 1944 drepturile sale de etnic german, implicit primirea

¹⁰Archivum Panstowe w Lodzi, al. Kosciuszki 121, 90-441 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle, An die Deutsche Umsiedlung und Treuhandgesellschaft m.b.H. Berlin, Mohrenstrasse 41-42, Litzmannstadt, 18.11.1941*. Cota 591, Fila 22.

¹¹ În tot acest timp autoritățile germane încercau să realizeze o procedură juridică prin care germanii, atât ei cât și ele, căsătoriți/căsătorite cu persoane de altă etnie sau/și cetățenie pierdeau automat cetățenia germană. Archivum Panstowe w Lodzi, pl. Wolności 1, 91-415 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle*. Astfel conceptul de cetățenie nu este doar unul juridic ci și etnic, cultural, religios dar mai ales unul politic.

¹² Archivum Panstowe w Lodzi, al. Kosciuszki 121, 90-441 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle*, Cota 591, Fila 27

¹³ Idem. Fila 28. Trebuie menționat faptul că aceste persoane se aflau în lagărele Vomi fără acte de identitate iar astfel se aflau în imposibilitatea de a pleca din proprie inițiativă.

cetățeniei germane¹⁴. Acesta este destinul tragic al unei familii dezbinată datorită războiului și ideologiei național-socialiste. În timp ce tatăl decide să plece din Germania în România, fiul său preferă să plece din România în Germania. Fiecare are motivele sale, însă niciunul nu menționează nimic referitor la ideologia național-socialistă, NSDAP, Adolf Hitler, etc. Acesta este un microcosmos al pragmatismului. La scară mult mai mare, acesta a fost destinul Europei centrale în 1939-1945. Distrusă și reorganizată conform paradigmei totalitare, ceea ce a fost cândva *Mittleuropa*, este în această perioadă (1939-1945) un spațiu lipsit de certitudini și structuri statale care să ofere o minimă siguranță cetățenilor polonezi, români, sovietici iar ulterior celor germani. Este spațiul numit de Timothy Snyder drept *Black Earth* și în care Holocaustul și atrocitățile celui de-al Doilea Război Mondial sunt posibile după 22 iunie 1941 deoarece nu mai există structuri statale în acest spațiu care să protejeze aceste persoane devenite victime ale războiului și ale ideologiilor totalitare.¹⁵

Etnicii germani din Bucovina nu au fost colonizați cu toții în interiorul frontierelor Germaniei. O parte din aceștia au fost colonizați în Warthegau. La 1 martie 1941 din totalul a 170 400 de germani colonizați în această regiune 1600 provin din Bucovina (*Buchenlanddeutsche*)¹⁶. Până în 1944 au fost colonizați în total 536 951 de etnici germani dintre care 33 568 erau din Bucovina¹⁷. Anul 1944 este un an de cotitură în procesul de germanizare a Europei de Est deoarece odată cu victoria armatelor sovietice, și implicit a retragerii trupelor germane, începe și refugierea în masă a etnicilor germani spre vest. Astfel, primii care suportă aceste consecințe ale războiului sunt germanii de la Marea Neagră (*Schwarzmeerdeutschen*).¹⁸

Din perspectiva întoarcerii etnicilor germani, dar din Germania în România, deci de la vest la est, este util de menționat faptul că până la începutul anului 1942, 5856 de etnici germani din Bucovina de Sud și Dobrogea care inițial emigraseră în Germania, s-au întors în România. Acest grup a fost organizat și transportat în două etape. Astfel, 5156 persoane au fost transportate la începutul verii lui 1941. Iar 700 de persoane s-au întors tot în

¹⁴Idem. Fila 31.

¹⁵ Timothy Snyder, *Black Earth. The Holocaust as history and warning*, Vintage, London, 2016.

¹⁶Archivum Panstowe w Lodzi, al. Kosciuszki 121, 90-441 Łódź, Fond *Einwandererzentralstelle*, Stand der Ansiedlung in Warthegau, vom 1. März 1941, Cota 58, Fila 1.

¹⁷ Andrzej Rukowiecki, *Łódź 1939-1945 Kronika Okupacji*, Ksiezy Mlyn, Dom Wydawniczy, Łódź, 2011, p. 179.

¹⁸ Januar 1944 sind die Schwarzmeerdeutschen nach Warthegau evakuiert. Bundesarchiv Berlin Lichterfelde, R 49/2696

vara anului 1941. Sursele privind întoarcerea acestor etnici germani din Germania înapoi în România se află tot la *Bundesarchiv Berlin Lichterfelde*, cotele R 1702/10694. Astfel, este cunoscut cazul emigrantului Rosina Kittinger, născută la 11.03.1866 lângă Gura Humorului, în comuna Bucșoia, care la 19 septembrie 1941 depune cerere pentru reîntoarcerea în Bucovina¹⁹. Însă, în primăvara anului 1942 sunt cunoscute aproximativ 1000 de cazuri de etnici germani care au revenit în România ilegal²⁰. Aceștia, numiți „wilde R-Fälle” de autoritățile germane²¹, s-au întors în România în urma nemulțumirilor datorate condițiilor de primire din lagărele VoMi.

Însă, mai poate fi observat un alt aspect, după invadarea Uniunii Sovietice de armata germană, și anume, cererile de repatriere în rândurile etnicilor germani care cresc. Acest aspect este evidențiat de Dirk Jachomowski în cartea sa *Die Umsiedlung der Besarabien - Bukowina – und Dobrudshadeutschen*, însă el nu pune această creștere a numărului repatrierilor pe seama retragerii trupelor sovietice din Bucovina de Nord și Basarabia. Practic în aprilie 1942, EWZ aprobase 5199 cereri de reîntoarcere în România. 2508 etnici germani grupați în lagărul din Gleiwitz așteptau să se întorcă în România. Dintre aceștia 487 în Basarabia, 1775 în Bucovina de Nord, 230 în Bucovina de Sud. 16 în Dobrogea. De asemenea, alți 2691 se aflau în alte lagăre din estul Germaniei, dintre care 13 doreau să revină în Basarabia, 398 în Bucovina de Nord, 265 în Bucovina de Sud, 6 în Dobrogea iar 19 în vechiul regat al României²². Se poate observa cum cei mai mulți etnici germani care doreau să plece din Germania erau din Bucovina, în special din partea de nord.

Această nouă situație creată de „R-Fälle” a fost o problemă delicată atât pentru partea germană cât și pentru partea română. Inițial, situația trebuia

¹⁹ „Ich erkläre jedoch, dass ich mich entschlossen habe, meinen Besitz in Gurahumora nicht zu veräußern und das ich die Absicht habe nach Bucsoia zu meiner einzigen Tochter zurückzukehren. Diesen Entschluss habe ich auch am 20. August 1941 der Kreisleitung der NSDAP in Steyer bekannt gegeben, welche dies noch am selben Tag an die Volksdeutsche Mittelstelle Einsatzführung Linz a.d. Donau Landstrasse 12 weiterleitete.” Rosina Kittinger an die Deutsche Abwicklungsstelle für die Umsiedlung Rumänien, Bukarest, über die Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft m.b.H. Berlin, W, 8, Mohrenstrasse, 42-44, Steyer, 19. September 1941. Bundesarchiv Berlin Lichterfeld, citit la 31.01.2018

²⁰ Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Besarabien-, Bukowina, - und Dobrudschadeutschen. Von der Volksgruppe in Rumänien zur "Siedlungsbrücke" an der Reichsgrenze*, München, 1984, p. 147

²¹ Aktenvermerk Dr. Kulemann (DUT) vom 11. März 1942, betr. R-Fälle Südbuchenland und Dobrudscha. BA R35/1181 citat în Dirk Jachomowski, op. cit., p. 147

²² Dirk Jachomowski, op.cit., p. 148

rezolvată de o comisie mixtă, româno-germană. O delegație română trebuia să vină la Berlin și să discute cazurile celor care doresc repatrierea. Însă știrea a ajuns din Ministerul Afacerilor Externe implicit la cabinetul lui Hitler și implicit la Ion Antonescu. Astfel, într-una dintre întrevederile celor doi șefi de stat, Hitler ar fi discutat cu Antonescu pentru ca nu toți cei care doresc să fie repatriați să fie primiți înapoi în România²³. Pentru Germania, era un adevărat eșec din punct de vedere al politicii de germanizare ca aceste persoane care au fost luate inițial în 1940 din locurile lor de baștină, să refuze să stea în statul german, iar la doar aproximativ un an de la emigrare să-și prezinte dorința de a se întoarce în România. Din punct de vedere al analizei regimului politic și ideologiei sale, aceste cazuri de „R-Făle” este cel mai elocvent exemplu că acestor persoane le era indiferent ce ideologie avea statul german sau cine-l conducea, important era ca lor să le fie bine. Însă dacă situația din Germania nu se prezenta a fi mai bună și mai promițătoare decât cea pe care au avut-o în România, atunci aveau toate motivele să părăsească Germania și să revină în România. De partea cealaltă, pentru statul român, situația etnicilor germani care doreau să revină în Bucovina sau/și Basarabia devenea o problemă eminamente diplomatică în relațiile cu Germania.

În cele din urmă, în 1942, partea română aprobă repatrierea a încă 1200 de persoane, motivând acțiunea pe baza faptului că aceste 1200 de persoane aveau multe rude și marea parte din familie în România²⁴. Desigur, acesta este răspunsul oficial, însă în spatele deciziei celor 1200 de persoane pot exista o multitudine de motive care ar ieși la lumină doar prin prisma jurnalelor, a memoriilor și a amintirilor scrise de participanții la acțiunea *heim ins Reich*.

Pentru istoria EWZ principalele surse de informație sunt la Bundesarchiv Berlin Lichterfelde, Abteilung Dritte Reich – Akten der Einwandererzentrale. De asemenea, în cadrul Bundesarchiv Berlin Lichterfelde, Abteilung Dritte Reich, fond Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi) a constituit o sursă importantă, toate documentele cu cota R/59, R/69 reprezintă sursele primare pentru acest studiu. Ar mai trebui amintite R 57/7226 care conține documente despre școala

²³ Aktenvermerk der EWZ über Besprechung im Auswärtigen Amt am 16. Mai 1942. BA R69/185.

²⁴ Aktenvermerk des Leiters der deutschen Abordnung, Regierungsrat Hahn, vom 1. Juli 1942, betr. bisherige Tätigkeit der deutsch-rumänischen Kommission zur Erfassung der Rumänien-Rückkehrer. BA R69/386. Formal war dann noch die Bestätigung auf diplomatischem Wege zu vollziehen, bevor der Rücktransport der zugelassenen Personen erfolgte. Vgl. Verbalnote der Deutschen Gesandtschaft in Bukarest an das Königlich Rumänische Ministerium des Äusseren vom 21. Januar 1943. PA Inland II D 29/1.

din germană din Bucovina, R 57/7228 - citit în ianuarie 2018 - conține materiale despre școala germană din Iacobeni începând cu anul 1931; R57/11120 - citit tot în ianuarie 2018 - conține documente (Einwohnerliste, Fragebogen) privind comunitatea din Siret; Înainte de acestea, în lunile octombrie-noiembrie-decembrie 2017 am avut acces la R 57/1689 - conține materiale redactate de etnicii germani care au emigrat din Bucovina, Basarabia și Dobrogea în Germania în 1940 dar și rapoarte ale ofițerilor și membrilor aparatului administrativ german; R 57/7230- conține trei caiete ale „ Der Verein Deutsches Schulerheim in Czernowitz” zu seinem 10, 25, 35 jaehringen Bestande, (fur die 25 jaehringen Bestande, Dr. Franz Lang, Czernowitz, 1927); NS 2/253 –conține un raport al Rasse und Siedlungshauptamt SS, Überprüfung von zwei Umsiedlerehepaaren.

În Polonia, la Arhivele Naționale din Łódź, Piața Wolności (în traducere Piața Libertății, fosta Platz Deutschland în perioada 1939-1944), numărul 1 (*Archivum Panstwowe w Lodzi*), există fondul *Einwandererzentralstelle Litzmanstadt* care este constituit din aproximativ 47 de role de microfilm notate separat cu 47 de cote diferite. Există cazuri în care aceiași rolă de microfilm are mai multe cote înregistrate pe ea, având practic documente din mai multe unități notate cu cote diferite. Astfel, am utilizat rola de film având cota L 3589 care deține materiale/informații despre biroul de sănătate al EWZ (*Materiel der Gesundheitstelle der EWZ*). Fiecare rolă de microfilm are un număr de metri distinct de celelalte role precum și un număr diferite de pagini/file scanate. Spre exemplu, rola cu cota L 3589 deține și cotele de la L 3588 până la L 3598 și are un număr de 37,40 de metrii. Parcurgerea acestora poate dura câteva zile sau chiar câteva săptămâni. De asemenea, am utilizat informațiile de pe rola cu cota L 3635 care păstrează listele persoanelor care au primit cetățenia germană în perioada 27 martie 1942 – 19 februarie 1944 și care au venit din Europa de Est (*Listen der Einbürgerungsurkunden der Gottscheeumsiedler des Kreises Rann u. Einbürgerungsvorgänge der Baltenumsiedler, Galizien-Wolhynien-Narew gebietsumsiedler, Umsiedler von Weichsel Ost u. West, Rumanien Umsiedler*). Aceasta are un număr de 28,10 metrii. De asemenea, din același fond am utilizat microfilmele având Cota L 3566 (*Aufgaben und Befugnisse, Organisationpläne u. Geschäftsordnung*), L 3567 (*Allgemeine Angelegenheiten der EWZ – Aktenplan u. Schreibmaschinen*), L 3568 (*Personalbestandsbesetzung der EWZ*), L 3569 (*Schriftverkehr im Personalsachen*), L 3570 (*Berwerbung des Personals*), L 3570 (*Verschiedene Anordnungen*), L 3573 (*Nachweisung über die in Krakau stattgefunden überprüfung von der hiesigen Dienststelle, Kommission Sonderzug*).La Arhivele Naționale din Łódź (*Archivum Panstwowe w Lodzi*) cu

sediul în strada Kosciuszki, numărul 121, există fondul cu numele *Centrala Imigracyina w Lodzi* (Centrala de Emigrare din Łódź), care deține 579 de unități de documente notate cu 579 de cote diferite. De asemenea la sediul din strada Kosciuszki 121 se află un fond cartografic, *Dokumentacja Kartograficzna*, care păstrează hărțile orașului Łódź /Litzmannstadt din perioada celui de-al Doilea Război Mondial²⁵.

În definitiv, sub formă de concluzii, pot fi construite câteva ipoteze care rămân a fi confirmate sau nu de alte cercetări mai aprofundate. O primă concluzie/ipoteză este dată de faptul că acțiunea *heim ins Reich* a fost un eșec, deoarece la mai puțin de un an de la plecarea lor din Bucovina, etnicii germani doreau să se reîntoarcă. În al doilea rând, se poate considera că alegerea etnicilor germani din Bucovina de a pleca în 1940 nu a fost una strict ideologică. Faptul ca sunt mii de persoane care după 22 iunie 1941 (data izbucnirii războiului Germaniei împotriva URSS) doresc să se întoarcă la Cernăuți, arată faptul că aceste emigrări au fost determinate în special de prezența sovieticilor în nordul Bucovinei. O a treia concluzie/ipoteză este situația precară a etnicilor germani din lagărele în care au fost găzduiți în Germania, ceea ce a și determinat nemulțumirile masive ale acestora și dorința de a se întoarce înapoi în locurile de baștină. Acestea sunt doar câteva observații care se pot face în momentul de față, orice altă cercetare având potențialul de a releva noi aspecte ale istoriei etnicilor germani din Bucovina și implicit din România.

²⁵Archiwum Panstwowe w Lodzi, Fond *Dokumentacja Kartograficzna, Plan von Litzmannstadt, 1940*, Druckerei der Litzmannstadter Zeitunf, Cota 763

Etnici germani din Bucovina care au primit cetatenia germana la 3 martie 1941 la Breslau
Sursa fotografiei Bundesarchiv Berlin
Lichterfelde, Cota R 55/463

INSUBORDONAREA ARMATEI ȘI EXPANSIONISM ÎN EXTREMUL ORIENT *STATUL JAPONEZ ÎNAINTE DE IZBUCNIREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI SINO-JAPONEZ*

MIHAI CHIȘ*

Abstract: *The 20th century finds the once isolated Archipelago of Japan in a continuous and thriving road of development which made the Western Powers worry for their position in the Far East. The series of accomplishments both in economics and international achievements will come to an end in the 20s when Japan is hit by a wave of economical shortcomings and internal conflicts. The political system finds itself incapable in finding solutions for solving the ongoing crisis, and while the government finds itself in a desperate situation, the military gains the upperhand on the political scene of the country given the extensive powers given by the Meiji Constitution and the rebellious attitude of the military. From 1932 the country had truly fallen into the hands of the military, which in the following years will get Japan involved into the bloodiest conflict the country has ever participated.*

Key Words: *expansionism, nationalism, imperial cult, insubordination of the military.*

Secolul XX găsea statul nipon într-o continuă expansiune, începută încă din anul 1868 de către împăratul Meiji. La începutul secolului XX, arhipelagul nipon din Extremul Orient, până nu de mult izolat și înapoiat față de puterile occidentale devenise în decursul a doar câteva decenii o națiune puternică ce putea rivaliza cu Occidentul. În același timp, China se afla într-o stare continuă de regres atât din punct de vedere economic cât și politic, grandiosul imperiu de odinioară avea să se scufunde la începutul secolului XX într-o lungă serie de războaie civile ce aveau să-i macine teritoriul, făcând astfel din statul chinez o țintă sigură pentru planurile expansioniste ale militarilor japonezi, aceștia fiind

* Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie, specializare istorie, student anul II, e-mail chismihai513@yahoo.com , coord. Prof. univ. dr. Virgiliu Țârău.

conștienți de superioritatea din punct de vedere militar și din urma unor conflicte precedente întreprinse cu statul chinez, cum ar fi războiul din 1895 în care Japonia anexează insula Taiwan și introduce Coreea sub sfera proprie de influență.

În cadrul acestui articol voi încerca să prezint viața politică internă și externă din Japonia în timpul perioadei interbelice, încercând astfel să subliniez problemele cu care statul nipon se confrunta în acea perioadă. De asemenea, voi încerca să prezint curentele de opinie din cadrul Armatei Imperiale Japoneze, precum și cauzele ce au dus la răspândirea curentelor expansioniste și de insubordonare a armatei în cadrul statului nipon din perioada interbelică.

Japonia în perioada interbelică

Înainte de a prezenta propriu zis evoluția statului nipon din perioada interbelică, ar trebui să trecem în revistă o serie de probleme sau neajunsuri cu care Japonia s-a confruntat de-a lungul perioadei sale de modernizare, aici amintind următoarele:

1. Lipsa unei democrații bine conturate, căreia i se adaugă și slaba pregătire a populației pentru participarea la viața politică într-o manieră democrată, ceea ce a permis perpetuarea ideilor naționaliste și expansioniste în rândul societății japoneze.

2. Lipsa resurselor naturale și spațiul insuficient destinat agriculturii a reprezentat o constantă pentru statul nipon, fapt ce îl făcea dependent de importul de materii prime străine.

3. Problema suprapopulării – arhipelagul nipon avea să se dovedească a fi neîncăpător pentru un stat aflat în continuă dezvoltare, pentru un stat ale căror resurse naturale nu ar fi putut întreține o populație aflată în continuă creștere.

4. Slaba implicare în viața politică atât a împăratului Yoshihito precum și a fiului acestuia Hirohito.

5. Influența cadrelor militare și pozițiile înalte deținute de acestea în cadrul guvernelor și în cadrul administrației.

6. Disensiunile din rândul Armatei și Marinei Imperiale Japoneze, care de cele mai multe ori au dus la destabilizarea ordinii interne a țării.

Primii ani ai perioadei interbelice

Șirul de succese, atât economice precum și politice pe plan intern și internațional avea să ia sfârșit pentru statul nipon în primii ani ai perioadei interbelice. Acum Japonia va întâmpina o serie de neajunsuri atât pe planul economiei naționale, precum și o serie de insuccese diplomatice, cauzate în principal atât de Statele Unite, precum și de către celelalte puteri coloniale, încă influente în Extremul Orient. Acestea nu erau de acord cu ideea apariției unui alt concurent influent pe scena politică a Extremului Orient, iar astfel vor face tot ce le stă în putință pentru a împiedica expansiunea influenței nipone în Asia¹.

Încă de la sfârșitul Primului Război Mondial se preconiza că o gravă criză va avea loc în arhipelagul nipon, având să lovească în primul rând sectorul agricol, mai exact cultura de orez. Anul 1917 avea să se prezinte drept unul dezastruos pentru producția agricolă internă, ceea ce avea să ducă la o creștere remarcabilă a prețurilor pentru produsele alimentare, în special pentru orez, alimentul de bază al populației. De exemplu, un koku² de orez se vindea la finalul anului 1916 cu suma de 16 yeni, iar acest preț avea să crească la 27,8 yeni în aprilie 1918, respectiv în luna septembrie a aceluiași an avea să atingă suma de 45 yeni.³

În urma acestor evenimente și a încercărilor eșuate a autorităților de la Tokyo în a gestiona problema prețurilor, starea de nemulțumire a muncitorilor și țăranilor japonezi avea să atingă cote maxime în luna august a anului 1918, când izbucnesc așa numitele „răscoale ale orezului”. Acestea iau naștere în prefectura Toyama din centrul insulei Honshu în data de 8 august, urmând ca în zilele următoare să se răspândească în marile orașe ale Japoniei, precum Nagoya, Kyoto sau Osaka. Inclusiv capitala țării este cuprinsă de spiritul revoluționar la data de 13 august iar la data de 18 august răscoala cuprinde și sudul arhipelagului nipon în prefectura Fukuoka din insula Kyūshū. La început protestele au avut un caracter pașnic, petiționar sau grevist, ca mai apoi evenimentele să degenereze în lupte de stradă, confruntări armate, jafuri, incendieri ale sediilor guvernamentale sau ale poliției. Amploarea acestor revolte a reprezentat un șoc pentru societatea niponă a vremii, amintind de

¹ Constantin Bușe, Zorin Zamfir, *Japonia – Un secol de istorie (1853-1945)*, Ed. Humanitas, București 1990, p.126.

² Koku = unitate de măsură, echivalentă cu 180,38kg.

³ *Ibidem* p.126.

răscoalele din Shimabara⁴ (1637-1638) sau faimoasa răscoală a lui Saigō Takamori⁵ (1877). În urma evenimentelor petrecute în perioada iulie-septembrie a anului 1918 au avut loc o serie de arestări și represiuni masive a guvernului de la Tokyo în fața manifestațiilor. În jur de 25.000 de persoane au fost arestate, iar aproximativ 8000 au fost și condamnate. Tot ca o urmare a manifestațiilor, guvernul lui Terauchi Masatake este înlocuit cu cel a lui Hara Takashi, căruia îi revine acum sarcina de a gestiona criza cu care arhipelagul nipon se confrunta în urma „răscoalelor orezului”.⁶

Răspândirea ideilor de stânga a reprezentat un pericol pentru statul nipon în perioada interbelică, în special în intervalul cuprins între anii 1919-1922, când principalele ramuri ale industriei japoneze, industria textilă, minieră, constructoare de mașini și de nave aveau să fie și ele afectate în urma scăderii exporturilor nipone, înregistrându-se acum o accentuată creștere a ratei șomajului. La 11 februarie 1919, în ziua dedicată împăratului legendar Jimmu, în Tokyo au loc o serie de proteste ale studenților japonezi, aceștia fiind animați de idei de stânga. Această manifestație avea să reprezinte un motiv de îngrijorare pentru cercurile înalte de la Tokyo. În vara aceluiași an Japonia urma să fie cuprinsă de un nou val de manifestații a muncitorilor japonezi. Cele mai de amploare mișcări din perioada 1919-1922 au fost reprezentate de greva tramvaiștilor din Tokyo din 1920 și de cea a muncitorilor din uzinele de la Yamata din 1921 (o acțiune la care au participat aproximativ 15.000 de persoane). În această perioadă muncitorii și țăranii niponi promovează o serie de cereri, printre cele mai importante amintim: instituirea votului universal, revizuirea unor legi (precum cea a menținerii liniștii publice de către poliție) care permiteau autorităților să întreprindă legal o serie de acțiuni cu caracter represiv, retragerea trupelor japoneze din Siberia sau recunoașterea Rusiei Sovietice.⁷

⁴ Revolta din Shimabara a reprezentat o mișcare a țăranimii convertite la catolicism și a unor rōnin (samurai fără stăpân) din insula Kyūshū (zona actualiei prefecturi Saga). Revolta s-a îndreptat împotriva măsurilor draconice impuse de Matsukura Katsuei, guvernatorul provinciei Shimabara care promova o politică de creștere a taxelor și o serie de măsuri menite să persecute creștinii, impuse la rândul lor de către shogunii Tokugawa.

⁵ Revolta lui Saigō Takamori, sau Revolta din Satsuma, a reprezentat o campanie împotriva noului regim a împăratului Meiji instaurat în urma Războiului Boshin. Aceasta a reprezentat nemulțumirile foștilor samurai, care în urma reformelor împăratului Meiji și-au pierdut atât statul precum și privilegiile. Acest eveniment avea să reprezinte ultima răscoală a vechilor samurai în fața monarhiei.

⁶ *Ibidem* p.127.

⁷ *Ibidem* pp. 128-129.

Radicalizarea maselor în cadrul mișcărilor greviste se datorează unor organizații precum *Dai Nihon Rodo Sodomei* (Federația sindicatelor) sau Liga Socialistă. În cadrul acestor societăți exista însă o serie de puternici disensiuni între grupările de anarho-sindicaliști și grupările de socialiști. Conștient de pericolele ideilor de stânga, cabinetul Hara Takashi va desființa Liga Socialistă în anul 1921, aceasta va avea să fie înlocuită la scurt timp însă de *Gyonmin Kyo-Santo* (Partidul Comunist Muncitoresc de Început), acesta fiind considerat drept precursor al viitorului partid comunist înființat la data de 5 iulie 1922 în ilegalitate la Tokyo. În programul acestuia regăsim următoarele idei: lichidarea monarhiei, desființarea Consiliului Secret și a Camerei Pairilor, acordarea votului universal pentru toți cetățenii, lichidarea militarismului și a poliției secrete, dreptul la grevă, stabilirea zilei de muncă la 8 ore, naționalizarea întreprinderilor. De asemenea se pronunțau și în vederea retragerii trupelor nipone din Sahalin, Coreea, China și Taiwan, precum și pentru recunoașterea Rusiei Sovietice și promovarea unei politici externe de asigurare a păcii⁸.

Viața politică în Japonia interbelică

Viața politică din arhipelagul nipon din perioada interbelică este caracterizată printr-o serie de frământări de ordin intern, instabilitate și oscilații la conducere între cele două partide *Seiyūkai* și *Kenseikai*, care promovau o serie de idei în ceea ce privește politica externă, internă sau economică total diferite, ceea ce a făcut ca ajungerea la un consens în ceea ce privește adoptarea unor reforme să fie aproape imposibil.

În Japonia interbelică se poate vorbi astfel de un regim semi-democrat, ce are la bază constituția Meiji adoptată la data de 29 noiembrie 1890. Pentru a putea înțelege viața politică din acea perioadă, ar trebui să menționăm mai întâi trei caracteristici ale unui sistem de tip semi-democratic, care se regăsesc în cadrul statului nipon:

1. Chiar dacă există competiție pentru funcții politice și se organizează alegeri pentru obținerea acestora, alegerile nu sunt în totalitate libere sau corecte. Libertățile civile (cum ar fi libertatea de exprimare sau de asociere), necesare pentru a organiza alegeri juste și pentru a permite o competiție pe scena politică nu sunt protejate suficient de către stat.

2. Nu toate funcțiile politice ce pot influența procesul decizional revin reprezentanților aleși de către popor. Deși există alegeri, în continuare sunt

⁸ *Ibidem* pp. 129-130.

prezente așa numitele „domenii rezervate”, acestea revenind unor persoane influente din societate (în cazul Japoniei de către reprezentanții marilor Zaibatsu⁹ dar și de către generali și amirali din cadrul armatei).

3. Doar o parte din populație (de obicei mică – la 1918 doar 3% din populația Japoniei) avea drept de vot.¹⁰

Sistemul legal impus de către Constituția Meiji influențează puternic relațiile dintre partidul aflat la conducere și armată, oferind o serie de prerogative armatei și impunând în schimb o serie de restricții asupra guvernului. Astfel, constrângerile impuse guvernului nu doar limitau autoritatea sa legală ci îi restricționau capacitatea de a implementa o serie de măsuri menite să mulțumească publicul, în timp ce armata se putea folosi de prerogativele garantate de către constituție pentru a se împotrivi deciziilor guvernului. Guvernele din Japonia interbelică se găseau astfel într-o poziție precară din două motive. Primul motiv este reprezentat de incapacitatea guvernelor de a menține coezivitatea în interiorul acestora, în Constituția Meiji era statuat faptul că miniștri sunt responsabili doar în fața împăratului iar că primul ministru nu poate demite alți miniștri. Deoarece deciziile adoptate în guvern trebuiau să fie votate în unanimitate, orice neînțelegere între membrii acestuia puteau duce chiar la colapsul cabinetului aflat la conducere. Al doilea motiv al situației precare al guvernelor japoneze este reprezentat de fragmentarea puterii politice. Deși formal împăratul era suveran, în practică acesta nu exercita nici o formă de putere politică, astfel instituții precum Consiliul Privat, Casa Pairilor sau chiar armata ofereau sfaturi sau acordul în privirea chestiunilor de ordin politic, decizii asupra cărora guvernele aflate la conducere nu se puteau împotrivi, astfel instituțiile mai sus menționate au rămas independente față de guvern, în unele cazuri implementându-și propriile decizii sau proiecte de legi. Un alt factor important ce a influențat componența guvernelor japoneze din perioada interbelică este instabilitatea în chestiunea succesiunii liderilor de cabinet. Constituția Meiji nu conținea o clauză specifică unui regim parlamentar în ceea ce privește numirea primului-ministru precum obținerea majorității în parlament în urma unor alegeri. În cazul Japoniei,

⁹ Zaibatsu – conglomerate industriale din Japonia interbelică, principalii actori de pe scena economică ai Japoniei Imperiale. Printre cele mai importante amintim Mitsubishi, Sumitomo, Yasuda și Mitsui.

¹⁰ Harukata Takenaka, *Failed Democratization in Prewar Japan – Breakdown of a Hybrid Regime*, Ed. Stanford University Press 2014 p.2

numirea prim ministrului revenea formal împăratului, însă reprezentantul *genrō* avea să fie cel ce îi sugerează împăratului numirea primului ministru.¹¹

Astfel, în perioada interbelică puterea este deținută de către un cerc al marilor industriași al conglomeratelor *Zaibatsu* și generalii și amiralii Armatei și Marinei Imperiale. Doar alegerile din Camera Comunelor erau influențate de opinia publică, însă conform constituției guvernul nu era responsabil în fața acesteia, ci doar în fața împăratului, ceea ce face ca populația să nu dețină controlul indirect asupra guvernului. Deciziile din înaltele cercuri politice vor avea să fie astfel dictate de trei instituții și anume:

1. *Genrō*- funcția aceasta revenea unei persoane cu o vastă experiență politică, acesta având sarcina de a sugera persoane pentru numirea în postura de prim-ministru.

2. Consiliul privat – avea un rol consultativ în chestiunile de importanță majoră ale statului. Acestui consiliu i s-au conferit o serie de prerogative precum : ratificarea tratatelor, aprobarea de amendamente sau aprobarea unor decrete în cazuri de urgență. Totodată guvernul trebuia să obțină aprobarea din partea Consiliului în orice chestiune în afară de cele legate de buget sau adoptarea unor legi (legile ce aveau în vedere schimbări aduse instituțiilor statului trebuia de asemenea să primească aprobarea consiliului) .

3. Armata – conform Constituției Meiji, Împăratul era conducătorul suprem al Armatei și Marinei, tot acesta determină cum acestea erau organizate. Astfel, s-a interpretat că armata răspundea direct doar împăratului și nu putea fi pusă sub controlul guvernului, fapt ce a oferit o largă autonomie armatei nipone. O ordonanță imperială din 1889 prevedea posibilitatea ca Statul Major al Armatei și Marinei să poată raporta direct împăratului chestiuni ce privesc chestiunile militare ale statului, fără să se consulte mai întâi cu primul-ministru.¹²

Activitatea partidelor politice în Japonia interbelică

Perioada cuprinsă între 1918- 1932 a fost reprezentată de o intensă confruntare pe scena politică între cele două partide *Seiyūkai* („Amicii Guvernului Constituțional”) și *Kenseikai* (Partidul Democrat – sau Progresist) (mai târziu cunoscuți ca și *Minseitō*). Aceste două partide au concurat pentru a

¹¹ *Ibidem* pp. 77-81.

¹² *Ibidem* pp. 55-58.

conduce țara între 1918-1932, cu excepția perioadei dintre 1924-1927 când o facțiune a *Seiyūkai* - *Seiyu Hontō* participă de asemenea la alegeri.¹³

Cele două partide au avut programe și agende politice diferite. De exemplu, o problemă amplu discutată în această perioadă a fost cea a votului universal. În viziunea membrilor *Seiyūkai* societatea nu era pregătită pentru asemenea prevederi în timp ce membrii *Kenseikai* doreau implementarea imediată a votului universal. În ceea ce privește economia, *Seiyūkai* promova o politică fiscală stufoasă, în timp ce *Kenseikai* doreau o politică fiscală mai restrânsă. Exemplul cel mai bun pentru a ilustra acest aspect este reintroducerea „gold standard-ului” de către cabinetul Hamaguchi, lucru căruia membrii *Seiyūkai* s-au opus vehement. Iar în ceea ce privește relațiile externe, *Seiyūkai* au promovat o politică agresivă pe plan extern pentru asigurarea intereselor nipone (în special în China) chiar dacă acest fapt ar fi dus la deteriorarea relațiilor cu Statele Unite sau cu Marea Britanie. Aceștia au fost de acord și cu intervențiile armate în vederea obținerii unor asemenea privilegii. *Kenseikai* în schimb au promovat o politică de cooperare cu Statele Unite și Marea Britanie, încercând totodată să obțină avantaje pe piața chineză prin mijloace diplomatice.¹⁴

Perioada cuprinsă între anii 1918 și 1926 a fost caracterizată de o izolare a influenței armatei în cadrul guvernelor nipone ale vremii. În ciuda prerogativelor armatei din Constituția Meiji, în perioada 1918-1926 guvernele ce au condus Japonia au reușit să se opună planurilor expansioniste ale diverșilor membri ai Armatei și Marinei. În primul rând activitatea cabinetului *Hara* este cea mai importantă din această perioadă. Acesta reușește să preia din mână împăratului (a cărui stare de sănătate era precară la acea vreme) controlul asupra armatei și reușește să o pună sub controlul direct al guvernului. Totodată, sunt numiți pentru prima oară civili atât în funcția de guvernator al coloniilor nipone (lucru care până atunci revenea doar militarilor activi) cât și în cea de miniștri de militari (însăși *Hara Takashi* va prelua funcția de Ministru al Marinei în 1921). După asasinarea prim-ministrului *Hara* în noiembrie 1921, urmașii cabinetului său au urmat aceeași politică de izolare a puterii armatei. Aici amintim Cabinetul *Takahashi*, care în februarie 1922 acceptă prevederile Conferinței Navale de la Washington, și care în martie 1922 propune o lege prin care se dorea reducerea numărului de militari din cadrul armatei. Sub Cabinetul *Katō Tomozaburō* va demobiliza 57.000 de soldați și

¹³ *Ibidem* p. 52.

¹⁴ *Ibidem* pp. 52-54.

2000 de ofițeri, iar cabinetul Katō Takaaki va demobiliza de asemenea peste 1200 de ofițeri și 36.000 de soldați în anul 1925.¹⁵

Perioada cuprinsă în intervalul 1926-1929 avea să fie caracterizată prin ascensiunea armatei pe scena politică niponă. Sfârșitul anului 1926 a venit cu o schimbare radicală pentru statul nipon, la 25 decembrie era *Taishō* („Marea Justețe”) avea să se sfârșească brusc odată cu moartea împăratului Yoshihito. La tron accede acum fiul acestuia Hirohito, aflat în regență încă din noiembrie 1921. Astfel se instaurează o nouă epocă, *Shōwa* („Pace ilustră”). În aprilie anul următor un nou cabinet avea să preia puterea, acesta fiind condus de Giichi Tanaka. În timpul guvernării sale insubordonarea forțelor armate începe să ia amploare. În iunie 1928, colonelul Kōmoto Daisaku avea să îl asasineze pe Chang Tso-lin, guvernatorul Mancuriei, în ciuda indicațiilor de a Tokyo de a continua colaborarea cu acesta în vederea protejării intereselor nipone în zonă. Eforturile prim-ministrului Tanaka de a-i pedepsi pe cei implicați în acest incident au fost zadarnice, deoarece membrii de rang înalt al armatei s-au împotrivit judecării lui Kōmoto. Tanaka va emite doar un avertisment lui Kōmoto, sub pretextul neglijenței în serviciu¹⁶.

Cabinetul condus de Tanaka s-a aflat la putere până în 1929, când este înlocuit de guvernul Hamaguchi care moștenise un buget dezechilibrat și o situație economică agrară precară de la vechiul guvern. Pe lângă aceste probleme de ordin intern, „lunea neagră” a Wall-Street-ului avea să afecteze și ea statul nipon. Producția de mărfuri nipone este afectată de criza din SUA, aceasta scăzând cu 40% între anii 1930-1931 iar circa 50% din întreprinderile industriei grele și extractive și-au încetat activitatea. Numărul șomerilor a crescut ajungându-se ca în 1931 să numere peste 3 milioane de persoane. Cel mai afectat sector a fost cel al mătășii brute, din care statul nipon obținea aproape 40% din întregul venit pe exporturi, la care se mai adaugă și o „criză a orezului” ce a dus la scăderea prețului acestuia și la creșterea stării de nemulțumire a țăranilor.¹⁷

Deși o perioadă neagră în ceea ce privește democrația japoneză, în urma activității baronului Kijūrō Shidehara, din timpul cabinetelor Hamaguchi și Wakatsuki se părea că Japonia se va angaja în respectarea tratatelor internaționale, precum Pactul Societății Națiunilor, a tratatelor de la Washington și a Pactului Briand-Kellog. În această perioadă se încurajează și semnarea Tratatului cu privire la dezarmarea navală de la Londra din 1930.

¹⁵ *Ibidem* pp.87-90.

¹⁶ *Ibidem* pp.103-105.

¹⁷ Constantin Bușe, Zorin Zamfir, op.cit. pp.169-171.

Shidehara considera că o astfel de politică ar fi facilitat pătrunderea japonezilor pe piețele chineze, ceea ce ar fi putut reprezenta o soluție pentru ameliorarea crizei economice. Această politică nu a dăinuit mult, dat fiind faptul că armata începea să capete o influență tot mai mare în interiorul statului.¹⁸

Odată cu ocuparea Manciuriei în 1931 și cu plănuirea a două lovituri de stat în martie și octombrie 1931 (ambele organizate de societatea naționalistă Sakurakai) este tot mai vizibilă incapacitatea guvernului nipon de a stăvili acțiunile armatei imperiale. Ultima rămășiță a democrației în Japonia dispăre odată cu Incidentul de la data de 15 mai 1932, în urma căruia prim-ministrul Tsuyashi Inuaki, alături de alți miniștri cheie din cabinetul său sunt asasinați de către membrii Armatei Imperiale. Acum este clar că orice autoritate a guvernului în fața armatei a dispărut și că țara se află în totalitate sub controlul armatei.

Cauzele militarismului nipon și insubordonarea Armatei Imperiale

Ideile militariste ce au acaparat în totalitate arhipelagul nipon în debutul anilor 30 nu este o cauză directă a crizei economice din perioada 1929-1933 (acest eveniment reprezentând doar pretextul pentru care ideile militariste au fost acceptate atât de facil de către societatea vremii).

Militarismul nipon este astfel strâns legat de insubordonarea armatei imperiale. Această tendință apare încă din sfârșitul perioadei Tokugawa, mai precis perioada cuprinsă între anii 1858-1868, perioadă în care au activat adepții mișcării „Shishi” (adesea asociați cu acei samurai ce foloseau metode violente în rezolvarea litigiilor cu străinii). Termenul s-ar traduce drept „războinici cu aspirații mărețe”, iar această mișcare a acaparat majoritatea samurailor tineri, nemulțumiți de acțiunile regimului de la Edo. Astfel, în anul 1860 idealurile lor sunt exprimate prin simpla frază „sonnō jōi” (Venerați-L pe împărat, expulzați barbarii – aici făcând referire la străini-). Aceștia afirmă că prin eșecul de a expulza străinii, shogunii Tokugawa au trădat împăratul și și-au neglijat datoria de apărători ai țării. Această percepție a făcut ca mulți tineri din rândul acestei mișcări să nu mai respecte ierarhiile și simbolurile autorității statului. În secolul XX, această percepție s-a metamorfozat în lupta împotriva guvernului, a autorităților centrale dar și al marilor cercuri industriale grupate în așa numitele Zaibatsu, instituții pe care mulți dintre militarii japonezi le considerau corupte. Tot ei afirmă că interesele Japoniei au fost grav încălcate,

¹⁸ *Ibidem* pp.173-176.

în special de către guvern care au acceptat cu ușurință dezarmarea și reducerea în două rânduri atât a Flotei cât și a Armatei Imperiale.¹⁹

Strâns legat de expansionismul nipon este și conceptul de împărat divin și absolut, enunțat pentru prima oară în *Edictul Imperial despre educație din 1890*. Acest concept ia amploare în anii 30 și atinge apogeul în 1937 când este publicat *Kokutai no Hongi* (Structura statului). Astfel în cadrul acestei lucrări se pune accentul pe originea divină a împăratului, pe importanța obedienței totale față de acesta, obediență care de cele mai multe ori ajungea la sacrificiul în fața voinței împăratului. Deci, servirea cu credință a împăratului și implicit a națiunii devenea nu numai o datorie, ci motivul principal al existenței fiecărui cetățean nipon. Militarii niponi vor folosi astfel dorința împăratului drept mijloc de justificare a cuceririlor pe care aveau să le întreprindă în Extremul Orient.²⁰

Important este de menționat și ideea de *Musubi*, un concept complex ce întrunea mai mulți termeni precum armonia, întovărășirea, geneza și vitalitatea. Conceptul este folosit în explicarea politicii japoneze referitoare la China, japonezii dorind să aducă acest spirit într-o Chină decăzută, nu doar spre binele statului chinez, ci al întregii Asii. Tot legat de politica față de China, nu toți japonezii au ales să se raporteze la fel de profund prin utilizarea conceptului de *Musubi* în vederea justificării expansiunii în detrimentul statului chinez, existând astfel și aici ideea de *lebensraum*, care ar fi putut rezolva atât problema suprapopulării precum și pe cea a lipsei de materii prime.²¹

La baza ideilor expansioniste a stat de asemenea și influența ideilor ultrareacționare de tip fascist dar și pe rasism. În opinia ideologilor niponi, rasa galbenă era menită în a domina și stăpâni la început Asia, ca mai apoi să își extindă dominația asupra întregii lumi. La baza ideologiei lor, niponii puneau un mare accent pe cultul împăratului și fraternitatea de sânge. Aceștia doreau promovarea acestor idei în cadrul țăranilor, pătura socială cea mai numeroasă a arhipelagului nipon și totodată cea mai tradiționalistă și conservatoare. Un exponent al fascismului nipon este Kita Ikki, fiind totodată unul dintre cei mai importanți ideologi. Acesta publică în anul 1919 lucrarea *Nihon Kaizo Hoan Taiko* (Proiect general al Reconstrucției Japoniei), în care cere împăratului să implementeze o serie de măsuri radicale, precum: dizolvarea parlamentului, suspendarea constituției, introducerea legii marțiale și încredințarea puterii militarilor niponi, iar în ceea ce privește rezolvarea

¹⁹ Orbach Danny, *Curse on This Country. The Rebellious Army of Imperial Japan*, Ed. Cornell University Press 2016 pp.11-14.

²⁰ Kenneth G. Henshall, *O istorie a Japoniei. De la epoca de piatră la superputere*, Ed. Artemis 2002 pp. 144-145.

²¹ *Ibidem* pp. 146-147.

problemei suprapopulării, acesta propune o serie de cuceriri în detrimentul Rusiei Sovietice și a Imperiului Britanic.²²

Criza economică din anii 1929-1933 a reprezentat momentul oportun în care ideile militariste să fie receptate într-un mod pozitiv de întreaga națiune niponă. Adesea, recrutarea în cadrul armatei reprezenta o salvare pentru cei aproape 3 milioane de șomeri din acea perioadă. Războiul, mai întâi împotriva Chinei, devine în opinia lor un mijloc de soluționare a crizei, astfel el permite folosirea șomerilor, achiziția de noi teritorii avea să încurajeze emigrația în vederea luptei în fața suprapopulării, permitea obținerea de materii prime și totodată facilita găsirea unor noi piețe de desfacere. Militarizarea este astfel o soluție pe care societatea o întâmpină cu brațele deschise. În această perioadă se promovează din nou valorile bushidō pentru a oferi un cod etic întregii populații nipone, însă trebuie să menționăm că această promovare se făcea într-un mod eronat. Compasiunea față de dușmanul învins nu mai este promovată, ceea ce este contrar codului de onoare a samurailor, în schimb promovându-se astfel brutalitatea atât în cadrul armatei cât și față de prizonieri și civili. Sabiile tradiționale nipone (katana) sunt din nou purtate de către ofițeri, care însă le vor folosi doar la decapitarea prizonierilor sau în efectuarea ritualului *seppuku*²³. Pentru a anima spiritele populației civile precum și ale soldaților, personaje istorice sunt readuse în prim-plan pentru a fi glorificate și pentru a oferi un model demn de urmat. Printre aceștia amintim pe Kusunogi Masashige, un samurai al secolului al XIV-lea, de al cărui nume se leagă și o pildă folosită pentru piloții kamikaze din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Masashige, guvernator al provinciei Kawachi rămâne emblematic în istoria japoneză pentru loialitatea sa față de împărat. Astfel, acesta se împotrivesc viitorului shogun Ashikaga Takauji, urmând ca în final să fie înfrânt. Înainte de a se sinucide ultimele sale cuvinte făceau referință la faptul că și-ar fi dorit să aibă mai multe vieți, pentru a le sacrifica în slujba împăratului. Tot acum pe lângă Kenpeitai²⁴ apar noi organisme de supraveghere polițienească și de recrutare a populației precum Tokko sau Tonari-gumi (grupurile de vecinătate), astfel armata și organismele subordonate acestora vor avea un impact tot mai mare asupra cetățenilor și statului nipon, ascensiunea armatei neputând fi astfel oprită, lucru datorat precum am mai spus și prevederilor Constituției Meiji, care îi ofereau o largă autonomie în cadrul statului.²⁵

²² Constantin Bușe, Zorin Zamir, op. cit., pp 137-139.

²³ Seppuku – ritual simbolic al sinuciderii practicat de samurarii din Japonia Medievală.

²⁴ Kenpeitai – Poliția Secretă Japoneză.

²⁵ Robert Calvet, *Istoria Samurailor*, Ed. Herald 2015 pp.241-244.

Consecințele militarismului și a insubordonării armatei nipone

Un prim eveniment ce a concretizat dorințele expansioniste ale Armatei Imperiale Japoneze a fost reprezentat de către Memoriul Tanaka din 1927. Adoptat în urma conferinței de la Tokyo cu privire la probleme din Extremul Orient acest memoriu reprezintă un plan de cuceriri, elaborat în 8 puncte de către militarii niponi. În cadrul memoriului se dorea ca Japonia să nu mai fie constrânsă de prevederile tratatului de la Washington din 1922, ce prevedeau și respectarea suveranității Chinei. Principalul argument al militarilor niponi era cel al nevoilor demografice și economice ale Japoniei, care ar fi putut fi rezolvate prin ocuparea Manciuriei, aceasta reprezentând la acea vreme o importantă sursă de materii prime și un spațiu slab populat ce putea fi colonizat cu cetățeni niponi. Tot ei afirmă că după cucerirea Manciuriei se va putea trece la cucerirea întregului teritoriu chinez, pentru ca mai apoi o expansiune în detrimentul Rusiei Sovietice și a coloniilor engleze și franceze din Asia să fie posibilă după asigurarea materiilor prime din China.²⁶

Memoriul reprezintă astfel un produs al sentimentului de criză prezent în Japonia la acea vreme, un exponent al fricii profunde că, dacă Japonia nu va întreprinde o serie de acțiuni imperios necesare în vederea dobândirii de resurse și a unui spațiu vital pentru populația sa aflată în continuă creștere, aceasta nu va mai fi capabilă să se susțină ca un stat modern. Astfel politica externă japoneză din perioada interbelică va fi caracterizată de sentimentul că timpul îi este potrivit, și că dacă nu vor acționa imediat statul nipon va intra într-o perioadă de declin național ireversibil.²⁷

Înainte de a discuta despre acțiunile concrete ale expansionismului nipon, trebuie să trecem în revistă curente de opinie ce circulau în cadrul Armatei și Marinei Imperiale, fapt ce ilustrează caracterul rebel al acestora. Principalul actor al dorințelor expansioniste în detrimentul Chinei este armata din Kwantung²⁸. În această perioadă s-au constituit două mișcări în cadrul Armatei Imperiale, și anume:

1. *Calea Imperială* – reprezintă opinia trupelor terestre și este condusă de generalul Kanji Ishihara. Aceștia consideră că Rusia Sovietică este principalul

²⁶ Michael Lynch, *China: de la Imperiu la Republica Populară: 1900-1949*, Ed. Bic All, București 2004 pp.125-126.

²⁷ *Ibidem* p. 126.

²⁸ Armata din Kwantung – corp al armatei japoneze din perioada 1906-1945, ce a activat în zona Manciuriei de Sud și a participat activ la campaniile expansioniste îndreptate împotriva Chinei

inamic al statului nipon și promovează o atitudine expansionistă în detrimentul acesteia. Ei consideră că limitarea la deținerea Manciuriei și Mongoliei (teritorii ce aveau să fie folosite în vederea pregătirii de noi ciocniri cu sovieticii) este suficientă. Astfel ei susțin că Japonia nu ar trebui să continue expansiunea în China și spre Sud-Estul Asiei, deoarece ar fi putut intra într-un conflict deschis cu guvernul lui Chiang Kai-shek²⁹ precum și cu celelalte mari puteri din zonă.

2. *Clica controlului* – reprezintă opinia marinei japoneze, fiind conduși de colonelul Kenji Doihara, care propune o expansiune pe întreg teritoriul Chinei, precum și în Asia de Sud-Est și Pacific.³⁰

În anul 1928, ideile promovate în cadrul Memoriului Tanaka începeau să prindă contur. Generalul Kanji Ishihara, alături de alți ofițeri loiali mișcării Căii Imperiale plănuiesc asasinarea mareșalului Manciuriei Chang Tso-lin, starea de anarhie ce va rezulta din asasinarea acestuia reprezentând un moment prielnic pentru o intervenție a trupelor nipone în vederea restabilirii ordinii. Aceștia încearcă inițial să obțină aprobarea de la Tokyo, dar împăratul și guvernul refuză vehement, Ishihara fiind nevoit să acționeze astfel pe cont propriu. Asasinarea are loc astfel la 9 iunie 1928, dar acțiunile generalului Ishihara sunt aspru criticate atât de guvern cât și de împăratul Hirohito. La insistențele prințului Saionji (mentorul lui Hirohito- care îi amintește că acesta doar domnește și nu guvernează), împăratul nu va interveni în această chestiune, lăsând astfel cale liberă armatei în realizarea viitoarelor proiecte propuse.³¹

Apogeul expansionismului în perioada interbelică este reprezentat de evenimentele de la 18 septembrie 1931, când are loc Incidentul Mukden (sau Manciurian), o acțiune de sabotaj a militarilor japonezi, merit să creeze un pretext pentru invadarea Manciuriei. Aproape de calea ferată din Sudul regiunii chineze, deținută la acea vreme de către niponi, are loc o mică explozie, ce nu reușește însă să afecteze semnificativ șinele de cale ferată. Japonia însă va acuza insurgenții chinezi de acest act și va recurge la ocuparea în totalitate a regiunii Manciuria, urmând ca la 18 februarie 1932 să fie proclamat statul Manciuko, japonezii numindu-l pe fostul împărat al Chinei Pu Yi drept conducător. În anii următori japonezii își vor mai extinde influența în zonă ocupând regiunea Jehol (foarte aproape de Beijing), urmând ca la 7 iulie 1937 să declare oficial război Chinei în urma incidentului de la Podul Marco-Polo, pornind astfel al doilea

²⁹ Lider naționalist chinez, conducător al guvernului de la Nanjing în perioada 1928-1949

³⁰ Constantin Vlad, *Japonia – Introducere în istorie, cultură și civilizație*, Ed. Fundației România de Măine, București 1998 pp.62-63

³¹ *Ibidem* pp.63-64.

Război Sino-Japonez, ce va arunca Extremul Orient într-o serie de confruntări sângeroase ce vor continua până în anul 1945.³²

Concluzii

Răspândirea ideilor expansioniste și naționaliste nu a fost o caracteristică doar pentru unele state din Europa, ci și pentru arhipelagul nipon în perioada interbelică. Ascensiunea ideilor militariste, expansioniste și naționaliste ale militarilor niponi a fost influențată atât de factori economici precum și de factori ideologici sau politici. În primul rând, ambiguitatea constituției Meiji, precum și prerogativele sporite pe care aceasta le oferea armatei a reprezentat un punct de plecare după anul 1926 în ascensiunea Armatei Imperiale pe scena politică a țării. Totodată, starea de disesiune apărută în cadrul societății nipone din perioada manifestărilor violente sau greve din intervalul 1918-1922 au demonstrat populației incapacitatea guvernului de a gestiona chestiunile de ordin intern, ceea ce a făcut ca receptarea ideilor promovate de către oficialii armatei să se realizeze mult mai facil în cadrul populației civile. La toate acestea se mai adaugă și situația economică și precară în care se afla Japonia în acea perioadă (dependența de resurse străine și problema suprapopulației), criza economică din 1929-1933 reprezentând momentul oportun pentru militarizarea societății nipone.

În vederea promovării idealurilor expansioniste, Armata Imperială s-a folosit de un vast aparat propagandistic, în centrul căruia se afla cultul împăratului și ideile naționaliste (în care misiunea Japoniei era una de eliberare a continentului Asiatic de sub dominația puterilor coloniale), de care militarii niponi s-au folosit pentru justificarea cuceririlor întreprinse în Extremul Orient. O vină pentru răspândirea ideilor naționaliste o au și marile puteri Occidentale pentru tratamentul nedrept pe care l-au adoptat în timpul negocierilor cu Japonia din perioada interbelică, ceea ce a dus la apariția unui sentiment de nemulțumire și inferioritate în cadrul arhipelagului nipon, aceste sentimente fiind de asemenea folosite de către înaltele cercuri militare în vederea justificării misiunii sacre a Japoniei de a coaliza toate națiunile din Asia de Sud-Est în lupta cu puterile Occidentale.

³² *Ibidem* pp.64.

RECONSTITUIREA UNUI EVENIMENT ISTORIC: ANIVERSAREA COMUNISTĂ A 120 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848

ANDREI POPA*

Abstract: *The aim of this paper is to present how the 120th anniversary of the 1848 Romanian Revolution was celebrated in 1968 by the Romanian Communist Party. This historical event was presented mainly in press, thus becoming simultaneously a means of party propaganda. The tasks that had to be fulfilled by those responsible with the event's reconstitution, reflected the party's position concerning the Revolution – to glorify the deeds of the protagonists. This became possible by organizing popular gatherings dedicated to the most significant moments of the Revolution. Here, the party's historical discourse was expressed during the speeches that party officials held praising the event. Thus, communist propaganda had a decisive influence on how the anniversary was celebrated.*

Keywords: *anniversary, PCR, propaganda, communism*

Organizarea unor aniversări ce sărbătoreau evenimente marcante din istoria României a reprezentat o constantă a perioadei ceaușiste. Deși absente în perioada Dej și până la sfârșitul anilor '50, acestea și-au făcut apariția în contextul desfășurării unei politici externe independente față de Uniunea Sovietică, pe plan internațional. Manifestarea acestei independențe a dus la o politică de legitimare a regimului comunist, prin care elemente autohtone precum istoria și cultura națională au fost promovate în dauna internaționalismului care a caracterizat sfârșitul anilor '40 și deceniul al șaselea al secolului al XX-lea.

Printre aniversările organizate de P.C.R se numără și cea care sărbătorea împlinirea a 120 de ani de la Revoluția pașoptistă. De obicei, în acea perioadă, data organizării unei aniversări se hotăra cu un an înainte, în special dacă era una majoră și de interes deosebit pentru Partid. Prin urmare, această

* Facultatea de Istorie, Universitatea București, coordonator: prof. univ. dr. Mihai Sorin Rădulescu, Facultatea de Istorie, Universitatea București.

aniversare a avut două scopuri: pe de o parte, recuperarea unui capitol important al istoriei naționale, iar pe de altă parte, o identificare a imaginii P.C.R cu un eveniment istoric marcant.

De altfel, aceasta este o trăsătură definitorie pentru finalul anilor '60 – momentul în care sărbătorile comuniste au început să capete un specific național. Odată cu această tendință, se organizează și serbări menite pentru a întări conștiința națională în această direcție¹. Cele creatoare de identitate națională au fost de interes pentru P.C.R. Aniversări de acest fel ce au fost celebrate de-a lungul perioadei comuniste sunt: Unirea lui Mihai Viteazul, Unirea Principatelor, Războiul de Independență, Marea Unire².

Pe 21 august 1967, în urma unei ședințe a Secretariatului CC al P.C.R, s-a hotărât ca de-a lungul primăverii anului 1968 să se organizeze mai multe evenimente în cinstea Revoluției pașoptiste³. S-a decis organizarea adunării populare la Iași – în luna martie, la Blaj – pe Câmpia Libertății în luna mai, Islaz, Lugoj și Sfântu Gheorghe și un spectacol pe Stadionul „Republicii” din București – în luna iunie. Urmau a fi organizate în cluburi, case de cultură, cămine culturale, școli de toate gradele, unități militare – expuneri, programe literar-artistice și manifestări consacrate aniversării⁴. Alte hotărâri semnificative au fost: inaugurarea Muzeului Memorial „Nicolae Bălcescu” din comuna Bălcești, jud. Vâlcea; amplasarea de plăci memoriale pe clădirile și în localitățile în care s-au desfășurat acțiuni revoluționare la 1848; organizarea de către Academia Republicii Socialiste România (RSR) și Institutul de Studii Istorice și Social-Politice (ISISP) a unei sesiuni de comunicări științifice; Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă urma să organizeze în centrele regionale și în principalele localități în care s-au desfășurat acțiuni revoluționare – simpozioane consacrate revoluției; editarea unor volume de documente privind revoluția în Țara Românească, Moldova și Transilvania, antologii cu texte literare despre revoluție și un volum cu tema „Revoluția de la 1848 în gândirea social-politică a vremii”; dezvelirea unor monumente dedicate lui Avram Iancu la Blaj, Eftimie Murgu la Lugoj și Gheorghe Magheru

¹ Ramona Cristina Martișcă, *Regimul comunist din România ca spectacol politic* (lucrare de doctorat), Facultatea de Istorie, Universitatea București, București, 2012, p. 62.

² Sanda I. Ducaru, „<<Religia cincinală>>. Funcțiile sărbătorilor comuniste” în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc, vol. I*, Editura Universității din București, București, 1995, p. 178.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond CC al P.C.R-Secția Cancelarie, dosar 120/1967, f. 16.

⁴ *Ibidem*.

la Târgu Jiu; preșele centrală și locală urmau să dedice numere speciale aniversării iar radioul și televiziunea – transmiterea unei emisiuni consacrate evenimentului; preșele culturală și istorică urmau să apară cu numere festive⁵; urmau a fi transmise articole și studii publicațiilor străine precum și difuzarea lucrărilor care vor apărea în țară⁶.

În anul aniversării, 1968, au fost publicate volume scrise de istoricii moderniști ai epocii dedicate revoluției pașoptiste⁷, iar în presă s-au publicat articole, texte, poezii, portrete ale revoluționarilor de la 1848 și relatări propagandistice ale evenimentelor scrise de istorici contemporani sau de ziariști⁸. Acestea reprezintă două dintre hotărârile luate cu un an înainte.

Pentru prezentarea modului în care s-a desfășurat aniversarea, este necesară recurgerea la reportaje, cronici și știri din presa scrisă. Acestea au prezentat desfășurarea evenimentului în timpul organizării adunărilor populare de la Iași, Blaj, Islaz. Prin intermediul acestora, evenimentele care au avut loc cu ocazia aniversării au putut fi integrate în discursul propagandistic, indisolubil simțit în timpul aniversării. Pentru aceasta, m-am bazat, în principal, pe ziarele centrale – *Scânteia*, *România liberă* și locale – *Făclia*, *Flacăra Iașului*.

Adunarea populară de la Iași

Prima adunare populară plănuită de Partid cu un an înainte a avut loc la Iași, pe 6 aprilie 1968. Orașul amintit mai sus a fost locul în care a izbucnit revoluția în spațiul românesc. În cadrul adunării care s-a desfășurat, simbolic,

⁵ *Ibidem.*, f. 17.

⁶ *Ibidem.*, f. 18.

⁷ Vezi Cornelia Bodea – *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București, Editura Academiei RSR, 1967; Constantin Căzănișteanu, Mihai Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare ale Revoluției din 1848 în Țara Românească*, București, Editura Militară, 1968; Silviu Dragomir – *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1968; Carl Göllner, *Die Siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848-1849*, Editura Academiei R.S.R., 1967. (*Sășii transilvăneni în anii revoluției 1848-1849*); George Em. Marica (coord.), *Ideologia generației de la 1848 din Transilvania* București, Editura Politică, 1968.; Anghel Manolache, Gheorghe T. Dumitrescu, Gheorghe Pîrnuta – *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968; Marin Mihalache – *Avram Iancu*, București, Editura Militară, 1968.

⁸ Vezi numerele ziarelor *Scânteia*, *România liberă* și revistele *Analele ISISP* și *Magazin istoric* din perioada martie-iunie 1968.

în Piața Unirii, au participat 30.000 de oameni din categorii sociale diferite: muncitori, țărani, intelectuali, studenți și elevi⁹.

De asemenea, au luat parte, pe lângă membrii conducerii locale de Partid – în frunte cu prim-secretarul Miu Dobrescu și nomenclaturii – membri ai Comitetului Executiv (CEX) al CC al PCR: Emil Bodnăraș, Gheorghe Rădulescu și Virgil Trofin, dar și ministrul învățământului – Ștefan Bălan și Ilie Rădulescu – șef de secție al CC al PCR¹⁰. De altfel, delegați ai CEX vor participa și în cadrul adunărilor de la Blaj și Islaz.

A avut loc un spectacol ce reconstitua momente ale Revoluției desfășurate în Moldova. Spectacolul a fost anunțat în sunete de trompete, în urma cărora și-a făcut apariția un colectiv format din artiști amatori, îndrumați de un regizor, provenind de la Teatrul Național Iași. Au fost puse în scenă texte aparținând unor scriitori ieșeni.

Crainicul a recitat versuri compuse de Grigore Alexandrescu: „*A lumii temelie se mișcă, se clătește, / Vechile instituții se șterg, s-au ruginit, / Un duh fierbe în lume și omul se gândeste / Aleargă către tine, căci vremea a sosit...*”. Apoi, prin mulțime a trecut un călăreț împărțind manifeste cu rol mobilizator, care chemau la luptă împotriva despotismului și pentru „*împlinirea năzuințelor fierbinți ale poporului*”¹¹.

A urmat sosirea caleștii domnești, care îl înfățișa pe domnitorul Mihail Sturdza purtându-se crud față de țărani. Astfel, interpreții, care reprezentau poporul, și-au manifestat dezaprobarea. Această depictare marchează influența ideologiei comuniste asupra spectacolului.

Au fost reconstituite „secvențe” de la Hotelul „Petersburg” – locul izbucnirii Revoluției, casa familiei Mavrocordat și alte centre ale revoltei, ce scoteau în evidență figuri ale personalităților pașoptiste: Vasile Alecsandri redacta punctele Petiției de la Iași, scriitorul apărând sub alt aspect decât cel cunoscut – de reprezentant marcant al literaturii române și actor marcant al revoluției. Actorii care îi înfățișau pe Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu îi îndemnavă pe pașoptiști la luptă, cei doi din urmă afirmând: „*În mâinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că sub pietrele sub care avem să fim culcați, zac inimi mari și nobile*”¹².

Pe fondul sonor a fost pusă „Răscoala” de Gheorghe Dumitrescu, iar leitmotivul muzical este reprezentat de imnul „Deșteaptă-te române”. Pe scenă

⁹ *Flacăra Iașului*, an XXVI, nr. 6108, 7 aprilie 1968, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*., p. 5

¹² *Ibidem*.

au urmat sârbe și hore cu participanți îmbrăcați în costume specifice perioadei Revoluției. În cadrul spectacolului au mai fost reprezentate jocuri de lumini, torțe pâlpâitoare și focuri de armă. A avut loc un marș al stegarilor pe fondul unor cântece dedicate P.C.R și României, iar la sfârșit cei prezenți în piață au interpretat „Trei culori”¹³.

În ciuda faptului că spectacolul a fost glorificat în cronică din *Flacăra Iașului*, trebuie consemnat că cei prezenți fuseseră aduși pentru a manifesta la Adunare. De altfel, același lucru se va întâmpla pentru adunările de la Blaj și Islaz.

Important pentru discursul istoric este cuvântarea lui Emil Bodnăraș. Acesta a prezentat politica Partidului pe plan intern și pe plan extern, făcând referiri și la importanța izbucnirii Revoluției de la Iași. A lăudat vitejia poporului român pentru determinarea de a trăi liber de-a lungul secolelor. De asemenea, a evocat răscoala de la Bobâlna, Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan și Revoluția din 1821 ca momente de luptă precursoră pentru dreptate socială. Totodată, în discursul marxist al epocii, a mai vorbit și despre emanciparea țăranilor de sub asuprirea burgheziei¹⁴.

Adunarea populară de la Blaj

În cazul orașului Blaj, autoritățile au decis ca toate manifestațiile dedicate aniversării să aibă loc numai pe Câmpia Libertății. A fost mobilizat un număr însemnat de oameni, precum și de coruri, fanfare, formații de dansuri, echipe de fluierași, tarafuri din întreg județul Alba¹⁵. Adunarea populară a fost organizată pe 25 mai 1968 pentru a reflecta semnificația istorică a Revoluției în Transilvania. Au luat parte 40.000 de oameni – muncitori, ingineri, membri de C.A.P, profesori și medici. Numărul participanților nu a fost întâmplător, ci același ca și a Marii Adunări din 1848. De asemenea, în tribune au participat membri CEx de la București – prim-ministrul Ion Gheorghe-Maurer, Janos Fazekas și Manea

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „120 de ani de la Revoluția din 1848 din Moldova” în *Flacăra Iașului*, an XXVI, nr. 6108, 7 aprilie 1968, p. 1.

¹⁵ Zevedei-Ioan Drăghiță, „Național-comunismul și recuperarea unui simbol: sărbătorirea, la Blaj, a 120 de ani de la Revoluția pașoptistă (1968)” în *Anuarul Terra Sebus, Acta Musei Sabesiensis*, nr. 5/2013, Sebeș 2013, p. 542.

Mănescu, alături de oficialitățile locale, academicieni, oameni de cultură, directori de întreprinderi industriale și agricole și președinți de C.A.P¹⁶.

La începutul manifestației, de pe dealurile Blajului au fost trase salve de tun, iar un cor a intonat cântecul revoluționar „Sfântă zi de libertate” și imnul de stat – „Te slăvim, Românie”, precum și un cântec dedicat P.C.R – „Te cânt Partid”, cu scopul de a arăta „respectul pentru marile tradiții revoluționare cu sentimentul mândriei pentru viața liberă și independentă de azi a poporului român”¹⁷.

Au fost evocate zilele revoluției, prin versuri rostite de un actor care îl juca pe Simion Bărnuțiu: „Aceasta este țara noastră/Nimic nu vom mai suferi a ne face fără știrea și învoirea noastră/Suntem milioane/Îndărătul nostru este un trecut de glorie, înaintea noastră strălucește un viitor nemărginit”¹⁸. De asemenea, au fost evocate și Unirea de la 1859 și Proclamarea Independenței din 1877. Participanții au rostit: „Să ne unim cu țara!”, iar ulterior au fost difuzate cântecele patriotice „Tricolorul românesc” și „Pe-al nostru steag e scris unire”. Corurile care au interpretat melodii au provenit din întregul județ: Blaj, Alba Iulia, Sebeș, Aiud, Bistra, Noșlac, Cugir.

Jurământul lui Avram Iancu a fost rostit de către un actor care îl interpreta: „Jur că voi susține totdeauna națiunea noastră română pe calea dreaptă și legitimă și o voi apăra cu toate puterile”, după care cei 40.000 de participanți au răspuns: „Jurăm!”, pentru ca acesta să continue jurământul: „Jur că voi ține și voi apăra legea și limba noastră română precum și libertatea, egalitatea și frățietatea” – „Jurăm!”. Ultimul jurământ afirmat și asumat de către mulțime a fost: „Jur că pe aceste principii voi respecta toate națiunile poftind egală respectare de la dânsule, nu voi încerca să asupresc pe nimeni” – „Jurăm!”. La sfârșit, toți participanții au cântat „Deșteaptă-te române”¹⁹.

În încheierea spectacolului, prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer a vorbit despre importanța revoluției pașoptiste:

„Evocând lupta eroică a revoluționarilor de la 1848, se cuvine să consemnăm împlinirea, în zilele noastre, a dezideratului scump care a fost atât de viu exprimat în timpul revoluției, dar care nu s-a putut înfăptui în împrejurările istorice de atunci – dobândirea unei adevărate libertăți și independențe naționale, afirmarea în deplinătatea

¹⁶ George-Radu Chirovici – „Adunarea populară de pe Câmpia Libertății de la Blaj cu prilejul aniversării a 120 de ani de la Revoluția din 1848-1849 în Transilvania” *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7.714, 26 mai 1968, p. 2.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

capacităților ei creatoare a națiunii noastre. Calea largă către această măreață realizare a deschis-o socialismul, care a descătușat toate forțele națiunii, a creat condițiile pentru ridicarea ei pe o treaptă nouă de dezvoltare”²⁰.

După cum se vede, discursul patriotic cu influențe ideologice se face simțit aici ca și în cazul cuvântării lui Bodnăraș. Un astfel de discurs a fost folosit de către fiecare vorbitor, însă cele mai importante afirmații le-au aparținut înalților membrilor CEx, în cazul de față – Maurer.

Adunarea populară de la Islaz

Pe 22 iunie 1968 a avut loc la Islaz o adunare populară la care au participat 40.000 de oameni. Cei prezenți au reeditat momentul „Proclamației de la Islaz”, rostind un jurământ de credință față de acesta și față de cauza Revoluției pașoptiste. Au fost evocate personalități ale istoriei naționale, prezentate drept „figuri de eroi”, și bătălii medievale ale țărilor române. Ulterior, un coridor de călăreți îmbrăcați în costume populare s-a așezat de-a lungul drumului ce duce aspre satul Islaz, pentru a-l apăra. La intrarea în sat s-a ridicat un arc festiv împodobit cu covoare în numeroase culori, prezentat drept „simbol al străvechiului meșteșug românesc”²¹.

Au participat membrii CEx: Paul Niculescu-Mizil și Florian Dănălache, Vasile Patilineț-secretar al CC al PCR, Ion Iliescu-prim-secretar al CC al UTC, ministrul tineretului și reprezentanți ai unor instituții centrale și organizații obștești. Aceștia au vizitat o expoziție organizată pe câmpia de la Islaz dedicată Revoluției. De asemenea, au participat și țărani care au luat parte la răscoala de la 1907²².

Momentul reconstituirii „Proclamației de la Islaz” a cuprins dansuri de săbii și torțe, un actor ce-l juca pe Ion Heliade-Rădulescu citind punctele documentului și programul Revoluției. O altă figură importantă a Revoluției, Popa Șapcă, este înfățișată explicând jurământul pe înțelesul tuturor poporului. Ulterior, este redată fresca istorică a României moderne în Unirea de la 1859, cucerirea independenței și Marea Unire din 1918.

Cu toate acestea, la final, ideologia comunistă își face simțită prezența prin difuzarea „Internaționalei”. Apoi, în acordurile imnului „Trei culori”, o tânără

²⁰ *Ibidem.*, p. 2.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Petre Constantinescu – „Adunarea populară de la Islaz” în *România liberă*, an XXVI, nr. 7363, 23 iunie 1968, p. 1.

²² *Ibidem.*, p. 2.

a înălțat drapelul României, moment care a creat „o liniște solemnă pe câmpie”²³.

Adunările populare de la Lugoj și Sf. Gheorghe

În martie 1968 s-a decis organizarea de adunări populare la Lugoj, pe 22 iunie, și Sf. Gheorghe, în următoarea zi, pe 23. Primul oraș a fost ales datorită faptului că un episod important al revoluției pașoptiste s-a desfășurat pe Câmpia Libertății, ce se afla în apropiere de oraș, unde în 1848 a avut loc o adunare la care au participat peste 10.000 de români și maghiari²⁴.

Adunarea populară de la Sf. Gheorghe urma a fi consacrată participării secuimii la Revoluția din 1848, pentru a reflecta unitatea promovată propagandistic dintre români și maghiari. Prin urmare, se observă cum importanța minorității maghiare în desfășurarea revoluției era subliniată de către propagandă²⁵.

Comparativ cu adunările precedente, cele de la Lugoj și Sf. Gheorghe au avut un caracter modest. Numărul participanților a fost de 12.000, respectiv 15.000, desfășurându-se în locuri cu denumiri simbolice – „Câmpia Libertății”, respectiv Piața „Libertății”. În ambele cazuri au participat oficialitățile locale.

La Sf. Gheorghe, printre oficialii CEX veniți la eveniment a fost Janos Fazekas – prezent datorită originii sale maghiare. Acesta a ținut și cea mai importanta cuvântare, făcând numeroase referiri la politica P.C.R față de minorități. Au mai participat Manea Mănescu, Ion Brad și Gheorghe Stoica. Spectacolul s-a caracterizat prin dansuri locale, recitări de versuri și cântece populare românești și secuiești²⁶.

În cazul orașului Lugoj, nu au participat membri ai CEX, ci oficiali locali și reprezentanți din toate categoriile sociale (oameni de știință și de cultură, artiști, muncitori și fruntași ai întrecerii socialiste). A fost adus un omagiu revoluționarului Eftimie Murgu prin inaugurarea unei statui dedicate acestuia. A avut loc un program artistic la care au participat coruri locale și au fost organizate serbări în cinstea Adunării de pe Câmpia Libertății ce avusese loc cu 120 de ani înainte²⁷.

²³ *Ibidem*.

²⁴ ANIC, Fond CC al PCR-Secția Propagandă și Agitație, dosar 4/1968, ff. 21-22.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Graziela Vîntu – „Adunarea populară de la Sf. Gheorghe” în *România liberă*, an XXVI, nr. 7.364, 25 iunie 1968, pp. 1-2.

²⁷ *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7.743, 24 iunie 1968, p. 2.

Spectacolul de pe Stadionul Republicii din București

Ultimul spectacol dedicat aniversării a avut loc pe 29 iunie 1968, la București, pe Stadionul Republicii. Au participat 30.000 de oameni din categorii sociale distincte – strungari, frezori, cazangii, cercetători din institutele Academiei R.S.R și arhitecți. Manifestarea a fost radiodifuzată.

În tribune au fost prezenți cei mai importanți membri ai CEX: șeful statului – Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Ilie Verdeț. La începutul spectacolului a fost difuzat imnul R.S.R, după care primarul capitalei, Dumitru Popa, a rostit cuvântul de deschidere, urmat de către cuvântarea lui Ceaușescu. Înainte de a aborda subiectul Revoluției pașoptiste, acesta a vorbit despre lupta românilor pentru supraviețuire dusă de-a lungul secolelor, cu scopul obținerii egalității în drepturi în raport cu alte popoare. Ulterior, a făcut referire la Revoluție, afirmând că aceasta a reprezentat în contextul luptei românilor – „*una din paginile cele mai mișcătoare ale acestei epopei, dovedind prin spiritul de jertfă al maselor, al celor mai buni fii ai țării, voința de libertate a poporului român*”²⁸.

Dumitru Popa a continuat, afirmând că poporul român a dat dovadă de potențial revoluționar, fiind receptiv la ideile inovatoare de progres, cu o dorință de eliberare în plan social și național, cu scopul obținerii unității țărilor române. A urmat o interpretare a consecințelor înfrângerii Revoluției, afirmând despre aceasta:

*„Ea [...] a deschis drumul unor mari prefaceri și transformări în structura societății, al înfăptuirii unor idealuri fundamentale ale poporului nostru. Ea a aprins flacăra spiritului revoluționar în țările române, a dezvoltat și mai puternic conștiința de sine a poporului român, convingerea locuitorilor celor trei state românești asupra necesității unității naționale în cadrul frontierelor aceluiași stat”*²⁹.

Despre rolul revoluționarilor pașoptiști în contextul luptei duse de români de-a lungul secolelor, acesta a afirmat:

„Aniversând 120 de ani de la declanșarea revoluției burghezo-democratice în țările române, gândul ne poartă pe drumul lung și greu ce a trebuit să fie străbătut de poporul român până la limanul la care a ajuns astăzi. Înfruntând cu bărbăție, cu dârzenie și curaj greutăți și piedici neînchipuit de mari, înfrângând adversități de tot felul, eroicul nostru popor a reușit să-și făurească un destin demn de tradițiile sale nobile, de marile sale virtuți. Îi cinștim cu venerație pe revoluționarii de la 1848, îi

²⁸ Nicolae Ceaușescu – *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste. Rapoarte, cuvântări, articole*, Vol. 3: Ianuarie 1968-martie 1969, București, Editura Politică, 1969, p. 290.

²⁹ *Ibidem*, p. 294.

cinstim pe toți înaintașii care s-au sacrificat pentru păstrarea ființei noastre naționale, care și-au făcut un crez din slujirea intereselor și aspirațiilor poporului nostru, cinstim generațiile revoluționare care au intrat în istorie prin opera de eliberare a patriei de sub jugul asupririi burghezo-moșierești, de construcție a societății socialiste în România”³⁰.

După cuvântare, a urmat reconstituirea modului în care s-a desfășurat Revoluția la București, fapt care denotă că spectacolul ce a aniversat istoricul moment pașoptist a avut un caracter de un naționalism puternic. Acesta reiese din modul în care a fost pusă în scenă sărbătorirea.

La început, un cor a strigat: „Suntem aici de două mii de ani”, după care o voce izolată a spus: „Din trunchiul vechi al Daciei bogate” – urmat de cor: „Suntem aici de două mii de ani”. Mai apoi, prin fața participanților au trecut actori ce-i jucau pe Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul, însoțiți de stegari și de ostașii care au luptat în bătăliile de la Nicopole, Vaslui și Călugăreni³¹.

În tribune, pancartele unei coregrafii au format anul „1848”. Crainicul afirmă: „Europa e în flăcări”, după care 1.000 de făclii sunt aprise în centru și sute altele în cele patru colțuri. Urmează apariția revoluționarilor de la 1848 – Un actor care îl joacă pe Nicolae Bălcescu afirmă: „Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și fără viitor. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sunt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”. Alți actori îi joacă pe Mihail Kogălniceanu, Avram Iancu, Vasile Alecsandri și Alecu Russo. Este cântat, ulterior, „Deșteaptă-te române”, iar apoi vorbește actorul care îl interpretează pe Simion Bărnuțiu: „Națiunea română nici nu voește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voește drept egal pentru toate”³².

Actorul care îl joacă pe Avram Iancu rostește un fragment din scrisoarea adresată revoluționarului maghiar Lajos Kossuth: „Firea ne-a așezat în una Patrie ca împreună să asudăm cultivoând-o și împreună să gustăm dulceața roadelor ei”. Apoi, este rostit un îndemn: „Voi, frați români, depuneți jurământul/Că libertatea noi ne-o apărăm/Și curățim de împilări pământul.”, urmat de mai multe voci care răspund: „Jurăm!” Corul afirmă din nou: „Cu revoluția ne-am dus menirea/Și-am împlinit un vis străbun, Unirea!”, după care în tribune anul este schimbat din 1848 în 1859, iar dansatorii încep să joace „Hora Unirii” ce se difuzează drept coloană sonoră. Urmează bătăi de tobe și sunet de trompete, iar mai apoi în

³⁰ *Ibidem.*, p. 305.

³¹ George-Radu Chirovici – „Adunarea populară din Capitală cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la Revoluția din 1848” în *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7749, 30 iunie 1968., p. 2.

³² *Ibidem.*

tribune anul este schimbat în 1877, fapt ce duce la apariția unor figuranți ce îi reprezintă pe soldații dorobanți, care pun în scenă o copie a tabloului „Atacul de la Smârdan” de Nicolae Grigorescu. În final, în cinstea zilei de 1 decembrie este cântat „Pe-al nostru steag e scris unire”³³.

Pe podium se află 47 de stegari, semnificând numărul de ani trecuți de la crearea P.C.R. Urmează o recitare de versuri care se omagiază P.C.R, după care în tribună anul se schimbă în 1921, fiind evocate grevele muncitorești și lovitura de stat de la 23 august 1944. La sfârșitul serbării se cântă „Patrie-Partid”³⁴.

Manifestări dedicate aniversării

Pentru îndeplinirea sarcinilor privind organizarea aniversării, de-a lungul perioadei martie-iunie 1968 au avut loc simpozioane, comunicări științifice expoziții, festivaluri artistice și adunări festive, desfășurate pe cuprinsul întregii țări. Cele mai importante s-au ținut în perioada mai-iunie din acel an.

Pe 15 mai, la Teatrul Național din Cluj, a avut loc o adunare festivă dedicată aniversării. În cadrul acesteia, au participat oameni de știință, oameni de cultură, artiști, cadre didactice din învățământul superior și de cultură generală, muncitori din întreprinderi, instituții și studenți. Despre însemnătatea evenimentului în istoria națională a vorbit Ion Beu, vicepreședintele Consiliului provizoriu al județului Cluj. În încheiere, artiștii teatrelor și operelor din localitate au prezentat un program de cântece patriotice și fragmente din piesa „Avram Iancu” de Lucian Blaga³⁵.

În aceeași dată ca în cazul adunării festive din Cluj, au fost organizate la Buzău și Râmnicu Sărat simpozioane și expuneri la case de cultură și în peste 40 de cămine culturale din județ. Tema acestora a fost „Revoluția de la 1848 în județul Buzău”, în cadrul căreia au vorbit cadre didactice și oameni de cultură³⁶.

Pe 7 iunie, Academia „Ștefan Gheorghiu” a găzduit un simpozion organizat de Facultatea de Istorie a Universității din București. Au luat parte cadre didactice, cercetători științifici, doctoranzi, cursanți post-universitari, studenți, care au susținut comunicări: conf. univ. Aron Petric, prorector al Academiei: „Caracterul unitar al revoluției române de la 1848”, lect. Ion Oros: „Condițiile

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Făclia*, an XXIII, nr. 6.695, 16 mai 1968, p. 1.

³⁶ *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7704, 16 mai 1968, p. 5.

internaționale în care s-a desfășurat Revoluția Română”; doctorandul Iulian Cîrțină: „Personalitatea lui Nicolae Bălcescu la revoluția din Țara Românească”; lect. Aristide Varghida: „Rolul generalului Gheorghe Magheru în apărarea revoluției”, asist. Gheorghe Zbîrnă: „Aportul studenților în pregătirea ideologică și desfășurarea Revoluției pașoptiste”, lect. Elena Năstase: „Oglindirea tradițiilor Revoluției de la 1848 în viața politică românească în a doua jumătate a secolului trecut”, lect. Constantin Mocanu: „Concepția lui Lucrețiu Pătrășcanu privind Revoluția de la 1848”, conf. dr. Mihai Fătu: „Procesul istoric al îmfăptuirii programului de la 1848 în România”³⁷.

Pe 27 iunie, în aula Academiei R.S.R a fost organizată o sesiune de comunicări științifice de către Academia amintită anterior și ISISP, la care au luat parte academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, istorici din București și din alte centre culturale ale țării. Aceștia au susținut următoarele prezentări: V. Maciu, membru corespondent al Academiei: „Caracterul unitar al revoluției din 1848 în Țările Române”; conf. univ. dr. Gh. Platon – „Țărănimea de la 1848 în Țările Române”; M. Florescu, N. Vîlcu – „Rolul maselor orășenești în Revoluția Română din 1848”; prof. Ștefan Pascu – „Revoluția de la 1848 în gândirea pașoptiștilor ardeleni”; conf. univ. dr. Ștefan Imreh – „Secuții și revoluția din 1848”; C. Gollner, cercetător științific principal – „Mișcări ale țăranilor iobași sași în anii revoluționari 1848-1849”; C. Bodea, cercetător științific principal – „Continuarea luptei revoluționare după 1848 de către emigranți”; Dan Berindei, secretar științific al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” – „Intervenția străină, principala cauză a înfrângerii Revoluției Române din 1848”³⁸.

De asemenea, pe 30 iunie a fost organizată în București, la Muzeul de Artă, o expoziție cu tema „Revoluția de la 1848 oglindită în arta plastică”, în cadrul căreia au fost expuse lucrări ale pictorilor și graficienilor români din secolul al XIX-lea. Printre acestea se numărau tablourile pictorilor revoluționari Ion Negulici, C. D. Rosenthal, B. Iscovescu; 200 de lucrări de artă plastică, picturi și sculpturi ale artiștilor contemporani – Al. Ciucurencu, Lucian Grigorescu, Romul Ladea etc. Acestea ilustrau figuri de revoluționari, momente importante ale mișcării de la 1848 și priveliști din Bucureștiul secolului XIX.³⁹

³⁷ *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7727, 8 iunie 1968, p. 3.

³⁸ *Scânteia*, an XXXVII, nr. 7747, 28 iunie 1968, p. 5.

³⁹ Sanda Ionescu, Mircea Bumbac – „Adunarea populară din Capitală cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la Revoluția din 1848” în *România liberă*, an XXVI, nr. 7.369, 30 iunie 1968, p. 3.

Concluzii

Aniversarea Revoluției din 1848 a reprezentat un mijloc propagandistic foarte util de promovare a politicii P.C.R. Reconstituirea acesteia nu a fost posibilă fără a fi influențată de elemente ideologice, aspect ce umbrește semnificația istorică a Revoluției. Prin urmare, nu poate fi vorba de o aniversare autentică a unui eveniment istoric, ci de una puternic politizată.

RELAȚIILE ROMÂNIEI CU SUA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ ANALIZĂ A RELATĂRILOR DIN ZIARELE „SCÂNTEIA” ȘI „THE NEW YORK TIMES” DESPRE VIZITELE LUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN STATELE UNITE

ANDREI OLTEANU*

Abstract: *The connection between the two states in the second half of the 20th century is of great importance because of the important involvement that Romania has had in the Cold War and especially the tension between the two blocks. The next two points of analysis will capture the "Age of Dej and Relations with the US" dividing the period between 1947 and 1955 denounces the so-called mistakes made in the previous period and how "important" is the role of the new political regime applied in Romania, in the period 1956-1965, the most obvious approach to the policies pursued by the Western countries, especially the United States, was emphasized, which, following the apparent desire of both parties to have a closest connection. "The Ceausescu Period and Relations with the US" will reveal, following the period 1966-1975, the three large-scale visits that Ceausescu will have in the United States following the emphasis on the wish of False independence from the USSR, then in 1976 -1989, following the 1978 visit to the United States in President Carter's term, the relationship between the two nations began to cool, and all of this would be outlined in a conclusion of more than five decades of communist rule.*

Keywords: *relations, emphasis, communism, political regime.*

Epoca Dej și relațiile cu SUA -1947-1955

Anul 1947 reprezintă anul definitoriu al procesului de sovietizare, astfel că primele semnale de derapaj de la înțelegerile realizate în tratate este valul de arestări din luna mai care au ca rezultat, proteste americane fără efect. În luna octombrie, guvernul român a înființat o comisie, condusă de ministrul de externe, Ana Pauker, ce avea ca scop, aplicarea tratatului de pace și

* Facultatea de Istorie și Filosofie, specializare istorie, student anul II, e-mail andreidoru14@gmail.com.

soluționarea reclamațiilor privind încălcarea¹. Ministrul american la București, Rudolf Schoenfeld, afirma că acest organism este doar o "fațadă de corectitudine", discutându-se doar aspecte procedurale.

În urma închiderii liderilor politici ai Partidului Național Liberal și ai Partidului Național Țărănesc, pentru instaurarea completă a comunismului în România a rămas regele Mihai. Astfel că după repetate cereri de ajutor către americani din partea Regelui Mihai, și prin refuzurile și răcirea relațiilor, acesta decide să revină în România, ca la 30 decembrie 1947, să fie forțat să abdice, România proclamându-se republică populară.²

Implicarea SUA în noul drum al României își remarcă existența prin vizita întreprinsă de fostul rege Mihai I. Acesta a fost primit de către președintele S.U.A. de la acea vreme, Henry S Truman, la Casa Albă. Întregul demers a fost realizat la recomandarea secretarului de stat George C. Marshall, ce subliniază într-o notă înaintată președintelui american că : *"ne dă ocazia să subliniem că menținerea relațiilor diplomatice cu Sateliții Uniunii Sovietice nu înseamnă aprobarea acestor regimuri"* și tot odată permite arătarea că *"interesul Statelor Unite față de soarta elementelor democratice"* și *"susținerea moralului"*.³

Implicarea pe care o au persoanele care au plecat în America sau erau deja în afara granițelor la preluarea puterii de către comuniști au văzut în America un stâlp de susținere în care se pot baza, astfel că pe 6 aprilie 1949, se constituie în S.U.A., *"Comitetul Național Român"*, reprezentând guvernul României în exil, acesta avându-și sediul la New York. Crearea Comitetului s-a realizat cu acordul Regelui Mihai, și avea ca scop: apărarea intereselor țării până la eliberarea României de regimul comunist, să desfășoare o activitate de lobism pe lângă factorii de decizie din guvernul și congresul S.U.A. pentru a adopta sancțiuni politice și economice împotriva regimului comunist de la București.⁴

Legile cu privire la îngrădirea extinderii pe plan economic a țărilor socialiste, se va remarca prin diferite legi pe care Congresul S.U.A. le-a adoptat ca de exemplu : *"Export Control Act of 1949"* ce interzicea vânzarea fără existența unei licențe de export a unor produse care ar fi putut avea o contribuție la creșterea potențialului militar al unei țerte țări. ⁵ Legea *"Mutual*

¹ Gabriel Stelian Manea, *Un adulter în familia comunistă. România și SUA în anii '60*, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pag. 71

² Idem. pag.73

³ Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno americane*, Editura Silex, pag.170.

⁴ Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno americane*, Editura Silex, pag. 171,

⁵ Idem. pag. 172,

Defence Assistant Control Act of 1951”, urmărea să impună aliaților S.U.A. din N.A.T.O., restricții în privința acordării de licențe de export țărilor socialiste.⁶

În 1950, reappare problema nerespectării drepturilor omului, astfel că în urma ineficienței protestelor adresate din partea S.U.A. către guvernul român, Washington-ul a ales ca for de dezbatere O.N.U., unde avea o influență mărită. Pe 20 octombrie 1950, în urma Adunării Generale, Statele Unite au inclus pe ordinea de zi un document intitulat : *”Respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în Bulgaria, Ungaria și România”*. Astfel că pe 3 octombrie, Adunarea Generală a adoptat o rezoluție care condamna cele trei țări pentru neîmplinirea obligațiilor prevăzute în Tratat și încălcarea gravă a drepturilor omului.⁷

În privința politicii de sprijinire a populației dornice de schimbare, care nu avea altă legătură cu occidentul decât prin posturile de radio *”Europa Liberă”* și *”Vocea Americii”*, în decembrie 1953, a fost elaborat un document, intitulat CSN 174, ce sublinia necesitatea ca S.U.A. să sprijine mișcările naționaliste din țările-satelit, dar acest proiect nu spera la o reușită în cazul României, considerată cea mai sovietizată și fiind, din punct de vedere strategic, prea importantă pentru controlul sovietic asupra regiunii Balcanice.⁸

La mijlocul anilor '50 , liderii sovietici au trecut la o nouă politică mai pacifistă. Astfel că această politică începe să îi ofere lui Gheorghe Gheorghiu-Dej posibilitatea implementării unei reluări a relațiilor cu Washington-ul, sperând să își asigure o anumită autonomie față de sovietici. În 1954 Dej sublinia necesitatea lansării unor inițiative comerciale către Occident și lărgirea comerțului cu aceste state. Ca urmare , în 1956, Statele Unite, elaborează CSN 5602/1⁹ ce prevedea extinderea selectivă a contactelor cu blocul sovietic, ridicarea parțială a restricțiilor comerciale și concesiile reciproce în relațiile cu Moscova și Europa de Est.

Președintele Eisenhower l-a desemnat pe Robert Thayer ca ministru al S.U.A. la București cu scopul de a intensifica legăturile româno-americane astfel că, în urma refuzurilor persistente din partea S.U.A., în cele din urmă în aprilie 1955, sovieticii acceptă o primire în grup, unui număr de 14 state, inclusiv aliații comuniști, urmând ca pe 14 decembrie 1955, după

⁶ Idem. pag.177.

⁷ Gabriel Stelian Manea, *Un adulter în familia comunistă. România și SUA în anii '60*, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pag.75.

⁸ Idem.pag. 76.

⁹ Idem.pag.77

recomandarea Consiliului de Securitate al O.N.U. și printr-o Rezoluție a Adunării Generale, 16 state, inclusiv România au devenit membri.¹⁰

1956-1965

Intensificarea legăturilor cu S.U.A. la inițiativa lui Gheorghe Gheorghiu-Dej au continuat astfel că pe 7 martie 1956, a informat Washington-ul că guvernul român dorea soluționarea problemelor economice și financiare, inclusiv problema revendicărilor fostelor proprietăți americane din România.

Departamentul de stat S.U.A. , a început să privească cu alți ochi la sfârșitul anilor '50, aprecierea României ca fiind *"cea mai sovietică dintre toți sateliții"*, astfel că rapoartele membrilor misiunilor diplomatice de la București, erau respinse. Președintele Eisenhower i-a cerut șefului misiunii diplomatice la București, Robert Thayer *"să creeze o demarcație între români și sovietici"*, dar cu toate că liderii români l-au convins că doresc să iasă de sub influența sovietică, la întoarcerea la Washington, Departamentul de Stat s-a arătat neîncrezător în analiza lui Thayer.¹¹

În februarie 1958, serviciul american de informații a admis că : *"De la revolta din Ungaria, regimul românesc a depășit într-un fel ceilalți sateliți mai ortodocși în ce privește direcția reformei poststaliniste. De exemplu se pare că a făcut eforturi considerabile de a îmbunătăți nivelul de trai și de a intensifica apoi comerțul cu Occidentul."*¹² Și mai important decât evaluarea favorabilă pe care o face serviciul de informații american, sunt rapoartele respinse din Polonia și Ungaria care afirmau că România *"încearcă pe cont propriu să se îndrepte spre autonomie"*, și *"susține că această atitudine ar fi explicabilă cu aprobarea prealabilă a sovieticilor"*.¹³

Un episod de politică de promovare cu aspecte relativ favorabile este interviul pe care Chivu Stoica, noul prim-ministru , îl acorda în februarie ziarului *"The New York Times"* , fiind pentru prima dată când un înalt lider român acordă un interviu unui ziar american. Acesta a declarat că *"România intenționa să cumpere utilaje industriale în valoare de 100 milioane de dolari din SUA"*

¹⁰ Gabriel Stelian Manea, *Un adulter în familia comunistă. România și SUA în anii '60*, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pag.78,

¹¹ Larry L. Watts, *Fere,te-mă, doamne de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România.*, Editura Rao, 2011, pag. 219,

¹² Idem.pp 220-221,

¹³ Idem. pag. 221.

dar din cauza restricțiilor privind exportul, era obligat să apeleze la o altă țară din Vestul Europei".¹⁴

O nouă schimbare a reprezentativei României la Washington aduce și cu ea alte beneficii. Astfel că în 10 iulie 1959 George Macoveșcu a fost trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la României la Washington, funcție ocupată până în octombrie 1961. Acesta a avut o contribuție semnificativ pozitivă la dezvoltarea relațiilor româno-americane, realizând în mandatul său primele înțelegeri și acorduri bilaterale după instaurarea regimului comunist din România : Acordul Financiar și Programul de schimburi culturale și în domeniul științei și educației.

Puntea culturală dintre Statele Unite și România comunistă s-a concretizat odată cu primul acord cultural semnat dintre cele două pe 9 decembrie 1960. Acesta viza o acoperire a anilor 1961-1962 printr-un schimb de specialiști, artiști, și trupe artistice, cărți, filme , expoziții. Acest acord este important deoarece este primul de acest fel încheiat de către S.U.A. cu un stat din Estul Europei.¹⁵

În decembrie 1961, "*The New York Times*" arăta că producția industrială românească se triplase față de cea din 1950, iar în ianuarie 1962, același cotidian vorbea despre faptul că, pentru al doilea an consecutiv, România avea cea mai dinamică economie din Est.

Vizita lui Dej în America în 1960 este privită prin ochii lui Mircea Malița care s-a aflat printre cei delegați ai grupului și care a stat o vreme lângă Dej afirmând că "*atunci mi-am da seama că a încolțit la el (Dej) preocuparea pentru bunăstare, când a văzut cum trăiesc americanii*".¹⁶

Planurile de integrare și specializare economică a țărilor socialiste hotărât de Hrușciiov în august 1962, îl pune pe Gheorghe Gheorghiu-Dej în situație de a fi nevoit să caute alte surse pentru sprijin economic și tehnologic, Ambasadorul Crawford cerând Statelor Unite să sprijine România. Astfel că în 1963, ambasadorul american a avut chiar o întrevedere cu președintele Kennedy, acesta arătându-se extrem de interesat de evoluțiile din România, cerând lămuriri față de noua direcție a independenței economice față de Moscova.¹⁷

¹⁴ Gabriel Stelian Manea, *Un adulter în familia comunistă. România și SUA în anii '60*, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pag. 79,

¹⁵ Idem. pp.201-202.

¹⁶ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, Editura Rao, 2014, pag. 182

¹⁷ Idem. pag.81

Criza Rachetelor din Cuba dintre S.U.A. și U.R.S.S. formează o reală implicare și o dezorientare asupra drumului de susținere pe care România trebuie să îl ia în următorii ani.

Primul pas în dezacordul românilor față de practica U.R.S.S. a fost mobilizarea armatelor statelor membre al Tratatului de la Varșovia, încălcând prevederile deoarece părțile trebuiau consultate în interesul apărării comune și menținerii păcii și securității. În 1964 trimisul din partea Washington-ului, Crawford făcea referire la atitudinea temperată și echilibrată a României cu prilejul crizei rachetelor. Deși condamnau blocada navală impusă de S.U.A., liderii români o făceau cu prudență, iar discuțiile cu ministrul Crawford și cu alți diplomați occidentali, *"implicau în mod clar că R.P.R. se consideră disociată de această bătălie între giganții nucleari."*¹⁸

În cadrul sesiunii Adunării Generale a O.N.U., România și-a putut expune clar poziția prin Corneliu Mănescu, ministrul român de Externe, ce a avut o întrevedere privată cu Secretarul de Stat Dean Rusk, spunându-i acestuia că România va rămâne neutră în amplasarea de rachete sovietice în Cuba și dorea asigurări din partea S.U.A. că nu vor fi atacați în urma unei presupunerii greșite garantând că pe teritoriul român nu există rachete nucleare.

Confirmarea relației speciale dintre România și S.U.A. s-a observat și prin discursul pe care președintele Kennedy la avut la Universitatea Liberă din Berlin, referindu-se la România ca la un exemplu de *"disidență politică și economică"*.

Epoca Ceaușescu și relațiile cu SUA-1966-1975

O dată cu moartea lui Dej, România prin noul său lider în persoana sa, Nicolae Ceaușescu, va avea o direcție mai pronunțată asupra drumului propriu de dezvoltare. Februarie 1965 vine cu o sinteză din partea C.I.A. arătând că: *"România și-a declarat formal independența și a acționat în concordanță cu această declarație. A inițiat contacte serioase cu alte mari state, a respins presiunile vecinului dominant în mai multe ocazii și a adoptat un program intern în concordanță cu interesul național"*. În iulie 1965, cu ocazia Congresului IX al P.C.R., ziariștii de la *"The New York Times"* se întrebau dacă România mai este un stat satelit al sovieticilor.¹⁹

¹⁸ Idem. pag.82,

¹⁹ New York Times, BUCHAREST, Rumania, July 19 -- Nicolae Ceausescu, the Rumanian Communist party secretary, conducted a kind of minuet of independence today as he opened the party's ninth congress(<https://www.nytimes.com/1965/07/20/archives/rumania->

"Războiul de 6 zile" a reprezentat o nouă oportunitate pentru România în ași afirma independența deciziilor față de Moscova. Relațiile bilaterale și rolul României în această problemă s-a evidențiat prin întâlnirile de grad înalt la care au luat parte Gheorghe Maurer și Corneliu Mănescu aceștia întâlnindu-se cu Secretarul de Stat, Dean Rusk, pe 23 iunie 1967 și cu președintele Johnson pe 26 iunie, discutându-se atât implicarea României în problema din orientul mijlociu cât și candidatura lui Mănescu la președinția celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U., aceasta concretizându-se în cele din urmă cu susținerea S.U.A..

Evenimentele din Cehoslovacia au reprezentat un moment prielnic să își afirme din nou independența decizională față de Moscova astfel că în urma discursului lui Mircea Malița de la tribuna O.N.U., referindu-se la poziția României față de problemele internaționale majore, dar fără să menționeze evenimentele din Cehoslovacia, are loc discursul lui Nicolae Ceaușescu care întărește convingerea occidentalilor față de perspectiva orientată spre vest a României.

Un alt conflict major la care poziția României a fost în prim-plan a reprezentat Războiul din Vietnam, care a adus cu sine o serie de beneficii pe plan extern în beneficiul României. Președintele Lyndon B. Johnson care cunoștea mesajul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej către Kennedy privind criza rachetelor din Cuba, a adus în discuție pentru prima dată, folosirea Serviciilor României în vederea medierii problemei asiatice. Demersurile României cărora administrația Johnson le-a dat numele de cod PACKERS, au continuat prin ofensiva Tet din 1968. După primele negocieri concrete legate de propunerea Statelor Unite și după refuzul Vietnamului, Johnson a decis evaluările României ca fiind "echilibrate și, în opinia noastră, corecte". Diplomația română a obținut o victorie importantă când a convins Beijingul să nu se mai opună negocierilor dintre Washington și Hanoi.²⁰

Pe parcursul întrevederii din 22 martie 1967 cu Nicolae Ceaușescu, Richard Nixon dorea informații despre relațiile chino-americane, în condițiile în care "politica de izolare" practică de SUA vizavi de China putea crea, consecințe nefavorabile iar fostul vicepreședinte al SUA nu întrevedeă posibilitatea apariției unui canal de comunicare cu Beijingul, datorită ostilităților din Vietnam.

affirms-independent-line-ceausescu-outlines-policies-at.html, accesat la data: 27.05.2019, ora: 14:08)

²⁰ Larry L. Watts, *Fere,te-mă, doamne de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România.*, Editura Rao, 2011, pp. 264-265.

Mircea Malița fiind cel care ia organizat vizita lui Nixon după primirea rece și aproape inexistentă de care avusese parte la Moscova, se înfățișase cu mici incertitudini deoarece nu se dorea o răcire cu președintele în exercițiu dar se avea în vedere și posibilitatea unei instalări a acestui candidat republican la Casa Albă astfel că s-a hotărât o primire. Nixon dorea să își concretizeze ideea fixă cu care venise și anume crearea unui canal de comunicare cu chinezii pe care deja îl dezbătuse printr-o întâlnire prolifică în acest scop cu Pakistanul.²¹

În august 1969, la numai câteva luni de la instalarea sa în funcția de președinte, Richard Nixon l-a onorat pe Ceaușescu, fiind primul președinte al Statelor Unite care a vizitat România. Vizita a fost un prilej de mare mândrie pentru București. Vizita lui Nixon în România a fost urmată de o avalanșă de vizite ale lui Ceaușescu la Washington în 1970, 1973, 1975 și 1978 și de vizita președintelui Gerald Ford la București, la numai trei săptămâni după ce îl primise pe Ceaușescu la Casa Albă.²²

În cele din urmă între 20 și 26 noiembrie 1970, o delegație guvernamentală, condusă de vicepreședintele Consiliului de Miniștri (Gheorghe Rădulescu) va efectua o vizită în R.P.C., prilej cu care va avea o întrevedere cu Zhou Enlai (premier)²³. La 11 ianuarie, ambasadorul României la Washington Corneliu Bogdan, îi transmitea lui Henry Kissinger mesajul rostit de către Zhou Enlai, în noiembrie 1970, în cadrul întrevederii cu delegația condusă de Gheorghe Rădulescu. Răspunsul lui Kissinger subliniază intenția americană de a se baza exclusiv pe "canalul pakistanez" în detrimentul celui românesc.²⁴

²¹ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, Editura Rao, 2014, pag.225.

²² Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi Roșii, Amintirile unui general de securitate*.Editura Venus, 1987,pag.34.

²³ În cadrul discuțiilor cu delegația română, premierul chinez va transmite Washingtonului următoarele: "Taiwanul este parte integrată a Chinei.Eliberarea lui este o problemă internă a Chinei în care nu se admite niciun amestec afară. Problema de bază a relațiilor încordate chino-americe constă în aceea că SUA au ocupat militar Taiwanul. Guvernul R.P. Chineze s-a pronunțat întotdeauna pentru rezolvarea acestei probleme pe calea tratativelor. Problema a fost discutată prin tovarășul N. Ceușescu că Nixon dorește să poarte tratative cu China, oricând și în orice loc, răspunsul nostru este acela că dacă Nixon are întra-devăr dorința și soluția pentru rezolvarea acestei probleme, atunci guvernul chinez ar saluta venirea la Beijing a unui trimis special american. Poate veni la Beijing chiar și Nixon, Nu numai un trimis special, El a putut merge la București și Belgrad, de ce nu ar putea veni și la Beijing. "

²⁴ Mihai Croitor, *România și conflictul sovieto-chinez (1956-1971)*Editura Mega,Editura Eikon, 2014 pp. 373-375.

Din data de 14 octombrie 1970 și până la finalul lunii Nicolae Ceaușescu va întreprinde un tur al celor mai importante locuri de interes din Statele Unite, tur ce va fi intens relatat de ziarul partidului Scânteia, care va nuanța într-un stil caracteristic al propagandei de factură comunistă, importanța vizitelor cuplului prezidențial. The New York Times anunța în 11 octombrie pe prima pagină: „*Capitalists to Turn Out For Rumanian on Tour; CEAUSESCU TO SEE U.S. CAPITALISTS*”²⁵. În articolul respectiv se anunță programul pe care îl va avea Ceaușescu pe parcursul vizitei de două săptămâni pe teritoriul Statelor Unite, în care se va preocupa de întâlniri cu mediul de afaceri dar care va accepta și invitația de a vizita Disneyland, invitație pe care Nikita Hrușciov a respins-o, făcând astfel publicația americană să afirme că: „puțini au avut un fel de expunere intensă la capitalismul american, care îl așteaptă pe domnul Ceaușescu”, iar „un ofițer de protocol din cadrul Departamentului de Stat, familiarizat cu planurile, a spus: Nu a existat niciodată așa ceva pentru un lider comunist.”²⁶

Vizita este totodată încadrată în cadrul întrevederilor sesiunii jubiliare a Organizației Națiunilor Unite. Primele întrevederi ale lui Nicolae Ceaușescu au avut loc la New York în 14 octombrie cu președintele Adunării Generale a O.N.U. , Edward Hambro, urmând ca următoarea întrevedere să aibă loc tot în aceeași zi cu secretarul general al O.N.U. U. Thant. Prin relatările ziarului partidului, se reține faptul că singurele subiecte de discuție care manifestă importanță au fost „*lichidarea focarelor de încordare*” și „*statornicirea unui climat de pace și securitate în întreaga lume*”²⁷. În 15 octombrie pe prima pagină a ziarului The New York Times Ceaușescu apare într-o poză cu David Rockefeller, ziarul enunțând faptul că liderul român are nu numai ca pretext aniversarea celor 25 de ani de la formarea Națiunilor Unite ci și o legătură din punct de vedere economic cât mai strânsă cu S.U.A.

Pe 20 octombrie, în urma unor relatări pe care Scânteia le face asupra vizitelor lui Ceaușescu în Los Angeles la studiourile „Universal” și în San Francisco unde vizitează compania de avioane „Douglas Aircraft” și principalele obiective turistice,²⁸ vizite pe care The New York Times face referire ca o dorință a lui Ceaușescu de a lua exemplul de la industria

²⁵ Traducere : „Capitaliștii se întorc pentru turul românilor; CEAUȘESCU VEDE CAPITALIȘTII AMERICANI”

²⁶ The New York Times, Anul.CXX..Nr.41168, 11 octombrie 1970.

²⁷ Idem..

²⁸ „Scânteia”, Anul XL. Nr. 8579, 17 octombrie 1970.

americană și de a o implementa în România.²⁹ și desigur vizita în California pe 18 octombrie la uzinele "Memorex", făcând parte și la un dineu oferit la clubul pentru comerțul mondial.

Discursul lui Ceaușescu la aniversarea a 25 de ani de la crearea O.N.U. este relatat din perspectiva ziarului "Scânteia" ca având un mare impact asupra publicului și care a primit om serie de aprecieri de la înalți reprezentanți cum ar fi prim-ministrul Japoniei Eisaku Sato, sau Maurice Shumann care afirmă că a fost un "discurs magistral și reconfortant".³⁰ În ceea ce privește opinia publicației de origine newyorkeză, aceasta se axează pe punctele de vedere destul de vagi și care lasă mult loc de interpretare ,însă editorialul observă că a reiterat opoziția țării sale față de conceptul sovietic de "suveranitate limitată", sub care liderii sovietici spun că au dreptul de a trimite forțe militare într-o altă țară socială dacă socialismul este amenințat. Însă se poate remarca faptul că există și o remarcă asupra politicii externe a României față de care publicația spune că : " A fost pentru prima dată când politica românească de independență națională a fost declarată atât de accentuată și la un nivel atât de înalt în fața Națiunilor Unite."³¹

Pe 22 octombrie, Nicolae Ceaușescu a ținut un discurs ce urma a fi relatat de cele două publicații periodice "Scânteia" și "The New York Times" în următoarea zi. Este drept faptul că raportul relatării articolului este are o discrepanță foarte mare în ceea ce privește mărimea, dar esența conținutului este relevată de ambele publicații astfel că publicația newyorkeză, afirmă că Ceaușescu a criticat politica externă a Statelor Unite în ceea ce privește implicarea în Vietnam, suportul față de Israel, continua prezență în Coreea de Sud și opoziția față de locul Chinei comuniste, în Națiunile Unite.³² În ceea ce privește "Scânteia" , publicația relatează pe 3 pagini întregul discurs, plus anumite intervenții ale jurnaliștilor care erau prezenți și a persoanelor acreditate la momentul susținerii discursului.³³

Pe 26 octombrie 1970 Ceaușescu este primit la Casa Albă, reședința președinților americani în exercițiu, de către Richard Nixon. În ziarele din Statele Unite cât și din România au relatat evenimentul cu amănunt prezentând punctele de discuție și cuvântările ambilor conducători, și desfășurarea vizitei. "The New York Times" relatează faptul că " Președintele

²⁹ „The New York Times”, Anul CXX. Nr. 41177, 20 octombrie 1970;

³⁰ „Scânteia”, Anul XL. Nr. 8582, 20 octombrie 1970;

³¹ „The New York Times”, Anul. CXX Nr.41777, 20 octombrie 1970;

³² „The New York Times”, Anul. CXX Nr.41780, 23 octombrie 1970;

³³ „Scânteia”, Anul XI. Nr.8585, 23 octombrie 1970;

Nixon a discutat despre Indochina, China comunistă, Orientul Mijlociu și securitatea europeană timp de două ore cu președintele Nicolae Ceaușescu din România, care menține relații cordiale cu toate părțile în conflict.”³⁴ Iar ”Scânteia” relatează într-un mod repetitiv componența persoanelor din administrație ce la însoțit pe Ceaușescu dar și oaspeții americani care au fost prezenți la dineul oferit de către Nixon, fapt ce arată dorința ziarului propagandistic de a arăta importanța pe care o dau oficialitățile americane, României.

Odată cu turul prin țările comuniste din Asia, la revenirea în țară în 1971, Ceaușescu anunță tezele din iulie, pornindu-se astfel și așa zisă ”revoluție culturală” în care se manifesta accentul pe cultul liderului.

Relațiile dintre România și S.U.A. au decurs într-o creștere continuă astfel că în 1972 Manea Mănescu, președinte al Consiliului economic efectuează o vizită în Statele Unite în care v-a fi primit de Nixon pentru a discuta modalitățile obținerii ”*Clauzei națiunii celei mai favorizate*” urmând ca în luna iulie să aibă loc vizita oficială în România a secretarului Departamentului de Stat al S.U.A. ,William Rogers.

Anul 1973 este identificat, cu o vizită oficială în S.U.A. a cuplului Ceaușescu. În urma discuțiilor, sunt semnate Declarația comună, precum și ”*Declarația comună cu privire la cooperarea economică, industrială și tehnică între cele două țări*”. Pe 7 decembrie a fost semnat Acordul-cadru de cooperare economică între diferite întreprinderi române de comerț exterior și corporațiile ”General Electric”, „I.T.T.”, „Singer”.³⁵

După lungi tratative în anul 1975 România reușește să primească din nou în urma semnării la București a Acordului privind relațiile comerciale între România și S.U.A., prin care România primește ”*Clauza națiunii celei mai favorizate*”, acesta realizându-se în mandatul președintelui Gerald Ford care va întreprinde o vizită oficială în România la începutul lunii august.

1976-1989

Anul 1978 este un moment de cotitură în ceea ce privește relaționarea dintre cele două deoarece acum se întrevăd primele semnale serioase în răcirea relației dintre cele două state.

³⁴ „The New York Times”, Anul. CXX Nr.41784, 27 octombrie 1970;

³⁵ Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno americane*, Editura Silex, 2005,pag. 222

Astfel că la mijlocul luni aprilie are loc vizita soților Ceaușescu în America la invitația președintelui Carter. Înainte de plecarea soților Ceaușescu pe 9 aprilie ziarul "Scânteia" publică 2 interviuri, unul luat lui Nicolae Ceaușescu de către un jurnalist american de la "Heart Newspapers", în care se pune problema conflictului din orientul Mijlociu, Relația dintre SUA și China și problema naționalității maghiare. Al doilea interviu îl are ca protagonist pe Jimmy Carter care răspunde întrebărilor corespondentului Agerpres. În ambele interviuri așa cum sunt redată reiese faptul că România are un impact major pe scena mondială datorită politicii externe dusă de către Ceaușescu, cea ce nu este de mirare datorită rolului propagandistic pe care îl are publicația.³⁶

În ziua de 12 aprilie 1978, președintele S.U.A., Jimmy Carter îl întâmpină la Casa Albă pe Nicolae Ceaușescu, urmând ca în cea ce a doua zi ziarele să relateze evenimentul astfel că, "Scânteia" prezintă evenimentul ca pe o, importantă oportunitate pe care o are președintele american de a se întâlni cu Ceaușescu, prezentând modul în care a fost primit liderul român și desigur cuvântările celor doi³⁷. Pe de altă parte "The New York Times" spune că : "Nicolae Ceaușescu a venit la Casa Albă pentru a patra oară în opt ani, intenționând să cultive o relație cu Statele Unite care a devenit esențială pentru politica externă independentă a țării sale."³⁸

În următoarele zile, vizita este relatată de către ziarul "Scânteia" dând ca te obicei o importanță impresionantă față de vizită enunțând diferite evenimente ce pot să arate importanța venirii lui Ceaușescu în Statele Unite cum ar fi înmânarea cheii orașului Washington de către primar, sau întâlnirea cu directorul general al Fondului Monetar Internațional, H.J. Witteveen, sau președintele companiei "Coca-Cola", J.P. Austin., sau cu David Rockefeller.

Una dintre cele mai interesante relatări în cadrul acestei vizite este cea din data de 17 aprilie unde la New York , cuplul Ceaușescu s-a întâlnit cu reprezentanți ai comunității cetățenilor americani de origine română, relatare care are în cadrul articolului și o imagine cu cuplul Ceaușescu un grup de cetățeni americani și Ion Mihai Pacepa (șef adjunct al Departamentului de Informații Externe a României comuniste și consilier personal al președintelui Nicolae Ceaușescu).³⁹

Moment ce a marcat începutul firav al divergențelor dintre cele două state este plecarea Generalului Ion Mihai Pacepa pe 24 iulie în R.F.G. Acesta ajuns

³⁶ „Scânteia”, Anul XLVII. Nr.11084, 23 aprilie 1978;

³⁷ „Scânteia”, Anul XLVII. Nr.11087, 13 aprilie 1978;”

³⁸ „The New York Times”, Anul. CXXVII Nr.43909, 13 aprilie 1978;

³⁹ „Scânteia”, Anul XLVII. Nr.11092, 19 aprilie 1978;

acolo cere azil politic Statelor Unite ajungând pe 28 iulie pe teritoriul american. La câteva zile după dispariția generalului Pacepa, Ambasada Statelor Unite și alți diplomați occidentali din România au descris Bucureștiul ca pe un oraș în stare de asediu. Sediul C.C.P.C.R. și rezidența conducătorului acestuia erau puse sub pază grea, în timp ce trupele de securitate patrulau prin capitală zi și noapte. Nicolae Ceaușescu, despre care s-a spus că este bolnav și obligat să rămână acasă, și-a încetat orice activitate și a dispărut din ochii publicului. În septembrie 1978 presa a raportat că dispariția generalului Pacepa a dus la cea mai mare epurare politică din România de după cel de-al doilea război mondial. O treime din conducerea Consiliului de Miniștri a fost demisă.⁴⁰

De la deconspirarea generalului Ion Minai Pacepa din anul 1978, Nicolae Ceaușescu nu a mai primit nici o invitație de a pune piciorul în Statele Unite. Oricum, statutul comercial de „națiunea cea mai favorizată” acordat României a continuat să fie reînnoit de guvernul Statelor Unite, oferind astfel Bucureștiului beneficii semnificative, atât politice cât și financiare.⁴¹

Problema drepturilor omului a ajuns în centrul atenției abia în momentul când s-a produs o schimbare în structura comerțului bilateral româno-american. Până în 1980, America și-a menținut o balanță comercială foarte avantajoasă însă în 1981 pozițiile s-au inversat, astfel că din acest moment, drepturile omului au devenit un criteriu pentru reînnoirea „Clauzei națiunii celei mai favorizate”. Reînnoirea Clauzei României a trecut prin trei etape: în prima, atenția s-a concentrat asupra emigrării evreilor, în a doua, s-a pus accentul atât pe persecutarea ungarilor, cât și pe emigrarea evreilor, iar în a treia, pe politica Bucureștiului vizavi de unguri și cultele religioase nerecunoscute.⁴²

Ambasadorul la Washington din acea perioadă, Mircea Malița a creat un adevărat proces de convingere în votarea reînnoirii clauzei celei mai favorizate României, astfel că întreg procesul de lobby pe care la realizat în perioada sa dintre 1980-1982 la numit „lista lui Malița”.⁴³

Pe 22 august 1983, Ceaușescu a trimis un mesaj adresat în același timp lui Ronald Reagan și lui Iuri Andropov, în care propunea renunțarea ambelor puteri la acțiunea de amplasare a unor rachete cu rază medie de acțiune în

⁴⁰ Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi Roșii, Amintirile unui general de securitate*. Editura Venus, 1987, pag.152

⁴¹ Idem. pag. 153.

⁴² Harrington Joseph F., *Relații romano-americe : 1940-1990*, Editura Institutul European, 2002, Pag.557

⁴³ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, Editura Rao, 2014, pag. 310

Europa, precum și la declararea înghețării bugetelor militare pe următorii doi ani la nivelul din 1983 și desfășurarea unor negocieri privind limitarea în continuare a cheltuielilor de înarmare.⁴⁴ Pe 18 septembrie, vicepreședintele Statelor Unite George Bush a sosit în România pentru o vizită de două zile. Acesta a mai vizitat și Belgradul și Budapesta, numind acest tur , "vizita celor 3 B". Acesta a fost rugat de către ambasadorul american David B.Funderburk să nu confere vizitei la București o prea mare importanță dar nu a fost ascultat.⁴⁵Vizita a constituit subiect pentru dezbaterile problemei emigrației; s-a discutat, de asemenea, despre schimburile comerciale și de tehnologie, respectiv despre situația internațională. Se presupune că vicepreședintele Bush ar fi discutat și despre o neprelungire a Tratatului de la Varșovia de către România, deoarece în 1985 urma să se voteze prelungirea Tratatului.

Vizita vicepreședintelui american a dat un impuls apropierii reale dintre cele două țări, astfel că În 1984, a fost doborât recordul volumului schimburilor comerciale bilaterale, începându-se totodată și demersurile unei noi vizite oficiale a lui Ceaușescu în Statele Unite.

Jocurile Olimpice de vară din 1984 de la Los Angeles sunt un ultim act de victorie politică externă pe care Nicolae Ceaușescu o obține. În urma intervenției Uniunii Sovietice în Afghanistan pentru a instaura un regim comunist, câteva țări occidentale printre care și S.U.A. , decid să boicoteze jocurile olimpice din 1980 de la Moscova. După 4 ani, competiția a urmat a se ține în Los Angeles fapt ce le-a oferit țărilor comuniste șansa de a boicota jocurile. Însă au existat câteva excepții printre care și România care, în urma competiției clasându-se pe locul 2 cu 53 de medalii dintre care 20 de aur. Peter Ueberroth, organizatorul jocurilor olimpice din 1984, a fost cel care se pare că a reușit să convingă România să participe la Jocurile Olimpice(țări comuniste care au mia participat au fost Iugoslavia și China), primind și titlul de omul anului de către revista Time.

Anul 1985 îl are ca protagonist pe Roger Kirk și încercările sale de a reînnoa punțile economice pe care România dorea să le reducă la minimum, mai ales prin politica sa economică de izolare.⁴⁶ Răcirea și mai accentuată a relațiilor și dorința de independență a României se va reflecta în cadrul diplomației la cel mai înalt nivel. Astfel că la 3 iunie 1986 Ronald Reagan îi

⁴⁴ Adam Buracokowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989, Geniul Carpaților*, Editura Polirom, 2011, cap. Stagnarea 1983-1985.

⁴⁵ Idem. cap. Stagnarea 1983-1985.

⁴⁶ Roger Kirk, Mircea Răceanu, *Romania versus the United States*, Editura Institute for the Study of Diplomacy, 1994, pp 42-43.

trimite lui Ceaușescu o scrisoare prin care îl anunță despre prelungirea "Clauzei națiunii celei mai favorizate", scrisoare la care Ceaușescu nu va răspunde niciodată.⁴⁷

Ruptura raporturilor bilaterale româno-americane din 1988 sunt rezultatul în primul rând a renunțării unilaterale de către România la clauza națiunii celei mai favorizate în relațiile comerciale cu S.U.A., concomitent cu adoptarea de către București a unor poziții pe plan internațional fără niciun beneficiu cum ar fi linia dezarmării și a Conferinței pentru securitate și Cooperare în Europa. Washingtonul a renunțat totodată la aplicarea în sens pozitiv a "politicii de diferențiere" (implementată de Nixon) față de România și a trecut la folosirea acestei politici pentru a marca dezacordul față de regimul opresiv de la București.⁴⁸

În urma vizitelor Secretarului De Stat John WhiteHead și a altor demnitari americani care primesc o repulsie neconformă cu dorința demersului inițial. Ca o prevestire a viitorului, la 9 august 1989 "The Washington Post" publica articolul "Romania: A Modern Horror Story" acesta concluzionând că "politica celor două mari puteri față de România a devenit o dorință nescrisă în ceea ce îl privește pe dictatorul feudal Nicolae Ceaușescu și anume : să renunțe la putere sau să moară". Astfel că după evenimentele din 17-22 decembrie 1989 și moarte soților Ceaușescu din 25 decembrie, Frontul Salvării Naționale a fost recunoscut de președintele în exercițiu George H. W. Bush, frontul, preluând putere până la alegerile din 1990 pe care le va și câștiga.

Perioada post-decembristă și o concluzie

Perioada post-decembristă arată apariția după anii grei ai comunismului a primelor semne ale Occidentului și în România. Astfel că încep vizite ale președinților americani care recunosc și încurajează adeziunea României democratice la marile blocuri de apărare, cum este NATO și adeziunea la Uniunea Europeană. De la singularitatea unei singure publicații periodice, au apărut o multitudine de ziare cum ar fi Adevărul, Libertatea, România Liberă. Apar companiile private și marile lanțuri de companii americane, și încep privatizările în masă. Lansarea canalului Pro TV în 1995 și schimbarea orientării spre dreapta a României o dată cu mandatul președintelui Emil Constantinescu afirmă clar că în sfârșit *au venit americanii* prin reluarea vizitelor bilaterale dintre oficialii celor două state.

⁴⁷ Idem. pp.93-96.

⁴⁸ Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno americane*, Editura Silex, 2005, pag. 304.

POLITICA ENERGETICĂ A UNIUNII EUROPENE. OBIECTIVUL UNIUNII ENERGIEI ȘI PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA ÎNDEPLINIREA SA

ELENA-ANDREEA BORDEA •

Abstract: *The dependency of the European Union on energy imports has prompted the European Commission to adopt on February 25th, 2015 the Energy Union Strategy which had the aim to fundamentally transform the energy system. Romania supports the common effort to achieve the objective of the Energy Union, prioritizing the building of new energy transport corridors and the interconnection of the national energy system with that of the neighbouring states and actively participating in regional cooperation formats such as: Central and South Eastern Europe Energy Connectivity. Our country is also on the right track to meet the energy targets set out in the Europe 2020 strategy, already achieving the renewable energy target and making remarkable progress towards the energy efficiency target. Specifically, this article will focus on the factors that led to the adoption of the above-mentioned Strategy, on understanding the concept of "energy union" by clearly defining the principles of action, on the progress made at Union level in the concerted effort to strengthen the Europe's energy security, but also on the way in which Romania effectively participates in this European initiative of reforming the energy policy.*

Keywords: *Energy Union, strategy, interconnection, dependency, security*

Contextul apariției ideii de Uniune a Energiei

Încă de la crearea Comunității Europene s-a depus efortul includerii sectorului energetic în cadrul general de elaborare a politicilor comunitare, începând cu cele două Tratatate care stabileau o Comunitate a Cărbunelui și a Oțelului și o Comunitate a Energiei Atomice, însă o politică energetică comună era departe de materializare. Chiar dacă debutul discuțiilor cu privire la

• Doctorand, Școala Doctorală a Facultății de Istorie, Universitatea din București, coordonator științific: prof. univ. dr. Mihai Razvan Ungureanu, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

crearea unei politici energetice comunitare este plasat în anii '50, abia în ianuarie 2007, Comisia Europeană elaborează un document intitulat: *An Energy Policy for Europe*, care identifică provocările majore pentru funcționarea reală a unei astfel de politici: sustenabilitatea, securitatea aprovizionării și competitivitatea¹. Pe lângă explicitarea celor trei referințe, importante de menționat sunt direcțiile de acțiune necesare pentru a le face față și, aș pune accentul pe identificarea unor obiective cuantificabile legate de mediu și reluate adesea în documentele ce vor fi adoptate. Este vorba despre reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră cu 20% față de nivelul anului 1990, despre creșterea eficienței energetice cu 20%, dar și a ponderii energiei regenerabile cu același procent până în anul 2020². Pe baza acestui pachet energetic, șefii de stat și de Guvern adoptă două luni mai târziu un *Plan de Acțiune pentru perioada 2007-2009*³ în care reafirmă obiectivele 20/20/20 și prezintă multiple alte principii de acțiune în ceea ce privește piața internă de gaz și electricitate, securitatea aprovizionării, tehnologiile energetice sau politica energetică internațională.

În jurul acestor scopuri și a modalităților de a le duce la îndeplinire, vor fi gândite mai multe documente strategice, între care *Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy* (2010), *Energy Roadmap 2050* (2011) și *2030 Framework for climate and energy* (2014). Cea dintâi strategie sublinia necesitatea restructurării pieței energetice a UE și identifica cinci domenii prioritare pentru atingerea obiectivelor mai-sus-menționate⁴, iar Foaia de Parcurș stabilea un cadru temporal mai larg și detalia clar obiectivul principal

¹ Commission of the European Communities, *An Energy Policy for Europe*, Brussels, 10 January 2007, pp.3-4, disponibil pe:

[www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2007\)0001_/com_com\(2007\)0001_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2007)0001_/com_com(2007)0001_en.pdf), accesat la 05.03.2019.

² *Ibidem*, pag. 5, pag. 11, pag. 13.

³ Council of the European Union, *European Council Action Plan (2007-2009)*, Annex I, Brussels, 8/9 March 2007, pp. 16-23, disponibil pe:

www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf, accesat la 05.03.2019.

⁴ Cele cinci domenii sunt: obținerea unei Europe eficiente din punct de vedere energetic, finalizarea pieței energetice interne, responsabilizarea consumatorilor și atingerea unui nivel înalt de siguranță, extinderea leadershipului European în tehnologia și inovarea energetică și consolidarea dimensiunii externe a pieței energetice a UE. (Susanne Langsdorf, „EU Energy Policy: From the ECSC to the Energy Roadmap 2050”, Green European Foundation, December 2011, pag. 7, disponibil pe:

archive.gef.eu/uploads/media/History_of_EU_energy_policy.pdf, accesat la: 06.03.2019).

și anume acela de a reduce emisiile de gaze cu efect de seră cu 80-95% față de nivelul anului 1990⁵. Practic, se dorea un sistem energetic decarbonizat aproape în totalitate, care avea să contribuie substanțial la reducerea dependenței de importuri, la scăderea prețurilor, dar și la o securitate energetică sporită⁶. Cel din urmă document analiza perioada cuprinsă între 2020 și 2030, propunând o nouă serie de obiective menite a susține parcursul atingerii țintei prevăzute pentru anul 2050 și a transforma Uniunea Europeană într-un sistem energetic competitiv, sigur și sustenabil⁷: reducerea cu 40 % a emisiilor de gaze cu efect de seră, creșterea ponderii energiei regenerabile în consumul total cu 27%, sporirea eficienței energetice cu 27% și atingerea unui grad de interconectare a rețelei de electricitate de 15 % până în anul 2030.

Datele recente demonstrează faptul că Uniunea Europeană se află pe drumul cel bun în îndeplinirea obiectivelor pentru anul 2020. Aceasta a reușit să reducă emisiile de gaze cu efect de seră cu 22,14% față de nivelul înregistrat în anul 1990 (2016)⁸ și să utilizeze energia regenerabilă în proporție de 17% (2016)⁹. Chiar și în ceea ce privește *targetul* de eficiență energetică obținut prin reducerea consumului de energie primară și al consumului final de energie raportat la nivelul anului 2005¹⁰, dezvoltările sunt promițătoare: în anul 2016,

⁵ European Commission, *Energy Roadmap 2050*, Brussels, 15 December 2011, pag. 2, disponibil pe: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0885:FIN:EN:PDF, accesat la 06.03.2019.

⁶ Susanne Langsdorf, *op.cit.*, pag. 8.

⁷ European Commission, *A Policy framework for climate and energy in period 2020 to 2030*, Brussels, 22 January 2014, pp. 4-8, disponibil pe: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0015&from=EN, accesat la 06.03.2019.

⁸ European Environment Agency, *Greenhouse gas emissions*. Last modified: 07 December 2018, disponibil pe:

www.eea.europa.eu/airs/2018/resource-efficiency-and-low-carbon-economy/greenhouse-gas-emission#tab-based-on-data, accesat la 06.03.2018.

⁹ European Environment Agency, *Renewable energy sources*, Last modified: 04 February 2019, disponibil pe:

www.eea.europa.eu/airs/2018/resource-efficiency-and-low-carbon-economy/renewable-energy-sources, accesat la 06.03.2019.

¹⁰ *Directiva cu privire la Eficiența Energetică* adoptată în anul 2012 transpunea target-ul eficienței energetice pentru anul 2020 în două direcții: reducerea cu 13% a consumului de energie primară (sau un consum de 1 484 Mtoe) și cu 9% a celui de energie finală (sau un consum de 1 086 Mtoe) comparabil cu nivelul înregistrat în anul 2005 (1 713 Mtoe/ 1 192

consumul de energie primară era cu 10% mai redus decât în 2005, iar cel de energie finală cu 7%.

Aceste evoluții au fost complementare noutății apărute la nivelul legislației UE. Tratatul de la Lisabona introduce pentru întâia oară în cuprinsul său un capitol dedicat energiei, oferind Uniunii baza legală pentru o acțiune în domeniu. Articolul 176 A face referire la uniunea politică în domeniul energiei în spiritul solidarității între statele membre, ale cărei scopuri trebuie să fie următoarele: *să asigure funcționarea pieței energiei, să asigure securitatea resurselor de energie în Uniune, să promoveze eficiența energetică, salvarea energiei și dezvoltarea unor noi și regenerabile surse de energie și să promoveze interconectarea între rețelele energetice*¹¹. Cu toate acestea, atenția a fost centrată asupra securității și buneii funcționări a pieței energetice interne, discuția cu privire dimensiunea externă, respectiv securitatea relațiilor cu țările producătoare de energie fiind lăsată într-un con de umbră.

Din punct de vedere statistic, situația Uniunii Europene în perioada discutată se caracteriza printr-o dependență energetică crescândă: de la 40% în anul 1990 la 53.9% în anul 2015¹². Aceasta se manifesta îndeosebi în ceea ce privește petrolul în proporție de aproximativ 80-89% în perioada 2007-2015 (fig. 1), principalii furnizori fiind Rusia (33.7-29.1%), Norvegia (15%-12%) și Arabia Saudită (6-7.9%) (fig.2). Uniunea Europeană importa și gaz natural în proporție de 60-70% în același interval (fig.1), pe primele locuri în materie de aprovizionare situându-se Rusia (38.7-37.6%), Norvegia (28.1-32%) și Algeria (15.3-10.8%) (fig. 2). În clasamentul țărilor dependente de importuri energetice, pe primele locuri se aflau Cipru (97.7%), Malta (97.3%), Luxemburg (95.9%), Irlanda (88.7%) și Belgia (84.3%), iar pe ultimele locuri Estonia (7.4%), Danemarca (13.1%) și România (17.1%) (fig.3).

Mtoe). European Environment Agency, *Energy Efficiency*, Last Modified: 06 March 2019, disponibil pe:

www.eea.europa.eu/airs/2018/resource-efficiency-and-low-carbon-economy/energy-efficiency#tab-based-on-data, accesat la 06.03.2019.

¹¹ The European Union, *Treaty Of Lisbon Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community*, *Official Journal of the European Union*, C 306/1, 17.12.2007, disponibil pe:

eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN, accesat la 05.03.2019.

¹² Eurostat, *Energy dependence*, 17 August 2018, disponibil pe:

ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rd320&plugin=1, accesat la: 07.03.2019.

Răspunsul Uniunii Europene față de această creștere a dependenței energetice a fost reprezentat de elaborarea *Strategiei de Securitate Energetică* în anul 2014, care încerca să ofere soluții pentru gestionarea unor situații de criză pe termen scurt, dar și pentru securitatea surselor de aprovizionare pe termen lung. Aceasta propunea cinci domenii de acțiune, între care și creșterea producției energetice comunitare, diversificarea țărilor și rutelor furnizoare și comunicarea cu o singură voce în politica energetică externă¹³. Se pune accentul, iată, pe dimensiunea externă a politicii energetice, anticipându-se momentul adoptării unor principii directe pentru o Uniune a Energiei care să ofere consumatorilor europeni siguranță, durabilitate, competitivitate și accesibilitate din punct de vedere energetic.

În aprilie 2014, prim-ministrul Poloniei, Donald Tusk, este cel dintâi care propagă ideea unei Uniuni Energetice Europene. Preocupările legate de securitatea aprovizionării cu gaz în contextul crizelor din 2006 și din 2009 și a deciziilor Rusiei, care s-au răsfânt asupra Poloniei, Ungariei și Bulgariei¹⁴ l-au determinat să afirme necesitatea de *a aduce împreună Europa*¹⁵ inclusiv în domeniul energetic, pe baza solidarității și a intereselor economice comune. Două luni mai târziu, candidatul la funcția de președinte al Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, prezenta zece priorități ambițioase înscrise pe agenda sa (*I want a European Union that is bigger and more ambitious on big things, and smaller and more modest on small things*¹⁶). Între acestea se număra și realizarea unei *Uniuni Energetice reziliente cu o prevăzătoare politică a schimbărilor climatice*¹⁷. Reorganizarea politicii energetice a UE prin punerea în comun a resurselor, a infrastructurii și a capacității de negociere avea drept scop

¹³ European Commission, *European Energy Security Strategy*, Brussels, 28 May 2014, pag. 3, disponibil pe:

eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN, accesat la 08.03.2019.

¹⁴ Marie Vandendriessche, „The Road to the Energy Union”, Florence School of Regulation, 11 December 2017, disponibil pe: fsr.eui.eu/road-energy-union/, accesat la: 08.03.2019.

¹⁵ Donald Tusk, *A united Europe can end Russia's energy stranglehold*, Financial Times, 21 April 2014, disponibil pe: www.ft.com/content/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabd0c, accesat la: 08.03.2019.

¹⁶ Jean-Claude Juncker, *A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change*, Strasbourg, 15 July 2014, pag. 3, disponibil pe:

www.eesc.europa.eu/resources/docs/jean-claude-juncker---political-guidelines.pdf, accesat pe: 09.03.2019.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 5-6.

obținerea unei Europe capabile să penduleze între sursele de aprovizionare, eficiente energetic și caracterizate printr-o economie verde.

La 1 noiembrie 2014, Juncker devine președintele Comisiei și întemeiază poziția de vicepreședinte pentru Uniunea Energetică ocupată de către Maroš Šefčovič. Acesta trebuia să coordoneze activitatea comisarilor europeni pentru transport, piață internă, cercetare, știință și inovare, agricultură și dezvoltare rurală, energie și acțiune climatică, mediu și politică regională și să îndeplinească multiple alte misiuni legate de buna funcționare a ansamblului energetic european¹⁸.

Ce înseamnă Uniunea Energiei?

Sub aceste auspicii, Comisia Europeană elaborează un pachet de trei comunicări care alcătuiesc strategia pentru Uniunea Energetică, importantă pentru discuție fiind: *A Framework Strategy for Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy* (22 februarie 2015)¹⁹. Realizarea unei astfel de Uniuni care să ofere consumatorilor europeni energie sigură și accesibilă presupunea implementarea a cinci dimensiuni interdependente ce cumulau atât direcții inovative, cât și direcții deja menționate (în domeniul climei)²⁰:

1. *Securitate energetică, solidaritate și încredere*, care presupunea: diversificarea surselor energetice, a furnizorilor și a rutelor, cooperarea între statele membre, un rol european sporit în piețele energetice globale și o transparență mărită în ceea ce privește contractele de aprovizionare cu gaz;
2. *Piață energetică integrată complet*, care presupunea: finalizarea pieței energetice interne prin implementarea celui de-al treilea pachet energetic, prin întărirea cadrului de reglementare și modernizarea rețelelor transfrontaliere; este reiterat și targetul minim de

¹⁸Jean-Claude Juncker, *Mission Letter. Maroš Šefčovič. Vice-President for Energy*, Brussels, 1 November 2014, pp. 3-5, disponibil pe:

ec.europa.eu/commission/commissioners/sites/cwt/files/commissioner_mission_letters/sefcovic_en.pdf, accesat la: 09.03.2019.

¹⁹Celelalte două Comunicări ale Comisiei erau următoarele: *The Paris Protocol – A blueprint for tackling global climate change beyond 2020* și *Achieving the 10% electricity interconnection target. Making Europe's electricity gift fit for 2020*.

²⁰Informații preluate din: European Commission, *A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy*, Brussels, 25 February 2015, pag. 4, disponibil pe: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0080, accesat la: 15.03.2019.

interconectare în domeniul electricității: 10% până în anul 2020, respectiv 15% până în 2030;

3. *Eficiență energetică în sprijinul moderării cererii*; transporturile și clădirile erau vizate ca sectoare cu mare potențial pentru creșterea eficienței energetice.
4. *Decarbonizarea economiei*; scopul este de a transforma UE într-un lider global în acest sector prin pregătirea piețelor și a rețelelor pentru o creștere semnificativă a energiei regenerabile și pentru investirea în combustibili alternativi avansați și durabili;
5. *Cercetare, inovare și competitivitate*; centrate pe energie regenerabilă și pe capacitatea de stocare, pe participarea consumatorilor în tranziția energetică prin intermediul rețelelor inteligente, al orașelor și al caselor, pe sisteme și clădiri eficiente din punct energetic sau pe sisteme de transport durabile.

Aceste dimensiuni interconectate și interdependente sintetizează majoritatea legislației existente în domeniul energiei și fac trimitere la multiple acțiuni de politică internă și externă necesare resetării politice energetice a UE în direcția corectă: cea a unei Uniuni Energetice. Caracterul distinctiv al Strategiei este oferit de această abordare holistică și interrelaționată, cuprinzând multe arii tematice cu o perspectivă pe termen mediu și lung (la modul general), dar și de plasarea cetățenilor, ca beneficiari principali în centrul preocupărilor, Uniunea Europeană devenind răspunzătoare în fața lor pentru acest format menit a conferi securitate în domeniul energetic (la modul specific).

Strategia a fost aprobată de Consiliul European în martie 2015, iar de Parlamentul European în decembrie 2015. Geneza sa reflectă, iată, modul în care instituțiile europene împart atribuția de gestionare a politicii energetice a UE, Consiliul European fiind cel care ia deciziile în toate aspectele cheie, însă în concordanță cu recomandările Comisiei²¹.

De asemenea, pentru implementarea cu succes a Uniunii Energetice, Comisia a publicat mai multe pachete de măsuri, între care: *Summer Package* (15 iulie 2015; pune eficiența energetică pe primul loc și leagă de aceasta conceptul de energy labelling, iar gospodăriile și consumatorii sunt plasați în centrul

²¹ Volker Roeben, *Towards a European Energy Union: European Energy Strategy in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, pp. 21-22.

pieței europene a energiei²²), *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010* (16 februarie 2016; propune măsuri pentru prevenirea crizelor de gaz, dar și pentru gestionarea efectelor unor astfel de situații²³), *Nuclear Illustrative Programme* (4 aprilie 2016; se realizează o discuție asupra modalităților prin care energia nucleară poate contribui la atingerea obiectivelor energetice ale UE și asupra investițiilor necesare pentru îmbunătățirea siguranței nucleare²⁴), *Accelerating Europe's transition to a low-carbon economy* (20 iulie 2016; se stabilește un nou cadru destinat a urgenta reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră prin introducerea unor obiective naționale care să contribuie la atingerea celor stabilite la nivelul UE²⁵) și *Clean Energy for All Europeans* (30 November 2016; sunt inițiate propuneri pentru o tranziție rapidă către o energie curată văzută ca viitor sector de creștere, după cum urmează: *punerea eficienței energetice pe primul plan, obținerea leadershipului global în energie regenerabilă și obținerea unei afaceri echitabile pentru consumatori*²⁶. Negocierea acestui pachet a fost finalizată în anul 2018 și cuprinde 8 acte legislative, care, între altele, stabileau noi obiective pentru 2030: 32% pentru energie regenerabilă și 32,5 % pentru eficiență energetică și reglementau ideea de *Guvernanță energetică* prin introducerea unor planuri alcătuite de fiecare stat membru și conținând obiective diferențiate pentru atingerea celor stabilite la nivelul UE. Acestea poartă denumirea de: *Integrated National Energy and Climate Plans* și trebuie finalizate până pe 31 decembrie 2019²⁷).

²² European Commission, *Transforming Europe's energy system - Commission's energy summer package leads the way*, Brussels, 15 July 2015, disponibil pe: europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5358_en.htm, accesat la: 11.03.2019.

²³ European Commission, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010*, Brussels, 16 February 2016, disponibil pe: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016PC0052, accesat la 11.03.2019.

²⁴ European Commission, *Nuclear Illustrative Programme*, Brussels, 4 April 2016, disponibil pe: ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-177-EN-F1-1.PDF, accesat la: 11.03.2019.

²⁵ European Commission, *Driving Europe's transition to a low-carbon economy*, 20 July 2016, disponibil pe: ec.europa.eu/clima/news/articles/news_2016072001_en, accesat la: 11.03.2019.

²⁶ European Commission, *Clean Energy for All Europeans*, Brussels, 30 November 2016, pag. 3, disponibil pe: eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fa6ea15b-b7b0-11e6-9e3c-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF, accesat la: 11.03.2019.

²⁷ European Commission, *Clean Energy for all Europeans*, fără dată, disponibil pe: ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/clean-energy-all-europeans, accesat la 12.03.2019.

De asemenea, în fiecare an, Comisia Europeană publică și un raport cu privire la situația Uniunii Energetice, realizând bilanțul progreselor înregistrate în direcția construirii acesteia și subliniind problemele care necesită o atenție suplimentară. Cel din urmă, apărut pe 23 noiembrie 2017 evidențiază, cu precădere, tranziția de succes a Europei către o societate cu emisii reduse de carbon. Uniunea era pe cale să își atingă obiectivele pentru anul 2020 în ceea ce privește emisiile de carbon și energia regenerabilă, solicitând măsuri suplimentare pentru eficiența energetică. O evoluție ascendentă se înregistra și la nivelul interconectării pieței energetice (17 state își atinseseră deja obiectivul de 10%), dar și al diversificării surselor, rutelor și furnizorilor de energie. Pilonii de bază erau: piață de Gaz Natural Lichefiat, Coridorul Sudic de Gaze și recente descoperiri din Marea Mediterană (Israel, Cipru, Egipt)²⁸.

La momentul respectiv, Maroš Šefčovič atrăgea atenția asupra faptului că succesul Uniunii Energetice va fi deplin doar dacă va exista o conformitate completă cu direcția adoptată: *The Energy Union will only succeed if we all pull in the same direction. The aim is to deliver on our commitment to complete the Energy Union by the end of the Commission's current mandate. By 2019, the Energy Union must no longer be a policy but a daily reality benefitting every European citizen. This will require increased ownership by all parts of society*²⁹.

Participarea României la Uniunea Energetică

Una dintre cele mai puțin dependente de importurile energetice din rândul statelor membre UE, ocupând locul 3 cu un procent de 22.3 % după Estonia (6.8%) și Danemarca (13.6%)³⁰, România se menține în rândul celor mai importanți producători de petrol și gaz din Europa Centrală și de Est. Peisajul energetic este unul diversificat și este structurat astfel³¹: cărbune (15%), țiței

²⁸European Commission, *Annex. Third Report on the State of the Energy Union*, Brussels, 23 November 2017, disponibil pe: ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/annex-2-policy-observations-member-state-regional-eu-level_en.pdf, accesat la 12.03.2019.

²⁹European Commission, „Energy Union – the year of engagement”, Press release, Brussels, 24 November 2017, disponibil pe: europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4725_en.htm, accesat la 12.03.2019.

³⁰Romania Insider, „Romania, among EU countries least dependent on energy imports”, 23 April 2018, disponibil pe: www.romania-insider.com/romania-eurostat-energy-imports, accesat la 14.03.2019.

³¹Energy Reporters, „EU energy dependency on rise: Eurostat”, 26 April 2018, disponibil pe: www.energy-reporters.com/industry/4144/, accesat la: 12.03.2019.

(32,6%), gaze naturale (27%), energie hidroelectrică, energie nucleare-electrică, solară și energie electrică din import (15,2%) și produse petroliere din import (8,7%). În anul 2017, producția domestică de țiței a asigurat necesarul de 32% din consum, iar producția de gaz natural a acoperit 89,4% din cererea totală³². Strategia Energetică atrage atenția asupra faptului că aceste resurse se vor epuiza în aproximativ 65-70 de ani și susține exploatarea zăcămintelor offshore (în anul 2012, OMV Petrom și ExxonMobil au descoperit zăcăminte în Marea Neagră de circa 84 bcm, iar în anul 2015, compania rusească Lukoil a găsit un nou zăcământ cu rezerve estimate la 30 bcm) și onshore (în anul 2016, OMV Petrom a descoperit un zăcământ de gaze naturale la Totea estimat la 4,7 bcm, iar Romgaz la Caragele de circa 27 bcm)³³ pentru asigurarea securității energetice a României în această perioadă.

Ca țară membră a Uniunii Europene, România se dedică efortului comun de implementare a direcțiilor de acțiune impuse de Uniunea Energiei. Conform celui de-al treilea Raport cu privire la starea Uniunii Energetice care cuprinde și o analiză pe țări, România se află pe drumul cel bun în ceea ce privește îndeplinirea obiectivelor pentru anul 2020. *Programul Național de Reformă al României care corespunde Strategiei Europa 2020* stabilește o serie de ținte personalizate pentru atingerea acestor obiective astfel: emisiile de gaze non-ETS pot crește cu maxim 19% comparativ cu nivelul înregistrat în anul 2005, ponderea energiei din surse regenerabile în consumul final brut de energie să fie de 24%, iar în ceea ce privește eficiența energetică, nivelul absolut al consumului de energie primară trebuie să fie de: 42,99 Mtep. Conform datelor prezentate de Program, emisiile non-ETS au crescut cu 4 % între 2005 și 2015 (se așteaptă, prin urmare, atingerea obiectivului cu o marjă de 18 puncte procentuale), ponderea totală a energiei din surse regenerabile a fost de 26,27 % în 2014, iar în anul 2015 de 24,8 % și consumul de energie primară a fost de 30,6 Mtep în anul 2014, iar în anul 2015, de 31,3 Mtep³⁴, România încadrându-se în limitele stabilite.

³² Ministerul Energiei, *Proiectul Strategiei energetice a României 2018-2030 cu perspectiva anului 2050*, septembrie 2018, pp. 19-20.

³³ Cifrele sunt preluate de pe: Ramona Visenescu, Henry Bartelet, "How Romania can become a key player in the European gas market", *Energypost*, 6 November 2017, disponibil pe energypost.eu/romania-key-player-gas-eu/.

³⁴ Date preluate din: Guvernul României, *Programul Național de Reformă*, București, aprilie 2017, pp. 108-118, disponibil pe: ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-national-reform-programme-romania-ro_0.pdf, accesat la 13.03.2019.

De asemenea, în concordanță cu cerințele consfințite prin Guvernanța Uniunii Energiei, România a alcătuit propriul draft al *Planului Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021-2030* în funcție de mixul său energetic, pe care l-a publicat în noiembrie 2018. Contribuția sa la atingerea obiectivelor Uniunii pentru anul 2030 s-ar manifesta astfel: reducerea emisiilor ETS cu 43,9% față de anul 2005, reducerea emisiilor non-ETS cu 2% față de 2005, ponderea energiei din surse regenerabile în consumul final brut de energie să fie de 27,9%, iar eficiența energetică să înregistreze o scădere de 37,5% față de proiecția PRIMES 2007³⁵. Se consideră faptul că planul are o serie de deficiențe întrucât stabilește o țintă în domeniul regenerabilelor aflată cu mult sub potențialul de dezvoltare și sub ținta UE și întrucât este lipsit de clarificări metodologice care să explice modul în care au fost realizate calculele (față de proiecțiile PRIMES)³⁶.

România este implicată și în implementarea unor noi coridoare de transport energetic³⁷ în scopul dezvoltării infrastructurii energetice naționale, dar și al diversificării posibilităților de aprovizionare europeană. Unul dintre cele mai importante proiecte pentru integrarea pieței de gaze naturale, susținut prioritar de Comisia Europeană și înscris pe lista Proiectelor de Interes Comun este cel al gazoductului BRUA. Acesta va avea o lungime de 528 km pe ruta Bulgaria-România-Ungaria-Austria, iar scopul său va fi acela de a transporta gaze din regiunea Mării Caspice (care vor ajunge în Europa prin TAP și prin coridorul vertical Grecia-Bulgaria-România). Proiectul este gândit în două faze (I – construirea conductei Podișor-Recaș și a trei stații de comprimare: Podișor, Bibești și Jupa; II – construirea conductei Recaş-Horia și amplificarea celor trei

³⁵ Ministerul Energiei, *Planului Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice*, București, 29 noiembrie 2018, pag. 19, disponibil pe: energie.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/20181129_Proiect-PNIESC-2021-2030.pdf, accesat la 13.03.2019.

³⁶ Energy Policy Group, „ANALIZĂ: Proiectul Planului Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021-2030”, 28 December 2018, disponibil pe: www.enpg.ro/analiza-proiectul-planului-national-integrat-in-domeniul-energiei-si-schimbarilor-climatice-2021-2030/, accesat la 13.03.2019.

³⁷România realizează importul și exportul de gaze naturale prin intermediul a 5 conducte de interconectare transfrontalieră cu Ucraina (Orlovka-Isaccea și Tekovo-Medieșul Aurit), Ungaria (Szeged-Arad-Csanadpalota), Republica Moldova (Ungheni-Iași) și Bulgaria (Ruse-Giurgiu). SNTGN Transgaz SA Mediaș, *Planul de Dezvoltare a Sistemului Național de Transport Gaze Naturale. 2018-2027*, 12 iulie 2018, pag. 11, disponibil pe: www.transgaz.ro/sites/default/files/PDSNT%20%202018%20-%202027%20FINAL%2014.03.2018.pdf, accesat la 13.03.2019.

stații de comprimare³⁸) și beneficiază de finanțare prin intermediul Connecting Europe Facility (179 milioane euro), dar și prin intermediul Fondului European de Investiții Strategice (50 milioane euro)³⁹. Prima fază a proiectului a debutat pe 14 aprilie 2018 când Transgaz a început să lucreze la cele trei stații de comprimare și se așteaptă să fie finalizată în 2019 cu o valoare totală de 478, 6 milioane de euro⁴⁰.

Un alt coridor înscris încă de la început pe lista Proiectelor de Interes Comun se numește AGRI (*Azerbaijan – Georgia – România Interconnector*) și a fost demarat în 2010⁴¹, când reprezentanții Azerbaidjanului, României și Georgiei au semnat un memorandum, stabilind sediul central în București. Acesta își propunea transportul gazelor naturale lichefiate din regiunea Caspică pe teritoriul Azerbaidjanului și Georgiei și traversarea Mării Negre, incluzând construcția a două terminale de lichefiere pe țărmul Georgiei și al României. Traseul presupus de acest proiect avea să contribuie la diversificarea surselor de aprovizionare cu gaze a UE întrucât exista posibilitatea conectării la noi surse de gaze din Tuzmenistan și Kazahstan. Însă proiectul nu a mai fost inclus pe lista de PCI adoptate de Comisia Europeană în 2017 pentru că nu a înregistrat progrese semnificative. Conform unui comunicat al Ministerului Energiei, *acționarii AGRI iau în considerare o reactualizare a Studiului de*

³⁸ *Ibidem*, pag. 36.

³⁹ De asemenea, Banca Europeană de Investiții prin Fondul European pentru Investiții Strategice finanțează alte 50 milioane de euro realizarea unei conducte care va permite conectarea resurselor de gaze de la țărmul Mării Negre cu coridorul BRUA. Sistemele de transport ale Europei de Sud-Est și ale Europei Centrale și de Vest vor fi puse, astfel, puse în conexiune. Maroš Šefčovič susținea faptul că *acest proiect este nouă cărămidă la construcția uniunii energetice, astfel încât în UE energia să fie mai sigură, mai accesibilă și durabilă.* (Reprezentanța în România a Comisiei Europene, „Planul de investiții pentru Europa: BEI sprijină extinderea infrastructurii de transport de gaze naturale din România”, 18 decembrie 2019, disponibil pe: ec.europa.eu/romania/news/20181218-planul-juncker-banca-europeana-investitii-energie_ro, accesat la 14.03.2019.

⁴⁰ Ministerul Economiei, *Tranzit a început construcția conductei BRUA*, Comunicat de presă, 4 iunie 2018, disponibil pe: www.juridice.ro/wp-content/uploads/2018/06/comunicat-me.pdf, accesat la 14.03.2019.

⁴¹ Ministerul Economiei, *Memorandumul de înțelegere privind cooperarea în domeniul GNL și al transportului acestora dintre Ministerul Economiei, Comerțului și Mediului de Afaceri din România, Ministerul Industriei și Energiei din Republica Azerbaidjan și Ministerul Energiei din Georgia*, 13 mai 2010, disponibil pe: lege5.ro/Gratuit/geztmzxge/memorandumul-de-intelegere-privind-cooperarea-in-domeniul-gnl-si-al-transportului-acestora-dintre-ministerul-economiei-comertului-si-mediului-de-afaceri-din-romania-ministerul-industriei-si-energiei-d, accesat la 14.03.2019.

fezabilitate, având în vedere faptul că scopul acestui proiect a suferit modificări în urma asigurării tronsonului de conducte terestre, pe teritoriul României, prin proiectul BRUA⁴².

De asemenea, România are în plan și interconectarea sistemului național de energie cu cel al statelor vecine: Republica Moldova, Ucraina și Serbia în scopul creșterii securității energetice din regiune. Au fost concepute o serie de proiecte în acest sens, între care⁴³: "Dezvoltarea capacității de transport a SNT în vederea asigurării fluxului de gaze naturale pe direcția România – Republica Moldova", "Interconectarea Sistemului Național de Transport gaze naturale cu sistemul similar de transport gaze naturale din Serbia" și "Interconectarea sistemului național de transport gaze naturale România cu sistemul național de transport gaze naturale Ucraina pe direcția Gherăești – Siret".

În spiritul acestei integrări a pieței energetice și al diversificării surselor de aprovizionare, pe 10 iulie 2015, la Dubrovnik, a fost semnat Memorandumul care stabilea un nou format de cooperare în domeniu: *Central and South Eastern Europe Energy Connectivity*. România a făcut parte din grupul de fondatori alături de Austria, Bulgaria, Croația, Grecia, Ungaria, Italia, Slovacia și Slovenia și a găzduit cea de-a patra întâlnire ministerială din septembrie 2017, când a fost semnat un alt Memorandum ce extindea scopul cooperării CESEC⁴⁴.

România se bucură de un context energetic favorabil dat fiind faptul că dispune de resurse semnificative, dar și de o poziție geografică ce îi permite să joace rolul de țară de tranzit pentru fluxurile de gaze provenite din Marea Caspică, Orientul Mijlociu sau alte zone din Europa sau din vecinătatea imediată a acesteia. Interesul pentru interconectare transfrontalieră a devenit prioritar în contextul Uniunii Energetice, iar finalizarea proiectelor deja menționate ar demonstra concret contribuția la realizarea obiectivelor comunitare și i-ar oferi României calitatea de frunizor regional de securitate energetică. După cum afirma Maroš Šefčovič, *există o speranță foarte mare ca România să devină un actor important pe piața gazelor naturale în regiune ceea ce, desigur, ar însemna o veste bună nu numai pentru consumatorii români, ci ar fi o*

⁴² Ministerul Energiei, *Plan de Acțiuni Preventive privind măsurile de garantare a securității aprovizionării cu gaze naturale*, 2017, pag. 35.

⁴³ SNTGN Transgaz SA Mediaș, *op.cit.*, pp. 43-45; pp. 48-50; pp. 52-53.

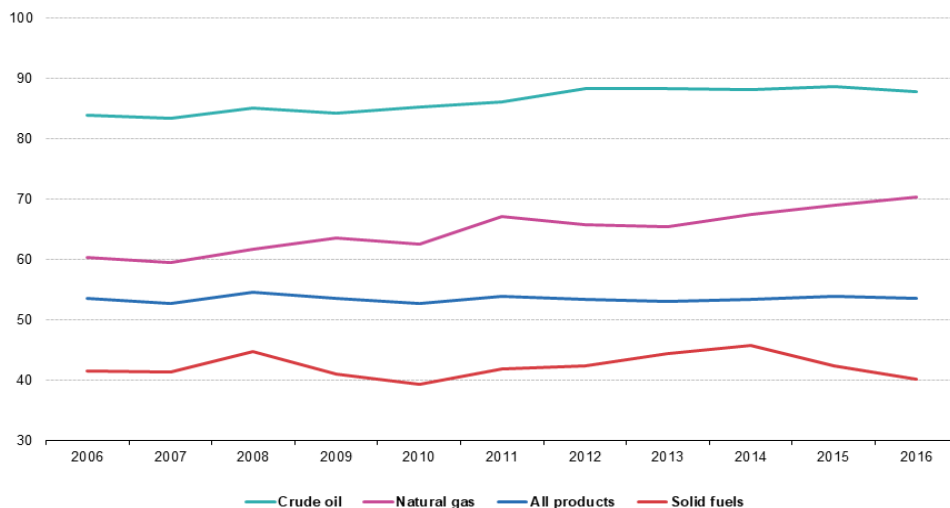
⁴⁴ European Commission, *Central and South Eastern Europe Energy Connectivity (CESEC)*, Fără dată, disponibil pe: ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/high-level-groups/central-and-south-eastern-europe-energy-connectivity, accesat pe: 14.03.2019.

contribuție importantă și pentru securitatea energetică a Europei și pentru diversificarea surselor⁴⁵.

Fig. 1

Energy dependency rate, EU-28, 2006-2016

(% of net imports in gross inland consumption and bunkers, based on tonnes of oil equivalent)

Sursa: Eurostat, Energy dependency rate, EU-28, 2006-2016, last modified: 9 August 2018, disponibil pe:

[c.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Energy_dependency_rate_EU-28_2006-2016_\(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\).png](http://c.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Energy_dependency_rate_EU-28_2006-2016_(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent).png) accesat la: 07.03.2019.

⁴⁵ Vlad Epurescu, "Maroš Šefčovič, vicepreședinte CE, despre gazul din Marea Neagră: Este al vostru! Voi îl vindeți, voi percepeți costul de tranzit, voi setați condițiile de piață!", Adevărul, 3 iulie 2018, disponibil pe: adevarul.ro/economie/stiri-economice/maros-sefcovic-vicepresedinte-ce-despre-gazul-marea-neagra-este-vostru-vindeti-percepeti-costul-tranzit-setati-conditiile-piata-1_5b3a9f70df52022f75c88f6a/index.html, accesat la: 14.03.2019.

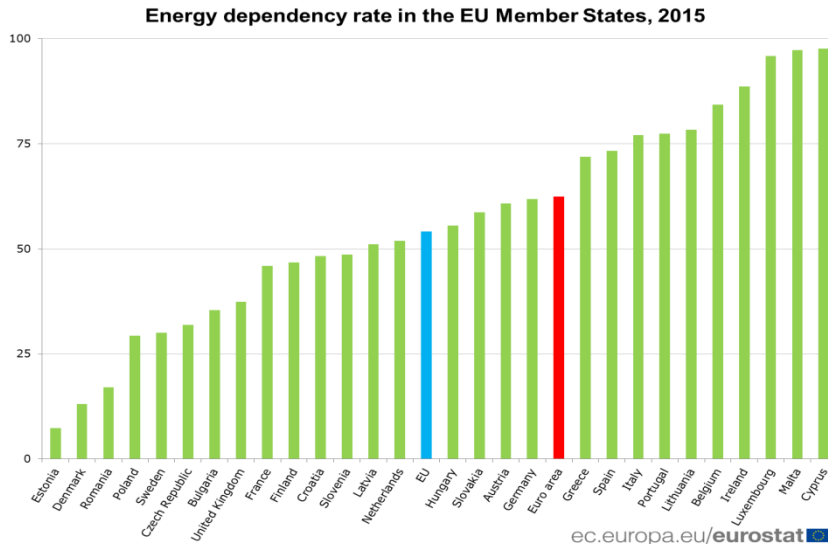
Fig. 2

	Crude oil										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Russia	33.8	33.7	31.8	33.6	34.7	34.8	33.7	33.7	30.4	29.1	31.9
Norway	15.4	15.0	15.0	15.1	13.7	12.5	11.2	11.8	13.1	12.0	12.4
Iraq	2.9	3.4	3.3	3.8	3.2	3.6	4.1	3.6	4.6	7.7	8.3
Saudi Arabia	9.0	7.2	6.8	5.7	5.9	8.0	8.8	8.7	8.9	7.9	7.8
Kazakhstan	4.6	4.6	4.8	5.3	5.5	5.7	5.1	5.7	6.4	6.6	6.8
Nigeria	3.6	2.7	4.0	4.5	4.1	6.1	8.2	8.1	9.1	8.4	5.7
Azerbaijan	2.2	3.0	3.2	4.0	4.4	4.9	3.9	4.8	4.4	5.2	4.5
Iran	6.2	6.2	5.3	4.7	5.7	5.8	1.3	0.0	0.1	0.0	2.9
Algeria	2.5	1.9	2.5	1.6	1.2	2.6	2.9	3.9	4.2	4.2	2.8
Others	19.7	22.4	23.3	21.8	21.6	16.1	20.9	19.7	18.7	19.0	17.0
	Natural gas										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Russia	39.3	38.7	37.4	33.0	31.9	34.4	34.9	41.1	37.4	37.6	39.9
Norway	25.9	28.1	28.5	29.7	27.9	27.6	31.8	30.4	32.1	32.0	24.8
Algeria	16.3	15.3	14.7	14.1	13.9	13.1	13.3	12.6	12.0	10.8	12.4
Qatar	1.8	2.2	2.3	5.9	9.7	11.6	8.3	6.5	6.8	7.7	5.6
Nigeria	4.3	4.6	4.0	2.4	4.0	4.4	3.1	1.7	1.5	2.0	2.0
Libya	2.5	3.0	2.9	2.9	2.7	0.7	1.9	1.7	2.1	2.1	1.3
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.5	0.5	0.3	0.5
Trinidad and Tobago	1.2	0.8	1.7	2.0	1.4	1.2	0.9	0.7	0.9	0.6	0.2
Turkey	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Others	8.8	7.3	8.3	9.7	8.2	6.8	4.8	4.5	6.5	6.7	13.1

Sursa: Eurostat, *Main origin of primary energy imports, EU-28, 2006-2016*, last modified: 9 August 2018, disponibil pe:

[ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_\(%25_of_extra_EU-28_imports\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_(%25_of_extra_EU-28_imports).png), accesat la: 07.03.2019.

Fig. 3

Sursa: Eurostat, *More than half the energy the EU uses comes from imports*, 20 February 2017, disponibil pe: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170220-1>, accesat la 07.03.2019.

STUDII CULTURALE

IMAGINEA DE ARTĂ ȘI LIMBAJUL – CĂTRE O POSIBILĂ METODOLOGIE A LOGICII FUZZY ÎN PRACTICA CURATORIALĂ

VINCENTZIU PUȘCAȘU*

Abstract: *The following research investigates the tangential points of the contemporary artwork discourse and art, reflecting possible ekphrastic interpretations of the curatorial and expositive practice. Based on my field research (in art galleries), I determined that some of the public encountered difficulties in perceiving the essential connections and interpretations towards understanding the contemporary art corpus. Since the vast majority of unprofessional public uses a figurative-system towards interpreting visual art, I propose a reverse-engineering ekphratic manner of scaling image into text. By this, I state the configuration of an imagistic ecosystem, dedicated to the interpretation of contemporary abstract painting, but governed by textual and mathematical rules. The aim of the study is to speculate the outcome of introducing elements like ekphrasis and non-boolean logic into the curatorial practice. This could help with the selection of the artworks, the methods of exposure or even the way the public relates to the art image. By “reverse engineering” the ekphrasis process, the curator can facilitate the allocation of meaning without damaging the alternative interpretations. The ekphrastic stance of the art ensures the coherence of the idea’s architecture, while the esthetical stance ensures the appeal factor. Those two palpable forms of cognition would serve as diagnostic tools, meant to select non-arbitrary and fully compatible artworks into series for exhibition.*

Keywords: *fuzzy logic systems, art, curatorship, artistic language, ekphrasis.*

Articolul încearcă să surprindă mijloacele prin care una din ramurile analizei matematice (logica fuzzy) se poate circumscrie domeniului artistic. La o primă vedere, există o incompatibilitate clară între cele două! De aceea, am ales o metodologie mai laxă – pe de o parte, voi folosi cea mai inexactă

* Universitatea din București, Centrul de Excelență în Studiul Imaginii, Școala doctorală Spațiu, Imagine, Text, Teritoriu. Coord. Conf. Univ. Dr. Ileana Marin

disciplină a matematicii¹ – logica non-booleană (sau fuzzy), respectiv una din cele mai stricte discipline artistic-filosofice – retorica (*ekphrasis*). În felul acesta, doresc să ofer o alternativă de interpretare și punere în practică a activității de curatoriere a artelor plastice, chiar dacă aceasta se va proba doar la nivel academic. Cu toate că a fost scris cu rigoare științifică, articolul pune accentul pe o dimensiune speculativă.

În încercarea de a defini succint disciplina curatorială, putem afirma că activitatea presupune în primul rând o capacitate de surprindere și valorificare a fidelității contextual-expoziționale a mediului în raport cu obiectul expus. Mediul reprezentat trebuie pus în acord cu mediul expunerii, pentru a putea garanta o experiență perceptivă consonantă. Realizarea unei expoziții coerente presupune ca actul curatorial să țină seama de toți parametrii expresivi ai obiectului, respectiv de modul în care aceștia pot fi potențați în cadrul galeriei. Logica fuzzy este definită de capacitatea de a transfera valorile și cotele variabilelor (de pildă ale unui enunț sau a unui corpus lingvistic)² în unități constante. Întrucât subiectul unei opere de artă este dificil de transpus în limbaj matematic, necesitatea constituirii unei baze lingvistice non-variabile este evidentă, deoarece prin intermediul acesteia se pot manipula (într-o manieră precisă, măsurabilă) efectele acțiunii curatoriale. Demersul meu propune o introducere a metodologiei fuzzy în practica curatorială, oferind o manieră teoretică inedită de raportare la actul expozițional. Aceste aspecte converg în direcția interdisciplinarității strategiei curatoriale, îmbinând versantul diegetic al artei (*ekphrasis*) cu cel estetic și semantic.

Discipline Convergente – Logică fuzzy, Ekphrasis și Curatoriat

Pentru o aprofundare a utilizărilor logicii fuzzy și a componentei efracstice, o exemplificare a cercetărilor prealabile care m-au condus către

¹ Logica fuzzy este considerată inexactă pentru că operează cu o infinitate de variabile, neexistând „valori de adevăr” de tipul 1 sau 0. Vincentziu Pușcașu, „Demersuri experimentale interdisciplinare în activitatea curatorială: arta contemporană, logica fuzzy, exercițiul retoric”, teză de disertație, Universitatea Națională de Arte, București, 2019, pp. 67-72.

² În cazul unei relații logice propoziționale, procesualitatea se poate ilustra prin matrici cognitive. Acestea punctează etape ale unei transformări. Martin F. McNeil, Ellen Thro, *Fuzzy logic - a practical approach*, AP Professional, New York, 1994, pp.163-170. Ele pot fi alcătuite pe baza unui traseu lingvistic, dacă acesta reclamă o relație cauză/efect (modelul if:then). Vezi și The MathWorks, *Matlab, Fuzzy logic toolbox 2*, The Math Works Inc, www.mathworks.com Natick, 2007, pp. 46-48; Acest fenomen se poate urmări și pe speța terminologiei vagi, deoarece „antecedentul vag produce implicații vagi”. *Ibidem*. p.47.

această manieră trans-disciplinară de curatoriere se impune a fi prezentată. Într-una din cercetările sale, Mitchell observă perspectivele și legăturile pe care știința sau tehnologia le pot pune la dispoziția actului artistic. Plecând de la notabilele judecăți de valoare pe care Walter Benjamin le dezvoltase în lucrarea *The work of art in the age of mechanical reproduction*, Mitchell introduce conceptul de *biocybernetic reproduction*, fenomen ce are la bază iterarea sistemelor automatizate în reprezentarea unui corpus imagistic³. Totodată, autorul oferă o cheie interpretativă termenului *kunst* (sau *artă*) folosit de Benjamin în teza sa. Acesta se definește într-o accepțiune lărgită, ce include forme expresive ce utilizează ca mediu de reprezentare și spațiul tehnologic, nu doar speciile clasicizate ale artei (cum ar fi pictura, sculptura, etc)⁴. Tot Mitchell afirmă că acest element *biocybernetic* își găsește o echivalență perceptivă din domeniul vizualului în creația cinematografică, deoarece acesta poate utiliza mari cantități de discurs analitic, ordonate în grupaje cronologice⁵. În acest mod, este limpede că obiectul de artă nu se mai limitează la particularitatea calităților fizice (palpabile). Relațiile structurale pe care acesta le presupune pot fi reproduse într-un mediu volatil, cum este mediul virtual. Un studiu de dată recentă al lui Dan Cureau acreditează ideea conform căreia o societate supusă tehnologizării și digitalizării informaționale (ceea ce autorul denumesc *informational society*) reclamă noi valențe identitare (perceptive) în raport cu imaginea de artă⁶. Altfel spus, avansul tehnologic al contemporaneității conduce către o necesitate a transpunerii actului expozițional în dimensiunea virtualizării. Nu voi insista asupra acestor aspecte, pentru că ele au fost parțial

³ Explicația autorului include un spectru mult mai larg. Acesta prezintă aspecte ale științei cibernetice în contextul dinamicii societății contemporane. William John T. Mitchell, *What do pictures want? The lives and loves of images*, University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 310-313.

⁴ *Ibidem*, p. 318. De asemenea, Mitchell alocă un întreg capitol artelor media și a tehnicilor de adresare pe care acestea le instrumentează. *Ibidem*, pp. 201-220.

⁵ *Ibidem*, p. 332-333. Exemplele sale sunt compuse din capodopere cinematografice de dată recentă. De asemenea, autorul include în discurs chestiunea mediumului virtual pus în contraponderă cu mediul real. Aprecierile sale sunt focalizate pe o similitudine perceptivă ocurentă între acestea.

⁶ Acesta se folosește de exemplul mutațiilor imagistice generate de diversificarea mediilor de reprezentare. Plecând de la premisele lui Barthes (relația dintre desemnant și imaginea desemnată, respectiv problema autenticității vizuale), autorul investighează turnura statutului imaginii, precum și a capacității acesteia de a replica realitatea. Dan Cureau, „The new identity of image in an informational society”, în *Ekphrasis. Image, cinema, theory, media*, nr. 2, 2012, pp. 189-197.

punctate într-una din tezele mele de disertație⁷, urmând a fi teoretizate pe larg în cadrul tezei de doctorat. Revenind la studiul lui Dan CUREAN, acesta evidențiază că puntea de legătură între fantezie (imaginație, non-realism) și realitatea palpabilă poate fi reprezentată de multitudinea de proiecții imagistice ale contemporaneității⁸. O interpretare similară, centrată pe creația imagistică de tip cinematografic, se distinge în articolul lui Liviu LUTAȘ („Transmeditation or media representation – media transformation in recent eastern european films”)⁹. Acesta identifică o serie de caracteristici trans-mediale pe care tropul *tabloului vivant* îl reclamă în reprezentarea imagistică. Fenomene similare se produc și în cazul expozițiilor de artă, întrucât curatorul se folosește de o serie de caracteristici vizuale ale unei serii imagistice, pe care le contextualizează într-un univers semantic unitar¹⁰. Deși experimentul nostru respectă considerentul „parafrizei” imagistice¹¹, creația teatrală solicită un grad de autonomie ridicat, fiind pusă în legătură cu obiectul și demersul curatorial doar din perspectiva toposului conceptual. Probabil că *fuzzyficarea* celor două medii și interconectarea lor până la simbioză ar fi facilitat un rezultat mai elocvent, însă aceste aspecte sunt mult prea ample pentru a putea fi expuse într-un singur articol științific.

⁷ Vincentziu Pușcașu, „Arhitectura spațiului expozițional, de la teorii și concepte la practica panotării în arta contemporană”, Teză de disertație, Universitatea din București, 2017, pp. 140-145.

⁸ Autorul pleacă de la teoriile lui Jean Baudrillard, urmărind hiper-realismul sensului și al elementului comunicațional din creația vizuală. De asemenea, observă cum societatea se adaptează (la rândul ei) „asaltului imagistic” produs de multiplicarea infinită a surselor generatoare, despre care Jean-Jacques Wunenburger teoretizase pe larg în *Filosofia imaginilor*. Jean Baudrillard, *Simulacre și simulare*, Ideea, Cluj Napoca, 2007; Jean-Jacques Wunenburger, *Filosofia imaginilor*, Polirom, Iași, 2004, apud Dan CUREAN, *op. Cit.* pp.191-194.

⁹ Actul curatorial presupune o tratare „cinematică” a seriei expoziționale. De asemenea, un studiu relevant aspectelor „cinematografice” ocurente în arta contemporană este realizat de Vincenzo Estremo. El surprinde metodologia narativă (similară textualității) în narațiunea corpusului de artă contemporană. Vezi Vincenzo Estremo, „Homeland, history and tales: Narrative strategies and the moving image in contemporary art”, în *Ekphrasis. Images, Cinema, Theory, Media*, nr. 2, 2016, pp. 45-61.

¹⁰ Liviu Lutaș stabilește că în analiza conceptului de *tablou vivant*, modul de operare al transferului (sau al intermedierei) trebuie să țină seama de particularitățile hiponimelor, în vederea stabilirii unor hiperonime. Liviu Lutaș, „Transmeditation or media representation?”, în *Ekphrasis. Image, cinema, theory, media*, nr. 2, 2017, pp. 47-49.

¹¹ Liviu Lutaș stabilește o relație de echivalență între *tableaux vivants* și parafraza imagistică, acestea fiind forme de intermediere referențială, transmutare medială, respectiv combinatorică structurală. Liviu Lutaș, *op. Cit.* pp. 50-52.

Voi continua cu o definiție a conceptului de ekphrasis, urmărind modul în care acest exercițiu retoric se angajează în ordonarea și structurarea elementului vizual, respectiv pe metodologia de transpunere a acestuia în corpus textual. Murray Krieger îl citează pe Paul Davis, apreciind demersul ecfraștic în concordanță cu viziunile elenistice ale conceptului, specifice primelor secole ale erei noastre. Acest demers retoric (*ekphrasis*) viza descrierea verbală a unui element observabil (de obicei declinabil într-una din categoriile: arte, idei, realități, procese sau evenimente), utilizând o terminologie îmbogățită (poetică), pentru a sublinia detaliul și vividitatea experienței¹². Putem cataloga ecfraza drept emulație a componentei verbale, generată de componenta vizuală¹³. Același autor identifică filiații ale construcției ideologice din speța imagistică în domeniul textual-narativ, observând o serie de legături pe care acestea le instaurează. Cele două medii sunt racordate indivizibil la convenția semnului și ecourile sale, întrucât semantica obiectul reprezentat întrunește caracteristicile arhetipale ce îl definesc¹⁴. Plecând de la constrângerile spațiale și temporale pe care ideile și obiectele (în accepțiunea lui Platon) le conțin încifrate în substratul lor ontologic, Aristotel introduce conceptul *energeia*.¹⁵ Aceasta este forța dinamică ce alocă sens și relevanță narațiunii textuale. Inspirându-se după modelul epistemologic al lui John Locke, Krieger stabilește o ierarhie a corpusurilor artistice și a formelor ecfraștice pe care le pot asuma. Între cele favorizate sunt menționate domeniile teatrului (asociabile performance-art-ului), sculpturii și picturii.¹⁶ Trebuie menționat faptul că societatea contemporană s-a înscris în paradigma turnurii pictoriale (după cum spune și Mitchell), pe cale de consecință, este evidentă relaționarea din ce în ce mai accentuată a corpusului de imagine cu corpusul

¹² Murray Krieger, *Ekphrasis – The illusion of the natural sign*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1992, pp. 7-8. Autorul admite o predominanță a imaginii artistice sau a constructului imaginativ, evocând creația homerică și relația ei cu obiectul înzestrat cu valențe artistice.

¹³ *Ibidem*, p. 9.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 74-75.

¹⁵ *Energeia* este definită ca forță generatoare a intrigii. Pentru creația literară, această componentă este esențială. Aristotel ne vorbește despre capacitatea ei de a stoca discurs și semnificație. *Ibidem*, pp. 76-77.

¹⁶ Ordinea „puterii” lor semantice reiese din similitudinea acestora cu planul existenței umane, a realității perceptibile. Teatrul și artele performative sunt creații vivide. Sculptura reclamă caracteristici similare, însă are dezavantajul de a fi neînsuflețită. Pictura este dezavantajată de distribuția imagistică în plan. *Ibidem*, pp. 84-85.

textual¹⁷. Sensul imagistic recurge la resorturi perceptive similare cu resorturile implicite sensului textual-lingvistic. Jean Greisch aprecia o *itineranță a sensului* observabilă atât în creația poetică, cât și în creația vizuală, demers edificator al aplicației unei hermeneutici precum cea a lui Ricoeur¹⁸. Așadar, mediul vizual și cel textual sunt îmbinate armonic, demersul analitic-interpretativ și hermeneutica elementului reprezentat fiind similare la nivel ontologic. Ele instrumentează similar *simbolul* și *metafora*, împunând relațiile logice stabilite între elementele redată¹⁹. Întrucât cercetarea de față vizează curatoriatul corpusului artistic, voi menționa viziunea lui Mitchell asupra turnurii pictoriale, despre care făceam vorbire anterior:

“Whatever the pictorial turn is, then it should be clear that it is not a return to naive mimesis, copy or correspondence theories of representation, or a renewed metaphysics of pictorial *presence*. It is rather a postlinguistic; postsemiotic rediscovery of a *picture as a complex interplay between visibility, apparatus, institutions, discourse, bodies and figurality*.”²⁰

Așadar, interconectarea elementelor vizualității, structurii, discursului, corporalității sau figurității în corpusul de imagine, devine un act implicit paradigmei de creație post-pictorialiste. Transpunerea limbajului în corpusul vizual devine un act necesar, impus de fuzionarea modelelor perceptive. Actul creator implică o preluare a unor entități figurale de tip mental – acestea pot fi

¹⁷ Mitchell încearcă în *Picture theory* să dovedească o „impuritate” a mediului vizual, care se adresează adesea unui fundament cognitiv de tip textual-lingvistic. Exercițiul său devine transdisciplinar, întrucât abordează cultura vizuală, filosofia, semiotica și artele în termenii filosofici ai dialecticii limbajului. William John T. Mitchell, „The interaction of pictures and texts is constitutive of representation as such” în William John T. Mitchell, *Picture theory – Essays on verbal and visual representation*, University of Chicago Press, Chicago, 1995, p. 5.

¹⁸ Jean Greisch, *Paul Ricoeur, L'itinerance du sens*, ed. Millon, Grenoble, 2001, Capitolul al III-lea, referitor la hermeneutică, apud Alberto Martinegro, „From the linguistic turn to the pictorial turn – Hermeneutics facing the third copernican revolution” în *Proceedings of the European Society for Aesthetics*, vol. 5, 2013, pp. 302-312, accesat în <http://www.eurosa.org/volumes/5/MartinegroESA2013.pdf> la data de 03.02.2019. Întrucât percepția este fundamentată de disciplina fenomenologiei, vezi și tranziția de la fenomenologia eidetică către fenomenologia hermeneutică, Housamedden Darwish, *Paul Ricoeur et la problematique de la methode dans l'hermeneutique – Interpreter, comprendre et expliquer dans les theories du symbole, du texte, de la metaphore et du recit*, L'Harmattan, Ouverture Philosophique, Paris, 2011, pp. 19-22; 23-25. Accesat în <http://livre.prologuenumerique.ca/telechargement/extrait.cfm?ISBN=9782296487512&type.pdf> la data de 10.12.2018.

¹⁹ Alberto Martinegro, *op. Cit.* pp.306-308.

²⁰ William John T. Mitchell, *op. Cit.* p.15.

materializate atât în format imagistic, cât și în format textual²¹. Demersul *ekphrasis*-ului se fundamentează pe observarea componentei perceptive, în vederea obținerii unei descrieri acurate a corpusului reprezentat. Interpretând expoziția de artă în termenii unei unități duale – ce include componentă artistic-vizuală (opera în sine, în diversitatea formelor ei de agregare), dar și componentă textuală (referințe, date tehnice, interpretări, text curatorial, etc.), putem privi ansamblul sinergic în maniera unei instalații. Kooistra evidențiază o dualitate similară (pe care o denumește bi-textualitate), în speța artistică a benzilor desenate; acestea reclamă pe de o parte un corpus imagistic „panotat” relațional, iar pe de altă parte o componentă textuală, adjuvantă elementului narativ²². Din perspectiva curatorială, vom considera că filonul central al expoziției este reprezentat de componenta imagistică, iar componenta textuală este o subordonată a acesteia. Privind doar corpusul de imagine individualizat, observăm o „dublă conștiință” a acestuia, ce se declină în proporții variabile ale textului sau imaginii²³. Definiția pe care o oferă Mitchell punctează clar această dualitate – dubla-conștiință a corpusului imagistic:

“Image is (...) both visual and verbal trope, a figure of speech, of vision, of graphic design, and of thought. It is, in other words, a secondary, reflexive image of images, or what i call a meta-picture. (...) and that is what i mean by the „double consciousness” surrounding images.”²⁴

²¹ Acestui aspect i-am dedicat o analiză mai amplă în cadrul disertației susținute la CESI în 2017. Am tratat considerentele de ordin figural și dialectic observabile în corpusul de imagine, contrapunându-le conceptului de *Kunstwollen*. Matthew Rampley, „Aby Warburg: Kulturwissenschaft, Judaism and the Politics of Identity” în *Oxford art journal*, nr.33, vol.3 Oxford University Press, 2010, pp.317-335; idem, *The remembrance of things past, on Aby Warburg and Walter Benjamin*, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, 2000; Georges Didi-Huberman, *Confronting images, questioning the end of a certain history of art*, Pennsylvania State University Press, 2005; idem, *How to open your eyes*, trad. Patrick Kremer, Harun Farocki, fl, 2009; Roland Barthes, *Obiviu & Obtuz*, trad. Bogdan Ghiu, Tact, București, 2015; Daniel Arasse, *Take a closer look*, Princeton University Press, 2013; apud Vincentziu Pușcașu, *op. Cit.* pp.12-17.

²² Lorraine Janzen Kooistra, *The artist as critic: Bi-textuality in fin-de-siecle illustrated books*, Hamilton, Ontario, 1992, pp. 1-3. Cu toate acestea, elementul grafic din banda desenată subordonează elementul textual. O cazuistică identică, dar a proporțiilor răsturnate, o regăsim pentru volumele narrative ilustrate. Acestea subordonează imaginea textului. *Ibidem*, pp. 3-5. Malgorzata Olsza, „Telling images? The self-reflexive turn in contemporary american graphic novels”, în *Art Inquiry*, nr.17, 2015, pp. 273-290.

²³ William John T. Mitchell, *What do pictures want? The lives and loves of images*, University of Chicago Press, Chicago, 2005, p.11.

²⁴ *Ibidem*, pp.10-11.

Identificarea acestei componente textuale și individualizarea ei în contextul unei imagini de artă trebuie privită ca demers ekphrastic. Abolirea ierarhiei conceptuale și descentralizarea conținutului exterior (învelișului imagistic) subiectului de subiectul propriu-zis reprezentat presupune o izolare a entității denumite generic de Aristotel: „energeia”²⁵. Așadar, pentru fiecare corpus de imagine (sau serie de imagini) se poate alcătui o osatură textuală, pe baza căreia sunt sintetizate caracteristicile obiectului. Mitchell realizează o analiză amplă asupra modurilor de raportare descriptivă la esența și estetica obiectului de artă. În cazul picturii, autorul folosește interpretări ale esenței mediumului pictural, insistând pe aplatizarea spațiului reprezentat, pe convenționalizarea abstracției și raporturile tradiției cu prezentismul. De asemenea, autorul propune interpretarea tablourilor în maniera unor *obiecte dialogice*²⁶. În speța sculpturii, autorul folosește argumentul spațialității și al corporalității. Acest medium presupune o adresare contextuală debarasată de standardul pictural, deoarece această reprezentare recurge la un prezentism invaziv²⁷. Un demers apropiat se poate observa în cazul artelor media, Mitchell insistă asupra traiectoriei mesajului codificat. Acest medium reunește caracteristici și convenții ale pictorialismului, însă le încapsulează într-o formă reprezentatională dinamică. Discursul este amplificat de faptul că se reconfigurează statutul obiectului tehnologic, pe care actul creației îl convertește în expresie artistică²⁸. Caracteristica ekphrasis-ului este marcată încapsularea caracteristicilor perceptive și cognitive ale obiectului de artă, în vederea stabilirii unei ierarhii reprezentationale.

²⁵ Energeia definește prin conținut verbal percepția vividă a obiectului. Murray Krieger, *op. Cit.*, pp. 84-86. Vezi și Claus Kluver, „A new look at an old topic: Ekphrasis revised”, în *Dossie*, vol. 19, nr. 1, Sao Paulo, 2017, pp. 30-44.

²⁶ Fragmentul lui Mitchell reprezintă și o motivație culturală a perspectivei abstracte din pictură. Sunt confruntate noțiunile de legitimitate și tradiție din reprezentarea picturală, coroborând argumentația cu exemple iconografice consacrate. William John T. Mitchell, *What do pictures want? The lives and loves of images*, University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 223-242.

²⁷ *Ibidem*, pp. 245-269.

²⁸ Mitchell oferă ca referință diagrama lui Umberto Eco (sursă/destinație). Aceasta presupune o distribuție schematică de acest gen: sunet - transmițător - semnal - canal - semnal - receptor - mesaj - destinație, unde traseul dintre destinație și transmițător este reprezentat de însuși codul dialogic. În acest fel, mediumul este concomitent sistem și medium. *Ibidem*, pp. 203-221.

Logica Fuzzy și Ekphrasis-ul în imaginea de artă

Revenind la problematicile pe care le indică integrarea logicii fuzzy în actul curatorial, voi analiza capacitățile asertive pe care limbajul le are în raport cu imaginea de artă. Acest fapt este important, deoarece alocarea unor cote valorice de tip matematic fiecărui parametru artistic se realizează folosind terminologii lingvistice relative. Cercetarea Irinei Nedelcu („Words and pictures: The miracle of artistic lending and borrowing”) este orientată pe mijlocirile sensului ocurente în creația textuală și imagistică, folosind ekphrasis-ul ca metologie primară²⁹. Autoarea utilizează mijloace textuale pentru a identifica substratul conceptual al imaginii reprezentate, sumarizând prin secvențialitate narativă o sumă de particularități ale corpusului la care face trimitere³⁰. Concluziile cercetării sale cunosc aplicabilități justificate în actul curatorial (și prin extensie, în demersul nostru de introducere a logicii fuzzy în acesta). Irina Nedelcu afirmă că „nu există o separație clară între cuvinte și imagini (...). Acestea satisfac funcții similare, de convingere, evocare, sugerare, alternativizare”³¹. Deși autoarea se referă la individualizarea „activităților productive” (în cazul acesta, imaginea și textul – idee preluată din Roland Barthes) demersul de interconectare a celor două specii va rezulta în configurarea unei „noi forme de viață artistice”³². Cu toate că o abordare a creației în termenii unei fuziuni a elementului lingvistic cu elementul imagistic (presupune transgresarea statutului primar al reprezentării), un astfel de demers se dovedește dificil, întrucât componenta sensului va oscila constant între cele două paradigme³³. De aceea, pentru integrarea logicii fuzzy în

²⁹ Irina Nedelcu, „Words and Pictures: The miracle of artistic lending and borrowing”, în *Ekphrasis. Image, cinema, theory, media*, nr.1, 2015, pp.215-229.

³⁰ *Ibidem*, pp. 218-224. Utilizarea unei strategii narative de tip grafic este evidentă în lucrările artistei Via Fang, pe care autoarea Irina Nedelcu își realizează studiul de caz. Textele relaționează cu corpusul imagistic întrucât sursele narative sunt similare. De asemenea, autoarea folosește și argumentul alăturării textuale specifice momentului (ne referim la momentul imortalizat de imagine). *Ibidem*, pp. 222-223.

³¹ Parafrază din concluziile studiului „Words and Pictures: The miracle of artistic lending and borrowing”, *ibidem*, p. 226. Fragmentul tradus este incomplet; am selectat doar funcțiile cele mai elocvente, ce pot fi rabatate în domeniul curatorial.

³² De aceea, se justifică abordarea expoziției de artă privită ca instalație *per se*. *Ibidem*, pp.227. Vezi și subcapitolul referitor la curatorul artist, respectiv fragmentele ce abordează expoziția de artă în termenii unui obiect artistic unitar, realizat de curator, în Vincentziu Pușcașu, „Demersuri experimentale interdisciplinare în activitatea curatorială: arta contemporană, logica fuzzy, exercițiul retoric”, teză de disertație, Universitatea Națională de Arte, 2018, pp. 57-67.

³³ Irina Nedelcu, *op. Cit.* Pp. 215-229.

contextul curatorial, voi prefera o translatare a aspectelor vizuale în formă textuală, acestea constituind un exoschelet în funcție de care corpusul curatorial se alcătuiește. De asemenea, pe marginea acestei osaturi textuale, se poate augmenta experiența vizuală, prin introducerea unor entități imagistice înrudite.

Insistând asupra ekphrasis-ului și a problematicii de interconectare a elementelor textual-narative cu elemente imagistice (adresate vizualului), studiul lui Konstantinos Giakoumis relevă o serie de aspecte importante. Acesta evocă posibilitatea interdependenței imaginii cu mediul textual în afara unei singularități a corpusului reprezentat³⁴. Folosind capacitățile discursive ale entității *phantasya*, definiția pe care el o oferă corpusului descriptiv se referă la „prezentismul” pe care percepția și configurarea experienței vizuale le interconectează în activitatea retorică. Din nou, introducerea conceptului *energeia* vine în întâmpinarea acestui proces³⁵. Mitchell clasifică particularitățile corpusurilor vizuale în ramuri distincte (grafic, optic, perceptiv, mental sau verbal)³⁶, așadar, acțiunea de sinteză a seriei imagistice într-o descriere amănunțită trebuie să se ghideze după acestea. Giakoumis definește noțiunea operativă ce se poate instrumenta în elaborarea rădăcinilor parametrilor valorici (pentru implementarea logicii fuzzy). Textualitatea vizualului se referă la capacitatea unui corpus imagistic de a stoca date transferabile în corpus textual³⁷. Procesul se poate realiza în ambele direcții: atât dinspre imagine către text, cât și invers. Autorul argumentează această ambivalență observând complementaritatea și interdependența celor două entități narrative, pe speța

³⁴ Deși autorul își centrează cercetarea pe un corpus de imagine clasic, sistemele sale de interpretare sunt folosite prezentului articol. Konstantinos Giakoumis, „Textual visibility and Visual textuality in texts correlated with artworks”, în *Artistic Readings*, nr.1, 2016, pp. 203-204.

³⁵ Termenii *ekphrasis*, *energeia*, *phantasia*, prezentismul și „actul vizual” sunt utilizați de autor în accepțiunea filosofiei clasice. *Ibidem*, pp. 204-205.

³⁶ William John T. Mitchell, *Iconology, image, text, ideology*, University of Chicago Press, Chicago, 1987, pp. 7-46, vezi și Konstantinos Giakoumis, *op. Cit.*, p. 205. Imaginea perceptivă este caracterizată de aparență și indicii senzoriale. Acest tip imagistic este cel mai apropiat de portretizarea expoziției de artă ca întreg (instalație), întrucât recurge la funcționalități punctuale. William John T. Mitchell, *op. Cit.* p. 10.

³⁷ Textualitatea vizuală (sau retorică vizuală) denotă posibilitatea reprezentării unui corpus imagistic, plecând de la normativitatea textului. Acest fenomen acționează în două direcții: în primul rând, presupune o permutare a informației din formă scrisă în formă pictată; respectiv o permutare inversă, a aspectelor reprezentate vizual în formă scrisă. William John T. Mitchell, *op. Cit.*, pp. 206-209; Irina Nedelcu, „Words and Pictures: The miracle of artistic lending and borrowing”, în *Ekphrasis. Image, cinema, theory, media*, nr.1, 2015, pp. 215-229.

unui corpus de imagine bizantin³⁸. Modul în care acestea funcționează în cazul artei contemporane este diferit, însă la nivel metodologic, procesele sunt similare. De asemenea, acest demers a fost adoptat deja (însă într-o direcție diferită – de la text către corpusul de imagine), în cazul creațiilor literare ce își îmbogățesc sensul utilizând inserția imagistică³⁹. În concluziile studiului vom încerca să externalizăm componenta textuală, în vederea alcătuirii unui meta-discurs curatorial⁴⁰. În jurul acestuia se va configura un „ecosistem” imagistic, în interiorul căruia permutările sensului sunt omogene. De asemenea, plecând de la acest corpus textual se vor configura parametri operaționali ai inferenței (pentru logica fuzzy), urmând ca imageria conexă (cu rol explicativ, adiacentă expunerii centrale) să se configureze în concordanță cu valorile acestor parametri.

Aplicabilitate proiectată – Metodologie speculativă.

Deoarece forma textuală a ekphrasis-ului poate cunoaște diverse dispuneri (narațiune, poezie, descriere etc.), pentru integrarea logicii fuzzy vom alege o metodologie de tip interogativ. Plecând de la structura ideatică și estetic-perceptivă a corpului de imagine, se pot izola o serie de întrebări succinte, a căror răspuns să se încadreze în spectrul logicii boolene (sistemul binar). Iată un exemplu în acest sens: Să presupunem lucrările de pictură X, Y și Z. Acestea prezintă o compoziție de tip piramidal, o dominantă cromatică apropiată, o pensulație și o texturare diferită, respectiv o contextualizare similară a subiectului S. Una din aceste lucrări trebuie integrată într-o serie ce iterează același subiect S, însă nici una nu prezintă caracteristici de compatibilitate a expunerii similare. Se va realiza o medie valorică a parametrilor comuni (și de interes) ai seriei în cauză, care vor întruni condiția de adevăr (notația 1, unde 0=fals și 1=adevărat). Aceștia sunt stabiliți ca

³⁸William John T. Mitchell, pp. 210-225. Detalierea analizei nu este semnificativă pentru această teză, întrucât Giakoumis folosește exemple ce conțin imagine și text în același câmp reprezentational. Pe de altă parte, faptul că studiul său este centrat pe corpus de imagine bizantin (în vreme ce lucrarea aceasta este orientată către arta contemporană), de asemenea, nu acreditează ideea unei concordanțe perfecte.

³⁹Vezi Malgorzata Olsza, „Telling images? The self-reflexive turn in contemporary american graphic novels”, în *Art Inquiry*, nr. 17, 2015, pp. 273-290. Acest studiu folosește aceleași atribute ale demersului efrastic, însă sensul de propagare este invers (de la text către imagine).

⁴⁰Giakoumis subliniază interacțiunea sinergică a mediului vizual cu textul, accentuând caracterul deschis al sensului propagat. Acest fenomen îl vom echivala în termenii meta-discursivității. Konstantinos Giakoumis, *op. Cit.* p. 244.

referință a sistemului fuzzy, respectiv condiție a inferenței ideale. Același set de parametri este atribuit concomitent celor trei corpusuri de imagine. Presupunem că demersul curatorial prioritizează algoritmi de selecție în următoarea ordine: subiectul, contextul, textura, compoziția, și în ultimul rând dominantă cromatică. Funcția fuzzy va aloca valori în funcție de întrunirea relațiilor prestabilite, în ordinea în care inputul este condiționat. Când una din lucrări cumulează o medie a valorilor esențiale mai mare decât a altor două, *output-ul* o va desemna drept cea mai eligibilă. Parametrii a căror valori nu sunt condiționate vor fi trecuți în redundanță. Dacă *inbound-rule* stabilește o valoare maximală cumulată a parametrilor subiectului, contextului și compoziției, elementul texturii va fi neglijat. Voi explica mai în amănunt, adăugând o serie de valori ipotetice fiecărui element în parte:

Lucrarea A: $p_1 = 0.8$, $p_2 = 0.2$, $p_3 = 0.6$, $p_4 = 0.9$; Lucrarea B: $p_1 = 0.7$, $p_2 = 0.3$, $p_3 = 0.6$, $p_4 = 0.8$; Lucrarea C: $p_1 = 0.4$, $p_2 = 0.8$, $p_3 = 0.5$, $p_4 = 0.8$ ⁴¹. Distribuția valorilor se face prin translatarea corpusului textual efrastic în terminologie matematică. Așadar, pentru p_1 = parametrul compozițional, în care se preferă o distribuție compozițională triunghiulară, lucrarea A întrunește 80% din inferență, lucrarea B întrunește 70%, iar lucrarea C 40%. Această condiție se referă la gradul de asemănare și coeficientul de similitudine. Lucrarea A este similară în proporție de 80% cu media ideală a p_1 , identificabilă în seria țintă, lucrarea B, 70%, ș.a.m.d.

În încheierea aplicabilității proiectate, voi trece în revistă câteva particularități (studiul de față nu este exhaustiv, de aceea am ales să mă limitez doar la câteva elemente descriptive) ale imaginii de artă, precum și modul în care acestea se pot transpune într-un controller integrat de tip fuzzy, în vederea alcătuirii unui instrument adjuvant practicii curatoriale. Voi enumera câțiva parametri referitori la compoziție, culoare și concept imagistic.

În loc de concluzii

Compoziția se configurează după gradul de „centricitate” sau „excentricitate” al unei imagini, iar factorii generatori sunt reprezentați de vectorii interni ai lucrării⁴². Transpunerea acestor aspecte în limbaj matematic

⁴¹ P sunt parametri, notați p_1 , p_2 , p_3 , p_4 . Valorile oscilează între 0,0 și 1,0, unde 0 este deloc reprezentativ, iar 1 este maxim reprezentativ. Scara valorică descrisă de cotațiile minimale și maxime este domeniul din care se vor aloca nivelurile de reprezentativitate.

⁴² Rudolf Arnheim, *Forța centrului vizual*, ed. Polirom, Iași, 2012, pp.14-15; 16-19. Arnheim stabilește o relaționare a unor forțe interne specifice fiecărei imagini de artă. Acestea pot fi

este relativ simplă, întrucât dimensiunile și direcțiile generatoarelor pot fi calculate cu acuratețe. Situații problematice întâlnim în cazul compozițiilor corelate, ce reunesc atât un sistem de tip „centric”, cât și un sistem „excentric”⁴³. De asemenea, un alt aspect important al compoziției se referă la punctele sau zonele de interes. Arnheim stabilește un sistem de analiză bazat pe gradul de echilibru al forțelor⁴⁴, incluzând centrul geometric (calculabil și implementabil în tehnologia fuzzy fără prea mari dificultăți), sau centrul dinamic (configurat de inducția perceptivă)⁴⁵. Un alt concept interesant cu privire la compoziția unei lucrări se referă la greutatea elementelor reprezentate. Acestea sunt guvernate de parametrul „atrăției”, respectiv al „distanței”, oscilând în proporție și intensitate, de la caz la caz⁴⁶. O posibilă formă de integrare a acestor aspecte în terminologie logică fuzzy vizează schematizarea și zonificarea planului imagistic, ponderile de apartenență constituind elementul discriminant.

Pentru transpunerea cromaticii unei lucrări în limbaj *fuzzy*, metodologia este mai facilă. Se vor utiliza noțiunile tipice ale cromatologiei, deoarece fizica și optica utilizează extensiv aceste metodologii⁴⁷. Abordarea spectrului vizibil, unghiurile de incidență, opalescența, precum și schemele de dispersie a luminii vin în întâmpinarea distribuției valorice a parametrilor operaționali specifici inferenței. Transpunerea datelor exacte privitoare la tentă, lungime de undă, valoare (luminozitate) sau saturație se poate realiza prin stabilirea unui spectru optim-favorizat, în funcție de care se va proba gradul de apartenență. De asemenea, o evaluare a relațiilor expresive pe care spectrul cromatic al unei lucrări îl instaurează cu privitorul⁴⁸ poate face obiectul transunerii ekphrasis-ului în limbajul logicii fuzzy.

observate printr-o raportare de tip geometric asupra spațiului imagistic, respectiv a iradierilor vectoriale descrise de compoziție.

⁴³ *Ibidem*, p.21.

⁴⁴ *Ibidem*, pp.25-31.

⁴⁵ *Ibidem*, p.25.

⁴⁶ Atracția se referă la „greutatea” perceptivă a obiectelor sau formelor reprezentate. Cu cât sunt mai masive, cu atât exercită forțe de atracție mai ridicate. Distanța se referă la pozițiile relative ale elementelor în raport cu punctele de convergență (sau cu punctele de interes). *Ibidem*, pp.31-34.

⁴⁷ Vezi Liviu Lăzărescu, *Culoarea în artă*, ed. Polirom, Iași, 2009, pp.9-14.

⁴⁸ Lăzărescu menționează paradigmele expresive ale combinațiilor cromatice, precum și analogiile lor perceptive. Notațiile sale se bazează pe studii prealabile. Mihai Golu, Aurel Dicu, *Culoare și comportament*, Scrisul Românesc, București, 1974; Wassily Kandinsky,

Una din provocările pe care acest sistem le ridică se referă la capacitatea de evaluare matematică a elementului discursiv, a perspectivei conceptuale, respectiv a narațiunii interne a lucrărilor de artă. Abordarea pe care o voi propune se referă la capacitatea discursivă de tip hipertextual, pe care componenta retorică o capătă în momentul articulării. Extensia acestei abordări reverberează în formele de configurare ale actului curatorial, întrucât hipertextualitatea este considerată de Barthes și Landow o „textualitate ideală, (...) ce assemblează blocuri indivizibile prin căi și înlănțuiri deschise”⁴⁹. Expozițiile de artă sunt agregate de același demers: configurarea unui mediu deschis, ușor perpetuabil, ce are la bază punerea împreună a unor lucrări de artă ce împart caracteristici sau idealuri estetice comune. Privind aceste noțiuni, elaborarea unei serii expoziționale pleacă de la premisa unei selecții ce poate fi instrumentată în conformitate cu sistemul menționat anterior (pe speța lucrărilor ipotetice, X, Y, Z.). Integrarea curatoriatului într-un controller fuzzy se poate realiza prin apropierea teoriei despre digital și binaritate prezentată de Landow. Acesta aprecia că într-un demers de acest gen sunt esențiale două particularități informaționale: direcția *stimulus*-ului/răspunsului și modelul de distribuție, respectiv pachetul de date non-alfanumerice (nescrise, non-textuale) implicate în proces⁵⁰. Landow descrie aceste chestiuni în cercetările sale despre intertextualitate (unde hipertextul este *telos*-ul exercițiului intertextual), oferind un spectru amplu asupra caracterului deschis, specific acestei tipologii de creație⁵¹. Însă transpunerea acestor aspecte în specificul logicii fuzzy este complexă, solicitând un context teoretic extins, imposibil de cuprins într-un singur articol.

Spiritualul în artă, trad. Amelia Pavel, Meridiane, București, 1994; apud Liviu Lăzărescu, *op. Cit.* pp.59-66.

⁴⁹ „An ideal textuality (...) precisely matches (...) text composed of blocks of words (or images) linked electronically by multiple paths, chains, or trails in a open-ended, perpetually unfinished textuality described by the terms *link*, *note*, *network*, *web* and *path*”. George P. Landow, *Hypertext 3.0 – Critical theory and new media in an era of globalization*, ed. The John Hopkins University Press, Baltimore, 2006, pp.1-2. Această definiție este configurată de perspectiva hipertextuală a lui Derrida, respectiv de postructuralismul lui Theodor H. Nelson. Acest demers deschide în direcția unei abordări virtuale integrate (World Wide Web și internetul ca mediu de diseminare a artei), *ibidem*, p.5; vezi și Andra Mavropol, „The artist as curator in post-internet art” în *Studia Universitas Babeș-Bolyai*, Philosophia, Cluj Napoca, 2016, pp.157-165.

⁵⁰ George P. Landow, *op. Cit.* pp. 43-44.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 55-57.

OBIECTUL ȘI DIACRONIILE CONCEPTUALE

ION PIȚOIU*

Abstract: *Numerous theoretical approaches of the object can be declared to have a resultant framing. It starts from the subject, as an affective generator and becomes invested most frequently as a reflection of the self, diversified in multiple subjective perspective. According to this well-established theoretical direction, the mobilization and mediatization of the object creation appears as an analytical solution for stratified hermeneutical spectrum for the numerous specialized studies. The present paper aims to meet with two appropriate responses with a proper systematization: "What are the most common introductory conceptual lines and how do they appear in the culture of ideas?", also, "What is the baggage with which the objects return to the culture of ideas in their diachronic course"?*

Keywords: *Object, subject, object concepts, object applications, materiality, objectifications*

Preocuparea asupra obiectului ca entitate ontologică a constituit unul din elemente hermeneutice predilecte până în prezent. Un alt demers al cercetării asupra obiectului ca element epistemologic ar părea, la primă vedere, o aplicație demonstrativă ori, cel mult, o trecere în revistă a unor aspecte deja încetățenite la nivel teoretic. Cu intenția de a face un paralelism al tezelor umaniste în ceea ce privește teoria obiectului, studiul propus propune o sistematizare a tematicii obiectuale din perspectiva tematicilor recurente, mai exact cum apare obiectul înspre contemporaneitate, după un parcurs al ideilor conceptuale.

Metoda pe care o voi aborda se va construi analitic în direcția comparativă a următoarelor filtre: dezbateră asupra provenienței obiectului, diferențierea actualizată între *obiect*, *lucru* și *obiect-hibrid*, precum și poziționarea conceptelor anexe în spațiul conceptual interdisciplinar. Din unghiul de abordare teoretizat, voi face referiri la obiectul ca element socio-tehnic punctând efectele acestuia în mentalul colectiv. Procesul obiectivității va

* Doctorand Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, coordonator prof. dr. Ruxandra Braga Cesereanu.

fi cel care va așeza ocurențe din psihanaliza obiectuală, programare-obiect și alte efectele de acest gen adaptate curentelor literare și artistice, așa cum se regăsesc acestea în opiniile anumitor teoreticieni relevanți.

Diacronie și apariții sintetice

Inițiez excursul meu cu propunerea a trei momente evenimentiale în ceea ce privește comprehensiunea obiectului. Prima oprire trimite la episodul cunoașterii platoniciene, la teoria deducției metafizică pe care Socrate o face prin alegoria cavernei, imaginând că obiectului aparține unei acolade a comprehensiunii dinspre sensibil către inteligibil. Cel de-al doilea episod investighează obiectul și obiectivizarea ca variantă de conștientizare a relativului concret sub marca lui Kant. Este cunoscut că autorul *Criticii rațiunii pure* dezintegrează obiectul ca material inanimat în virtutea unei profunzimi a comprehensiunii sensibile. Pragul al treilea valorifică interesul pentru instrumentalizarea obiectului în tranziția pentru stabilizare. Nu este o noutate că obiectele, ca elemente ale medierii, sunt prezente ca puncte de studiu în teoriile domeniului literar, filosofic și istoric, însă importanța – de unde și motivația subiectului –, este că ele sunt considerate adevărate forțe spiritualizante.

Precursori ca Heidegger (reprezentarea obiectului), Woolgar (obiectul și ocurențele), Roland Barthes (literatura non-obiectivă), Jean Baudrillard (sistemul de obiecte funcțional, interschimbabil, simbolic, sau de semn), Lacan (obiectul de tip „a”), Freud (obiectul pierdut), Edgar Morin (obiectul fenomenologic), Ludwig Wittgenstein (language-games) ș.a. demonstrează că acest magnetism ideatic pare a fi o miză a gândirii, sau un adevărat un prag filosofic. Paralel cu aceasta, dezbaterile cu privire la creditarea canonică a unor curentelor literare în discuția căroră intră constructivismul sau (post)structuralismul au ca elemente de referință obiectul și relațiile interdependente care generează adevărate variantele stilistice ale obiectului. Acestea au creat, și continuă să o facă, provocând dezbateri de tip obiect *vs.* subiect, curentul fenomenologic nefăcând excepție.

S-a manifestat o continuă interogație asupra obiectului și la nivel euristic. Câmpurile de asociere ale științelor umaniste abundă în terminologie obiectuală, cu expresii recurente, precum: obiect de studiu, obiect de cercetare, obiect al literaturii, obiect de inventar etc.. Se poate spune că tendința disciplinelor socio-umane tinde către substantivizarea a expresiei. De unde și deducția că *obiectului literaturii*, referitor la disciplină, investighează o relație

gramaticală sintagmatică, asemeni predicatului nominal. Pentru sintagma care are în vedere literatura obiectul literaturii nu este literatura, așa cum nici pentru cercetarea disciplinei numită „literatură” nu există un obiect concret al cercetării. Ambele sunt conectate în direcția configurativă a literaturii care este numită, determinată și standardizată în funcție de obiect și percepția asupra acestuia. Așa cum predicatul nominal presupune că din punct de vedere gramatical direcția investigării subiectului este una performativă și determinantă pentru unul din termeni (relația numelui predicativ cu predicatul), tot la fel se desfășoară și procesul gramatical care implică cele două elemente indisolubile din relația sintagmatică a corelației.

În altă ordine, etimologia obiectului (lat. *objectum*, 1361), propune înțelesul definiției în calitatea de semnificat al entității naturale sau fabricate ca un *produs*, ca se *pune înainte*. Această intenționalitate presupune o deplasare dinspre o entitate existențială abstractă spre un spațiu de concretețe. Astfel că obiectul survine etimologic în sensul unui semnificant funcțional, intern verbalizat, concretizat printr-un nume.

La nivelul substantivizării, implicit partea semnificantului, acesta manifestă o susceptibilitate în raportul cu mediul, starea lui evolutivă fiind cea mai observabilă. De pildă, obiectul științific, în contextul de apariție a elementului filosofic constructivist, dobândește însușirea de creație umană, ca un derivat sacru în planul denominației telurice. Transferul sensului din plan transcendental ar trimite așadar obiectul ca „punere înainte” în ideea unei aluzii jertfelnice, de factură iudeo-creștină. Conform acestei perspective, asocierile care implică obiectul ca termen integrat al unei expresii, pot fi înțelese dintr-o istorie a subconștientului care se împlinește prin alteritate, necesitatea de tip ofrandă, fiind cea care înmagazinează acțiunea concretă și aspectul acestei „înaintări de acțiune întru concret”.

Hibridizări și variante psihanalitice ale obiectului

Jean Baudrillard, prin volumul de referință, *Sistemul obiectelor* a specificat transferul epistemei ambientale care a pornit odată cu urbanizarea, publicitatea și derivatele progresului. Studiul lui ajunge la un moment dat până în punctul liminal: „Nu există o mântuire a obiectului, undeva rămâne întotdeauna un rest pe care obiectul nu poate pune întotdeauna stăpânire, pe care el crede că îl atenuază prin profunzime, prin aglomerare, dar care nu conduce decât la o multiplicare a obstacolelor în calea relației”. Teoreticianul atrage atenția unei autonomii obiectuale sub ghidajul căruia, obiectul devine un ambient, o transformare de elemente

aproximative. Mai mult decât atât, autorul francez precizează reversul unei relaționări prin referințe de tip obiectual: „într-un prim moment, noi comunicăm prin intermediul obiectelor, apoi proliferarea blochează această comunicare.”¹. Se poate înțelege, conform opiniei lui Baudrillard, că obiectul-lingvaj sau obiectul-semn aparține unui parcurs de glisare informațională afectivă și că aceasta oferă o claritate operativă, însă doar până în momentul în care funcția obiectuală este utilizată doar funcțional. Abundența ei și caracterul mecanic, în acest caz, îngreunează percepția și transferul interlocutor.

Cu toate acestea, caracterul tehnicizat al obiectelor stă însă la baza culturii digitale. În ideea verificării acestei industrii de compuși obiectuali, este necesară o examinare în acest sens. Propunerea recentă a teoreticianului Bruno Latour, prin eseul-denuț² *Nu am fost niciodată moderni* examinează tocmai acest construct în care natura și socialul creează „Imperiului de mijloc”³. Teoria antropologului consistă mai întâi prin traducerea, mai exact punerea în relație a câtorva teorii asupra obiectului, respectând principiul universalismului particular. Conform acestei legi aplicate, asocierile care vor fi emerge dintr-un act de mediere, de reconfigurare și selecție a obiectelor-hibrid. În ideea eliminării consecințelor prin care postmodernismul să multiplice simptomele și mixtiunile obiectuale în așa fel încât coordonatele să ajungă nedetectabile, câmpul numeric al obiectelor (cvasi-obiecte, hibridi obiectuali) ar trebui să edifice pe mai departe motivele pentru care alterarea naturii și societății apare în viziunea lui Latour o aserțiune tehnicizată care trebuie aplicată unui demers al purificării.

Cel mai abundent domeniu este programarea-obiect, sau „programarea orientată”. Această platformă presupune un codaj specific limbajelor de programare, mai exact, o scriitură informatică bazată pe variabilele simulate sau operate cu astfel de mecanisme. Se petrece un astfel de transfer interdisciplinar venind din direcția codajului către literatură. Caracterul acestei structuri conținutistice, dar și virtualizarea prin demonstrații algoritmice, au fost deja asimilate literaturii. Fie că este vorba de structuralism lingvistic sau

¹ Jean Baudrillard, *Cuvinte de acces*, trad. Bodgan Ghiu, Col. Demonul Teoriei, Art, București, 2008, p.21.

² Bruno Latour, *Nu am fost niciodată moderni. Eseu de antropologie simetrică*, trad. Bogdan Ghiu, Tact, București, 2005.

³ Termen folosit de Bruno Latour prin care desena clasa comună a lumii ne-moderne, acele „resturi” neglijate prin „Constituția modernă”. Conform viziunii latourniene, acestea vor trebui studiate pentru o reclarificare deconstructivă pentru a depăși efectele negative modernismul.

istoria criticii literare în general, direcțiile acestei platforme apar, inclusiv din punct de vedere narativ, cu demonstrații matematice care includ grile referitoare la concepte, idei, ficțiuni, clase ori categorii reale, așa cum au fost ele transferate în plan mentalitar dinspre aria matematicii sau fizicii îndeosebi. Pornind de la această comparație, este de înțeles că tendința literaturii implică o reconfigurare continuă folosind un termen programator -, nu doar sens sartrian, normativ, ci într-o axă progresivă, așa cum pentru programarea-obiect esențialul *optimizării* face parte integrantă a culturii tehnologice.

Filtre dubitative și recurențe măsurabile ale obiectului

Orientând parcursul analitic către primele abordările metafizice (1922) adaptate și *hibridizate* în spațiul românesc, influența tematic pentru scurt timp în direcția obiectualității metafizice, prin Nae Ionescu. Personalitatea controversată a profesorului blamat pentru antidemocrația absolutistă a creat un spirit de efuziuni idealiste, timp de 15 ani. În prezent, perspectivele de însuflare cultural-filosofică pe care le-a întreținut Nae Ionescu sunt desuete și inacceptabile astăzi: antisemitism, ortodoxie idealizată, politică de factură socratică sau ultranaționalism. Motivația alegerii figurii ionesciene nu are un raport de marcă ideologică, nici expresia unei adeziuni, ci constituie un filtru de interes speculativ, în sensul contestatar abordat pentru această lucrare, referirile eclecticice asupra obiectului fiind cele de interes pe mai departe. De altfel, în introducerea tematică din *Metafizică și știință la Constantin Rădulescu-Motru*, Adriana Neacșu subliniază importanța mirajului metafizic astfel: „Obiectul ei [metafizicii] tradițional l-au constituit, prin urmare, ultimele cauze ale tuturor lucrurilor sau principiului prim, imaginat în modalități extrem de diverse dar întotdeauna în așa fel încât să existe măcar o minimă explicație globală a existenței”.

Prin urmare, trecerea în revistă care urmează acestei „tentații integratoare” rămâne valabilă și în cazul lui Nae Ionescu, *Cursul de metafizică* însumând nucleul conceptual care include și formulările asupra obiectelor. Odată ce acesta este definit, obiectul este definit ca „materialul teoriei cunoașterii”⁴. Explicația coordonatei pe axa simultaneității situează obiectul și conștiința ca două aspecte coparticipative cu diferite rapoarte. Mai exact, pentru ca obiectul să ajungă la conștiință, el trebuie să parcurgă axa perceptibilului, proces care include o luciditate cognitivă. Realitatea care apare

⁴ Citate sunt incluse în *Curs de metafizică*, Nae Ionescu, Humanitas, București, 1995.

este, de fapt, conținutul concret al conștiinței. Problematika filosofică revine, în acest sens, la aspecte ale metafizicii kantiene, adică o coparticipare la naturalul uman, unde limitele măsurabilului cognitiv se alcătuiesc și devin prioritare. „Cum se aplică în mod concret această rezultantă conceptuală a obiectului ?” și „Care sunt ocurențele analitice în acest sens ?” – aceste două întrebări vor constitui direcțiile de abordare pe mai departe.

Reveniri și trasee ale obiectului

„Până în mijlocul secolului XIX, a fost un sens pe care acest new age l-a permis atât de mult. În ceea ce privește ascensiunii umane, gânditorul francez Auguste Comte (1798-1857) a acționat pentru termenului de sociologie stabilindu-i un loc de vârf pentru știință⁵. Contopită într-o metodă de înfățișare istoricizantă, contribuția în domeniul sociologic comptian a făcut mai mult o sistematizare în caracterul observabil al sensibilului. Părintele pozitivismului a utilizat instrumentele exegetice precum observația și rezonanța, inducția și deducția, selectând anumite elemente transferate și interpretate – ceea ce trimite direct la specificul funcțional al ideii de obiect. Și astfel, obiectele-realitate, au apărut ca o formulă obiectuală eterogenă. Timpul este un exemplu pe care părintele pozitivismului îl ilustrează în demonstrația lui. Ca unitate de măsură, coordonata temporală care apare în studiile acestui curent au expresia circumstanțială a fenomenelor cu accent metafizic și teologic.

Al doilea palier de recurență conceptuală apare la *Fenomenologia percepției*. Avântul fenomenologic pe care Merleau Ponty l-a sublimat acum mai bine de o jumătate de veac, se regăsește cu două decenii mai târziu apare creditată în aparatul de concretețe obiectuală propus de Nae Ionescu: „[obiectele] nu se înregistrează pur și simplu, ci conștiința noastră iese înaintea obiectelor cu anumite cadre”. Linia acestor „conținuturi de conștiință”, apare ca sistem de recunoaștere sistematizat gradual. Prima variantă - punctul de plecare al unui obiect de la un obiect recunoscut (identificarea). Îi urmează condițiile realității prin gândire logică (atestarea ca raport armonice, depistabil), pre existența obiectului ca un conținut de conștiință (filtru material) și, mai apoi, capacitatea de a genera alte obiecte. De exemplu, un cerc dreptunghiular sau un triunghi sferic nu pot fi valabile. Pornind de la sintagma însăși, este evidentă contradicția în sens. Pe când exemplul unicornului apare rezultatul unui

⁵ Paul C. Larson, *Historical and Philosophical Foundations of Professional Psychology*, Resource Publications, Oregon, 2017. p.114. [n.tr.].

proces deja existent, calul deosebindu-se datorită cornului frontal. Astfel se filtrează direcția lingvistică parcurgând următoarele: prin probele obiectuale amintite, mai întâi forma de reprezentare, existența obiectivă și preexistența ca punct de plecare (calul) - aceasta face proba concludenței obiectuale la nivel de concept.

Ocurențe interdisciplinare ale obiectului

Prin discipolul declarat al lui Freud, Jacques Lacan, încă din 1936, dezbaterea antropologică asupra subiectivității și calea aparatul precondiției învățării limbajului au servit de-a lungul disciplinelor cunoașterii. Drept urmare, primă tratare, psihanaliza, sau disciplina denumită „farmecul avangardei” va fi domeniul de aplicație.

Exemplificare cea mai elocventă constituie și prima intervenție teoretică lacaniană, redată în *Stadiul oglinzii* (1966). Teoreticianul pornește de la rădăcinile identitare genetice ale copilului de șase luni care se privește contemplativ, cu mare interes încă la primul fenomen al reflexiei. Forma ortopedică care avea să formeze un raport conform examinărilor de oglindire sunt recunoscute ca primă aproximare de identitate prin forma imaginii (*Gestalt*). În valul de analize psihice în care au urmat, matricea simbolică a formei obiectuale, consacrată prin studiile filtrate celor trei registre (imaginar, real, simbolic) sau în triada falogocentrică (lege, cuvânt, falus). Cu toate că prezentarea lui Jacques Lacan fost receptată inclusiv cu reticențe, în deosebi pentru calea excentrică spre narcisism și pentru încercările de înlocuire a gândirii filosofice cu psihanaliza, relevanța comunicațională asupra tematicii noastre constă în tranziția de la subiectivitate către obiect. Implicit, istoricitatea obiectului cunoaște primul stadiu prin școala de gândire lacaniană. Nu mai puțin importantă a fost ulterior reușita lui Jaques Lacan din anii '70 referitoare la traiectoria teoretică între dorință și cerere, mai precis prin studiile care au pus în valoare inconștientul⁶. Această teorie, indispensabilă pentru metoda terapeutică numită „lacaniană”, a plasat atunci procesul dezarticulării ca armură - „la direction de la cure et les principes de son pouvoir”⁷-. De asemenea, zona conceptuală a obiectului oglindit și magnetismul pentru cuplul

⁶ Spre deosebire de partizanii revistei *Eco Psychology* din anii '50 care militau pentru suprimarea pulsionilor agresive și adaptarea la nevoile sociale, Jaques Lacan a accentuat în acea perioadă de confruntare ideologică o gândire structurată a deconstrucției subconștientului, caracterul psihanalizei situându-se în plin avânt ideatic.

⁷ „Direcția leacului și direcțiile puterii lui” [n.tr.].

subiect-obiect a contribuit ulterior cu noțiuni de interes pentru accesul la ce a stat la baza „actul de vorbire” din lingvistică. De pildă, aplicația asupra obiectului dorinței a descoperit noțiunea incompletului, acea lipsă („un manque”), care a fundamentat cercetările psihanalistului înscrise noțiunii „objet petit a”. Ecourile imanente al statutul științific lacanian servesc ca argument pentru traducerea de „lipsei de realitate” - expresia pentru care importanța examinării obiectului pe axa cunoașterii subiective a fost interogată continuu de-a lungul timpului.

Pe de altă parte, în aria socio-antropologiei, Marcel Mauss propunea, în anii '20 caracterul pluridisciplinar al evenimentului sociologic. Valoarea simbolicului (în statutul de semnificant) creator de cultură și investigațiile pornind de la individ, iar nu de la cercetător – au stabilit două modele obiectuale pentru socio-antropologie. În altă ordine, opoziția dar/contra-dar devine pildă în demersul funcției obiectuale odată cu lucrarea cercetătorului, *Essai sur le don* (1924), prin care se exploata minuțios conexiunea de mutualitate creată atât prin termeni relevanți obiectualității, dar și prin modalitățile de subordonare a celor doi poli, natura și societatea. Referitor la această idee merită amintit această idee sublinierea pe care Nae Ionescu îl amintește în cursul lui, care accentuează ideea că elementul ontologic nu implică o cauzalitate omogenă: „integrarea unui obiect organic și armonios nu poate să fie condiție a existenței.

Privind din alt unghi, Nae Ionescu diferențiază *obiectul ca apartenență obiectuală sau obiect ca invenție*. Acesta clasifică invenția ca un raport de existență obiectivă (lingvistică, pentru că are formă de reprezentare, deci poate fi numit) și combinare de imagini. Implicat, dihotomia organic vs. mecanic transpun la nivelul creativ noi obiecte, însă apare o limită fundamentală: „în domeniul organicului nu există o posibilitate de creare de forme noi”⁸. De pildă, o creditare a inorogului în sens obiectual nu se poate confirma, conform sistemului ionescian. Poate fi condiție necesară, dar incompletă. Așadar, un obiect este o referință existențială în funcție de care ne putem raporta afectiv sau nu, pe care îl putem recunoaște în funcție un cadrul cunoscut. Dacă prin *cunoscut* presupune problematici care au în vedere asupra dispozitivelor de tip *gadget*, acestea vor fi numite obiecte în măsura în care îndeplinesc toate condițiile prezentate anterior.

⁸ Nae Ionescu, *Curs de metafizică*, Humanitas, București, 1995, p.242.

Aplicația de mediere - incursiunea cvasi-obiectelor

Conexiunile, surmontările obiectelor ca elemente în afara utilitarismului perioadelor industrializante (sau de producție spre consumism) nu au neglijat spiritul obiectului în rolul pe care ar trebui să-l atribuim acestuia în relația cu omul. Mașinăriile ca ansambluri mecanice ori strategii de funcționalitate au creat discuția asupra autonomiei. În consecință, evadarea manipulării a semnalat ștergerea obiectului ca lucru și intrarea acestuia în spațiul speculativ. Jean Baudrillard conferă obiectului, unul din primele aspectul profilactice industrializării, prin semnificațiile obiectului de „parolă” sau „cuvânt de acces”.⁹ Interesului față de absența unui *ceva* obiectual din obiect, multiplica, în spectrul funcției creatoare, carența sau relativizarea subiectului ca element epistemologic. O ierarhizare filtrată - iar nu o „acumulare de generalități speculative”, folosind o expresie care aparține lui Pavel Toma, va edifica asupra perspectiva multiplu fațetate obiectuale în rândurile următoare.

Mai întâi, studiile fenomenologice aparținând eticii husserliene au pornit editarea, de la scolasticii medievali, asupra inexistenței intenționale sau mentale înauntrul relațiilor unui conținut (*Beziehung auf einen Inhalt*): orientarea spre un obiect (*Richt-ung auf ein Objekt* - diferit de realitatea) sau obiectualitatea imanentă (*Gegenstandlichkeit*). Orice fenomen fizic conține, așadar, *ceva* în sine, propriu statutului de obiect, atâta timp cât nu este repetat de cineva sau ceva. Se înțelege de la sine că multiplicarea acestor *cvasiobiecte* presupune mai mult decât o simplă ocurență obiectuală, așa cum Bruno Latour mărturisea capcana hermeneuticii obiectuale: „Când o luăm pe urmele unui cvasi-obiect, acesta ne apare ca fiind când lucru, când narațiune, când legătură socială, nereducându-se nicio clipă la o simplă ființare.”¹⁰

Or, simpla manifestare pare a fi suficientă la nivel juridic, după cum regăsim dezaprobarea din eseul lui Latour. În mod specific, deconstrucția la nivel imperios parvine, în timp, mai degrabă ca o metodologie a depistării, iar nu așa cum reiese confecționată în modernism, cu multiple voalări și tehnici de ocultare. Potrivit lui Bruno Latour, ne regăsim, așadar, înscriși în statutul de impostori, prin simpla atitudine prin care „amestecăm fără nicio jenă propriile noastre dorințe cu lucrurile, sensul cu socialul, colectivitățile cu națiunile.”¹¹

⁹ Jean Baudrillard, *Cuvinte de acces*, trad. Bogdan Ghiu, col.Demonul Teoriei, Art, București, 2008, p.21.

¹⁰ Bruno Latour, *Nu am fost niciodată moderni. Eseu de antropologie simetrică*, trad. Bogdan Ghiu, Tact, București, 2005, p.124-125.

¹¹ Idem.

Antropologul argumentează idea astfel: „odată [cvasi-obiectele] intrate pe mâna epistemologului, toate rădăcinile lor vor fi smulse. Nu va mai rămâne decât obiectul excizat din întreaga rețea care îi dădea sens.”¹². Trecând de la trăsătura analitică spre cea teoretică, înscriem pentru caracterul aplicativ al lucrării filtrul viziunii labouriene potrivit căreia patru repertorii moderne dau naștere cvasi-obiectelor: realitatea exterioară a naturi nestăpânite (conform toleranței instrumentalizate Constituției moderne), legătura socială (utilitatea apartenenței colective), semnificația, sensul și Ființa. „Există, prin urmare, posibilitatea de a stabili reguli și legi în conștiința noastră, care trebuie să corespundă la ceva din afară de conștiința noastră, dar nu înseamnă nicidecum că legea pe care am stabilit-o este legea realității înseși.”¹³, cugeta referitor la aceasta Nae Ionescu.

Prin urmare, gândurile de încheiere pentru acest studiu contextual trimit la evidența potrivit căreia clasarea și optimizarea instrumentelor nu se mai adeverește, din punct de vedere teoretic, mulțumitoare. Nici ontologic sau epistemologic și, cu siguranță, nici taxinomic o triere subiect-obiect nu mai poate fi disociată. Cultura ideilor poate construi proceduri în funcție de care această corespondență antinomică intrinsec vs. conex raportat să implice o mediere adecvată. Iar necesitatea acesteia maniere de sistematizare construiește și o va face în continuare, cu un bagaj reacumulare conceptuală, ceea ce va putea sau nu să mai trezească interes un viitor aparatul critic pe am încercat să-l întâmpinăm prin acest studiu.

¹² Ibidem, p.131.

¹³ Nae Ionescu, op.cit., p.62.

REVELAȚIILE DURERII

TEODORA ADRIANA IRIMCIUC •

Abstract: *Between 1931 and 1933, Cioran decides to write and publish his writings in several cultural journals of that time, such as Vremea and Azi. Regarding the theme of love, we can find references about it in some articles written between 1931 and 1932. In those articles it is not about love itself, but more about irrationality, enthusiasm and naivety. The first article in which we can find the love theme is actually Revelațiile durerii. For Cioran, love is an attribute of life, while time is an attribute for death. In Revelațiile durerii Cioran says that the principle of individuation is strongly related to the idea of suffering. Also, he believed that love is a feeling that can bring a human being closer to the irrational factor of life, in other words, to a naïve existence. For Cioran, love is the only manner by which individuation can be cancelled.*

Keywords: *individuation, love, naivety, irrationality, suffering.*

Între anii 1931 și 1933, Cioran ia hotărârea de a scrie și de a încerca să-și publice articolele în revistele culturale ale vremii. Reușește să facă acest lucru publicând diverse eseuri de dimensiuni reduse, cu un profund aer personal în reviste precum *Vremea* și *Azi*. Citind doar titlurile, putem observa predilecția tânărului autor, în jurul vârstei de 20 de ani, pentru o filosofie a vieții, marca tensiunilor existenței și a obsesiilor personale. De pildă, găsim articole precum *O formă a vieții interioare*, *Despre stările depressive*, *Scrisoare din singurătate*, *Existențe dramatice*, *Iraționalul în viață*, *Despre vidul interior*, *Revelațiile durerii* șamd.

În ceea ce privește tema iubirii, găsim referințe asupra ei în câteva articole scrise între anii 1931 și 1932. În respectivele articole, Cioran nu vorbește direct despre dragoste ci mai degrabă pregătește terenul pentru primul său eseu asupra iubirii, *Revelațiile durerii*, abordând teme precum iraționalitatea, naivitatea și entuziasmul. Atât în *Revelațiile durerii*, cât și în cărțile apărute ulterior, tema iubirii este discutată alături de cea a naivității, grației, entuziasmului, iraționalității, femeilor și alături de teme precum sinuciderea, individuația,

• Drd. la Universitatea Babeș-Bolyai, cadru didactic coordonator Prof. Univ. Dr. Rodica Marta Vartic, Universitatea Babeș-Bolyai.

singurătatea, suferința și temporalitatea. Iubirea devine pentru Cioran un atribut al vieții, în vreme ce timpul este văzut drept un atribut al morții.

La începutul carierei sale de autor, Cioran vorbește despre iubire în articolul *Revelațiile durerii* și în cartea *Pe culmile disperării*. Se observă că Cioran s-a înrudit în ceea ce privește ideile lui despre iubire și femei cu doi dintre filosofilor admirați de el în acea perioadă, Arthur Schopenhauer și Otto Weininger. Dat fiind faptul că în privința autorului din Rășinari biograficul este foarte important în înțelegerea operei sale, fragmentele din scrisorile lui ori din interviuri contribuie la o mai bună cunoaștere a motivelor ce au stat în spatele activității de creație și a ideilor pe care le avea Cioran.

Apărut în revista *Azi*, în luna februarie a anului 1933, *Revelațiile durerii* este primul articol cioranian în care apare tema iubirii, discutată pe larg. Coincidență sau nu, acest text a fost publicat după ce tânărul autor se îndrăgostise de Sorana Țopa, o carismatică actriță a vremii și o prezență vie în cercurile culturale, cum ar fi Cenaclul Sburătorul și Asociația Criterion. Cioran a fost atât confidentul frumoasei actrițe, cât și prietenul ei. În *Revelațiile durerii*, Cioran a ales să discute despre suferință ca motiv principal de individualizare a omului în lume. În paralel cu această temă, filosoful a discutat despre dragoste. El consideră dragostea drept un sentiment și o stare ce îl apropie pe om de factorul irațional al vieții, deci de o viețuire naivă. În acest sens, iubirea a fost văzută de Cioran ca metodă prin care omul poate anula principiul individualității.

Durerea este produsă de factori externi și potențată de factori iraționali. Suferința îl desparte pe om de lume, îl individualizează în lume, el „cugetând prin simțuri”¹ și fiind sclavul propriilor sale emoții:

„Toată gama stărilor depressive, de la durerea simplă până la paroxismul durerii unde se sublimează în disperare, tinde să aducă pe om în fața lumii, să-l separe de fire și să-l readucă, printr-un proces de întoarcere, la locul de unde a pornit, la existență, prin suprimarea dualismului. [...] În stările depressive, omul se simte ca separat în mod esențial de lume, ca formând cu acea stea o dualitate ireductibilă”²,

¹ Cioran, Emil, *Revelațiile durerii* (1933), în *Opere*, vol. 2, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, Colecția „Opere fundamentale”, coordonator colecție academician Eugen Simion, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București, 2012, p. 361.

² *Ibidem*, p. 360.

observa Cioran. Suferința îl aruncă pe om în propria subiectivitate, grație „caracterului demonic al vieții” în care „este implicată o tendință spre negativitate și distrugere, care pune piedici și consumă din elanul unui imperialism vital”³. Conștiința joacă un rol major în acest sens; cu cât omul este mai ancorat în realitatea imediată și cu cât este mai conștient de tot ce se întâmplă, cu atât se situează pe un plan mai îndepărtat față de o viață naivă și de iraționalitate. În conștiință,

„principiul demonic al vieții se convertește într-un principiu tragic. Tragicul își are rădăcinile în demonic, întrucât tragicul exprimă esența lui mai diminuat pe un plan conștient. [...] În natură nu există tragic, fiindcă nu există conștiință. La om, ești conștient de fatalitate, de aici tragicul”⁴.

După tânărul autor sibian, durerea îl face pe om să nu mai gândească rațional și concret, individul fiind „prizonier în obsesiunile durerii”. Creațiile izvorâte din suferință poartă o trăsătură organică și, totodată, sunt de o sinceritate sfâșietoare. Spre deosebire de cei care manifestă o suferință estetică a durerii, după cum o numește Cioran, omul cuprins de suferința provocată de boli este cel care descoperă „sensul autentic al durerii”⁵, deci adevărata suferință. Suferința estetică este catalogată de către Cioran drept artificială. Exemple în acest sens ar fi mila, precum și micile neplăceri și insatisfacții ale vieții. Mila este „o suferință de împrumut” deoarece, completează Cioran, „suferința pentru altul este sterilă și ineficace. Durerea este reală și adevărată numai la individul care suferă; căci nimeni nu poate suferi pentru altul”⁶. Omul care suferă creează pentru a se exterioriza, pentru a se elibera pe moment de suferință, creațiile sale fiind astfel echivalentul unui strigăt de disperare.

Cioran spune că „în suferință, omul este absolut singur”⁷. Singurătatea celui îndurerat este una „în care ești apăsător de existență, în care simți timpul și spațiul ca forțe adverse, detașate esențial de tine, fără a ajunge la sentimentul irealității vieții”⁸. Este un sentiment care „rezultă din conștiința unei realități

³ *Ibidem*, p. 360.

⁴ Cioran, *Revelațiile durerii*, pp. 369-370.

⁵ *Ibidem*, p. 362.

⁶ *Ibidem*, p. 362.

⁷ *Ibidem*, p. 363.

⁸ *Ibidem*, p. 362.

care se prezintă obiectiv în față”⁹. Acestui tip de singurătate, Cioran îi opune singurătatea pe care omul o trăiește în extazul muzical, moment în care individul, absorbit de frumusețea sunetelor, se situează deasupra tuturor, într-un fel de „delir” al spiritului, „când nu mai poți pune frâu unui conținut debordant și te avânți într-o expansiune de o voluptoasă nebunie”¹⁰. Mai târziu, în scrierile sale, Cioran va vorbi despre extaz drept un leac pentru individuație, care poate să-l propulseze pe om într-o inconștiență naivă¹¹. Iată, de pildă, mărturia lui Cioran despre perioada pe care o putem considera că a pregătit eseul *Revelațiile durerii*:

„Era între 1920 și 1927, epocă de neliniște permanentă. Rătăceam noaptea pe străzi, pradă unor obsesii funebre. În toată această perioadă de tensiune interioară, am făcut de câteva ori experiența extazului. În orice caz, am trăit clipe când te afli dincolo de aparențe. O înfiorare năvalnică te cuprinde pe neașteptate. Ființa se simte cuprinsă de o plenitudine extraordinară sau, mai curând, de un vid triumfal”¹².

Observăm în același timp că el descrie extazul care, pentru filosof, putea fi atins numai în momentele de totală singurătate, când străzile erau pustii și întunericul acoperea împrejurimile. În acele momente, Cioran – bolnav de insomnie – experimenta starea de plenitudine, fiind aruncat dincolo de aparențe. Era vorba despre vidul în care simțea că se afundă, o pustietate care, în loc să-i provoace frica de necunoscut, îl aducea mai aproape de o stare de împlinire.

Lirismul este justificat de către autor ca expresie a suferinței pentru că, observă Cioran,

„expresia lirică se naște unde un conținut, din cauza unei prea mari energii interne, nu mai poate primi nici o formă. Lirismul indică întotdeauna o infinitate internă. Paradoxul este de a vorbi despre durere fără să fii liric”¹³.

⁹ *Ibidem*, p. 362.

¹⁰ *Ibidem*, p. 363.

¹¹ Petreu, Marta, *Despre bolile filosofilor. Cioran*, Ediția a II-a, revăzută, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2010, cap. *Extazul sau anularea individuației*, pp.43, 47.

¹² Cioran, Convorbire cu Sylvie Jaudeau, în *Convorbiri cu Cioran*, Editura Humanitas, București, 1993, p.192.

¹³ Cioran, *Revelațiile durerii*, p. 363.

Încercat de boli și chinuit de o veghe neîntreruptă, Cioran plasează omul care suferă pe un alt plan față de omul sănătos, mediocru, care, ferit fiind de fenomenul durerii, este atașat de lucruri, de lumea înconjurătoare, incapabil de a înțelege experiența bolii și a suferinței produse de aceasta. Omul sănătos nu știe să ierte deoarece, argumentează Cioran, atașarea de lucruri duce la „izolare și la un falș absolutism”¹⁴. În sens contrar, omul bolnav iartă mult din cauza suferinței resimțite, care este „școala concesivității”. De aici și concluzia pe care Cioran a tras-o, cum că „a învăța să suferi este a învăța să ierți”¹⁵.

După cum sugerează tânărul eseist, remediul pentru individuație îl reprezintă stările de exaltare erotice. Iubirea este „o trăire nemijlocită, de asimilare naivă în existență, așa încât orice senzație de ireductibilitate dispare, substituindu-se senzația unei afinități structurale dintre om și lume”¹⁶. Iubirea este cea care îl apropie pe om de factorul irațional al vieții, iar îndrăgostitul trăiește într-o existență naivă și imediată:

„Viețuirea nemijlocită rezultă din asimilarea omului în dorința pură, în cultivarea forțelor pasionale, fără alt scop decât activarea lor. Prin dinamismul lor devine posibilă integrarea în existență, deoarece în intensitatea dorințelor subiectivitatea e nereflectată, naivă și imediată, deși în iubire întreg conținutul este activ și tulburat, dar de o voluptuoasă tulburare. Impersonalitatea omului în starea erotică și activitatea integrală a ființei lui încetează de a constitui un paradox, când se observă că pasiunile din sfera erotică reduc individul la o expresiune intensă și încordată a curentului imperialist al vieții, îl fac prizonier al dinamicii concrete a firii. Iubirea, inconceptibilă fără sexualitate, apropie pe individ de esența irațională a vieții”¹⁷.

Cioran afirmă că în cazul iubirii spontane, nivelul conștiinței în individ este minim, omul trăind în imediata experiență a iraționalității. Iubirea, prin asimilarea în dorință, oferă un sens pozitiv existenței. În același timp, prin absolutizarea dorinței este negată individuația:

„Iubirea dezvoltă puternic simțul pozitivității existenței, prin intima participare la ritmul vieții, prin asimilarea irațională în dorință. Absolutizarea dorinței neagă specificitatea individuală a celui ce iubește, rămânând doar o expresie pură a vieții.

¹⁴ *Ibidem*, p. 364.

¹⁵ *Ibidem*, p. 364.

¹⁶ *Ibidem*, p. 368.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 368-369.

*Dacă oamenii ar ajunge la o stare de dezinteresare și reflecție mai mare, ar trebui să-și spună, în caz de iubire reciprocă: iubesc iubirea din tine, sau doresc dorința ta, precum iubirea mea. Le iubești ca a atare*¹⁸.

Cioran crede că prin actul sexual „femeia și bărbatul se neagă pe ei înșiși”¹⁹. Fuga de singurătate este specifică celor care au fost atinși de Eros. Singurătatea presupune izolarea în lume, o existență unică a individului, detașarea de tot ceea ce este naiv și trăirea în concret și conștient. Pe de altă parte, pentru îndrăgostiți, este naturală o singurătate în doi, în ceea ce Cioran numește a fi eternitatea de dincolo de timp:

*„Căci singurătatea în care se complac de obicei amănții are o semnificație spațială – izolarea în loc – iar nu singurătatea omului în lume, în orice loc. Și apoi, în iubire este o singurătate în... doi”*²⁰.

Din punct de vedere al experienței subiective, filosoful diferențiază între două posibilități temporale: o eternitate în timp, și o eternitate dincolo de timp. Doar uneia îi este caracteristică fericirea, anume eternității de dincolo de timp – acelui moment în care omul naiv este mulțumit să trăiască în imediatul unei clipe, în farmecul momentului. Este vorba despre acea clipă ce pare interminabilă, dând îndrăgostiților impresia unei stări de liniște sufletească:

*„Eternitatea în timp vizează infinitatea seriei temporale, procesul ilimitat al devenirii, complexul nemăsurat al succesivului, în care demarcațiile sunt anulate. Eternitatea dincolo de timp este realizabilă prin depășirea progresivității temporale cu ajutorul clipei care, fiind trăită pentru ea însăși, ridică pe om în planul unei eternități senine, întocmai cum, în concentrarea intensă din contemplație, momentul devine veșnicie. În naivitate, clipa devine eternitate dincolo de timp”*²¹.

Un alt sentiment care răsară din Eros și despre care Cioran va vorbi și în primul său volum, *Pe culmile disperării*, este entuziasmul. Acesta este un derivat al Erosului, având rădăcini „pe jumătate desprinse din sexual”²², dar care se manifestă și în afara cuplului, depășind nivelul sentimentelor care se dezvoltă

¹⁸ *Ibidem*, p. 370.

¹⁹ *Ibidem*, p. 370.

²⁰ *Ibidem*, p. 371.

²¹ *Ibidem*, p. 368.

²² *Ibidem*, p. 371.

între doi îndrăgostiți. Entuziastul este considerat a fi cel mai naiv sentiment grație capacității sale de a nega caracterul tragic al vieții, fiind astfel prea puțin ancorat în conștiință. Prin urmare, „Erosul deviat și exprimat în entuziasm atinge paroxismul inconștienței. [...] Din acest motiv, entuziastul este cel mai naiv și mai fericit”²³.

De-a lungul întregului său eseu, Cioran pune în paralel ideile de suferință și de iubire. Prin iubire se realizează o viețuire în naivitate, îndrăgostiții trăind într-o singurătate în doi, anulând astfel principiul individuației. Tânărul eseist crede că iubirea nu poate exista fără senzualitate, în caz contrar dragostea fiind „atît de nulă ca o femeie fără zâmbet”²⁴. Cea care poate distruge farmecul oricărei dorințe erotice este suferința; în vreme ce iubirea „cimentează afinitățile cu lumea”²⁵, durerea le anulează. Așa cum mărturisește în repetate rânduri și cum va spune și în volumele sale ulterioare, numai cei care și-au trăit prima iubire pot declara că nu sunt certați cu Eros. După Cioran, prima experiență de dragoste este cea mai importantă, fiind primul moment în care omul alege să se abandoneze în inconștiență, în naivitate; odată ce acest lucru a fost realizat, omul va rămâne deschis pentru noi experiențe ulterioare. În sens invers, „dacă sufăr de mici, își distrug prima iubire, iar a distruge întâia iubire înseamnă a fi pierdut pentru Eros”²⁶.

Pe de altă parte, suferința se situează la antipodul iubirii; prin ea tinerețea este „desfigurată” de orice farmec al iraționalității. Suferința adevărată izvorăște din boală și îl determină pe om să devină conștient de tot ceea ce îl macină, dezvoltând în el un caracter liric prin care să se poată exterioriza și să poată transforma urletul de durere în idei. Durerea îl ține pe om departe de Eros, individul trăind mai degrabă sub incidența caracterului tragic al vieții, producându-se în acest fel o dezintegrare. În durere, omul este singur în lume, neștiind nimeni ceea ce se petrece cu adevărat în interiorul său. Suferința funcționează ca principiu al individuației, iubirea fiind cea care îl poate anula.

Opera lui Cioran este un discurs despre eu. Tânărul autor a scris sub îndemnul propriilor sentimente și stări, de aici și pornirea spre paradox și spre ceva ce nu putea fi constant în exprimare. În *Sfârtecare*, de pildă, una din cărțile sale de aforisme apărute în perioada maturității, pe vremea când se afla în Franța, Cioran recunoaște că nu a făcut altceva decât să spună ceea ce a trăit:

²³ *Ibidem*, p. 371.

²⁴ *Ibidem*, p. 372.

²⁵ *Ibidem*, p. 372.

²⁶ *Ibidem*, p. 372.

„Nimic din tot ce am abordat, nimic din tot ce am spus de-a lungul unei vieți nu poate fi separat de ceea ce am trăit. N-am inventat nimic, am fost doar secretarul senzațiilor mele”²⁷.

Scrisul a reprezentat o „neîncetată căutare de sine”, eul fiind laitmotivul din toate operele cioraniene. Prin lirismul scrierilor sale, Cioran s-a eliberat de sine:

„Am scris ca să dau expresie, să dau viață unui moment de simțire. Nu ca să scriu cărți. De asta și scrisul meu sub formă de fragmente, pentru că exprimă ceva temporar. Fiind vorba de momente din viața mea, care, ca orice momente, sunt scurte. Genul ăsta nu necesită o continuitate strictă. Scrisul este o neîncetată căutare de sine. Eul este unica temă a scriitorului. Tot ce am scris am scris în momentele mele depresive. Scriu ca să mă pot elibera de mine, de obsesii. Scrisul este eliberare”²⁸.

²⁷ Cioran, *Sfârtecare*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 142.

²⁸ Cioran, Interviu realizat de Branka Bogavac Le Comte, în *Convorbiri cu Cioran*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 273-274.

FILOSOFIE

Lucrări prezentate în cadrul Conferinței:
Natura Umană, Cultură, Tehnologie—noi abordări filosofice (NUCT).

**Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Filosofie, Centrul de
Filosofie Aplicată (CFA), Grupul de Cercetare a Practicilor și Politicilor
Culturale (GCPPC), în colaborare cu Cercul de Transumanism,
Postumanism, Metaumanism (CTPM).**

**Organizator: Lect. Dr. Asoc. Aura Elena Schussler,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie,
Departamentul de Filosofie.**

ETNOCRAȚIA CA FORMĂ DE TEOLOGIE POLITICĂ — O ANALIZĂ COMPARATIVĂ A PROIECTELOR POLITICE ALE LUI CARL SCHMITT ȘI NICHIFOR CRAINIC

EMANUEL CĂȘVEAN*

Abstract: *In our current work we would like to bring forward and into a comparative discussion two political projects of the interwar period, in our trial to find those common elements and issues which transform them into a certain type of theoretical perspective with a practical social and political applicability within the western European society of its times. Among the multitude of reformatory projects at European level, within the Romanian space the presence of a powerful political project is strongly felt, more exactly that of the ethnographic project, proposed as — the only solution in the recapturing of the original Romanian identity, by Nichifor Crainic, theologian, philosopher, essayist, publicist, and technocrat with powerful political influence. The ethnocracy represents the practical applicability of his theological and philosophical convictions at the society's level, thus converting itself in a systemic project which aims all the strata of the Romanian society, with all its linked possible implications. We would also like to briefly show which is the origin of Crainic's proposal, which are the debatable aspects of the political project, with all its socio-economical and implications for the community – call ethnocracy, as well as to try to sketch a parallel analysis with a very persuasive political project of those times, the one proposed by Carl Schmitt.*

Keywords: *Nichifor Crainic, Carl Schmitt, political theology, ethnocracy, neo-orthodoxism, militant orthodoxism, , interwar period.*

* Doctorand al Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Școlii Doctorale „Isidor Todoran” al Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca, având în pregătire o teză de doctorat cu tema: „Logositate și raționament filosofic în opera lui Nichifor Crainic, ipostaze ale spiritualității răsăritene.”, sub îndrumarea I.P.S. Prof. Univ. Dr. † Andrei Andreicuț, Masterand al Facultății de Istorie și Filosofie al Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca, secția Filosofie, Cultură și Comunicare. Lucrarea de față a fost coordonată de către Lect. Dr. Asoc. Aura Schussler, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Filosofie.

Introducere

Analiză preliminară a contextelor socio-politice ante și post belice

Atunci când vorbim despre secolul trecut, mai ales dintr-o perspectivă istorică și socio-politică, cel mai adesea avem în minte imaginea schimbărilor profunde și accelerate pe care societatea modernă le-a suferit într-un timp relativ scurt, în raport cu istoria umanității. Avem în vedere trecerea de la un sistem secularizat, deja vechi de secole, adesea bazat pe forme de guvernământ de tip monarhic (în anumite situații, încă absolutist) la guvernări neomogene și diferite, neomogene, ce se intersectează la nivelul politicilor internaționale. În plus, începutul de secol a fost marcat de o primă conflagrație mondială ce a reprezentat un catalizator pentru o „efervescentă” perioadei interbelice.

Asistăm la o disoluție totală a unor mari imperii precum cel țarist, cel otoman și, cu puțin înainte, al celui chinez (dinastia Qing), la dispariția Imperiului German, a celui Austro-Ungar; la o scădere drastică a puterii unor imperii cu istoric precum cel colonial-britanic, ori cel colonial francez (deși ca formă de guvernământ Franța era și continuă să fie Republică, totuși, trebuie să avem în vedere întinsa sa influență și prezență colonială din acel moment, precum și influența contemporană a Franței la nivelul politicilor și economiilor statelor aflate sub sfera sa de influență). Asistăm de asemenea la o redesenare a hărților geopolitice la nivel mondial, la o redefinire a manierei în care politicile economice internaționale se vor direcționa pentru a se adapta la toate aceste modificări, la momente de creștere industrial-economică nemiîntâlnite, dar în același timp la criza economică mondială din anii 30.

În acest context, vorbim despre o revizuire a teoriilor politice, economice și filosofice și de apariția unor mișcări (mai întâi teoretice pentru ca ele să se aplice la nivelul vieții politice și civile practice) de extremă stângă sau dreaptă – cu niște rezultate complet nefaste atât pentru perioada proximală, cât și pentru următoarea jumătate de secol.

Într-un cuvânt, putem defini întreaga perioadă ca fiind una o a schimbărilor radicale, cu precădere în perioada interbelică. Societatea europeană este una puternic polarizată între două curente politice de extremă. O Europă într-o stare de frământare politică, socială și economică intensă ce încearcă să se echilibreze și balanseze după un război devastator și primul la o scală realmente mondială. Este în acest context în care își fac apariția anumite curente de gândire direcționate înspre regăsirea identității naționale și care recreionează, respectiv retrasează mentalul colectiv al indivizilor, punând o

anumită „presiune” asupra modului de raportare a acestora cu privire la politicul acelei perioade tumultuoase și scizionară.

Teologia politică a lui Carl Schmitt, între legalism, legitimitate și excepție

În prezenta lucrare ne-am propus să aducem în discuție comparativă două proiecte politice ale perioadei interbelice, în încercarea de a găsi elementele comune și acele chestiuni care fac din ele exponente ale unui anumit tip de perspectivă teoretică cu aplicare socio-politică în societatea vest și est europeană a vremii. Dintr-o perspectivă analitică retroactivă a acestei perioade putem afirma că elementul politic este cel care impregnează profund dezvoltarea societății interbelice, având ca rezultat direct o multitudine de proiecte politice concurente și reformatoare, de mișcări sociale și de facțiuni care aderă la anumite seturi și valori promovate, acționând în consecință pe plan social, economic și politic în virtutea regăsirii și regroupării statelor naționale (a națiunilor proaspăt apărute sau „reformate” după trasarea hărții mondiale post-Prim Război Mondial) în jurul conceptului de identitate națională.

Atunci când vorbim despre ideologiile și politicile naționaliste, ne este imposibil să nu avem, în proiecție mentală, în vedere mișcarea naționalistă de extremă dreaptă care apare în Germania perioadei interbelice. Nazismul ca mișcare naționalist socialistă este simbolul paradigmatic al procesului de tranziție și schimbare ce va duce, evident, la ceea ce aveam să cunoaștem ulterior ca cea de-a doua conflagrație mondială. Societatea interbelică este, după cum am mai afirmat, un „melting pot” de viziuni și politici de stat, motivată, cu precădere, de nevoia reconstrucției de după Primul Război Mondial, dar în aceeași măsură de aceea a reafirmării identității naționale, a credințelor religioase, a identității etnice, rasiale și minoritare. Interiorizarea acelei nevoi de acceptare a drepturilor minorităților și a drepturilor popoarelor nou formate (după Conferința de Pace de la Paris și Tratatul Minorităților) vine, în contrapartidă, cu o accentuare a mișcărilor de extremă stângă și dreaptă, ce se acutizează odată cu criza economică mondială din anii 1930.

Adesea, când vorbim despre nazism, mai exact despre acea mișcare social-naționalistă germană, ne gândim la Adolf Hitler și la al său *Mein Kampf* – lucrare ce se prezintă ca o platformă doctrinară pentru întreaga politică a celui de-al Treilea Reich, însă, arareori se aduce în discuție influența lui Karl Schmitt asupra tot ceea ce înseamnă politica publică a nazismului german. Este foarte

ușor de trecut cu vederea faptul că, în esență, Schmitt este unul dintre teoreticienii, dintre eminențele cenușii din spatele nazismului:

„Schmitt avea un devotament profund față de o idee precisă (și ideal) despre lege în timpul perioadei naziste, una pe care a menținut-o ceva vreme înainte de 1933, și care i-a ghidat interpretarea inițială a celui de-al Treilea Reich în 1933 și 1934.[...] Schmitt a continuat prin a compara poziția lui Hitler cu cea a Papei [...] Încă din 1934, în *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* (*Despre Trei Tipuri de Argumente Juridice*), Schmitt oferise instituția papală drept analoaga potențială pentru o nouă ordine politică în Germania, [...]”¹

În calitatea sa de expert în drept, legalist, respectiv specialist în filozofie politică, Schmitt, se implică activ în politica Germaniei din timpul Republicii de la Weimar. Totuși, concepția sa cu privire la suveranitate este puternic influențată de viziunea sa conform căreia liberalismul, ca sistem politic cu mecanisme sale legale, juridice, nu poate reprezenta un fundament teoretic și practic legitim pentru exercitarea unei suveranități, respectiv o soluție bună de urmat (ca model teoretic) pentru o bună guvernare. El argumentează faptul că, deși constituțiile liberale moderne resping ideea conform căreia există vreo formă de autoritate suverană, iar deciziile politice (implicit întregul apanaj de sisteme și decizii tehnocratice și legaliste conexe) sunt împărțite la nivelul întregii comunități, prin alegeri, aceasta este imposibil de respins, iar orice teorie constituțională ce încearcă să minimizeze, ori nege întrutotul, existența unei „puteri unice suverane”, nu poate fi legitimă și, implicit, funcțională².

Din punct de vedere legal, afirmă Schmitt, orice sistem politic trebuie să se supună unei autorități suverane unice – „*Suveran este cel care decide asupra excepției.*”³ – ce oferă garanția stabilității, corectitudinii, coerenței și validității sistemului de guvernământ și a procesului legal din spatele său. Punctul slab al oricărei constituții liberale este, conform lui Schmitt, faptul că indivizii sunt persuadați să creadă că legile, normele legale și acțiunile statului liberal reprezintă acele unici reguli (stabile și coerente, predictibile) față de care indivizii trebuie să se raporteze, supună și respecte, iar acestea nu acceptă potențialitatea arbitrariului – evident reieșind ca „un dat” al unei guvernări în care autoritatea uneia sau mai multor persoane este exercitată discreționar. Totuși, acest lucru nu este nici pe departe mai eronat fiindcă, în realitate, toate

¹ David Bates, „Political Theology And The Nazi State: Carl Schmitt’s Concept Of The Institution”, *Modern Intellectual History* 3, nr. 3 (2006): 415-42. pp. 416, 419

² Vezi Carl Schmitt, *Teologia Politică*, ed. Marian Măria, Lavinia Stan, și Lucian Turcescu (Editura Universal Dalsi, 1996). *Cap. 1 pp. 19-34*

³ Schmitt. p. 19

aceste elemente sunt valabile, în vederea unei guvernări funcționale, numai în măsura în care există o autoritate suverană care decide cum și când trebuie ca acest cadru legal trebuie să fie aplicat, altminteri, așa cum se poate observa în cazul tuturor sistemelor democratic-liberale de guvernământ, excepția de la regulă devine o chestiune perpetuă, iar integrarea excepției ca normă se comportă ca un mecanism obligatoriu pentru o guvernare coerentă, în timp ce, în realitate, funcționează de manieră arbitrară – la fel cum ar face-o orice putere autoritară individuală care ar decide discreționar cu privire la reguli, legi, norme și aplicarea lor în societate.

Tirania majorității nu face altceva decât să creeze toate condițiile necesare pentru instabilitate politică și legală, tocmai în încercarea de a compensa cu toate acele situații normative și legale excepționale ce apar într-o structură de guvernământ ce se vrea funcțională. Mai exact, în cazul liberalismului, căruia Schmitt i se opune, sistemul normativ legal este, adeseori, supus interpretării și reinterpretării normelor legale. Mai mult decât atât, se creează întotdeauna o stare de excepție⁴ la care sistemul „secularizat” nu poate răspunde folosind ustensilele legale și cadrul normativ preexistent. În aceste condiții legile pentru a fi agreeate și, ulterior aplicate, trebuie să aibă în substrat o formă de autoritate suverană a-priori care să decidă cum se va aplica cadrul normativ legal existent, care sunt acele cazuri în care legea se poate aplica ad-litteram, care sunt acele situații în care acest cadrul normativ-legal este insuficient, fiind necesară revizuirea legală (printr-o poziționare în afara sistemului legal preexistent). – „Starea de excepție are pentru jurisprudență o semnificație analogă miracolului pentru teologie.”⁵

În acest context trebuie să punctăm definiția pe care Schmitt o dă statului modern, definiție ce coincide cu ceea ce el definește ca *teologie politică* și concept fundamental pentru întreaga filosofie politică schmittiană. El afirmă următoarele:

„Toate conceptele semnificative ale teoriei moderne a statului sunt concepte teologice secularizate, nu numai datorită dezvoltării lor istorice - în care au fost transferate de la teologie la teoria statului unde, spre exemplu, Dumnezeuul atotputernic a devenit legiuitorul atotputernic -, ci și datorită structurii lor

⁴[...] stare de excepție. Ceea ce caracterizează excepția este în principal autoritatea; nelimitată care înseamnă suspendarea întregii ordini existente. Într-o astfel de situație este clar că statul rămâne, în timp ce legea se retrage. Deoarece starea de excepție; este diferită de anarhie și haos, există mereu o ordine în sens juridic, chiar dacă nu o ordine legală.” Schmitt. p.29

⁵ Schmitt. p. 56

sistematice, a cărei recunoaștere este necesară pentru o considerare sociologică a acestor concepte.”⁶

Așadar, simpla existență a unor entități de competență acceptate ca fiind obligatorii în cadrul democrațiilor liberale, atrage după sine acceptarea unei suveranități, ce depășește simplele norme materiale, care, fie că acceptăm sau nu, se situează într-o oarecare măsură „mai presus de lege” . Deși acest argument este unul destul de slab, având în vedere sistemele normative și legale moderne, în sensul în care este numai parțial valid. Totuși, așa cum Schmitt argumentează, starea de normalitate pe care societățile vest-europene o au în vedere, nu reprezintă nimic altceva decât o perpetuă stare de excepție legislativă, legală și normativă, ce inevitabil trebuie interiorizată, prin apelul la o instanță superioară însărcinată cu putere decizională, ce acționează precum garant și element de stabilitate, care are putere politică și se definește ca o putere suverană, mai presus de cadrul legal preexistent, care poate reechilibra sistemul și integra, folosindu-se de puterea suverană, aceste situații „anormale și excepționale”⁷.

„Suveranul produce și garantează situația ca întreg în totalitatea ei. El are monopolul acestei ultime decizii. Aici rezidă esența suveranității statului, care trebuie definită corect din punct de vedere juridic, nu ca monopolul de a constrânge și de a domina, ci ca monopolul, definit juridic,, de a decide, unde cuvântul decizie este folosit în sens general.”⁸

Cu alte cuvinte, din perspectiva lui Schmitt, puterea suverană, suveranul, reprezintă acea entitate (persoană sau grup de indivizi, ori instituție) care poate decide, într-un sistem politic, cu privire la suspendarea legii în vigoare și acceptate ca fiind guvernante pentru a introduce excepția în vederea normalizării situației politice și legale. Mecanismele la care această entitate va face apel sunt, obligatoriu, dincolo de sistemul legal existent și numai atributul suveranității politice poate normaliza situația de excepție. Astfel, în viziunea lui Schmitt, la nivel formal, nu există nicio diferență între o dictatură, între o guvernare totalitară, între un sistem de guvernământ de tip teist, sau orice alt sistem politic ce-și fundamentează puterea pe suveranitate personală aflată într-o poziție de „mai presus de lege” în anumite situații, și orice alt sistem legalist – respectiv democrația liberală.

⁶ Schmitt, p. 56

⁷ Argumentația cu privire la starea de excepție reprezintă chintesența întregului prim capitol din *Teologia sa Politică*.

⁸ Schmitt, *Teologia Politică*. pp. 30-31

Ordinea legală trebuie, cu necesitate, să fie validată de către o putere suverană și nu poate să își derive puterea dintr-o normă legală preexistentă, mai ales fiindcă este imposibil să se anticipeze orice situație de excepție ce ar putea surveni în viitor, astfel limitând și normând într-un cadru legal preexistent situațiile de suspendare a legii, perioada pentru care aceasta este legal acceptată ș.a.m.d. – „Existența statului este dovada clară a superiorității sale asupra validității normei legale. Decizia se eliberează de toate legăturile normative și devine în adevăratul sens absolută.”⁹ – În plus, autoritatea suverană care poate decide în aceste situații, continuă Schmitt, nu poate cădea sub incidența aceleași legi în afara căreia este obligată să decidă. Altfel spus, paradigma legal-normativă nu poate fi extinsă către autoritatea suverană care decide suspendarea legii în virtutea normalizării situației excepționale, deci, implicit, aceasta se află dincolo de limitele normative și legale care se dovedesc insuficiente pentru a da seama de situațiile noi, neprevăzute și excepționale. În astfel de situații, Schmitt continuă, puterea suverană nu mai are nevoie de autorizare, iar autoritatea, legitimitatea sa este dincolo de puterea legii în vigoare.

Și totuși este nevoie de acceptarea democratică a legitimității puterii legale (a legii), altminteri, în caz contrar, orice discurs cu privire la puterea legală, autoritate și suveranitate în accepțiune schmittiană devine redundant – mai puțin în situația unei dictaturi.

Este important să menționăm un aspect fundamental pentru viziunea lui Schmitt: suveranitatea dictatorială (dictatura unui suveran) este un sistem politic dezirabil, mai ales în condițiile în care suveranitatea demos-ului nu reprezintă o formă de suveranitate realmente posibilă, într-un sistem politic democratic, date fiind constrângerile cu privire la ajungerea la un consens unanim acceptat și limitările pe care sistemul constituțional le prezintă. Totuși, Schmitt vorbește de un cu totul alt tip de dictatură, distinctă de cea absolutistă proprie monarhiilor. Dacă în cazul monarhiilor absolutiste puterea dictatorială este exercitată de către monarh în nume propriu și în vederea atingerii propriilor sale scopuri și interese, în acest tip de dictatură, dictatura suverană, este o formă de dictatură democratică în sensul în care puterea de decizie cu privire la revizuirea constituției și a legilor fundamentale guvernante, precum și decizia de suspendare a lor în cazuri de excepție este făcută prin însărcinare. Mai exact, un dictator, în acest context, își derivă puterea suverană prin atribuirea acestei puteri de către popor și în numele poporului.

⁹ Schmitt. p. 29

Așa cum tot David Bates punctează, într-o cheie a unei mitologii politice, inerente unei teologii politice: „Unitatea furnizată de către Führer a fost în cel mai bun caz o formă de mitologie, una propagată cu neîncetată determinare (dar cu un succes amestecat) de către național socialiști”¹⁰ și totuși, parafrazându-l pe Schmitt, acesta continuă punctând un element important: „[...] esența acțiunii politice a fost reprezentarea acestei structuri abstracte de unitate, astfel spus, existența formală a comunității și nu conținutul său contingent”¹¹.

Nichifor Crainic un personaj controversat: între mistică, vizionarism politic și național-socialism

Revenind la receptarea în estul Europei a acestui concept putem afirma că, teologia politică în accepțiunea sa iudeo-creștină, cunoaște o expansiune la nivel teoretic, prin politica purtată de Constantin, o politică favorabilă sistemelor teiste, ce va deschide oficial prin intermediul legilor un protectorat adus bisericii, noua instituție a Imperiului. Rolul extra-spiritual al acesteia este acela de a furniza, principiul autorității divine, care este pusă în act, de statul imperial.

Tot în aceeași cheie teologia cunoaște o dezvoltare în secolul IV, sub protectoratul constantinian, prin mecenatul pe care acesta îl oferă, păstrând credința *dreaptă* respectiv, nealterată tentativă ce devine o politică de stat. Necesitatea acestei abordări de protectorat, este determinată de ideologiile care influențau spațiul public, multe dintre ele emergente din aristotelism sau religii păgâne, cu direcții sofiste, ce puteau altera, în contextul dimensiunii de copie a lumii, a imperiului, prin infuzia de teze emanaționiste, sau subordinaționiste, principiul divin unic, pe care *noua religie* de după Mediolan 313¹², o va proteja.

Problema unei politici favorabile, a acestei teologii avea implicații multiple datorită doctrinei cu care aceasta se confrunța, respectiv, aceea de a-i conferi Imperatorului, și Episcopului (arhiereului), o copie, emergentă, a relațiilor intratrinitare, unde nu există de facto, în doctrina ortodoxă, un subordinaționism între persoanele trinitare, ci o intercomuniune. În acest sens, prima coliziune cu arianismul care postula această subordonare a Fiului față de Tatăl, aduce după sine o golire sau un vid, al autorității divine reflectate în

¹⁰ Bates, „Political Theology And The Nazi State: Carl Schmitt’s Concept Of The Institution”. p. 422

¹¹ Bates. p. 433

¹² *are loc primul Edict Imperial ce permite creștinismului apariția, respectiv răspândirea sa.*

politica (de data aceasta) teologică. *Aplicația politică a schemei teologice ariene are așadar, rezultantă transformarea Bisericii într-un spațiu politizat în cadrul căruia imperatorul are atribuții eclesiale.*¹³

Pe de altă parte, proiectul politico-filosofic propus de Nichifor Crainic¹⁴, se înscrie în mare parte, în aceleași paradigme filosofice, ale filosofiei politice schmitiene, cu accente totalitare și naționaliste. Punctul de plecare al lui Nichifor Crainic, este în acest caz, aceeași teologie politică, de factură bizantină, amintită mai sus, pe care acesta o stăpânește exemplar, și pe care o direcționa către aceiași poli de rezistență, pentru a înlesni dogmatismul specific doctrinelor de extremă, în vederea aplicabilității, unui program mimetic problemelor ierarhiilor cerești¹⁵, care se conduc după aproximativ aceleași criterii politice. Acestea sunt bazate pe raportul dintre autoritate și respectiv, vasalitate, față de principiul suveran, pe care îl identifică în *Persoana Divină a lui Dumnezeu*.

Nichifor Crainic, răstoarnă această imagine, plecând de la tezele lui Dionisie, afirmând că: „*ierarhia naturală a lumii, adică rânduiala în care e așezat cosmosul de la întemeierea lui, înțelegem că el e ca o oglindă în care se răsfrânge imaginea Creatorului*”¹⁶. Așadar ideea pe care Nichifor își va clădi sistemul său filosofic împrumută din mistică creștin orientală, mare parte din ideea autorității divine implacabile, după care toate se mișcă, într-o imitație de natură gravitațională, fapt ce va inspira mare parte din politica teologică, cu tente extremist-naționaliste, la care el va adera ulterior, ca alternativă a controverselor politice de după război, urmând calea bătătorită de pașoptiști, culminând cu opera lui Nae Ionescu.

Crainic va insera în doctrinele sale, principiul postulat de Dionisie, conform căruia, *lumea există mai întâi ca idealitate eternă în „Dumnezeu, dar ca realitate cum o știm noi există în timp și spațiu [...] pentru că în Dumnezeu ea e în unitate ideală*¹⁷, teză platonice ce va încuraja discursul ideologic. În ceea ce

¹³ Ovidiu Panaite, *Teologia Politică în Timpul Dinastiei Constantinieni* (Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2014). p. 301

¹⁴ Pentru o perspectivă mai largă cu privire la rolul lui Nichifor Crainic în cadrul mișcării de extremă dreapta românească, în context european, vezi: Emanuel Cășvean, „Social Political Nationalism of the Romanian Inter-war Period and its Philosophical Origins - Nichifor Crainic in the light of Far-right Ultrnationalism”, *Astra Salvoensis* 12, nr. VI (2018): 458-94.

¹⁵ A se vedea optica sa, în contextul viziunii Sfântului Dionisie pseudo-Areopagitul, viziune pe care o extinde în Nichifor Crainic, *Cursurile de mistică - I. Teologie mistică, II. Mistică germană*, ed. Jr. Ică, Ioan (Sibiu: Editura Deisis, 2010). pp. 398-406

¹⁶ Crainic. p. 398.

¹⁷ Crainic. p. 399.

privește *noutatea* tezelor naționaliste, readuse în discursul public al perioadei interbelice, se poate observa că, reparațiia orientărilor de extremă, potențează linia conservatoare, așa cum preciza, de pildă, într-un discurs academicianul Petre P. Negulescu, ce afirma că:

*„[...] aspectele de evoluțiune cosmică reprezintă o neconținută diferențiere, fiind evident că progresul social, nu poate să conște, spre a merita în adevăr, acest nume, decât numai în dezvoltarea fiecărei națiuni în direcția caracterelor ei specifice. Din acest punct de vedere idealul oricărui popor trebuie să fie, ca prin dezvoltarea neconținută și consecventă a individualității lui Etnice, să ajungă să dea, în concernul universal al gândirii și simțirii omenești, nota de originalitate, de unde rezultă că cea dintâi și mai fundamentală condiție a progresului social, este: să fie și să rămână, pretutindeni național.”*¹⁸

Este absolut vizibilă legătura dintre conservatorism, în acest context, și direcția naționalistă, care era foarte populară, în secolul XIX, care va cunoaște o puternică propagare în perioada imediată de după război.

Revenind însă la Nichifor Crainic, trebuie făcută specificația că, ideologul tinereții sale a fost Profesorul Nicolae Iorga, ce îi va insufla încă de tânăr, lui (Ioan Dobre) Nichifor Crainic, direcții naționaliste.

Spațiul revelației divine, ocupă pentru Nichifor Crainic, un loc central, generator de ideologie, deschizător de orizonturi în care antropologia religioasă dezvoltă sisteme de decriptare a misticii, în cheia pragmatică a viitoarelor doctrine politice, pe care acesta le va propune în sistemul său etnocratic.

Prin intermediul creștinismului, el recunoaște *„modul de a fi local și universal în același timp”*¹⁹. Aici ideologul, urmărește o integrare în corpusul universal al depozitarului revelațional, prin mediul eclesial, în ansamblul său, descărcarea ecumenică, ce permite o mișcare care să conserve ethosul. Păstrând linia teologiei antinomice, el postulează că *„etnicul și religia, sunt creații pozitive ale lui Dumnezeu, de aceea sunt intrinseci naturii umane”*²⁰. Această

¹⁸ P. Negulescu, Petre, „Principiul Naționalismului în Politica Conservatoare”, în *Conservatorismul Românesc - Concepte Idei Programe*, ed. Laurențiu Vlad (București: Editura Nemira, 2006), 286. p. 174

¹⁹ A se vedea sistemul etnocratic a lui Nichifor Crainic în lucrarea Nichifor Crainic, *Ortodoxie și Etnocrație*, ed. Constantin Schifirneț, Ediția an (București: Editura Albatros, 1936). p. 9, unde acesta fixează conceptul de etnocrație și implicațiile sale politice, pornind de la Dogmatica ortodoxă și accentuând o latură empirică a datului teoretic sau transcendent după caz (etnocrație – teandrie – problema etnică); scoțând în prim plan relațiile dintre naționalitate și ortodoxie, ca formă de fenomen cultural cu implicații mistico-politice.

²⁰ Nichifor Crainic, p. 10

acepțiune demarcantă a spațiului transcendent de cel imanent, prin accesul la ethos, ca dar divin, potențează starea de normalitate, reiterată după *căderea adamică*, primul cataclism, schimbător de politică umană, în sfera antropologiei religioase, când umanitatea redusă la monogenismul menționat în Geneză, are misiunea de a adopta un alt stil de viață, pentru a face față concedierii mitologice din paradis. Pentru filosoful creștin starea de normalitate, este dată de reintegrarea în starea paradisiacă, a *Cetății Eterne*, de sus accederea la statutul de *cetățean al Raiului*, stare la care se adoptă *nostalgia paradisului*²¹ ca metodă, de căutare mistică. El atrage atenția faptului că „*simpla ființare biologică, nu e națiune*”²², din contră, națiunea adoptă politica ierarhiilor cerești dionisiene, mai sus menționate și întărește poziția mistică într-o viziune epistemică, chiar și empirică – „*armonizarea ideilor din doctrina creștină cu teze din concepțiile științifice*”²³.

Acum în ce privește receptarea în epocă a mesajului naționalist, trebuie precizat, faptul că dimensiunea de controversă, respectiv de scandalizare a opiniei publice, apare destul de târziu în arealul social-cultural întrucât atât el cât și Carl Schmitt, în ipostaza de ideologi, promovează un trend ascendent persuasiv în epocă, raliind-se evoluției geo-politice a vremii. De pildă, într-unul din periodicele coordonate de Crainic viziunea sa este lăudată în cheia vizionarismului.

„*Nu este deci exagerat să se vorbească de o aventură a naționalismului. Lăsând la o parte excepțiile, cu el s-a întâmplat un întreit divorț : de transcendentul religios, de pământ și de istorie. A fost un destin bizar ca pe măsură ce creștea ideologia naționalistă sau conștiința de neam, să scadă structura spirituală etnică, adică însași substanța primă a unei filosofii naționaliste! Și a fost o tristețe a culturii moderne ca, în aceeași măsură în care se dezvolta conștiința naționalistă, unii să opună în chip violent nația, lui Dumnezeu ! Naționalismul, rămas ca un concept profan și despărțit din ce în ce de izvoarele misterioase ale pământului și istoriei, pierdea mereu din orientarea sau încadrarea spirituală și din conținutul adecuat. [...] Sărăcit de substanță structurală autentică și scos din încadrarea religioasă, era fatal ca etnicul să*

²¹ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, Ediția an (Bacău: Editura Babel, 1940). este una din lucrările de teologie de referință ale lui Nichifor Crainic, unde descrie starea de căutare ascetico-mistică a refacerii legăturii omului cu Dumnezeu.

²² Nichifor Crainic, *Puncte Cardinale în Haos*, ed. Magda Ursache și Petru Ursache, Ediția 199 (Iași: Editura Timpul, 1936). pp. 159-160

²³ Nichifor Crainic, p. 10.

fie conceput ca ceva formai ori să servească de instrument pentru diferite competiții în politica internă și în cea internațională”²⁴.

Linia conservatoare a acestui naționalism, generator de etnicitate este potențată ulterior de același autor, în manieră programatică prin afirmația acestuia conform căreia: „*Corporatismul este organizarea adecuată și armonioasă a felurilor de muncă sau a funcțiilor vieții sociale considerată în organicitatea ei, dar și în perspectiva creștină ! Principiul lui este în „învațătura Noului Testament despre diversitatea darurilor sau a aptitudinilor, cu cari oamenii sunt înzestrați de Dumnezeu și despre datoria fiecăruia de a valorifica prin muncă și prin creație darul felurit, pe care îl deține”*”²⁵.

Așa cum Stelian Spânu, cercetător ce s-a ocupat cu predilecție de biografia lui Crainic observă că: „*Ponderea articolelor politice scrise între 1938-1944 când Crainic laudă modelul lui Hitler par să releve un Crainic care pare că a pierdut cumpăna dreaptă a adevărului istoric, care se dă la predicții naive cu privire la viitorul Europei*”²⁶. După ce fascismul, respectiv nazismul pierd teren, odată cu pierderea războiului, evident curentele naționaliste de extremă se vor diminua, aducând după sine și o izolare ideologică, în ceea ce privește problema naționalismului și a etnocratiei, care au generat o uriașă putere de seducție datorită afinității cu percepțele evanghelice, care analizate în cheia ultranaționalismului, readuc în prim plan încreștinarea unor elemente de extremă, de tristă amintire.

ÎN LOC DE CONCLUZII

În concluzie, atât pentru Schmitt, cât și pentru Nichifor Crainic, politicul reprezintă un spațiu de proiecție a unei metafizici (a unei mitologii politice) proprii întregii istorii a umanității. O receptare mundană a stării divine, care generează un transfer al *Civitas Dei*, sub forma unei copii a structurii teocratice în lumea concretă. Totuși, ambele reprezintă un ideal teoretic și politic ce se vrea aplicabil; însă această forțare a structurilor politice, prin emularea unui cadru care nu poate să facă parte din lumea concretului, atrage după sine certitudinea utopiei.

²⁴ Gândirea, anul XVIII, nr. 8 octombrie 1939, Vasile Bănică, *Naționalism și teologie la Nichifor Crainic*, p.410.

²⁵ Gândirea. p. 419.

²⁶ Stelian Spânu, *Nichifor Crainic - Lumini și Umbre. O biografie* (București: Editura Saeculum Vizual, 2013). p. 76

Ambele proiecte, deși pornesc de la această emulare a „stării de perfecțiune” divină înțeleasă în comuniunea teandriei ca formă teologală, aplicată structurilor politice, ele eșuează lamentabil la nivel practic și, mai mult decât atât, substituirea lui Dumnezeu cu imaginea liderului absolut conduce la forme de totalitarism opresiv, pe criterii naționaliste și etnice.

În ciuda a mai bine de jumătate de secol de la momentul apariției acestor viziuni ideologic-politice, cu o acutizare a lor în spațiul public, ele rămân de actualitate, chiar dacă nu mai au aceeași putere și forță de seducție asupra maselor de oameni. Mișcările naționalist socialiste sunt readuse în prim plan, în ultimii ani, pe fundalul crizelor de natură economică, de identitate politică în contextul perioadelor de tranziție (vezi căderea Blocului Comunist, neadaptarea viziunilor cetățenilor la principiile și valorile Uniunii Europene ș.a.m.d.), a migrațiilor arabe către Europa Occidentală ș.a.m.d.

Riscurile acestei reîntoarceri la soluții persuasive și adesea populare în percepția maselor rămân la fel de iminente și cu potențial extrem de nefast pentru cultura și civilizația europeană și mondială.

ÎMPLETIREA LIMBAJULUI ARTISTIC CU REALITATEA ȘI CYBERSPAȚIUL

IOAN CORJUC *

Abstract: *Postmodernity is a place of openness, a place where the the traditional and the new meet each other, not in virtue of opposing themselves (as is happens in modernity), but in virtue of creating a commonplace of dialog from which results a new interweaving that contains many models of language. Any means of communicating a spiritual content, according to Walter Benjamin, is a language. Therefore we have a language of art, a language of justice, a language of science, etc. In other words there are many models of language, according to Benjamin's theories, through which we communicate spiritual contents within the horizon of I-other. In this context, our study aims to observe how this interweaving comes to be when we include another element: cyberspace, and consequently to have a better understanding of the way in which this interweaving moves from the domain of art into the domain of reality and cyberspace. Therefore we shall attempt to reveal the mutual effects between these three different domains of language, namely the domain of the real, the domain of art and of cyberspace.*

Keywords: *interweaving, modernity, postmodernity, model of language, intertextuality, intersubjectivity, cyberspace, scene, ecstasy of comunicasion.*

Introducere

Ne propunem în această lucrare să arătăm cum devin experiențele noastre exprimabile, modul în care experiențele se împletesc cu limbajul. Va trebui să observăm cum anume diferitele tipuri de experiențe dau naștere diferitelor modele de limbaj. Ajunși aici, vom arăta cum se petrec lucrurile atunci când lumea artei se întrepătrunde cu realitatea. Ne vom direcționa atenția pe trecerea de la cultura modernă la cea postmodernă pentru a vedea cum unele principii ale modernității emerg în postmodernitate. Un alt scop pe care îl

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Masterat „Filosofie, Cultură, Comunicare”, An II. Coordonator: Aura Elena Schussler, Lect. Dr. Asoc. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Filosofie.

avem în vedere ține de circularitatea inter-culturală; va trebui să arătăm cum este posibilă circularitatea, ce presupune ea și care sunt efectele ei. Postmodernitatea, ca spațiu deschis și primitiv, aduce în scenă multiculturalismul care se mută într-un nou spațiu, anume cyberspațiul. Trebuie să observăm care sunt efectele asupra umanității atunci când cultura postmodernă aduce noi tipuri de obiecte, care sunt efectele împletirii dintre realitate, lumea artei și cyberspațiu.

Totalitatea experienței ca *text* și circularitatea intertextuală

Trebuie să arătăm cum unitatea experienței noastre este o *șesătură* care cuprinde mai multe fire care se *împletesc* și devin expresive. Experiența perceptivă, bună oară, atunci când devine expresivă, se împletește cu stratul intențional de limbaj, astfel încât putem comunica ceea ce percepem. Putem percepe un peisaj din natură și să-l contemplăm fără să verbalizăm, fără să aducem prin judecată predicate despre acest peisaj; însă dacă dorim, putem trece experiența perceptivă într-un discurs și să rostim peisajul într-o simplă spusă sau printr-o poezie. *Fiecare manifestare a vieții spirituale omenești poate fi interpretată ca un fel de limbaj. Putem vorbi despre un limbaj al muzicii și al sculpturii, despre un limbaj al justiției, despre un limbaj al tehnicii*¹. Astfel, experiența muzicală, atunci când se împletește cu stratul expresiv, cu limbajul, rezultă un limbaj al muzicii.

Experiențele noastre pre-lingvistice pot deveni conținut al unei expresii lingvistice; *orice comunicare a unor conținuturi spirituale înseamnă limbaj, înăuntrul căruia comunicarea prin cuvânt este numai un caz special*². Acest lucru este evident când ne gândim la diverse sisteme de semne care nu folosesc cuvântul. Comunicarea din trafic se bazează pe un sistem de semne și simboluri, nefiind necesar cuvântul rostit. Însă orizontul limbajului nu se limitează doar la sfera umanului sau la sfera vieții; orice obiect din natură, orice vietate participă la limbaj și își comunică esența spirituală. *Nu există întâmplare sau lucru, fie în lumea vie, fie în lumea neînsuflețită, care să nu participe la limbaj, căci pentru fiecare este esențial să comunice conținutul său spiritual*³.

¹ Walter Benjamin, *Limbaj și istorie*, trad. Maria-Magdalena Angheliescu și George State, Tact, Cluj-Napoca, 2015, p. 33

² *Ibidem*, p. 33

³ *Ibidem*, p. 33

În *Forma și semnificarea- Notă despre fenomenologia limbajului*⁴, Jacques Derrida merge pe urmele lui Edmund Husserl pentru a observa cum anume se întrepătrunde stratul intențional lingvistic cu stratul intențional pur al gândirii; cum anume devin experiențele pre-lingvistice comunicabile. Ni se atrage atenția că nu este vorba despre o simplă alăturare precum cea dintre un conținut spiritual și un conținător, căci astfel limbajul ar fi doar un simplu recipient. La mijloc este vorba despre o *împletire* intențională, în care două fire intenționale formează o țesătură nouă care înglobează firele inițiale. Ne putem imagina că această împletire intențională este, metaforic vorbind, precum amestecul dintre două culori care formează o nouă culoare, iar aceasta din urmă poartă marca primelor două; „*expresia nu este ca un strat de lac ce se adaugă peste ceva, sau ca o haină trasă pedeeasupra. Dimpotrivă, ea reprezintă o formă spirituală ce exercită noi funcții intenționale asupra stratului de bază (subiacent), și capătă la rândul ei, în chip corelativ, noi funcții intenționale*”⁵. Vedem cum noul strat intențional rezultat din împletire are efecte asupra firelor intenționale care formează țesătura. Altfel spus, al treilea element rezultat din primele două, odată produs, „contaminează” primele intenționalități. Pot să mă folosesc de limbajul matematic și de limbajul picturii pentru a produce ceva nou; *sfumato* ca procedeu artistic instaurat de Leonardo da Vinci, de pildă, ia naștere în acest fel. Însă acest nou produs intențional, *sfumato* care cuprinde în sine deja marca limbajului matematic, are efecte asupra modelului inițial în care ne raportăm la pictură, asupra modelului pur al picturii. Au trecut secole până când, în modernitate, acest procedeu a fost sesizat ca fiind impropriu și neesențial în pictură, căci cuprinde marca limbajului matematic și geometric.

Conceptul de *împletire* astfel descris se referă, așadar, la împletirea dintre două tipuri de acte intenționale, sau două straturi, exprimat prin metafora geologică, care formează un nou strat, un nou tip de act intențional. *Împletirea limbajului, a ceea ce, în limbaj, e pur limbaj, cu celelalte fire ale experienței produce o țesătură. ...„straturile” sunt „întrețesute*”⁶. Tocmai de aceea, metafora geologică, utilă până la un punct, se transformă în metaforă *textuală*. Asta pentru că straturile inițiale, actele intenționale „prime” sunt rescrie. Este ca și cum primul rând de pe o pagină pe care înscriem un sens se modifică în funcție de înscrierea și sensul din ultimul rând. Straturile intenționale, actele *ego*-ului își imprimă marca unul asupra celuilalt. Revenind la exemplul nostru cu amestecul culorilor, am putea exprima metafora textuală a lui Derrida ca fiind

⁴ Jacques Derrida, *Margini- de-ale filosofiei*, trad. Bogdan Ghiu, Tact, Cluj-Napoca, 2015, p. 175

⁵ *Ibidem*, p. 179

⁶ *Ibidem*, p. 180

amestecul dintre mai multe culori care formează o singură culoare, aceasta fiind totalitatea experienței noastre, văzută ca un *text*. Un text căci fiecare experiență a noastră este lizibilă, este semnificativă și poate fi interpretată. *Dar dat fiind că această supra-structură acționează retroactiv, în mod esențial și decisiv, suntem obligați să asociem metaforei geologice o metaforă textuală. Discursivul se raportează la non-discursiv, „stratul” lingvistic se întrețese cu „stratul” pre-lingvistic potrivit sistemului reglat al unui fel de text*⁷. În metafora textuală, trebuie să ne imaginăm unitatea experienței ca fiind un sistem în care se înscriu modele diferite de intenționalități, modele diferite ale experienței, fiecare cu marca sa proprie, iar când acestea se împletesc cu stratul lingvistic, fiecare devine expresivă; rezultă că vom avea mai multe modele de limbaj, în funcție de conținutul experienței. Astfel putem înțelege mai bine ce a vrut să spună Walter Benjamin prin faptul că există un limbaj al muzicii, al sculpturii sau al justiției.

Experiențele „mute”, ca să zicem așa, nu sunt lipsite de semnificație, chiar dacă nu sunt exprimate. Pot asculta o simfonie fără să spun un cuvânt despre ea în interioritatea mea. Totuși ea are o semnificație, are o noimă, un înțeles pe care-l intuim. Adică pot privi însăși muzicalitatea fără să o amestec cu straturile intenționale lingvistice. *Firele non-expresive nu sunt lipsite de semnificație*⁸. Și percepția, de pildă, are o semnificație a sa, inconfundabilă, chiar dacă această semnificație poate trece ulterior ca și conținut într-o spusă.

Un lucru remarcabil pe care trebuie să-l sesizăm este faptul că deși experiența noastră ca întreg este o imensă țesătură care înglobează mai multe acte intenționale, noi putem totuși, în orice clipă, să ne fixăm atenția asupra unei anumite regiuni a experienței ca țesătură. Adică, în metafora textului, ne putem fixa atenția asupra unei anumite părți a textului; astfel, putem de pildă să privim spațiu pur, să facem geometrie (dar observăm că deja implicăm și alte funcții căci vom opera cu concepte matematice), sau putem privi spațiul ca un artist, și să-l exprimăm prin culoare și sentiment. Putem așadar împleti spațiul pur cu sentimentele, culorile sau cu funcțiile matematice, sau putem să ne concentrăm strict asupra spațiului. De aici rezulta că experiența noastră este precum o foaie receptivă pe care se înscriu mai multe straturi intenționale, formând un text în interiorul căruia există afectări corelative între elementele implicate. Diferitele moduri și stiluri de înscriere ale experiențelor sunt văzute ca modele de limbaj de către Walter Benjamin. Experiența omului de știință are modelul său de limbaj, la fel cum experiența artistului are *modelul său figurativ*⁹ de limbaj.

⁷*Ibidem*, p. 180

⁸*Ibidem*, p. 180

⁹ Dan-Eugen Rațiu, *Disputa modernism-postmodernism*, Eikon, Cluj-Napoca, 2012, pp. 45-61

În linii mari, acesta este modul fenomenologic de a descrie experiențele distincte și modul în care acestea devin exprimabile. Într-un asemenea sistem de semne, observăm că în spatele limbajului există o experiență, un contact direct, în „carne și oase” cu acel ceva experimentat. Pictorul, înainte de a exprima un peisaj, el trăiește întâlnirea directă cu peisajul. Trăiește o întâlnire „în persoană” pe care ulterior o va exprima. Dar această întâlnire primă care necesită o prezență vie va dispărea atunci când noile obiecte își vor face apariția. În postmodernitate prezența va dispărea, înlocuită fiind de o prezență simulată. Obiectul postmodern, gadget-ul de pildă, simulează vorbirea cu celălalt, simulează percepția celui alt printr-o cameră foto și un ecran. Noul obiect poate simula un instrument muzical care era o prezență reală în trecut. Dacă orice intenționalitate implicată în țesătura experienței afectează și „contaminează” celelalte intenționalități ale experienței, după cum demonstrează Derrida, atunci experiențele artistice și *limbajul figurativ* al acestora se împletesc cu realitatea și stratul hiperrealității, elementul nou adus de postmodernitate. Asta înseamnă că este posibilă o inter-curcularitate în interiorul textului; putem să circulăm între limbajul matematic și cel al picturii, de pildă, pentru a obține ceva nou. Am văzut cum *sfumato* este un asemenea produs. Dar circularitatea nu se realizează doar la nivel individual. La nivelul culturii universale postmoderne, văzută ca un text imens în care se înscriu diferite culturi, există de asemenea această circularitate. Pe de o parte este un lucru pozitiv, căci avem acces la cultura universală; pe de altă parte, există un risc al omogenizării și al nivelării.

Această circularitate postmodernă o face pe Catherine Millet, în studiul ei *Arta contemporană- istorie și geografie*¹⁰, să spună că asistăm la o nivelare a granițelor dintre real și lumea artei, o nivelare și omogenizare a culturilor. Obiectul de artă poate fi exprimat prin noi mijloace tehnologice, laolaltă cu obiectele artistice tradiționale aduse din toate colțurile lumii pe marea scenă a culturii universale. *Arta contemporană și-a adăugat în ultimele două decenii noi mijloace de expresie, noi spații de manifestare, noi chestionări pe care lumea într-o accelerată transformare, nu numai prin noile tehnologii, le provoacă*¹¹. În acest studiu putem vedea cum se omogenizează nu doar culturile între ele, ci și granițele dintre realitate și lumea artei. Asta înseamnă că principiile artei pot pătrunde în realitate, iar realitatea și obiectul cotidian pot deveni artă (ready made-ul de pildă). Principiul artei moderne *orice este permis sau fă ce vrei dar să fie artă*,

¹⁰ Catherine Millet, *Arta contemporană- istorie și geografie*, trad. Aurelia Ulici, Vellant, București, 2017, pp. 60-63

¹¹ *Ibidem*, p. 7

sesizat de Thierry de Duve¹², emerge în cultura postmodernă. Modernitatea și principiul *aleatoriului* este împlinită, spune acesta, prin *ready made*; începută de Gustave Courbet prin *Legătura de sparanghel*, care vrea să ne spună că orice obiect banal și aleatoriu poate fi subiect al unei picturi. Împlinirea principiului modern *orice este permis, fă ce vrei dar să fie artă* nu se oprește aici. Aleatoriul pare să fie transmis și culturii postmoderne, unde intră în țesătură cu ceva și mai nou: *extazul comunicării*¹³ și al mărfaei. *Modernul este depășit, iată că s-a instaurat domnia eclectismului, iată din nou domnia aleatoriului. Nu ne dăm seama cât de potrivit este atunci când îl numim postmodern*¹⁴. Putem vedea principiul modern al *aleatoriului*, în împletire cu noua piață digitală postmodernă, atunci când, pentru a asculta o operă muzicală online, trebuie să acceptăm reclamele comerciale de pe internet. Intrucât granițele dintre artă și realitate sunt atenuate, principiul aleatoriului din artă pătrunde în realitate. Ne putem gândi la oameni care aspiră la libertatea artistului, dorind să lucreze de acasă fără un program stabil; altfel spus, *fă ce vrei dar să fie artă* poate deveni *fă ce vrei dar să fie muncă* în viața reală.

Așa cum la nivel individual am văzut cum experiența noastră este o imensă țesătură, un imens text înscris cu variate experiențe interne sau externe, iar noi putem să circulăm între diferitele acte intenționale, să formăm altele noi plecând de la cele existente, tot așa, la nivel intersubiectiv, în marele text al culturii postmoderne, putem circula între diferitele culturi, între diferitele modele de raportare la lume, între diferitele modele de limbaj. Un exemplu concret în acest sens ne este oferit de către Roland Barthes. Perioada asiatică a lui Andre Masson este numită de către acesta perioada textuală. *Masson stabilește în mod deliberat ceea ce se numește un intertext: pictorul circulă între două texte (cel puțin): pe de o parte al său (al picturii, al practicilor, gesturilor și instrumentelor acesteia) și, pe de altă parte, al ideografiei chineze*¹⁵. Intertextul ne interesează în contextul nostru pentru a vedea cum, în interiorul acestui text vast al experienței culturale intersubiective postmoderne, este posibilă circularitatea inter-culturală și inter-textuală.

La nivel individual, putem să ne fixăm atenția pe anumite acte intenționale, de pildă putem intui auditiv muzica și să o redăm, să o exprimăm

¹² Thierry de Duve, *În numele artei: Pentru o arheologie a modernității*, trad. Virgil Mleşniță, Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2001, pp. 83-96

¹³ Jean Baudrillard, *Celălalt prin sine însuși*, trad. Ciprian Mihali, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 1997, pp. 14-15

¹⁴ Thierry de Duve, *op.cit.*, p. 97

¹⁵ Roland Barthes, *Obviu & Obtuz*, trad. Bogdan Ghiu, Tact, Cluj-Napoca, 2015, p. 179

prin formule matematice. Putem circula între modelul matematic și intuiția muzicală pentru a constitui un nou „obiect” intențional, un nou *cogitatum*¹⁶. În metafora textului, acest lucru ar fi echivalent cu a sta între două rânduri distincte ale textului, unde fiecare rând este înscris cu un stil diferit și cu o marcă proprie, și a scrie un al treilea rând care sintetizează primele două, care cuprinde ceva din stilul și marca primelor două, dar aduce și ceva nou. Și așa cum la nivel individual putem circula între experiențe distincte, între acte intenționale distincte ale experienței, tot așa, la nivel de cultură și intersubiectivitate, este posibilă circularitatea inter-culturală. Ea este cu atât mai lesne de realizat în postmodernitate pentru că era digitală și cyberspațiul ne permit să trăim într-o comunitate globală, ne permit să intrăm în contact cu toată planeta. Indiferent că este la Paris sau la Atena cel cu care doresc să intru într-o *cuplare*¹⁷ intersubiectivă, distanța și spațiul sunt anulate. Putem comunica printr-un ganget, putem simula întâlnirea la nivel de discurs, putem simula întâlnirea în „carne și oase” printr-un video call. În acest cadru trebuie să vedem în continuare ce se întâmplă când acest nou element, cyberspațiul, devine un mediu primitor pentru faptele sociale, culturale, economice și politice (ne putem gândi la exemplul campaniei electorale pe internet sau diferitele forme de artă care se manifestă în acest spațiu). Trebuie să vedem care sunt efectele circularității, efectele care apar după transplantarea principiilor și experiențelor dintr-o cultură în alta, dintr-un spațiu de expresie în alt spațiu de expresie –anume transplantarea experiențelor artistice și sociale în cyberspațiu.

Efectele împletirii în cyberspațiu

Pentru a vedea în continuare efectele circularității, efectele mutării elementelor în noul spațiu digital, ne vom sprijini pe textul lui Jean Baudrillard, *Celălalt prin sine însuși*. Aici ni se spune că *totul a plecat de la obiecte, dar nu mai există sistem al obiectelor*¹⁸. În trecut, critica obiectelor însemna *critică a unui semn încărcat cu sens*¹⁹. În modernitate, *kitsch*-ul, obiect prin excelență modern, era încărcat cu sens. El aspira la valoarea de obiect artistic, imita calitățile obiectului estetic, dar totodată era încărcat și cu valoarea de schimb,

¹⁶ Edmund Husserl, *Meditații carteziene*, trad. Aurelian Crăiuțu, Humanitas, București, 1994, pp. 64-69

¹⁷ *Ibidem*, pp. 147-149

¹⁸ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, p. 7

¹⁹ *Ibidem*, p. 7

ceea ce îl făcea să fie obiect de artă și marfă în același timp²⁰. Acesta era sensul acestui obiect. Pe lângă acest sens, el era o oglindă a subiectului; kitsch-ul este oglinda omului modern; paradoxurile omului modern sunt oglindite în paradoxurile kitsch-ului. *Descrierea acestui univers proiectiv, imaginar și simbolic, era încă descrierea obiectului ca oglindă a subiectului*²¹. Roland Barthes, atunci când vorbește despre kitsch, spune că este un *monstru fascinant*²², tocmai pentru că putem vedea în el fascinantă opoziție lăuntrică a omului modern. Acest lucru se schimbă în postmodernitate, iar obiectul își pierde funcția de oglindă a subiectului, înlocuit fiind de ecran și rețea. *Nu mai există transcendență sau profunzime, numai suprafața imanentă a derulării operațiunilor, suprafața netedă și operațională a comunicării*²³. Transcendența este abolită, profunzimea și logica trimiterii metaforice la referent de asemenea; rămâne un ecran și o proiecție netedă a imanenței și a comunicării.

Anulăm distanța dintre noi atunci când separarea spațială nu mai există, putem simula o piață publică, o adunare de oameni pe un grup de social media, iar lumea este împânzită de ecrane, ba chiar și propriul nostru corp integrează ecrane, de pildă smart watch-ul de pe mână. Transformăm problema simulării într-o problemă corporală. *Întregul univers înconjurător și propriul nostru corp devin ecran de control*²⁴. Care sunt efectele, ce pierdem din acest schimb? Aceste transformări ne fac să pierdem proiecția și fantamsmele legate de obiecte, căci noile obiecte simulează un absolut, astfel încât pare că îți este dat totul. Lipsurile și dorința de posesie sunt alinate de o „dulce” simulare.

O altă schimbare majoră constă în faptul că mașina și ecranul, rețeaua, toate acestea devin un *partener de viață*, participând la deciziile noastre cotidiene. Mașina și hiperrealitatea devin partener de viață, partener la negocierea deciziilor noastre. Suntem conectați la o interfață neîntreruptă. Nu mai trebuie să proiectăm în universul mental căci avem ecrane care simulează orice proiecție, fantasmă sau idee metafizică. Acesta este motivul pentru care asistăm la *sfârșitul metafizicii și începutul erei hiperrealității*. *Vreau să spun: ceea ce se proiecta în habitatul terestru în mod mental, ceea ce se trăia aici ca metaforă este proiectat, de acum, fără nicio metaforă, în spațiul absolut care este cel al simulării*²⁵.

²⁰ Giorgio Agamben, *Stanțe- Cuvântul și fantasma în cultura occidentală*, trad. Anamaria Gebăilă, Humanitas, București, 2015, pp. 75-82

²¹ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, pp. 7-8

²² Roland Barthes, *Op.cit.*, p. 223

²³ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, p. 8

²⁴ *Ibidem*, p. 8

²⁵ *Ibidem*, p. 11

Scena privată dispare mulțumită incursiunii noilor obiecte, mulțumită ecranelor; celălalt mă poate privi mulțumită camerelor în spațiul privat, astfel încât devin un element vizibil dintr-o rețea. Acesta este sfârșitul metafizicii și începutul simulării. Diferența constă în faptul că se trece de la o logică a metaforei și a simbolului, unde aveam o trimitere la o *prezență vie*, unde era prezent *orizontul vieții*²⁶, și ajungem la o proiecție în spațiul hiperreal, fără nicio metaforă, într-un spațiu care simulează absolutul. Un „absolut” simulat sau un simulacru al absolutului. Scena și spațiul cotidian devin *ecran de comandă, terminal înzestrat cu putere telematică, respectiv cu posibilitatea de a regla totul la distanță*²⁷. Procesul de muncă poate fi efectuat la distanță. Avem acum obiecte care ne ajută să controlăm lucrurile de la distanță. Nu mai este nevoie să proiectăm în universul mental, cu o logică a metaforei, căci avem obiecte care simulează spațiul prezența acestui spațiu.

Exercitarea activităților zilnice presupunea un efort fizic, presupunea exercitarea unor funcții fizice și psihice; aceste funcții sunt acum preluate de către mașinării electronice și simplificate. Gesturile corporale se mută în noul spațiu digital. *Mutațiile mediului înconjurător au urmat o tendință ireversibilă spre abstractizarea formală a elementelor și funcțiilor, spre omogenizarea lor într-un singur proces, spre deplasarea gestualităților, a corpurilor prin comenzi electronice*²⁸. Deplasarea gestualităților corporale și abstractizarea funcțiilor prin spațiul absolut al simulării înseamnă să facem transferul spre o nouă *textualitate* în care acest nou strat al simulării omogenizează toate straturile înscrise în acest *text*. Înainte aveam un corp înconjurat de obiecte ca imagini ale subiectului. Toate acestea desfășurate pe o scenă a fenomenului care dădea naștere experienței noastre, țesăturii noastre. Prin simularea absolutului, Baudrillard spune că pierdem strada, monumentul, piața, scena, limbajul, acestea erau locul unde se juca *dramaturgia subiectului*, iar acesta re-prezenta lumea, o semnifica și o însemna. Însă în spațiul absolut al simulării, nu mai trebuie să reprezinte nimic, nu mai trebuie să semnifice lumea, totul este un imens ecran gata semnat. *Toate funcțiile reduse la o singură dimensiune, cea a comunicării : acesta este extazul*²⁹. Iar vizibilitatea absolută prin comunicare este obscenă, ea nu lasă loc pentru spațiul privat. Totul se arată, totul se comunică, acesta este *extazul comunicării*.

²⁶ Idem, *Criza științelor europene și fenomenologia transcendentă*, trad. Christian Ferencz-Flatz, Humanitas, București, 2011, pp. 22-24

²⁷ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, p. 11

²⁸ *Ibidem*, p. 12

²⁹ *Ibidem*, p. 17

Nu mai există transcendență și rest, rataj care permite reluarea semnificării lumii, ci totul tinde spre o imanență, un dat absolut. Dacă la Derrida exista o *față sensibilă a limbajului, corpul propriu însuflețit (Leib) al limbajului*³⁰, acest limbaj este o punere în scenă în care corpul își păstrează o zonă intimă și un secret; știm că nu am epuizat totul prin acest limbaj. Odată cu apariția ecranului și a extazului comunicării, vom intra într-o zonă în care totul este vizibil și lizibil prin ecran și rețea. Scena pe care o are în vedere Baudrillard cuprinde ceea ce Husserl numește *orizont al vieții*. Dar scena și orizontul vieții, proiecțiile mentale și fantasmemele, sunt acum înlocuite, iar comportamentul, gesturile corpului este afișat pe o suprafață plată a ecranului; orizontul vieții, corpul nostru, corpul realității, toate acestea sunt văzute acum ca elemente arhaice și inutile³¹.

Nu doar spațiul suferă deformări, ci și timpul; incursiunea mașinării inteligente ne face să ne schimbăm percepția asupra timpului. Dacă în trecut comunicarea se desfășura în timp, era nevoie de a parcurge un spațiu într-un interval de timp pentru a ajunge la celălalt pentru a comunica, acum nu mai este nevoie de acest interval de timp. El este anulat de instantaneitatea comunicării. Pot comunica în orice clipă cu oameni care se află pe un alt continent. Așadar și spațiul, dar și timpul suferă modificări. Timpul liber care ne rămâne, derularea lui este văzută ca un gol, căci la ce mai avem nevoie de atât de mult timp, dacă putem comunica instantaneu. Spațiul public, teatrul, socialul, politicul, piața se mută pe ecran, pe o interfață. Iar noi devenim terminale de rețea în acest spațiu care simulează absolutul. Așadar timpul, spațiul și peisajul, corpul nostru și al naturii, toate devin inutile în noua experiență postmodernă care dă naștere acestei țesături. De aici rezultă o nouă piață, o nouă marfă și un nou tip de publicitate. Noua formă de piață este *vizibilitatea omniprezentă a întreprinderilor, a firmelor, a interlocutorilor sociali, publicitatea invadează totul*³². Faptul că publicitatea invadează totul decurge din faptul că piața și marfa sunt straturi care intră în țesătura experienței noastre și au efect asupra întregii țesături, după cum am arătat deja.

Faptul că drama alienării din trecut a fost înlocuită cu extazul comunicării³³ are efecte majore în ce privește relațiile inter-umane. Relația intersubiectivă, care însemna faptul că celălalt niciodată nu poate deveni transparent pentru mine, devine acum o relație transparentă. Opacitatea și

³⁰ Jacques Derrida, *Op.cit.*, p. 181

³¹ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, pp. 12-13

³² *Ibidem*, p. 14

³³ *Ibidem*, p. 15

secretul relației intersubiective devin vizibilitate și transparență. Spațiul intim și privat dispare treptat din orizontul vieții; înainte, omul modern avea un *univers privat*. Acest spațiu privat era alienant, te separa de ceilalți, dar totodată era investit cu semnificația de „spațiu protector”. Faptul că ne puteam ascunde în universul nostru privat ne confirma separarea față de celălalt.³⁴ Separarea față de celălalt este esența individului. Faptul că suntem *separați* ne confirmă în primul rând că suntem prin noi înșine, ca ipseitate, iar pe de altă parte ne confirmă că *celălalt* există și e dincolo de mine ca *alter ego*, ca o altă ipseitate. Spațiul privat ne confirmă, așadar, că suntem o ipseitate și că există o separare. Aici intră în scenă limbajul și întâlnirea *în persoană*, în carne și oase. Într-o asemenea întâlnire celălalt este o prezență-absență și cere mereu să fie confirmat prin gesturi, sentimente, metafore, aluzii, jocuri. (aici nu suntem obsceni, dar devenim obsceni spune Baudr.) Acesa este *orizontul vieții*. Într-o comunitate care trăiește în *orizontul vieții* există o relație intersubiectivă înconjurată de o aură a misterului și a lipsei, căci niciodată nu-l pot cuprinde pe celălalt, nu-l pot determina și nu-i pot invada *sfera originară*. Ei bine, odată cu *extazul comunicării* în cyberspațiu, Baudrillard spune că se pierde scena și aura misterului pentru că se instaurează o *transparență* absolută a celuiilalt.

Relația intersubiectivă, care însemna un raport etic ca *față-către-față*³⁵ cu celălalt, își pierde din farmec atunci când *transparența* mi-l revelează pe celălalt în orice moment; avem prieteni pe care nu i-am întâlnit niciodată în carne și oase, dar le vedem postările, fotografiile și activitățile zilnice pe rețele digitale. Anularea spațiului și a separării, anulare a spațiului privat ne schimbă percepția și modul în care înțelegem intersubiectivitatea.

Societatea modernă de consum trăia sub semnul alienării, ca societate a spectacolului, spune Baudrillard, însă tocmai scena și spectacolul te fac să nu fi obscen. *Obscenitatea începe când nu mai există spectacol, scenă, teatru, iluzie, când totul devine transparență, vizibilitate imediată, când totul este expus luminii puternice a informației și a comunicării*³⁶. Atunci când comportamentele sunt vizibile în mod absolut, proiectate pe un ecran și simulate, atunci începe obscenitatea. Ea înseamnă lipsa separării și a spațiului privat. *Nu mai trăim drama alienării, trăim în extazul comunicării*³⁷, iar acest extaz este *obscen* pentru Baudrillard căci lasă impresia că totul este vizibil, până la ultimul colț de intimitate din universul privată devine loc accesibil comunicării și văzului celuiilalt, care poate să mă

³⁴ Emmanuel Levinas, *Totalitate și infinit*, trad. Marius Lazurca, Polirom, Iași, 1999, pp. 37-43

³⁵ *Ibidem*, pp. 61-62

³⁶ Jean Baudrillard, *Op.cit.*, p.15

³⁷ *Ibidem*, p.15

apeleze printr-un smartphone din orice loc al planetei, anulând spațiul și timpul prin instantaneitatea comunicării, total opus față de apelul clasic, *față-către-față* ca apel al chipului și al limbajului. În modernitate, exista o proiecție în universul mintal, era locul metafizicii și al artei, al scenei, al metafizicii, al metaforei; în postmodernitate, nu mai proiectăm în obiecte, ci avem proiecția de-a gata în fața noastră, într-o vizibilitate absolută a ecranului care dezvăluie subiectul. Proiectarea din trecut prinde viață și trup simulat. Avem un imens ecran la care suntem conectați în permanență, pentru a fi într-un extaz al comunicării.

Concluzii

În încheiere, putem reveni la titlu pentru a ne forma o imagine de ansamblu a lucrării: *împletirea limbajului artistic cu realitatea și cyberspațiul*; mai întâi, stratul intențional artistic modern, atunci când se împletește cu realitatea, formează o țesătură intențională de unde rezultă un nou produs, anume kitsch-ul, care este un obiect de artă și marfă în același timp. Obiect artistic cu valoare de schimb totodată. În postmodernitate, până și acest obiect modern, kitsch-ul și marfa, intră într-un nou spațiu al împletirii postmoderne, adică cyberspațiul din era digitală. Aici obiectul artistic poate fi kitsch sau poate fi autentic; ambele pe același *site*; însă și reclama este prezentă atunci când ne bucurăm de artă, de kitsch, sau de o discuție cu celălalt simulată printr-un *video call*. Am văzut cum diferitele modele de limbaj trimit la o experiență și la o întâlnire directă „în carne și oase” cu obiectele și fenomenele. Acest tip de sistem de semne reclamă, așadar, o prezență „în persoană”. Odată cu postmodernitatea și cu noile obiecte aduse în scenă, orizontul vieții și prezența la care trimite sistemul de semne sunt înlocuite de un orizont simulat al vieții și de o prezență simulată. Cyberspațiul, ca țesătură în interiorul căreia se împletește piața, marfa, relațiile intersubiective și multiculturalismul aduce avantaje de netăgăduit, cum ar fi circularitatea inter-culturală. Putem circula pe internet între culturi diferite, îndepărtate în timp și spațiu, dar aduse laolaltă pe această platformă accesibilă. Dar totodată contribuie decisiv la nivelarea granițelor și la omogenizarea culturală. Era digitală și cyberspațiul transformă spațiul privat și intim într-un spațiu accesibil și vizibil celorlalți. Vizibilitatea absolută, extazul comunicării, transparența sferei private schimbă societatea modernă alienată într-o societate postmodernă obscenă. Obscenitatea începe acolo unde nu mai există spațiu intim, acolo unde nu mai există nimic de ascuns, ci totul pare transparent, vizibil și comunicabil. Fie că ai sau nu ceva de spus sau arătat, fie

că vrei sau nu, trebuie să participi neîncetat la extazul comunicării. Totul trebuie să devină comunicabil. Sfârșitul metafizicii începe atunci când nu mai proiectăm în universul mintal, dispare logica metaforei și a simbolului și se instaurează un spațiu absolut, un simulacru absolut, în care totul este vizibil pe un ecran. Corpurile noastre integrează ecrane de comandă, mașinăria inteligentă participă la viața cotidiană, comportamentele noastre sunt transpuse pe diverse rețele și ecrane, iar noi devenim simpli subiecți transparenți la capătul unei rețele.

CRITICA EXISTENȚIALĂ A TEHNOLOGIEI

MARIUS FLOREA*

Abstract: *Technology has become the most present aspect of our lives and our fusion with it seems to be more and more clear. Technology becomes a structural component of society, being indispensable for its functioning, and it is no longer something which we can simply dispose of. The transformation of man in the technological society makes it necessary for us to rethink the human condition and the relation of a person with others, in the context in which a pact with technology is absolutely necessary for living in a community. For preparing a free relationship with technology, as Heidegger proposes, we have to turn towards its essence and find a way to remain in control, in this era in which it seems that every human action is determined algorithmically. Through Sartre's theory of bad faith we will see how is authenticity possible in times when such a bad faith seems to define most of human behaviors. A series of questions arise: How do we define the technological man? Is there a risk that as man improves his condition, he may lose his humanity?*

Keywords: *technology, freedom, authenticity, human condition, transhumanism*

Introducere

În această lucrare ne vom întreba dacă este cu putință o critică a tehnologiei din perspectivă existențială, încercând să o formulăm cu ajutorul ideilor și conceptelor propuse de diferiți filosofi care au fost asociați curentului existențialist. Pentru început se cuvine să explicăm termenii ce apar în titlu pentru a face mai clar demersul nostru. În primul rând, înțelegem *critica* în sensul expus de reprezentanții Școlii de la Frankfurt, ca fiind nu o operațiune de distrugere completă a unui obiect, ci o semnalare a problemelor și aspectelor negative ale acestuia. Max Horkheimer și Theodor Adorno sunt de acord atunci când spun că deși oamenii vor avea intenții bune în a aplica politic concluziile teoriei critice, *nu există o metodă fixă pentru a face asta; singura*

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Masterat „Filosofie, Cultură, Comunicare”, An I. Coordonator: Aura Elena Schussler, Lect. Dr. Asoc. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Departamentul de Filosofie.

prescripție universală este că trebuie să avem o înțelegere a propriei responsabilități. Aplicarea necugetată și dogmatică a teoriei critice asupra practicii în circumstanțe istorice schimbate poate doar să accelereze însuși procesul pe care teoria urmărea să-l denunțe.¹ Nu dorim ca tehnologia să fie anihilată prin critică, nu respingem cu totul utilizarea mijloacelor tehnologice care îmbunătățesc vădit calitatea vieții și contribuie la progresul umanității, ci căutăm acele defecte ale societății tehnologizate ce ar putea fi corectate și explorăm potențialul negativ al tehnologiei, care poate modifica omul în ceva de nerecunoscut. Nici Martin Heidegger nu era un simplu adversar al tehnicii, care să susțină întoarcerea la o stare primitivă, ci încerca să-l mute pe om dintr-o proastă așezare față de lucruri.² În acest fel, critica noastră încearcă să fie una constructivă, care să elimine pe cât se poate dezavantajele utilizării tehnologiei, păstrând evidentele avantaje.

A se nota că am preferat termenul de „*existențial*” în defavoarea celui clasic de „*existențialism*”, acest termen sufixat cu „-ism” fiind unul care aduce după el tot felul de nuanțe ideologice. Mai mult, filosofii încadrați în acest curent, inclusiv unii despre care vom vorbi noi, au refuzat de cele mai multe ori această denotație acordată operei lor. Este adevărat că Sartre are o gândire limitativă în „*Existențialismul este un umanism*”, gândire pe care o va nuanța doar spre sfârșitul operei, însă în apărarea acestuia, timpul în care a scris, evenimentele pe care le-a comentat și cauzele pentru care a luptat ca intelectual angajat l-au obligat de multe ori să fie mai radical și dogmatic. Heidegger, care refuza eticheta, îl critică pe Sartre pentru existențialismul acestuia în „*Scrisoarea despre umanism*”, iar teoria lui antemerge antiumanismului ce avea să domine începând cu anii '60 spațiul intelectual francez și nu numai.³ Astfel că din nevoia de un termen mai potrivit, am ales soluția lui Jaspers, care la fel ca Heidegger, refuză „-ismul” în favoarea termenului „*Existenz*”⁴ și vorbește o filosofie a existenței (*Existenzphilosophie*). Nu dorim să expunem aici o viziune plenară asupra lumii reducând toate filosofiele menționate anterior la una singură, și nici să insinuăm că toți acești autori au ajuns la aceleași concluzii, dar unele asemănări

¹ Max Horkheimer, *Critical Theory*, translated by Matthew J. O'Connell and others, Continuum, New York, 2002, Prefață, p. V

² Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleilinger și Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2011, p. 120, nota 1, (Biemel, 1973, pp.115-116)

³ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 61 nota 2

⁴ Pus în opoziția conceptului de „*Dasein*”, folosit în sens diferit față de Heidegger. „*Dasein*” aici denumește aria de lucru a științei caracterizată de obiectivitate, în timp ce „*Existenz*” se referă la ființa liberă și autentică.

și direcții comune ale acestor filosofii centrate pe om și experiența umană, în diversele formulări și ipostazieri ale acesteia, ne pot ajuta în formularea unor critici ale influenței tehnologiei asupra omului.

Pentru înțelegerea *tehnologiei*, ne vom baza pe teoria lui Heidegger și pe conceptele de *technê* ca pro-ducere și *Ge-stell* ca esență a tehnicii. Astfel de concepte sunt importante deoarece *trebuie să cunoaștem esența tehnicii, nu doar tehnica, ca să pregătim o relație liberă cu ea*⁵. Heidegger se pune într-o poziție critică față de aceasta fiind de părere că *ne livrăm tehnicii cel mai nefast atunci când o considerăm neutră*⁶, acesta fiind și motivul pentru care ne vedem nevoiți să o criticăm din punct de vedere filosofic, pentru a contrabalansa prograssul rapid al științei și tehnologiei, înainte ca acesta să facă critica imposibilă și gândirea filosofică. În mod paradoxal, cu cât tehnologia este mai prezentă în viețile noastre, acaparând tot mai multe aspecte ale existenței umane, cu atât ne este mai greu să o definim sau să o identificăm, aceasta având o extensiune în continuă creștere. Dacă tehnologia va ajunge o prezență permanentă în viețile noastre, cum pare să se întâmple, ne va fi imposibil să o mai definim ca pe ceva diferit de noi. Întotdeauna avem nevoie să luăm distanță față de lucrurile pe care le studiem, iar o contopire a noastră cu tehnologia ar face studiul acesteia imposibil. Este un moment bun deci să reflectăm la aceste probleme, într-un moment istoric în care nu suntem cu totul imersați în tehnologie, distanțarea de aceasta fiind încă posibilă. O bună conceptualizare a tehnologiei și o analiză în profunzime ne va permite să întâmpinăm vremurile în care aceasta va deveni omniprezentă, ajutându-ne să o menținem sub control.

Combaterea antiumanismului

Se poate observa că în explicarea termenilor propuși am ajuns întotdeauna la problema umanității, în așa fel încât trebuie să admitem că într-o critică existențială a tehnologiei pornim mereu de pe poziția omului care se vede amenințat de tehnologie. Simpla existența a tuturor acestor mișcări: umanism, antiumanism, postumanism sau transumanism indică o nesiguranță a omului cu privire la statutul său, care poate fi rezolvată dacă ne întoarcem la filosofia existențială. Vom încerca să arătăm cum transumanismul este o doctrină antiumanistă prin faptul că răpește libertatea omului prin tratarea acestuia doar ca un simplu obiect în melanjul cu tehnologia și prin faptul că îl rupe de

⁵ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleilinger și Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2011, p. 120

⁶ *Ibidem*, p. 121

opozitia în care se află cu inumanul până la a-l imersa cu totul în aceasta. Critica existențială a tehnologiei, inspirată în principal de Heidegger și Sartre în această lucrare, ne va ajuta să apărăm umanismul și să argumentăm de ce este de dorit să rămânem umani în loc să ne transformăm iremediabil în niște ființe atotputerince și nemuritoare, dar lipsite de autonomie și inautentice.

De la începutul anilor '60, observăm scăderea în popularitate a existențialismului ce va fi înlocuit de post-structuralism și postmodernism care doresc să depășească gândirea metafizică și dualismele. Nu din întâmplare, apare o tendință antiumanistă, deconstrucția omului fiind văzută ca necesară pentru a depăși paradigma umanismului iluminist care ar fi privilegiat doar anumite clase sociale sau categorii rasiale, acest lucru permițând apoi exploatarea așa-zisilor „oameni necivilizați”. Incapacitatea vădită a oamenilor de a depăși determinările sociale în care se aflau a făcut ca ideea de libertate din existențialism să-și piardă relevanța, preferate fiind variantele sociologice și istorice în studierea societăților ca ansamblu. *Foucault este antiumanist pentru că militează pentru o tematizare a problemelor independentă de punctul de vedere strict uman.*⁷ El vede umanismul ca pe o simplă construcție a secolului XIX, și încearcă depășirea acestui umanism în care este prins și existențialismul lui Sartre.⁸ Acest demers nu este nou, la baza lui stând chiar „Scrisoarea despre umanism”, unde Heidegger susține că *orice umanism rămâne metafizic*⁹. Din această cauză, el susține primatul Ființei care precede existența, atitudine antiumanistă care duce spre finalul filosofiei heideggeriene la o moarte a subiectului similară cu cea postmodernă. *Foucault se rupe de Sartre, Merleau-Ponty și Camus, influențele lui fiind Nietzsche și Heidegger și trece de la gândirea bazată pe individ la cea bazată pe sistem.*¹⁰ Alături de Deleuze, el participă la elaborarea unei „Filosofii a prezentului viitor”, lucru ce îl va face pe Gregory Stock să anunțe o formă de supra-umanitate (post-umanitate): *nu este un loc comun să spunem că azi forțele omului au intrat într-o relație cu forțele tehnologiei informației și ale mașinilor de a treia generație care creează împreună altceva decât omul?*¹¹. Acest fenomen îl face pe Sartre să concluzioneze: *După moartea lui Dumnezeu, iată că urmează moartea omului.*¹²

⁷ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 63

⁸ *Ibidem*, p. 61, nota 2

⁹ Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988, p. 304

¹⁰ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 69

¹¹ *Ibidem*, p. 80

¹² Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 81

Transumanismul, din dorința de a îmbunătății condiția umană și prin naivul optimism tehnologic de care dă dovadă, dorește să dea naștere unei ființe postumane care să fie inseparabilă de tehnologie. Fie că am atins deja acea stare, cum consideră postumanismul, fie că urmează să o atingem, cum susține transumanismul, este clar că trebuie să regândim ideea de umanism în acest context nou pentru a putea apărea ideea de subiect sau individ. Vom încerca să arătăm că multe din aspectele societății actuale trebuie să rămână moderne, cu umanismul servind ca rădăcină pentru unele presupuziții indispensabile nouă, cum ar fi libertatea și demnitatea umană. Butterfield vorbește despre un umanism postuman când spune că *[d]econstrucția postmodernă a „umanului” are nevoie de un moment reconstructiv*.¹³, însă noi ne vom mulțumi cu o apologie a umanismului în contextul în care acesta nu a dispărut cu totul niciodată, fiind baza societății noastre chiar și în ziua de azi.

De la „Declarația Universală a Drepturilor Omului”, până la interacțiunile noastre cotidiene, observăm că tindem mereu să tratăm fiecare ființă umană cu demnitate și respect pentru alegerile personale. Chiar dacă exercițiul deconstructiv al filosofilor secolului trecut este folositor până în punctul în care ne arată cât de susceptibili suntem la a fi influențați și determinați de forțe externe, devine neproductiv atunci când observăm că nu poate fundamenta nicio morală personală sau vreun principiu politic sau social. Chiar și Baudrillard, a cărui viziune nihilistă elimină idei moderne precum subiectul, sensul sau adevărul, susține până la un punct *un mod de schimb simbolic care pare să manifeste o dorință nostalgică de reîntoarcere la forme culturale premoderne*.¹⁴ Avem nevoie să pornim de la presupuziția fundamentală că suntem autonomi, că acțiunile noastre ne aprațin în ultimă instanță, pentru a putea trăi autentic, a scăpa conduitei de rea-credință, și în final pentru a putea evita manipularea politică și influența media, potențate de tehnologie. După Sartre, suntem *mereu gata, de altfel, să ne refugiem în credința în determinism, dacă această libertate ne apasă ori dacă avem nevoie de o scuză*.¹⁵ Această construcție teoretică postmodernă, dacă este luată prea în serios, poate constitui un gen de „credință” a relei-credințe, în sensul de self-fulfilling prophecy (credință sau

¹³ Elizabeth Butterfield, *Sartre and Posthumanist Humanism (Beyond Humanism: Trans- and Posthumanism)*, Ed. Herausgegeben von Stefan Lorenz Sorgner, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012, p. 11

¹⁴ <https://plato.stanford.edu/entries/baudrillard/>, 08. 05.2019

¹⁵ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul*, Eseu de ontologie fenomenologică, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, p. 90

așteptare care ajută la propria ei împlinire¹⁶). *Cum crezi cu rea-credință în conceptele pe care le făurești în mod expres pentru a te convinge? [...] La drept vorbind, nu m-am convins: în măsura în care puteam fi convins, am fost întotdeauna.*¹⁷

Apărarea umanismului

Umanismul este o idee filosofică care a căpătat multe definiții de-a lungul vremurilor, însă pe noi ne interesează doar unul dintre aspectele acestei definiții, care a rămas neschimbat în toate conceptualizările, acele de om ca subiect liber în relație cu lumea. Pe urmele lui Heidegger, Sartre leagă problema libertății de cea a neantului și a angoasei. Capacitatea de a pune întrebări, care presupun negația, fac omul capabil să aducă neantul în lume. *Acestei posibilități a realității-umane de a secreta un neant care o izolează, Descartes, după stoici, i-a dat un nume: este libertatea.*¹⁸ Sartre se întreabă: *Ce trebuie să fie libertatea umană dacă neantul trebuie să vină în lume prin ea?*¹⁹. Viziunea anti-esențialistă este aplicată libertății, deoarece ea nu aparține vreunei esențe umane. Sartre spune că *raportul existenței cu esența nu este la om asemenea cu ceea ce este el pentru lucrurile lumii. Libertatea umană precede esența omului și o face posibilă. [...] Ceea ce numim noi libertate este deci imposibil de distins de ființa realității-umane.*²⁰ La fel ca Kierkegaard și Heidegger, el consideră că în angoasă, omul capătă conștiința propriei lui libertăți.

Susținerea umanismului de către Sartre este explicită: existențialismul este un umanism, adică omul este central pentru acest tip de filosofie. Acesta își descrie poziția ca fiind una optimistă, omul prin libertatea lui devenind stăpânul propriului destin. Subiectivitatea este importantă pentru teoria lui, deoarece cogito-ul cartezian este văzut ca *adevărul absolut al conștiinței*²¹, aceasta fiind singura doctrină care oferă *o demnitate omului, singura care nu-l face un obiect*²². Este important de menționat că Sartre elimină vechea problemă filosofică a *naturii umane*, deoarece *este imposibil de găsit în fiecare om o esență*

¹⁶ <https://dictionary.apa.org/self-fulfilling-prophecy>, 08. 05.2019

¹⁷ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul*, Eseu de ontologie fenomenologică, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, p. 120

¹⁸ *Ibidem*, p. 66

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*, p. 67

²¹ Jean-Paul Sartre, *Existentialism Is a Humanism*, translated by Carol Macomber, Yale University Press, New Haven & London, 2007, pg. 40

²² *Ibidem*, p. 41

universală (natură umană), există totuși încă o universalitate a condiției umane²³. Această condiție umană este ansamblul limitelor a priori care schițează situația sa fundamentală în univers²⁴, iar determinările identificate de acesta sunt necesitatea de a fi în lume, de a munci, de a fi printre alții și de a fi muritor²⁵. Putem face paralela cu Heidegger care vorbește și el de ființa-întru-moarte ca fiind o condiție necesară pentru umanitate. În teoria târzie a lui Sartre apare un concept care ar putea îngloba toate aceste determinări, acela de raritate²⁶, a cărei lege de fier ne condiționează libertatea și aduce necesitatea în istoria umană. În experiența rarității, inumanul devine parte din uman. Relația umanului cu materialul, condiționată de raritate, poate fi de asemenea o sursă a alienării și violenței.²⁷

Însă de ce să nu folosim tehnologia pentru a elibera omul de nevoile lui naturale, pentru a-l face să transceadă facticitatea cu totul și să se elibereze? Vom încerca, folosindu-ne de filosofia lui Sartre, să combatem transumanismul, mișcare care printr-o viziune științistă consideră problema umană ca fiind explicabilă și rezolvabilă doar prin știință. Încercarea de a elimina raritatea prin contopirea umanului cu inumanul este una care duce înapoi la problema simultaneității facticității și transcendenței, anume dubla proprietate a ființei umane, de a fi o facticitate și o transcendență. [...] Trebuie afirmată facticitatea ca fiind transcendența, iar transcendența ca fiind facticitatea, în așa fel încât să poți, în momentul în care o sesizezi pe una, să te găsești brusc în fața celeilalte.²⁸ Facticitatea la Sartre este asociată psihicului, adică unei viziuni pozitivistice și deterministe asupra psihicului uman. După el, trebuie întradevăr să se plece de la facticitate, de la psihologic, dar să se treacă dincolo de prezent, în plină metafizică.²⁹ Acest demers nu este însă posibil prin aderarea la un model determinist al psihologiei umane, care vede omul ca o mașinărie biologică, care apoi să poată fi îmbunătățit prin mijloace tehnologice și să își transceadă condiția. Sartre vede în acest model doar o conduită de scuză, deoarece eliberarea este deja posibilă, omul fiind în stare să facă schimbul între

²³ Jean-Paul Sartre, *Existentialism Is a Humanism*, translated by Carol Macomber, Yale University Press, New Haven & London, 2007, p. 42

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Ibidem*, p. 42

²⁶ În franceză, termenul folosit este *rareté*, tradus în engleză ca *scarcity*.

²⁷ Elizabeth Butterfield, *Sartre and Posthumanist Humanism (Beyond Humanism: Trans- and Posthumanism)*, Ed. Herausgegeben von Stefan Lorenz Sorgner, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012, p. 31

²⁸ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul*, Eseu de ontologie fenomenologică, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, p. 101

²⁹ *Ibidem*, p. 105

cele două stări, acesta fiind de fapt mecanismul prin care el scapă de reaua-credință și face alegeri libere.

„Determinismul psihologic [...] este o conduită reflexivă față de angoasă, afirmă că există în noi forțe antagoniste al căror tip de existență e comparabil cu cel al lucrurilor, [...] el neagă această transcendență a realității-umane care o face să se ivească în angoasă dincolo de propria sa esență; totodată, reducându-ne la a nu fi niciodată decât ceea ce suntem, reintroduce în noi pozitivitatea absolută a ființei-în-sine și, prin aceasta, ne integrează în sânul ființei.”³⁰ Transumanismul vede ființa umană ca incapabilă încă de libertate, pe când Sartre pune deja pe om povara libertății în final absolute pe care o are, asta dacă alege să se dezică relei-credințe și să îmbrățișeze responsabilitatea venită odată cu această libertate. Condiția umană, ca subiectivitate liberă în luptă permanentă cu determinările sale, ar fi singura unde libertatea ar avea sens, libertate adică încercare de a rezolva pe cont propriu problema rarității resurselor și a timpului prin acțiuni libere și praxis. Doar în acest mod, prin practicarea libertății și prin îmbrățișarea mortalității omul poate scăpa de reaua-credință ajungând la autenticitate.

Tehnologia dezumanizantă

Contopirea omului cu tehnologia, chiar dacă ar putea rezolva odată pentru totdeauna problema rarității, nu ar mai lăsa loc lipsă pentru exercitarea libertății. Acest supraom tehnologizat la care vor să ajungă transumanistii, ale cărui nevoi naturale sunt eradicate și ale cărui limitări sunt depășite, nu ar putea simți angoasa și nu ar avea conștiința mortalității, astfel că posibilitatea conștientizării libertății ar fi nulă pentru el, iar constituirea unei realități-umane așa cum o înțelegem noi ar fi imposibilă. Iată de ce nu putem vorbi de nicio ființă umană după transumanism, această mișcare fiind prea îmbibată de pozitivism științific ca să înțeleagă omul în adevărata lui complexitate. Ca să privim și mai mult în viitor, o încărcare a conștiinței omenești într-un spațiu virtual ar duce la dispariția completă a conștiinței individuale, fiind doar o aruncare într-un transcendent care poate însemna doar *moartea eului*. Critica noastră este una care încearcă să tragă un semnal de alarmă împotriva *riscului existențial* pe care îl constituie aceste inițiative.

³⁰ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul*, Eseu de ontologie fenomenologică, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, p. 86

Ne putem folosi de teoria heideggeriană a tehnicii expusă în „Întrebarea privitoare la tehnică” pentru o mai bună înțelegere a efectelor acesteia. El dă o primă definiție instrumentală a tehnicii înțelegând ca *un mijloc și o activitate umană*³¹, fiind importantă „înstăpânirea spirituală” asupra tehnicii mai ales cu cât aceasta *amenință mai mult să scape de sub dominația omului*³². Deși această definiție e corectă, ea nu e suficientă pentru a dezvălui esența acesteia. În filosofia greacă, tehnica este legată de conceptul de *poiēsis* care se referă la producere, și *este o modalitate a scoaterii din ascundere*³³, adică a descoperirii adevărului. După Heidegger, tehnica modernă nu este aceeași cu cea din gândirea greacă sau cu tehnica meșteșugărească, deoarece este strâns legată de științele exacte ale naturii, astfel că nu se compară cu producerea în sensul de *poiēsis*. *Scoaterea din ascundere care domină în tehnica modernă este o cerere insistentă de livrare prin care naturii i se pretinde, în chip insolent, de a ceda energie, energie care poate fi extrasă și înmagazinată ca atare*.³⁴ Astfel, Heidegger opune tehnicii moderne opera de artă, a cărei scoatere din ascundere ar fi din contră o *devenire și o survenire a adevărului*³⁵. Omul trebuie să aparțină „situaării-disponibile” în contextul tehnicii moderne, acesta fiind motivul pentru care avem termeni de genul: „material uman”, „forță de muncă” etc.

*Cererea insistentă de livrare în strânge pe om laolaltă în actul supunerii-lacomandă*³⁶, iar conceptul de *Ge-stell* ca esență a tehnicii denumeste această strângere laolaltă, ca planificare, ordonare și dispunere a lumii. *Revendicarea ce constă în insistenta cerere de livrare și care îl strânge pe om laolaltă să supună comenzii ceea ce iese din ascundere ca situare disponibilă o numim Ge-stell*.³⁷ Modul de reprezentare al științelor exacte care este absolutizat în atitudini precum pozitivismul, sau scientismul din zilele noastre, vede natura doar ca o interacțiune calculabilă de forțe. Dacă omul se află în sfera acestui *Ge-stell*, el nu mai e liber să își aleagă raportarea la acesta, astfel că vorbim de o acaparare a omului de către tehnică. Omul devine liber *doar atunci când aparține domeniului destinului, devenind în felul acesta cineva care ascultă, și nu cineva care*

³¹ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleilinger și Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2011, p. 121

³² *Ibidem*, p. 122

³³ *Ibidem*, p. 129

³⁴ *Ibidem*, p. 131

³⁵ *Ibidem*, p. 86

³⁶ *Ibidem*, p. 137

³⁷ *Ibidem*, p. 138

este ascultător.³⁸ Heidegger este totuși un critic moderat când spune, în de contextul istoric al pericolului nuclear, că nu trebuie să practicăm tehnica la voia întâmplării dar nici să o condamnăm ca pe o operă a diavolului, și că soluția ar fi să deschidem esența tehnicii ca să fim preluați într-o revendicare eliberatoare.³⁹

Este importantă pentru Heidegger relația pe care o are omul cu natura în mânăuirea tehnologiei, dorința lui fiind aceea de a păstra un caracter sacru al lumii, un loc unde omul să se întâlnească cu esența sa. Dacă totul devine din obiect doar situare-disponibilă, atunci omul care mânăuia tehnica se lasă mânăuit de aceasta și devine și el nimic altceva decât o situare-disponibilă. *Acolo unde domnește acest tip de scoatere din ascundere [Ge-stell], este înlăturată orice altă posibilitate a scoaterii din ascundere.*⁴⁰ Dăm aici peste o explicație a apariției mitului utilului în conștiința colectivă modernă, care s-a propagat până în prezent. Heidegger este de părere că pericolul posibil mortal pentru om din partea tehnologiei nu va proveni de la mașini în mod direct, ci adevărata amenințare l-a atacat deja în esența sa. Totuși, pe urmele versurilor lui Hölderlin: *Însă acolo unde există pericolul/Se ivește și ceea ce aduce salvarea*⁴¹, găsește în esența amenințătoare a tehnicii salvarea. El propune să nu vedem tehnica ca pe un simplu instrument, deoarece asta ne-ar situa doar pe primul plan, al ființării am putea spune, și ne-ar face să trecem pe lângă esența ei fiind dominați de voința de a o stăpâni. Heidegger ne cere să facem mai mult, anume să fim cugetați în folosirea ei și să medităm asupra acesteia, cu alte cuvinte să ne ocupăm de ontologie și de Ființă. *Realizările omului nu pot niciodată să înlătore, singure, pericolul. Însă meditația umană poate să aibă în vedere că tot ceea ce este salvator trebuie să fie de o esență mai înaltă, dar totodată înrudită cu ceea ce este amenințat.*⁴²

Esența tehnicii nu e ceva de ordinul tehnicului, iar din această cauză Heidegger propune ca meditația asupra ei să se petreacă în artă. După el, *excesul de tehnică ne împiedică să aflăm ce este esențial în tehnică, așa cum, de prea multă estetică, nu mai păstrăm ceea ce este esențial în artă.*⁴³ Prin această mutare, el propune de fapt calea prin care putem să descoperim esența tehnicii, adică nu

³⁸ *Ibidem*, p. 145

³⁹ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleilinger și Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2011, p. 146

⁴⁰ *Ibidem*, p. 148

⁴¹ *Ibidem*, p. 149

⁴² *Ibidem*, p. 157

⁴³ *Ibidem*, p. 159

printr-o gândire științifică, ci prin metoda artistică, care nu interoghează direct, ci este *ascultarea rostirii care ne este adresată, aptitudinea de a te lăsa instruit*⁴⁴. Soluția lui Heidegger pentru a ne păstra umanitatea și libertatea în fața amenințării tehnologice este arta și poezia, ca dovadă stă chiar versul din Hölderlin pe care îl folosește chiar pentru a-și intitula unul dintre eseurile ulterioare: *Plin de merite, și totuși în chip poetic, locuiește/Omul pe acest pământ*⁴⁵. Pentru Heidegger, poezia ca formă de manifestare artistică este inseparabilă de studiul esenței tehnicii pe care îl întreprinde, astfel că el dă soluția luptei cu tehnologizarea exagerată chiar prin metoda lui filosofică, inseparabilă de gândirea poetică.

Vom mai numi încă o instanțiere a nevoii unei critici a societății tehnologice și a dezumanizării pe care aceasta o aduce cu ea. Postexistențialismul este termenul pe care unii îl aleg pentru a descrie noua deschidere în teoria culturală apărută odată cu romanul *Fight Club* (1996) al lui Chuck Palahniuk. Postexistențialismul s-ar caracteriza printr-o *re-semnificare, re-personalizare, și dez-alienare* a subiectului, care în căutarea autenticității, transgresează falsul și simularea.⁴⁶ Acesta ar fi o depășire a nihilismului epocii prin folosirea conceptelor din existențialism și a criticii consumerismului din postmodernism. *Bennett remarcă faptul că Fight Club-ul militează pentru o campanie de reumanizare a subiectului prin explorarea existențială a morții, suferinței și a violenței.*⁴⁷ Această nevoie de reumanizare, odată apărută în domeniul artistic, semnaleză o nevoie a societății de a-și redobândi fundamente ca umanismul și căutarea de sens.

Critica mass-mediei, a tehnologiei și a abundenței de informație făcută de postmoderniști și de teoreticienii culturii este de prisos dacă omul nu aplică nimic din rezultatele acestor critici în conduita personală și în participarea în societate prin actul politic. Sartre spune că a te face de rea-credință nu este o decizie reflectată și voluntară, ci *[t]e faci de rea-credință așa cum adormi și ești de rea-credință așa cum visezi.*⁴⁸ Metafora somnului, deși clișeică, ne poate ajuta să înțelegem nevoia de a se produce în individ un fel de trezire din *somnul dogmatic al muncii alienate și al curiozității mediatic, mizând pe căutarea propriului*

⁴⁴ *Ibidem*, p. 159, nota 15

⁴⁵ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere și note de Thomas Kleilinger și Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2011, p. 201

⁴⁶ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 272

⁴⁷ *Ibidem*, p. 273

⁴⁸ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul*, Eseu de ontologie fenomenologică, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, p. 121

*sine și a autenticității.*⁴⁹ Legătura cu tehnologia este una distructivă atunci când nu suntem în stare să ne distanțăm de aceasta și să medităm asupra ei, asupra noastră ca indivizi și asupra raportului în sine. O critică a tehnologiei pornită de pe baze antiumaniste este imposibilă pentru că nu face decât să considere omul o mașinărie biologică care nu e diferită cu nimic de tehnologic și artificial, astfel că avem nevoie de această mișcare de reconstrucție a umanului ca încercare de separare de material. Trecut prin filtrul postmodern, acest dualism uman-inuman ar fi unul conștient de sine, iar relația cu tehnologia ar putea să fie una responsabilă atât timp cât se cunoaște riscul de pierdere a autonomiei în cazul imersiunii în aceasta. *Dacă imperialismul postmodern a fost caracterizat printr-o dizolvare a individului în mediatic, subiectul postexistențialist decide că televizorul sau calculatorul pot fi închise și că el se poate branșa la rețeaua wireless a sinelui său: avem astfel un fel de destructurare a subiectului de formele media și o recuperare, prin principiul clasic al identității (eu=eu) la sine însuși.*⁵⁰

Concluzii

Fie că numim acest proiect umanism postumanist și apărăm valorile moderne în fața tendinței deconstructive postmoderne, fie că alegem termenul de postexistențialism pentru a depăși cultura media, consumerismul și societatea simulării, nevoia de o reîmprospătare a unei filosofii existențiale este evidentă. Impasul filosofiei în această privință a dus la tot felul de teorii nihiliste și antiumaniste care în loc să inspire conduite și acțiuni reale, au făcut ca ideile filosofice existențialiste să se refugieze în artă, film și literatură, care deși sunt puncte de pornire bune, au nevoie de filosofie pentru a căpăta forță și profunzime. Mai mult, dezinteresul filosofiei pentru reflecția asupra sinelui a făcut ca individul să se piardă și mai mult în uzul continuu al tehnologiei și să fie predispus ușor manipulării. Societatea tehnologică a fost disecată în postmodernism, însă acest studiu nu se poate repeta la infinit, ci contează asumarea de către ființa umană reconstruită a unei morale care să o reprezinte personal și să dea naștere unor acțiuni concrete cu consecințe în lumea acesteia.

Astfel, avem nevoie să păstrăm umanismul pentru a păstra sub controlul nostru tehnologia. Nu trebuie să folosim tehnica doar ca pe o unealtă pentru a nu cădea în capcana în care vom deveni la rândul nostru „situări-disponibile” folosite de tehnică. Pentru a evita acest lucru, trebuie să punem tehnica în

⁴⁹ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 275

⁵⁰ Ștefan Bolea, *Existențialismul astăzi*, Herg Benet, București, 2012, p. 277

permanență sub semnul întrebării prin alte forme de cunoaștere decât cea științifică, cum ar fi arta și poezia, care să constituie căi alternative de interpretare a lumii. Libertatea umană poate fi păstrată doar dacă rămânem în stare să ne separăm de material, să luăm distanță de acesta și să îl putem controla. Filosofia existențială este singura care poate reda omului mijloacele necesare pentru a răspunde unei asemenea amenințări de ordin tehnologic prezentă în epoca noastră.

ASOCIAȚIA PHILOHISTORISS

FACEM ISTORIE ÎMPREUNĂ!

Asociația Studențească PhiloHistoRiSs s-a înființat în septembrie 2014, iar scopul ei constă în dezvoltarea personală și profesională a studenților Facultății de Istorie și Filosofie și a relațiilor dintre aceștia, prin intermediul unor activități în domeniile istorie, filosofie, studii culturale, științe ale comunicării, relații internaționale și studii europene, științe politice. De asemenea, asociația urmărește îmbunătățirea și promovarea imaginii Facultății.

ISSN: 2068-5483